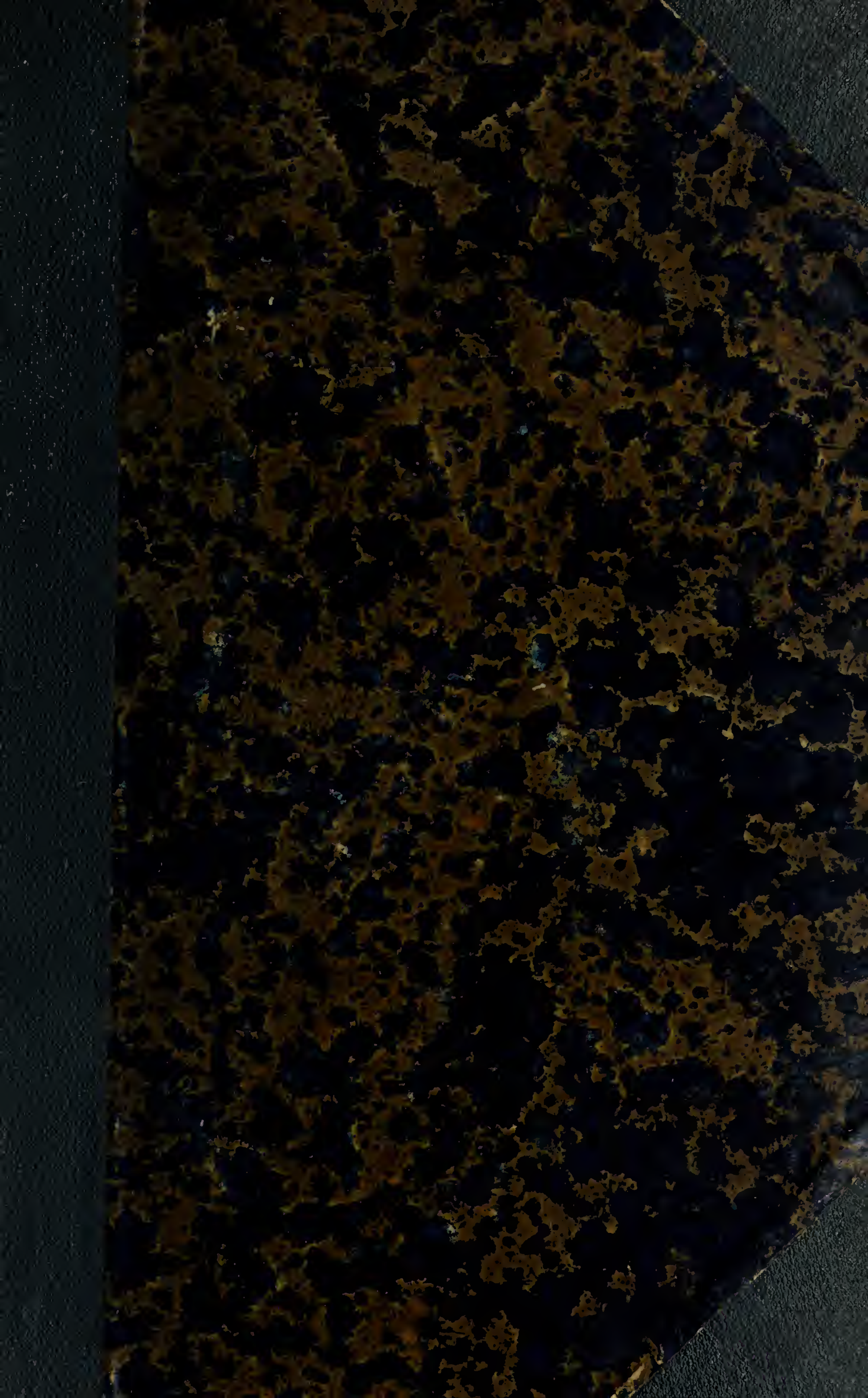

IOAN NADEJDE.

GRAMATICA LIMBEĬ ROMÂNE

FONETICA, ETIMOLOGIEA, SINTAXA ȘI ISTORIEA LIMBEĬ

PENTRU

CLASELE LICEALE.

după lucrările luĭ DIEZ, CIPARIU, HÂJDĂU, LAMBRIOR, etc.

IAȘI

EDITURA LIBRĂRIEI P. C. POPOVICI

1884.

Exemplarele neiscălite de autoriŭ se vorŭ privì ca falşificate.

J. Nadejde

Iaşi.—Tipografia Curţei-Regale pr. Th. Balassan

PREFAŢĂ.

Acestŭ cursŭ de Gramatica limbeĭ române l'amŭ lucratŭ folosindu-mĕ de tóte cercetările facute pana acuma asupra limbeĭ române, întru cât mi-au fostŭ cunoscute. Pentru Fonetică şi Etimologie amŭ trasŭ mare folosŭ din lucrările luĭ Lambrior, care a îndreptatŭ multe ideĭ greşite de ale filologilorŭ noştri. În textŭ amŭ citatŭ fórte adesŭ pe aceĭ cu a carora părere mĕ unescŭ orĭ pe cariĭ îĭ combatŭ. Nu credŭ folositóre metoda, dorită de uniĭ criticĭ, de a spune elevilorŭ lucrurile aşà cum le-amŭ crede noĭ fără a le spune că sîntŭ şi alţiĭ cu alte păreri sprijinite pe doveḑĭ. Noĭ socotimŭ că trebue de pusŭ înaintea elevilorŭ problemele privitóre la limba română aşà cum sîntŭ în adevĕrŭ in starea de acuma a sciinţeĭ şi nu cum amŭ dorì cu toţiĭ să fie. Pretenţiea de a spune elevilorŭ numaĭ lucrurĭ despre carile nu se maĭ discută, ne-arŭ silì să nu le spunemŭ aprópe nemică, căcĭ, în starea de desvoltare a studiuluĭ limbeĭ române la noĭ, aflămŭ ómenĭ cari au cele maĭ ciudate ideĭ de limba română şi stau la discuţie fără a avea de gândŭ să se unéscă cu ceĭ ce nu le împărtăşescŭ ideile. Aşà, nu vomŭ vorbì óre de teoriea articoluluĭ pentru că se află învĕţaţĭ cari explică articolele prin repetarea finalelelorŭ şi intercalarea lui *l*? Nu vomŭ vorbì de legĭ fonetice pentru că sîntŭ la noĭ ómenĭ, cu pretenţiĭ de cunoscătorĭ în limbistică, cari socotŭ că nu sîntŭ legĭ

fixe pentru prefacerile sunetelorŭ? Trebuì-va să nu spunemŭ că limba română se formă din latina populară, pentru că se află mulţĭ, prea mulţĭ, limbiştĭ fruntaşĭ carĭ credŭ că în limba română traiescŭ formele arhaice latine?

Sintaxa amŭ lucrat'o după Diez, urmândŭ cadrele şi împărţirile luĭ şi îndepărtându-mĕ numaĭ pe unde necunoscinţa limbeĭ nóstre orĭ exemplele rele împinseseră pe Diez la greşelĭ.

Altŭ faptŭ cĭudatŭ, care s'a datŭ la ivealǎ cu tipărirea acesteĭ cărţĭ, ĭeste graba cu care s'au năpustitŭ criticiĭ asupra mea fără să aştepte măcar să vadă pentru ce clase ĭe menita Gramatica.

Etimologiea cât ĭe scrisă cu litere marĭ (cicero) ĭe pentru clasa întâĭea.

Fonetica şi Etimologiea (cât privesce chestiile tratate în note cu garmondŭ) sîntŭ pentru clasa a V-a.

Sintaxa ĭe menită pentru clasa a VI-a şi póte servì ca călăusŭ pentru o predare practică a sintaxeĭ speciale la clasa a II-a, se înţelege fără a amestecà comparărĭ cu limbele romanice orĭ cu latinesce. Acéstă parte amŭ menit'o, decĭ, pentru profesorĭ maĭ multŭ.

Notele pe scurtŭ despre istoriea limbeĭ române sîntŭ menite pentru o parte din cursulŭ claseĭ a VII-a.

Totŭ studiulŭ Gramaticeĭ, maĭ alesŭ în cursulŭ superiorŭ, trebue să se facă o dată cu cetirea de bucăţĭ din vre o chrestomatie cum ĭerà cartea de cetire a luĭ Lambrior şi cum ĭeste acuma chrestomatiea D-luĭ Dr. Gaster.

Credŭ că asemenea carte ĭerà numaĭ de cât trebuitóre şi nu vorŭ ḑice că ĭe prea grea aceĭ cariĭ vorŭ voì să-şi dea atâta ostenélă pentru limba lorŭ cât pentru grecesce şi latinesce măcar.

În sfîrşitŭ urma alege.

IOAN NĂDEJDE.

Iaşi, 1884 Iunie în 6.

INTRODUCERE.

§. 1. Ţerile pe unde se vorbesce romănesce.

Afară din Romăniea se maĭ află Românĭ şi în alte ţerĭ şi anume:

În Austro-Ungariea: în Bucovina, Maramureşŭ, Transilvaniea, Banatŭ, Timişana, Crişiana şi Istriea;

În Rusiea: în Besarabiea şi din colo de Nistru pe la Chersonŭ şi maĭ departe;

În Bulgariea, Serbiea, Turciea şi Greciea.

§. 2. Limbă literară şi vorbirĭ populare.

Noĭ învăţămŭ limba romănéscă literară, adecă aceea ce se întrebuinţază în cărţile scrise pentru a fi înţelese de toţĭ Românii; totŭ acéstă limbă trebue să se întrebuinţeze prin ḑiare şi în cuvintele ţinute publiculuĭ. Între limba literară şi între graiulŭ poporuluĭ sîntŭ în unele ţerĭ deosebirĭ marĭ, în altele maĭ micĭ; dar pretutindene sînt deosebirĭ aşă că in şcoală trebue să ne învĕţămŭ a vorbì şi a scrie limba literară şi a ne ferì de deprinderĭ căpătate din copilărie. Aşà: moldovanulŭ nu va ḑice *ghini*, *chept*, *pacat*, *şăsî*, etc., nici munteanulŭ *picere*, *singe*, *pereche*, *perete*, etc.; ci şi unulŭ şi altulŭ va vorbì cum a apucat când va voì să vorbească ca poporulŭ şi literarŭ când trebuinţa va cere.

§. 3. Origina limbeĭ române.

Limba românéscă s'a făcutŭ în cursulŭ veacurilorŭ prin schimbărĭ feliurite din limba vorbită de poporulŭ Romanŭ, adecă din *latina populară*. Nu trebue uitatŭ că şi la Romanĭ ĭerà o latinéscă vorbită şi scrisă de ómenii învĕţaţĭ, care se învaţă şi acuma prin şcolĭ şi se numesc *latina* sau *latinésca clasică*; acéstă limbă a pieritŭ, poporulŭ Romanŭ înse şi tóte popórele supuse şi romanisate vorbeau o latinéscă deosebită de cea clasică; din acésta s'a făcutŭ şi limba română.

§. 4. Limbĭ romanice.

Se numescŭ limbĭ romanice cele făcute din latina populară. Între acestea voiŭ cità: franţuzasca, provenţala, spanioléscă, portughesa, italianésca, ladina şi româna. Cu tóte deosebirile ce sîntŭ între aceste limbĭ, totŭ asemĕnările sîntŭ maĭ marĭ şi cu cât căutămŭ să le aflămŭ cum ĭerau maĭ de de multŭ cu atâta le găsimŭ maĭ puţinŭ deosebite între dînsele şi a fostŭ o vreme că nicĭ nu se deosebeau de locŭ, adecă când se vorbea pretutindenea limba latină populară.

§. 5. De unde scimŭ că limbile romanice nu s'au făcutŭ din latina clasică.

Vomŭ vedea că amŭ avutŭ dreptate în cele spuse, în năuntrulŭ gramaticeĭ, căcĭ vomŭ arĕtà că sunetele românescĭ nu vinŭ din sunete ca ale latineĭ clasice şi că sunetele ce trebue să presupunemŭ pentru începutulŭ limbeĭ nóstre trebue să le presupunemŭ şi pentru celelalte limbĭ romanice. Totŭ astŭ-feliŭ ĭeste cu formele gramaticale, cu construcţiile sintactice şi cu cuvintele chiar. Iétă şi câte-va exemple pentru a lămurì şi maĭ bine ideile. Forma românéscă *peşte* (scrisŭ cum se aude în limba literară) nu se póte explicà din *piscem* (cetitŭ *pĭskem)* clasicŭ, ci ca şi italienesculŭ *pesce* din o formă populară *pescem* (cetită *peskem*). În privinţa formelorŭ gramaticale se scie că latina populară pierduse de timpuriu tóte casurile afară de nominativŭ şi acusativŭ; tocmaĭ aşà găsimŭ tóte limbele romanice la începutŭ. În privinţa cuvintelorŭ voiŭ spune că de pildă cuvîntulŭ *caballus* sau *caballo*, care a datŭ cuvinte în maĭ multe limbĭ romanice, dacă nu în tóte, nu ĭeste clasicŭ, ómeniĭ culţĭ ḑiceau

equus Altŭ lucru de căpitenie ĭeste că nu trebue să credem că formele latineĭ populare s'au făcutŭ numaĭ de cât din ale celeĭ clasice. Așà prepositiea *en* n'a fostŭ nicĭ o dată în poporŭ sub forma *in* și nicĭ în limbile romanice nu a fostŭ la începutŭ de cât sub forma *en*.

§. 6. Împărțirea gramaticeĭ.

Pentru a cunósce bine limba română va trebuì să luămŭ pe rândŭ: *sunetele*, *formele gramaticale*, *construcțiile sintactice*, *formarea cuvintelorŭ* și *scrierea*.

Partea în care se studie sunetele se chiémă *fonetica*; acea în care se studie formele gramaticale, *etimologie* (maĭ bine arŭ fi *morfologie)*; acea în care, construcțiile sintactice—*sintaxă*; iear *ortografie* se chiémă ceace se ocupă cu regulele pentru a scrie.

§. 7. Ce-va despre ortografie.

Loculŭ ortografieĭ nu ĭeste aice, dar totŭ trebue să spunemŭ câte-va lucrurĭ chiar acuma.

Chestiea asupra căreĭ se facŭ acuma în țara nóstră multe discuțiĭ ĭeste chestiea ortografiei. După noĭ, dacă s'arŭ luà aminte ca chestiea fundamentală ĭeste regularea limbeĭ literare, arŭ scădea numĕrulŭ neînțelegerilorŭ și nu s'arŭ aduce argumente greșite împotriva celorŭ ce se numescŭ *fonetiștĭ*. În adevĕrŭ aceștia ḑicŭ să scriemŭ fie-care sunetŭ cu unŭ singur semnŭ, dar vorbescŭ de sunetele ce vorŭ fi primite în limba literară și nu de cele ce se află prin graiurile cutărorŭ sau cutărorŭ Românĭ. Așà fiindŭ, n'are înțelesŭ întrebarea ce se pune fonetiștilor, dacă vorŭ scrie *kicĭor*, *linghĭ*; căcĭ aceste forme sîntŭ astŭ-feliŭ rostite într'un dialectŭ oarecare și nu în limba literară. Fiindŭ că se rostesce literarŭ *picior*, *limbĭ*, toțĭ vomŭ scrie așà, deși în graiulŭ de pe la noĭ se ḑice altŭ-feliŭ. Așà dar chestiea de căpitenie ĭeste alegerea formelorŭ limbeĭ literare; răposatul Lambrior tocmaĭ de acéstă chestie se ocupă în articolulŭ începutŭ în „Convorbiri literare" sub titlulŭ de „În dreptariŭ", dar n'avurămŭ norocŭ să vedemŭ articolulŭ închietŭ.

§. 8. Despre literile cu cari se scrie limba română.

După ortografiea Academieĭ ne trebue următórele litere: a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, l, m, n, o, p, r, s, t, u, v, z, ḑ, ș, ț, ă, ĕ, â, î, x, y, w, k. Cele treĭ din urmă se întrebuințază în nume propriĭ străine, x se întrebuințază și în cuvinte românescĭ pentru grupa cs.

Acuma trebue să dămŭ pe scurtŭ chiar aice regulele după care ḑice Academiea să scriemŭ romănesce.

Pentru a scì cum să scriemŭ vocala ѣ, căutămŭ maĭ întăiŭ în cuvintele înrudite cu cuvîntulŭ de care ni-ĭ vorba şi dacă dămŭ în familie de vre unulŭ în carì se află vre-o vocală (a, e, i, o, u) alta de cât ѣ sau ѫ, atuncĭ o întrebuinţămŭ pe aceea cu semnul scurtăreĭ de a supra. De pildă voimŭ să scriemŭ пѣр, în familiea cuvîntuluĭ găsimŭ *perĭ*, decĭ vomŭ scrie *pĕrŭ*, adecă cu *ĕ*. Dacă căutândŭ în familie nu putemŭ dà de altă vocală dintre cele cincĭ, càutămŭ în cuvintele întrate de curêndŭ în limbă (adecă în *neologisme*) şi vedemŭ de nu vomŭ da de unŭ cuvîntŭ înruditŭ cu alŭ nostru şi cu vre o vocală din cele cincĭ şi, dacă găsimŭ, scriemŭ cu aceea; iear de nu punemŭ *ă*. De pildă, fie de scrisŭ *împărat*. Dacă căutămŭ în familie, pretutindenea auḑimŭ totŭ *ă* după *p*; căutămŭ decĭ în neologisme şi aflăm *imperiu*, decĭ vomŭ scrie cu *ĕ*, *împĕratŭ*. În cuvîntulŭ *călugărŭ*, dacă căntămŭ orĭ în familie orĭ în neologisme totŭ nu putemŭ aflà vre o vocală pentru *ă* de după *g*, vomŭ scrie decĭ cu *ă*, *călugărŭ*.

Pentru vocala ѫ se întrebuinţază una din cele cincĭ cu circumflexŭ. Iétă cum alegemŭ. Maĭ întăiŭ căutămŭ în familiea cuvîntuluĭ şi scriemŭ cu vocala ce găsimŭ; de nu aflămŭ aşà, căutămŭ în neologisme; ĭear de nu putemŭ da de urmă nicĭ astŭ-feliŭ scriem pe ѫ de la începutulŭ cuvintelorŭ cu *î*, ĭear pe celŭ din lăuntrulŭ cuvintelorŭ cu *â*. De pildă, să avemŭ de scrisŭ *cuvîntŭ*. În familie găsimŭ *cuvinţelŭ*, *cuvinte*,... vomŭ scrie decĭ cu *î*. Când amŭ avea de scrisŭ *vînt*, în familie nu putemŭ descoperi vre o vocală alta de cât *î*, căutămŭ în neologisme şi aflămŭ *ventilare*, vomŭ scrie decĭ *vêntŭ*. Cuvîntul *întrămŭ*, îlŭ scriemŭ cu *î* la începutŭ, pentru că nicĭ din familie nicĭ din neologisme nu dămŭ de altă vocală şi sunetulŭ ĭeste la începutŭ; iear cuvîntulŭ *bătrânŭ* îlŭ scriemŭ cu *â* după *r* pentru că nu putemŭ da de urma alteĭ vocale şi sunetulŭ se află în lăuntrulŭ unuĭ cuvîntŭ.

Pe *ŭ* îlŭ punemŭ la sfârşitulŭ tuturorŭ cuvintelorŭ schimbătóre, sfârşite în consóne, chiar dacă nu se aude de feliŭ vre unŭ *ŭ*; îlŭ maĭ punemŭ când se aude unŭ *u* fórte scurtŭ. Pentru feliulŭ întăiŭ luămŭ exemplu pe *omŭ*, pentru alŭ doilea pe *lucrătoriŭ*.

Pe *ĭ* îlŭ punemŭ când se aude un *i* scurtŭ, ca în *pomĭ*, *lupĭ*, etc.

Cu *é* însemnămŭ grupa *ea*, când în silaba următóre se află unŭ *ă*, de pildă: *légă*, *trécă*, *frécă*, etc; înse *moşneagŭ*, *veacŭ*, *stea*, *fugea*, etc.

Cu *ó* însemnămŭ grupa *oa*, când în silabe următóre se află *ă* sau *e*, de pildă: *tótă*, *tóte*, *pótă*, *róde*, etc; înse *Ioanŭ*.

Cu *ḑ* însemnămŭ sunetulŭ *z*, când în familiea cuvîntuluĭ orĭ în neologisme întâlnimŭ unŭ *d*, de pildă: *veḑĭ*, *calḑĭ*, *ḑicŭ*, *ḑi*, etc. Cu *s* între douĕ vocale însemnămŭ sunetulŭ *z* la cuvintele luate din limbĭ străine în cari se scrie astŭ-feliŭ, de pildă: *rosă*, *causă*, *ocasie*, *musă*, etc.—Cu *z* scriemŭ orĭ ce altŭ z, adecă pe aceĭ pentru cariĭ nu putemŭ aflà pricină să-ĭ scriemŭ cu *ḑ* orĭ cu *s*, de pildă: *lucrezŭ*, *zidiŭ*, *zaplazŭ*, *zodie*, etc.

Grupa *şt* o însemnămŭ când prin *sc*, când prin *şt*. Punemŭ *sc* dacă în familiea cuvîntuluĭ dămŭ de acéstă grupă, de pildă: *crescĭ*, *cresce*, pentru că se ḑice *crescŭ*, *crescutŭ*, etc... Cu *şt* scriemŭ când nu putem să scriemŭ cu *sc*. La verbulŭ a *şti* şi tótă familiea luĭ întrebuinţămŭ *sc*, decĭ *sciŭ*, *sciinţă*, *sciutoriŭ*, *etc*.

Cum amŭ vĕḑutŭ Academiea caută a scrie sunetele după familie, neologisme, etc. maĭ ĭeste înse şi altŭ sistemŭ de ortografie numit *fonetismŭ*. Fonetiştiĭ scriu fie-care sunetŭ numaĭ într'unŭ feliŭ. Prin urmare ĭétă deosebirile între fonetismŭ şi ortografiea Academieĭ:

Pe ъ îlŭ scriu totŭ de-a-una cu *ă*; pe ѫ, cu *î*; pe *ŭ* îlŭ punŭ numaĭ când se aude; grupele *oa* şi *ea* le scriu chiar aşà cum se audŭ; pentru *z* întrebuinţază numaĭ acestŭ semnŭ; pentru *şt*, totŭ de auna punŭ *şt*.

NOTĂ. Atât în ortografiea Academieĭ cît şi în cea fonetică se scrie cu *gh*, *ch*, înainte de *e* şi de *i*, sunetele semnelorŭ chirilic г şi к, de pildă: *ghimpŭ*, *Gheorghe*, *ureche*.

I. FONETICA.

§. 9.

Fonetica ìeste acea parte a Gramaticeĭ care se ocupă cu sunetele cercetândŭ istoriea lorŭ şi arĕtândŭ legile după cari s'au prefăcutŭ în cursulŭ veacurilorŭ.

Se chiémă schimbărĭ fonetice acele pricinuite de sunetele vecine, ajutate sau nu de accentŭ. Aceste schimbărĭ se facŭ după legĭ, cum vomŭ vedea, şi nu ţinŭ samă dacă ìeste cuvîntulŭ verbŭ, orĭ substantivŭ, singuritŭ orĭ înmulţitŭ, etc., cu alte cuvinte nu ţinŭ samă de categoriile gramaticale.

Schimbările sîntŭ după legĭ pentru că îndată ce din vre-o schimbare în organele vorbireĭ vre unŭ sunetŭ se rostesce într'unŭ feliŭ în anumite grupe, tocmaĭ din causa aceleĭ schimbărĭ în organe totŭ aşà trebue să se rostéscă orĭ în ce cuvinte unde se află încunjuratŭ de acelea-şĭ sunete. Totŭ de aice vedemŭ că schimbarea nu póte să se aplice de cât la acele cuvinte cari ìerau pe vremea când a începutŭ prefacerea, cele venite maĭ târḑiu vorŭ remănea neprefăcute. Altă urmare ìeste că schimbările se facŭ încetŭ şi că au începutŭ şi închiere în timpŭ, adecă la unŭ timpŭ începŭ, se desvoltă şi apoĭ se sfârşescŭ ajungêndŭ sunetele la alte forme statornice, măcar pentru unŭ timpŭ.

Maĭ pe largŭ vomŭ vedea aceste chestiĭ arĕtândŭ legile cele maĭ bine cunoscute până acuma.

Maĭ sîntŭ unele prefacerĭ de sunete înse numaĭ părute; căcĭ în realitate avemŭ a face cu înlocuirĭ de forme gramaticale şi le putemŭ deosebì de schimbările adevăratŭ fonetice pe aceea că se mărginescŭ la anumite categoriĭ gramaticale şi nu se aplică pretutindenea unde sunetulŭ se află cu desăvârşire în acelea-şĭ condiţiĭ. Şi despre acestŭ feliŭ de schimbărĭ vomŭ vedea exemple.

§. 10. Vocalele.

În limba latină populară ĭerau următórele vocale: Un singurŭ feliŭ de *a*, care corespundea şi cu *ā* şi cu *ă* din latina clasică; două feliurĭ de *e*, unulŭ deschisŭ (è) şi unulŭ închisŭ (é) (celŭ deschisŭ corespundea cu *ĕ* din latina clasică, ĭear cel închisŭ cu *ē* şi cu *ĭ*); unŭ singurŭ feliŭ de *i*, care corespundea cu *ī* clasicŭ; două feliurĭ de *o*, (ò şi ó), (ò corespundea cu *ŏ* clasicŭ, ĭar *ó* cu *ō* şi cu *ŭ*); unŭ singurŭ feliŭ de *u*, corespundĕtoriŭ cu *ū* clasicŭ.

Le-amŭ putea pune spre maĭ mare lămurire în tablou:

vocalele lat. pop.		vocalele lat. clasice
a	=	ā, ă
é	=	ē, ĭ
è	=	ĕ
i	=	ī
ó	=	ō, ŭ
ò	=	ŏ
u	=	ū

§ 11. Vocalele accentuate.

Vomŭ vorbì maĭ întâiŭ despre vocalele accentuate, apoĭ despre cele neaccentuate şi a nume vomŭ arĕtà numaĭ schimbările fonetice, apoĭ într'unŭ paragrafŭ deosebitŭ, înainte de a trece la consóne, vomŭ vedea schimbările nefonetice de cari amŭ spusŭ maĭ susŭ, adecă aşà ḑisele prefacerĭ prin analogie.

§. 12. A accentuatŭ.

A *accentuatŭ urmatŭ de* **n** *orĭ de grupele* **mp, mb** *s'a prefăcută în* **â**.

Ca să ne încredinţămŭ că în adevĕrŭ ĭeste asemenea lege să cercetămŭ cuvintele vechĭ de origină latină sigură şi cari-sŭ întrebuinţate de poporŭ şi vomŭ vedea că tóte cuvintele latinescĭ în cari ĭerà unŭ *a* accentuatŭ în condiţiile arĕtate maĭ susŭ, *a* s'a prefăcutŭ în *î*. Numaĭ *anŭ* face excepţie.

lanam	—	*lână*	*mano*[2])	—	*mânŭ***
blandam	—	*blândă*	*manet*	—	*mâne*
canto	—	*cântŭ*	*canem*	—	*câne*
dando	—	*dândŭ*	*panem*	—	*pâne*
*romano**	—	*românŭ*	*sancto**	—	*sântŭ*
*pagano**	—	*păgânŭ*	*betrano*[3])	—	*bătrânŭ*
mane	—	*mâne*	*frango*	—	*frângŭ*
plango	—	*plângŭ*	*sangue*	—	*sânge*
*angelo**	—	*îngerŭ*	*campo**	—	*câmpŭ*
amblo[1])	—	*îmblu*	*manecam*[4])	—	*mânecă*
septemanam	—	*septămână*	*prandio*[5])	—	*prândŭ*
	etc.			etc.	

Cercetândŭ tóte exemplele vedemŭ că consónele ce stau înnaintea luĭ *a* n'au nicĭ o înrîurire şi că chiar potŭ lipsì ca în *angelo*. Vocalele din silaba următóre ĭéră-şĭ nu au vre-o înriurire, căcĭ prefacere are locŭ orĭ cari ar fi ĭele. Consónele ce însoţescŭ pe *n* n'au de asemenea nicĭ o însemnare. Decĭ, faţă cu asemenea mulţime de cuvinte şi cu cele ḑise aice nu putemŭ face astŭ-feliŭ de cât să admitemŭ că *a* accentuatŭ urmatŭ de *n* (mp, mb) s'a prefăcutŭ în *î* în elementele vechĭ latinescĭ. Înnainte de a vedea ce s'a întâmplatŭ cu elementele străine trebue să explicămŭ nisce excepţiĭ.

Arŭ trebui să pomenimŭ numaĭ cuvîntulŭ *anŭ*, căcĭ numaĭ acesta face în adevĕrŭ excepţie. Lambrior a credutŭ că s'arŭ putea explicà prin aceea că *anŭ* ĭeste monosilabŭ, înse pe vremea schimbăreĭ se zicea celŭ puţinŭ *ano* dacă nu *anno*. Noĭ credemŭ că nu-i de vină faptulŭ numĕruluĭ de silabe, căcĭ *lanam* şi altele totŭ de două silabe ĭerau pe vremea prefacerea şi maĭ degrabă ni se pare că ceĭ doĭ *n* au fostŭ pricina. În cuvîntulŭ *annello* încă ĭerau doĭ *n*, dar *a* ĭerà neaccentuatŭ şi la începutulŭ cuvîntuluĭ prin urmare nu ĭerà în acelea-şĭ condiţiĭ.

Între cuvintele sfîrşite în *anŭ* numaĭ câte-va s'ar părea de o cam dată că s'au formatŭ din forme latine şi a nume: *ţeranŭ*, *cîrlanŭ*, *căţelanŭ*. Dar dacă în cuvinte latine ca *terrano*, *callano*,*** *catellano* s'arŭ fi păstratŭ *a* neschimbatŭ, atuncĭ de ce s'a prefăcutŭ în *romano*, *pagano*, *betrano*, in cari ĭerà cu desăvârşire în acelea-şĭ condiţiĭ? Orĭ dacă s'a prefăcutŭ, cum vedemŭ în cele din urmă, de ce arŭ fi remasŭ neprefăcutŭ în celelalte, când scimŭ că din pricinĭ fisiologice schimbările trebue să se întâmple la tóte sunetele ce se aflà la vremea când începe prefacerea în limbă? Afară de acestea for-

1). p. clasicŭ *ambŭlo*
2). clas. *manus*.
3). clas. *veteranus*.
4). clasicŭ *manĭcam*
5). clasicŭ *prandium*.

* clasicŭ în *us* sau *um*
** forma acésta s'a pierdutŭ, acuma se ḑice *mână*.
*** *caballanus* clasicŭ.

mele *țeranŭ* și *cățelanŭ* se explică prin sufiptul *an* pusŭ la *țară* și *cățelŭ*. De la forma latinească *terrano* se pare că s'a făcutŭ *terâmŭ*, maĭ vechiŭ *terânŭ*, în care *n* de la urmă s'arŭ fi prefăcutŭ în *m* ca în *Cruceam* și *Rustam* pentru *Cruceanŭ* și *Rustanŭ*. Ideea ĭeste a D-luĭ Hâjdău, citatŭ de Lambrior.

Dacă căutămŭ în cuvintele slavice vedemŭ că cele maĭ multe au remasŭ cu desăvârșire neschimbate și că totŭ neschimbate ĭerau de prin veaculŭ alŭ cincĭ-spre-ḑecelea. Așa ĭeste cu *hrană*, *prihană*, *strană*, etc. Astŭ-feliŭ se petrece lucrul și cu alte cuvinte străine, precum: *țiganŭ*, *bancă*, *cană*, etc. Firesce că aceste cuvinte vorŭ fi întratŭ în limbă prea târḑiu pentru ca să maĭ pótă *a* dintr'însele suferì schimbarea și s'a întâmplatŭ cu dînsele ceea ce se întâmplă în tóte ḑilele cu cuvintele ce primimŭ acuma. Așa dacă amŭ luà cuvîntulŭ franțuzescŭ *pante* sub forma *pantă*, firesce că nu s'arŭ maĭ preface în *pântă*, cum nu s'a prefăcutŭ nicĭ *bancă*, *lance*, *lanțŭ*, *zbanțŭ* și alte cuvinte nouĕ.

Totu-șĭ sîntŭ câte-va cuvinte slavice și câte-va grecescĭ la cari s'a întâmplatŭ prefacerea acésta, dovadă decĭ că au întratŭ înnainte de a începe prefacerea grupeĭ *an* spre *ân*.

Iétă cuvintele slave: *smântână* (съмжтана), *jupânŭ* (жоупанъ), *stână* (стана)—totŭ cu acestea punemŭ cuvîntulŭ *stăpânŭ* (bulgăresce *stopan*, albanesesce *stopan)*. Grecescĭ sîntŭ următórele: *mângâiŭ*, *mâniĭŭ*, *spânŭ*.

Să ne întórcemŭ acuma la cuvintele cu sufiptele *anŭ*, *manŭ*, *andru*.

Din faptele arĕtate pănă aice urméză că aceste sufipte nu potŭ fi de la începutuĭŭ limbeĭ, ci că au întratŭ după ce se începuse prefacerea luĭ *an* în *ân* Dar cum potŭ întrà într'o limbă nisce sufipte, cari nu le găsim în limbile vecine slobode ci numaĭ lipite, adecă ca sufipte?

Lambrior crede că au întratŭ maĭ întâiŭ nume propriĭ ca *Bran*, *Stan*, *Hrăman*, *Bogdan*, apoĭ de la acestea s'a întinsŭ și a formatŭ nume de sate. Așa. se dovedesce prin documente că satul unuĭ óre care *Piscu* s'a numitŭ după mórtea acestuia *Piscani*; alŭ unuĭ *Onică*, *Oniceni*; al unuĭ *Iacuș*, *Iacușenĭ*, etc. Noĭ ḑicemŭ că în adevĕrŭ au întratŭ cuvintele *Bran*, *Stan* în limbă și póte și silaba finală *an* aflându-se la atâtea nume s'a desfăcutŭ pentru mintea poporuluĭ și a începutŭ a fi lipită la feliurite alte nume și a datŭ nume de sate ca cele de susŭ. Dar ĭeste de creḑutŭ că de la Slavĭ a pututŭ întra chiar moda de a forma nume de sate prin adăugirea lui *an* lângă numele stăpânuluĭ. In adevĕrŭ *Piticiani* nu însemna tocmaĭ satulŭ ci pe urmașiĭ luĭ *Piticŭ* sau chiar ómeniĭ luĭ *Piticŭ*; când se ḑicea mergŭ la *Piscu* ĭera de o cam dată vorba de stăpânŭ, dar, cum se întâmplă și a-ḑĭ, putea să se ĭea și ca nume pentru satŭ. Maĭ târḑiŭ s'a întâmplatŭ acela-șĭ lucru cu cuvîntulŭ *Piticiani*. Dar acestŭ obiceiŭ de a formà nume de grupe de poporŭ cu *an* se află și în următórele nume slave: Psovane, Slasane, Bobrane, Moravianie, Glopeani, etc.

De la nume de sate a începutŭ a se întrebuința pentru a arĕtà de unde ĭeste cine-va. Se înțelege că unŭ omŭ de la *Piticiani*, trebuea să se numéscă *Piticianŭ*.

Maĭ pe urmă s'au formatŭ nume pentru a arĕtà pe cine-va de unde-ĭ și de la nume de ape și de orașe, ca *munteanŭ*, *văleanŭ*, de la *munte*, *vale*.

Cu timpulŭ a ajunsŭ să arĕte timpulŭ când s'a născut o vită, de pildă în *Joianŭ* (nume de bou fĕtatŭ Joĭ), etc.

În sfârșitŭ a ajunsŭ să arĕte o crescere, adecă să formeze cuvinte *augmentative*, precum : *porcanŭ* de la *porcŭ*, *ursanŭ* de la *ursŭ*, etc.

Din forme ca *văleanŭ*, *munteanŭ* alcătuite prin lipirea sufiptuluĭ *anŭ* a luatŭ nascere sufiptulŭ *eanŭ* care s'a lipitŭ și la cuvinte nesfârșite în *e* sau *i*. Așà de la *dealŭ*, *Prutŭ*, *Bârladŭ* etc. s'au făcutŭ *deleanŭ*, *Pruteanŭ*, *Bârlădeanŭ*, etc.

Cum că *anŭ* s'au *eanŭ* au formatŭ de o cam dată numaĭ nume propriĭ se vede din faptulŭ că putemŭ ḑice *scriitoriŭ bucuresceanŭ*, dar nu putemŭ ḑice *pește bucuresceanŭ* saŭ *pruteanŭ*.

Sufiptele *manŭ* și *andru* nu potŭ fi vechĭ în românesce și de bună samă s'au deslipitŭ de la cuvinte străine ca *Hrămanŭ*, *Alămanŭ*, *Ghermanŭ*, *Alexandru*, etc. și maĭ târḑiu au ajunsŭ să se lipéscă la cuvinte și să formeze *augmentative*, precum în *hoțomanŭ* (de la *hoțŭ*), *gogomanŭ* (de la *gogŭ*), *gugiumanŭ* (de la *gugiŭ*), *copilandru* (de la *copilŭ*), *băiețandru* (de la *băietŭ*), *cățelandru* (de la *cățelŭ*), etc.

Trecemŭ acuma la cercetarea timpuluĭ când s'a petrecutŭ prefacerea.

Lambrior citéză, în scrierile sale cât și în cursurile ce a făcutŭ în feliurite școlĭ, cuvîntulŭ *Zumbuthel* care se află într'unŭ documentŭ scrisŭ latinesce pe la 1231 în Transilvaniea.[1]) Acesta ĭeste numele unuĭ satŭ din regiunea numită de atâtea orĭ *Terra Blacorum*. Lambrior arată că nu putea fi nicĭ slavŭ nicĭ ungurescŭ numele, căcĭ atuncĭ n'amŭ înțelege pe *u* de după z. Dacă amŭ admite că satulŭ se numea românesce *Sâmbătelĭ*[2]) (adecă *Sâmbăteĭ* sub forma veche cu articolul *li* din *lĭe* sau *lieĭ*, veḑi la Etimologie) atuncĭ înțelegemŭ de ce a pusŭ scriitoriulŭ *u* după Z, căcĭ *â* însoțitŭ de *m* sau de alte labiale și ne precedatŭ de c (k) sau g (r) se aude pentru străinĭ ca *u*, chiar acum auḑimŭ *pune*, *mună*, *mune* în locŭ de *pâne*, *mână*, *mâne*, adecă unŭ *â* prefăcutŭ în *u* lângă labiale. Dacă arŭ fi fostŭ numele satuluĭ ungurescŭ orĭ slavŭ, ar fi scrisŭ orĭ Zombathely orĭ *Sobota* orĭ *Sombota*, dar nicĭ o dată cu *um*. Chiar final *thel* arată că nu putea fi slavŭ cuvîntulŭ, că nu putea fi ungurescŭ urméză și de acolò că nu a pusŭ *thely*. În gura Românilorŭ a auḑitŭ *Sâmbătelĭ* cu *l* muietŭ și acelŭ *l* muietŭ urmatŭ de *ĭ*, ĭ s'a părutŭ unŭ feliŭ de *l* și l'a și arĕtatŭ numaĭ prin acéstă consónă. Satulŭ de care ni-ĭ vorba pare că ĭeste și a-ḑĭ și se chiémă *Sâmbăta*. Din acestŭ cuvîntŭ

---

[1]). *Arhiva istorică a Românieĭ*. T. 1, partea 1, pag. 97.

[2]). Lambrior a creḑutŭ că numele satuluĭ ĭerà *Sâmbăta*, *Sâmbățelŭ*, *Sâmbetele*, presupunerea de maĭ sus se potrivesco înse maĭ bine.

urméză că pe la începutulŭ veaculuĭ alŭ trei-spre-ḑecelea *à+mb* ajunsese la *âmb*, deci și prefacerea înainte de *n* se sfârșise.

Dar putemŭ să scoborîmŭ și maĭ josŭ data la care sîntemŭ sigurĭ că prefacerea avuse locŭ. În adevĕrŭ se scie dintr'unŭ scriitoriŭ bizantinŭ că pe la 1013 ĭerà la sudŭ de Balcanĭ, nu departe de Constantinopolĭ, unŭ satŭ pe care-lŭ numesce *Kimpalongu*. Noĭ credemŭ că-ĭ vorba de unŭ *Câmpu lungŭ* orĭ *Câmpu alongu*, *Câmp'alongu*; căcĭ se scie cum pentru străinĭ *â* în *câmpŭ*, *câne*, *cântŭ* se aude *chimpŭ*, *chine*, *chintŭ*; așà a trebuitŭ să fie și cu scriitoriulŭ bizantinŭ. Decĭ nu numaĭ pe la 1231, cum credea Lambrior, ci chiar pe la 1013, adecă la începutulŭ veaculuĭ alŭ unŭ-spre-ḑecelea se prefăcuse *a* în *â*.

Pentru a putea fixa o dată la care să fimŭ sigurŭ că nu se întâmplase încă prefacerea, sau maĭ bine că nicí nu începuse, ne putemŭ slujì de cuvintele slave amintite maĭ sus, adecă *stână*, *smântână*, *jupânŭ*, *stâncă*,.., acestea au întratŭ în limba română înnainte de a se începe prefacerea de vreme ce s'au supusŭ la dînsa ca și elementele latine bă̆știnașe. Aceste cuvinte n'au putut̆ŭ întrà de cât după ce au venitŭ Românii în legăturĭ cu Slaviĭ. Din istorie să scie că acestŭ amestecŭ n'a pututŭ să se facă de câtŭ de la veaculŭ ale V-lea sau alŭ VI-lea încóce. Fiindŭ că primirea acestorŭ cuvinte slave și a multora altele nu s'a pututŭ face așà de ĭute de aceea trebue să credemŭ că prin veaculŭ alŭ VII-lea nu ĭerà încă *a* din grupele studiate pornitŭ pe calea spre *â*.

Așà dar schimbarea a avutŭ locŭ în veaculŭ alŭ VIII-lea, alŭ IX-lea și al X-lea.

Amŭ spusŭ că prefacerile se facŭ treptatŭ și că sunetele trecŭ prin maĭ multe fase pănă ce se oprescŭ la forme statornice pe unŭ timpŭ maĭ multŭ sau maĭ puținŭ lungŭ. Une orĭ nu putemŭ descóse fasele, aice înse putemŭ dovedì una după Lambrior care a descoperitŭ acéstă fasă nepresupusă maĭ înnainte de alțĭ limbiștĭ.

Fasa de care vorbimŭ ĭeste *on* nasalŭ între *an* și *ân*.

Iétă cum se dovedesce fasa acésta.

Din limbele slave au întratŭ în românesce nisce cuvinte cari, cum au doveditŭ cercetările limbiștilorŭ, aveau unŭ *on* accentuatŭ în limba slavică veche. Acelŭ *on* însemnatŭ în alfabetulŭ chirilicŭ prin ж semĕnà cu *on* nasalŭ frantusescŭ. Acestŭ *o* s'a prefăcutŭ în limba română în *â* întocmaĭ ca și grupa veche *an*. Lambrior presupune că *an* ajunsese la *on* nasalŭ când au întratŭ acele cuvinte slave în limba nóstră și că ĭele s'au confundatŭ cu cele cu grupa *on* românească și maĭ pe urmă au suferitŭ prefacerea în *ân* o dată. În adevĕrŭ dacă la primirea acelorŭ cuvinte n'amŭ fi avutŭ în limbă *on* nasalŭ, amŭ fi confundatŭ acéstă grupă cu *on* nenasalŭ și arŭ fi avutŭ sórta acestuia, adecă s'arŭ fi prefăcutŭ în *un*, ca în *bono*, *bunŭ*, etc. cum s'a și întâmplatŭ cu cele întrate maĭ târḑiu, când nu maĭ ĭerà *on* nasalŭ în românesce, de pildă *muncă* care s'a făcutŭ din *monca* cu *on* nasalŭ.

Ĭétă şi exemple: *izbândă* din izbondon, *zâmbru* din zombrŭ, *oblâncŭ* din obloncŭ, *tâmpŭ* din tonpŭ, etc. În tóte cuvintele acestea slavice *ân* s'a făcutŭ din *on* nasalŭ.

Altă dovadă că în adevĕrŭ a fostŭ fasa *on* nasalŭ ĭeste că sunetulŭ *â* a fostŭ scrisŭ în alfabetulŭ chirilicŭ cu ж, care, cum amŭ pusŭ, se cetea *on* nasalŭ la Slaviĭ vechĭ. Totŭ o dată putemŭ astŭ-feliŭ fixa timpulŭ pe când ajunseseră Româniĭ la fasa *on* nasalŭ, căcĭ alfabetulŭ chirilicŭ s'a născocitŭ prin veaculŭ alŭ IX-lea, decĭ prin veaculŭ acesta vorŭ fi fostŭ Româniĭ în acéstă fasă cu grupa *an*.

Despre prefacerile ce a maĭ suferitŭ *â* făcutŭ din *à*+*n* vomŭ vorbi la loculŭ lorŭ.

A *accentuatŭ urmatŭ de* m *după care nu se află altă consónă s'a prefăcutŭ în* ă.

Cum că în adevĕrŭ ĭeste astă lege ne putemŭ încredință din mulţime de exemple, cari nu potŭ fi altŭ-feliŭ explicate.

Întăiŭ luămŭ sama că la conj. I-a pers. de la înmulţitŭ se află în latinesce unŭ *a* accentuatŭ urmatŭ de *m* în condiţiunile legeĭ şi că *a* s'a prefăcutŭ în *ă*.

laudamo—lăudămŭ
lucramo—lucrămŭ
cantamo —cântămŭ
etc.

saltamo —săltămŭ
jucamo —jucămŭ
sonamo —sunămŭ
etc.

Totŭ astŭ-feliŭ aflămŭ persóna întăea înmulţitŭ de la trecutulŭ simplu conj. I, care în latinesce clasicŭ ĭeră sfârşită în *avimus*, dar care s'a redusŭ la *amo* fórte de demultŭ cum vomŭ vedea maĭ încolò.

laudamo (p. clas. laudavimus)—*lăudămŭ.*
lucramo (p. clas. lucravimus)—*lucrămŭ.*
etc.

Formele *lăudămŭ*, *lucrămŭ*, etc. aveau înţelesŭ de perfectŭ în limba română maĭ veche, cum ne dovedescŭ tipăriturile şi manuscriptele din veaculŭ alŭ şese-spre-zecelea şi chiar maĭ nouĕ. Acuma au fostŭ înlocuite formele vechĭ prin altele nouĕ: *lăudarămŭ*, *lucrarămŭ*, etc. cari îşĭ au explicaţiea la etimologie.

Alte exemple aflămŭ în *întrămŭ*, *întrămĭ*; *destrămŭ*, *destrămĭ*; *dărămŭ*, *dărămĭ*;... Aceste cuvinte vinŭ din verbele *entramare*, *destramare*, *deramare* şi au unŭ *a* în condiţiile legeĭ prefăcutŭ în *ă*; Formele *întramă*, *destramă*, *dăramă* se explică prin analogie cu alte verbe cari au *a* la persóna a treea în locŭ de *ă* de la persóna întăea, precum: *vĕdŭ*, *vada*; *vĕrsŭ*, *varsă*, etc. În vechime trebue să fi fostŭ *întrămă*, *destrămă*, *dărămă*.

La formele: *defăimŭ, defăimĭ*; *îngăimŭ, îngăimĭ*;... trebue să presupunemŭ că au fostŭ în vechime *defămŭ* (defamo), *defămĭ*; *îngămŭ*, (engamo), *îngămĭ*; maĭ pe urmă sub înrîurirea luĭ *i* de la persóna a doua singuritŭ s'a pricinuitŭ unŭ i lângă *ă* şi amŭ căpĕtatŭ *îngăimĭ*, *defăimĭ*, apoi forma acésta a lucratŭ şi a datŭ nascere uneĭ forme nouĕ în locŭ de cea de la persóna întăea şi anume totŭ cu *i* după *ă*, *defăimŭ*, *îngăimŭ*. Fenomenulŭ ĭeste asemĕnătoriŭ cu celŭ petrecutŭ la formele *mâne*, *câne*, *pâne*, *mânĭ*, cari au luatŭ formele *mâĭne*, *câĭne*, *pâĭne*, *mâĭnĭ* la Muntenĭ, sub înrîurirea luĭ *i* sau *e* din silaba următóre.

Cuvîntulŭ *chiemŭ* (clamo) încă póte fi adusŭ ca sprijinŭ pentru lege, căcĭ, dacă *m* n'arŭ fi avutŭ nicĭ o lucrare asupra luĭ *a*, atuncĭ din *clamo* am fi ajunsŭ la *chiamŭ*, precum din *claro* amŭ ajunsŭ la *chiar*. Dacă primimŭ înse acéstă lege descoperită de Lambrior, ajungemŭ de la *clamo* la *cliămŭ*, apoĭ, prin prefacerea luĭ *ă* precedatŭ de *i* în *e*, la *cliemŭ*, chiemŭ.

Formele *chiamă*, *defaimă*, *îngaimă* se explică ca şi *întramă*, etc.

O excepţie părută face persóna întăea de la imperfectŭ la înmulţitŭ. În adevĕrŭ se ḑice:

Lăudamŭ, *lucramŭ*, *cântamŭ*, etc. şi s'arŭ părea că unŭ *a* accentuatŭ a remasŭ neprefăcutŭ în *ă* înnainte de *m*. Totuşĭ dacă ne amintimŭ că formele latinescĭ au fostŭ:

laudabamo, *lucrabamo*, *cantabamo* etc. vedemŭ că lucrulŭ nu-ĭ aşà de simplu.

La aceste forme trebue să se fi făcutŭ o strămutare de accentŭ, aşà că în locŭ să fie accentulŭ pe *a* celŭ de dinaintea luĭ *m* a fostŭ pe celŭ de dinaintea luĭ *b*. Adecă amŭ avutŭ: *laudàbamo*, *cantàbamo*. etc. ca la Spaniolĭ şi acéstă prefacere s'a făcutŭ sub înrîurirea formelorŭ de la singuritŭ. Din *laudàbamo*—s'a ajunsŭ la *laudàvamo*, *lăudauămŭ* apoĭ *lăudamŭ*, prin prefacerea lui *b* între douĕ vocale în *v* şi apoĭ în *u*, prin prefacerea luĭ *a* neaccentuatŭ urmatŭ de *m* în *ă* şi prin căderea grupeĭ *uă* după *a* accentuatŭ, schimbărĭ carĭ s'au petrecutŭ după nisce legĭ ce vomŭ cunósce maĭ târḑiu. Aşà dar *a* a venitŭ târḑiu alăturea cu *m* şi trebue să admitemŭ că ĭerà prea târziu pentru ca să se maĭ pótă preface în *ă*.

Forma *amŭ* de la persóna întăea singuritŭ de la verbulŭ *a avea*, întrebuinţatŭ ca verbŭ neauxiliarŭ, precumŭ şi *amŭ* de la persóna întăea singuritŭ şi întăea înmulţitŭ de la presentulŭ indicativuluĭ luatŭ ca auxiliarŭ, se explică de asemenea fórte frumosŭ din *àvemo* (*abemo* clasicŭ *habemus*) cu accentulŭ pe *a* de la începutŭ, prin formele *àuemŭ*, *auĕmŭ*, *amŭ* (prin prefacerea luĭ *b* în *v* apoĭ în *u*, prin prefacerea luĭ *e* neaccentuatŭ după *u* în *ĕ* şi prin căderea grupeĭ *uĕ* după *a* accentuatŭ). Şi aice nu avemŭ prin urmare faptŭ în potriva legeĭ.

Cuvintele celelalte în cari găsimŭ unŭ *à* urmat de *m* neprefăcutŭ în *ă* sînt cele mai multe străine, ca *vamă*, *damă*, *aramă*. *hamŭ*, *samă*, *flamură*, etc; cuvintele *mamă*, *cam*, *ramŭ*, *ramură* cerŭ înse

explicaţiĭ. *Mamă* ĭeste o formă nouă a cuvîntului, cea veche a fostŭ *mămă*, de la care au remasŭ *mă-ta*, *mă-sa* şi foma bisericéscă *mumă* făcută din *mămă* prin lucrarea labialelorŭ asupra luĭ *ă*. Cuvîntulŭ *mamă* sub forma acésta a fostŭ luatŭ de la vre unŭ poporŭ vecinŭ sub înriurirea modeĭ de a nu zice *mamei* şi *tatei* ca mojiciĭ, ci maĭ delicatŭ. Astă-ḑi scimŭ ca ceĭ ce se socotŭ ce-và maĭ pe susŭ de poporulŭ de josŭ întrebuinţază *maman* şi *papà* (sau celŭ puţinŭ *mamà* şi *papà*), maĭ înnainte ḑiceaŭ *băbacă*, *nenécă*, *băbaiţa*, *neneiţă*, *babaie*, *nenee*, etc. Cuvîntulŭ *aramă* a fostŭ luatŭ de la italienĭ în veaculŭ de mijlocŭ şi avea multe forme în scrierile vechĭ ca *rame*, *areme*... *scamă* va fi venitŭ prin doctoriĭ italienĭ...

Cam a fostŭ monosilabŭ şi aşà fiindŭ n'a pututŭ să urmeze legea obişnuită. *Ramŭ* orĭ că ìerà totŭ monosilabŭ pe vremea schimbăreĭ, (după L.) dacă nu cum-va va fi întratŭ maĭ degrabă şi ĭelŭ maĭ pe urmă în limbă de la vre unŭ poporŭ ce vorbea o limbă romanică (după noĭ). *Ramură* şi altele stau în legătură cu *ram*.

Notă. Acéstă lege cu tótă demonstrarea se datoresce lui Lambrior, maĭ înainte se încercaŭ limbiştiĭ noştri să explice forme ca *lăudămŭ*, *mâncămŭ* (de la presentŭ) prin silinţa de a deosebì imperfectulŭ de presentŭ, carì altŭ-feliŭ s'arŭ fi confundatŭ. Cum că n'a fostŭ vorba de aşà ce-va se vede întâiŭ de pe faptulŭ că în limba veche ìeràu confundate persóna întâea înmulţiţŭ de la perfectulŭ simplu cu cea de la presentŭ şi alŭ doilea de pe faptulŭ ca persóna a doua de la imperfectŭ, la înmulţitŭ, *lăudaţi* se confundà în totulŭ cu cea corespunḑĕtóre de la presentŭ. . lucru de neînţelesŭ dacă arŭ fi fostŭ în limbă silinţă de a deosebì aceste forme. Ĭeste apoĭ explicarea imperfectuluĭ dată de Lambrior şi alte fapte citate maĭ sus, cari nu ne lasă altŭ chipŭ de cât să primimŭ legea aşà cum amŭ arĕtat'o. Despre vechimea acestĕ schimbărĭ scimŭ de o cam dată că: maĭ veche de cât căderea grupeĭ *uă* sau *uĕ* după *a* accentuatŭ, fie acelŭ *a* chiar din grupa *ea* făcută din *e*.

Cum că aşà ĭeste se vede din exemplele următóre; *auĕmŭ-amŭ*; *lăudauămŭ-lăudamŭ*; *aveauămŭ-aveamŭ*, etc.

A *accentuatŭ s'a prefăcutŭ în* e *când avea înaintea sa* i *sau* e *şi ĭerà urmatŭ de una din acelea-şĭ vocale.*

Acéstă lege o putemŭ vedea din următórele exemple:

— Infinitivele întregĭ de la conjugarea întâea a verbelorŭ sfârşite de multŭ în *iare*:

molliare — *muiare* — *muĭere*;
taliare — *tăliare* — *tăiare*, *tăiere*;
jugulare — *jungliare* — *junghiare—junghiere*;
împrăştiare— *împrăştiere*;
închiriare — *închiriere*;

În toate aceste exemple vedemŭ că *a* precedatŭ de *i* şi urmatŭ de *e* în silaba următóre s'a prefăcutŭ în *e*. Forme cu *a* neprefăcutŭ se găsescŭ în texturĭ române vechĭ şi până a-ḑĭ la Muntenĭ şi la Macedonenĭ.—Cuvintele de maĭ sus fuseseră infinitive, acuma înse se întrebuinţază maĭ numaĭ ca substantive femeescĭ.

La infinitivile de acestŭ feliŭ la cari s'a întâmplatŭ *t*, *d*, *s* înainte de *i* şi s'au prefăcutŭ în *ţ*, *ḑ*, *ş*—vedemŭ că după *ţ* şi *ḑ* s'a absorbitŭ *i* aşà că pe vremea prefacereĭ în *a* numaĭ ïerà cuprinsŭ între *i* şi *e*, ci avea chiar înaintea sa *ţ* sau *ḑ*; la cele cu *ş* s'a păstratŭ *i* maĭ lungŭ, de vreme ce timp, cel puţinŭ la Moldovenĭ. *a* a suferitŭ prefacerea în *e*.

Aşà din *encredentiare* s'a făcutŭ *încredinţiare* apoĭ *încredinţare* şi astŭ-feliŭ a remasŭ până a-ḑĭ—din *asediare* s'a făcutŭ *aşeḑiare* apoĭ *aşeḑare* şi aşà a remasŭ;—din *engrasiare* s'a făcut *îngrăşiare*, apoĭ *îngrăşiere* şi *îngrăşere*; maĭ multŭ *îngrăşere* a ajunsŭ, de pildă la Moldovenĭ, la forma *îngrăşĕre* prin prefacerea luĭ *e* după *ş* în *ĕ*, în virtutea uneĭ legĭ pe care o vomŭ vedea maĭ târḑiu.

— Altă grupă de exemple din cari se vede legea o aflămŭ la persóna întâea şi a doua singuritŭ de la trecutulŭ simplu de la verbele de la conjugarea întâiŭ şi a nume totŭ la cele cu infinitivulŭ vechiŭ în *iare*.

tăiaĭ — *tăieĭ*,
tăiaşĭ — *tăieşĭ*,
giunghiaĭ — *giunghieĭ* sau *junghieĭ*,
muiaĭ — *muieĭ*,
muiaşĭ — *muieşĭ*,
etc. etc.

Formele din rândulŭ întâiŭ ïerau întrebuinţate în limba română veche şi astă-ḑĭ le găsimŭ la Muntenĭ, noĭ credemŭ înse că la Muntenĭ au fostŭ, póte, pricinuite prin analogie cu alte persóne în cari *a* remăsese neschimbatŭ, cum s'a întîmplatŭ spre pildă la totŭ înmulţitulŭ: *tăiarămŭ*, *tăiarăţĭ*, *tăiară*, etc. Formele din rândulŭ alŭ doilea sîntŭ moldovenescĭ, dar se potŭ întrebuinţà şi în limba literară. Măcar că voiŭ vorbì maĭ pe largŭ la schimbările prin analogie, dar totŭ amintescŭ aice că prin înriurirea persónelorŭ citate maĭ susŭ s'au formatŭ la Moldovenĭ forme cu *e* în locŭ de *a* şi la la persónele de la înmulţitŭ şi se ḑice: *tăierămŭ*, *tăierăţĭ*, *tăieră*.

In formele cari avuseră *ţiaĭ*, *ţiaşĭ* sau *ḑiaĭ*, *ḑiaşĭ*, *ĭ* a fostŭ absorbitŭ şi *a* n'a suferitŭ nicĭ o prefacere maĭ departe la Muntenĭ şi se ḑice şi acuma: *încredinţai*, *încredinţaşĭ*; *aşeḑaĭ*, *aşeḑaşĭ*; etc. — La Moldovenĭ sub înriurirea persoaneĭ a III-a singuritŭ s'au formatŭ, cum se vede la analogiĭ, formele cu *ăĭ*, *ăşĭ*: *încredinţăĭ*, *încredinţăşĭ*, etc. întocmaĭ ca şi *lăudăĭ*, *lucrăĭ* şi altele la cari nicĭ nu fusese vre o prefacere a luĭ *a* în *e*.—La formele *şiaĭ*, *şiaşĭ* s'a-u făcutŭ, la Moldovenĭ de pildă, prefacerea luĭ *a* apoĭ *e* s'a prefăcutŭ în *ĕ*. Aşà din *înfăşiaĭ* s'a făcutŭ *înfăşeĭ* apoĭ *înfăşĕĭ*.

— La participele trecute ale cuvintelorŭ de cari amŭ vorbitŭ maĭ sus s'a întâmplatŭ aceea-şĭ prefacere la înmulţitulŭ bărbătescŭ, femeescŭ şi neutru :

tăiaţĭ — *tăieţĭ*,
muiatĭ — *muieţĭ*,
împrăştiate — *împrăştiete*,
etc. etc.

Acéstă prefacere a fostŭ pricina că s'au formatŭ prin analogie de la înmulţitele cu *e* şi nisce singurite totŭ cu *e* şi la Moldovenĭ s'au şi pierdutŭ formele maĭ vechĭ cu *ia*. Aşà se ḑice *tăietŭ*, *muietŭ*, *împrăştietă*, etc. În limba literară se pot întrebuinţà amîndouĕ formele.

La cuvintele în cari fusese *tiaţĭ*, *ţiate*; *ḑiaţĭ*, *ḑiate*—s'a absorbitŭ *ĭ* din timpŭ şi a remasŭ neprefăcutŭ şi se ḑice : *aşeḑaţĭ*, *încredinţaţĭ*. La cuvintele cari fusese în *şiaţĭ*, *şiate*, cum scimŭ *i* s'a păstratŭ maĭ multŭ timpŭ şi de aceea şi *a* s'a prefăcutŭ în *e* şi apoĭ în *ă* la Moldovenĭ Aşà, din *înfăşiaţĭ* s'a făcutŭ *înfăşieţĭ*, *înfăşeţĭ* şi apoĭ *înfăşĕţĭ*. Muntenii înse ḑicŭ *înfăşaţĭ*; literarŭ se póte ḑice şi *înfăşieţĭ* şi *înfăşaţĭ*, cum ne va venì maĭ bine în frase.

— În cuvintele formate prin sufiptulŭ *ariu* vedemŭ pe *a* prefăcutŭ în *e*, dacă s'a întâmplatŭ să fie unŭ *i* înnainte de *a* aşà ca să se îndeplinéscă condiţiunile formulate în lege.

Din *oviariu*, (*oviario*), *boliariu*, *vestiariu*, etc. s'au făcutŭ : *oieriŭ*, *boieriŭ*, *vestieriŭ*, etc. La Muntenĭ încă au remasŭ aceste cuvinte sub formele vechĭ adecă cu *a*, cum ĭerau şi în românesce vechiŭ.—Dacă cuvintele fuseseră în *ţiariu*, *ḑiariu*, *i* s'a absorbitŭ şi apoĭ a a remasŭ ne prefăcutŭ ca unulŭ ce nicĭ nu împlinea condiţiunile cerute pentru transformare la vremea când s'a începutŭ Aşà din *frunḑiariŭ*, *vĕrḑiariŭ*, s'a făcutŭ *frunḑariŭ*, *vĕrḑariŭ* ; din *arţiariu—arţariŭ*, *etc.* La acele în *şiariŭ*, ca *uşiariu* (ostiario), *păpuşiariŭ*, etc. *i*, cum amŭ maĭ vĕḑutŭ a statŭ multă vreme şi *a* s'a prefăcutŭ în *e* apoĭ în *ĕ*: *uşieriŭ*, *uşĕriŭ*, etc...

— La pluralele substantivelorŭ formate cu sufiptŭ *canŭ*, *a* accentuatŭ între unŭ între *e* şi *i* s'a prefăcutŭ în *e*. De pildă :

munteanĭ — *muntenĭ*
văleanĭ — *vălenĭ*
pruteanĭ — *prutenĭ*

— Sufiptulŭ *aşŭ* s'a prefăcutŭ la Molvenĭ în *eş*, când venea după *i*, pentru că după *ş* se auḑea un *i*.

uriaşŭ — *urieşŭ*
megiaşŭ— *megieşŭ*, etc.

— Pluralele cuvintelorŭ în *iagŭ*, *iacŭ*, încă ne înfăţoşază unŭ *a* prefăcut în *e:*

moşniagĭ — *moşnegĭ*
toiage — *toiege*
şumuiage — *şumuiege*
huceage — *hucege*,
liliacĭ — *liliecĭ*, etc..

— La persóna a doua singuritŭ şi la a doua înmulţitŭ de la imperfectulŭ indicativuluĭ conj. II, III, IV s'a aflatŭ *a* în condiţiunile legeĭ şi s'a prefăcutŭ în *e*. Apoĭ la Moldovenĭ s'au produsŭ forme cu *e* şi în loculŭ celorŭ ce arŭ fi putută remănea cu *a*, dacă arŭ fi fostŭ numaĭ cause fonetice în jocŭ. În limba literară au dovedite din potrivă formele cu *a* şi s'au format şi în loculŭ celorŭ ce trebueau să fie cu *e*. Să luămŭ unŭ exemplu. In vechime ş'a ḑisŭ: *şedea*, *şedeaĭ*, *şedea*, *şedeamŭ*, *şedeaţĭ*, *şedea* — apoĭ în virtutea legeĭ; *şedea* sau *şedeamŭ*, *şedeĭ*, *şedea*, *şedeamŭ* *şedeţĭ*, *şedeau*.— la Moldovenĭ se ḑice: *şĕdemŭ*, *şĕdeĭ*, *şĕdè*, *şèdemŭ*, *şĕdeţĭ*, *şĕdè* (sau cu *î* nu cu *ĕ*)—iear literarŭ ca în românesce vechiŭ.

Din Munteniea scimŭ că în poporŭ se ḑice, celŭ puţinŭ prin Prahova, aşà cum amŭ arĕtatŭ la alŭ doilea şirŭ de forme.

În aceste cuvinte *a* s'a prefăcutŭ maĭ întăiŭ în *e* şi-apoĭ ceĭ doi *a* s'au contrasŭ, Din *şedeai* s'a făcutŭ *şedeei*, apoĭ *şedeĭ*.

— A din grupa *ea* făcută din *e* după o lege pe care o vomŭ vedea maĭ pe urmă s'a prefăcutŭ în *e* şi apoĭ s'a contrasŭ cu celălaltŭ *e*, când se află unŭ *e* în silaba următóre,

leage	—	*leege*	—	*lege*
treace	—	*treece*	—	*trece*
veade	—	*veede*	—	*vede*
deagetŭ	—	*deegetŭ*	—	*degetŭ*
neatedŭ	—	*neetedŭ*	—	*netedu*
		etc..		

În grupa *ea* s'a întâmplatŭ unŭ fenomenŭ deosebitŭ la Muntenĭ, dacă se află ş înainte de dînsa, de pildă din *şease*, *şeapte*, *şeade*,— s'a făcutŭ *şase*, *şapte*, *şade*.... la Moldovenĭ *i* nu s'a pierdutŭ aşà de timpuriu şi *a* s'a schimbatŭ după regulă în *e*, aşà că s'a ajuns la *şeese*, *şeepte*, *şeede*,., apoĭ *şese*, *şepte*, *şede* şi în sfârşitŭ la *şĕse*, *sĕpte*, *şĕde*,... In limba literară s'au primitŭ formele *şese*, *şepte*, dar se póte să întrebuinţămŭ şi pe cele muntenescĭ maĭ alesŭ în poesie, cum a şi făcutŭ Alexandri, când ḑice:

Ş'avea fraţĭ de cruce *şapte*
Cari-au suptŭ sânge cu *lapte*.

Lambrior credea că schimbarea se va fi făcutŭ maĭ întăiŭ în Moldova şi că apoĭ s'a întinsŭ şi la Muntenĭ şi anume că la Muntenĭ

nicĭ nu s'a întinsŭ pănă să ajungă la astŭ-feliŭ de regularitate ca la Moldovenĭ.—Cum că la Muntenĭ va fi venitŭ schimbarea din afară se póte, dar în veaculŭ alŭ XVI-lea de pe când a pututŭ afla Lambrior exemple ca *fiere, verde* în Moldova, se află asemenea prefacere şi în alte părţĭ şi a nume şi în Munteniea.

§. 13. E accentuatŭ.

E *accentuatŭ, deschisŭ s'a prefăcutŭ în* **ie.**

Legea acésta s'a aplicatŭ la orĭ ce *e* deschisŭ şi accentuatŭ şi prin ajutoriul ieĭ putemŭ chiar află cantitatea vocaleĭ latine clasice corespundĕtóre, aşà de cu străşnicie s'a aplicat.

Iétă exemple prin cari se póte dovedì că în adevĕrŭ a fostŭ asemenea lege.

— În unele cuvinte grupa *ie* făcută din *è* s'a păstratŭ pănă a-dĭ în graiulŭ nostru.

pecto	— *pieptŭ*	*pellem*	— *piele*
medio	— *miedŭ*	*peret*	— *piere*
verso	— *viersŭ*	*meo*	— *mieŭ*
ferbo	— *fierbŭ*	*ferro*	— *fierŭ*
feri	— *fierĭ*	*vermem*	— *vierme*
etc.		etc.	

În tóte cuvintele romane puse în faţă cu cele române vedemŭ unŭ *e* înlocuitŭ prin *ie.* Formele clasice corespundĕtóre: *pectus, medium, versus, ferveo, ferae, pellem, perit, meus, ferrum, vermem* etc. aveau *e* scurtŭ.

Pe de altă parte în cuvintele cu *e* accentuatŭ corespundĕtoriŭ luĭ $\bar{e}$ sau *ĭ* clasicŭ, adecă cu *e* închisŭ nu s'a întâmplatŭ prefacerea şi găsimŭ pe *e* curatŭ, în acele cuvinte în cari nu a fostŭ supusŭ la alte prefacere după alte legĭ.

feti	— *feţĭ*	*verdi*	— *verḑi*
pescem	— *pesce*	*apesi*	— *apeşi*
legem	— *lege*	*vedi*	— *veḑĭ*
etc.		etc.	

În aceste exemple *e* din formele romane ierà închisŭ şi-lŭ găsimŭ neprefăcutŭ în *ie.*

Cum că grupa *ie* a fostŭ în locŭ de *e* deschisŭ în multe cuvinte în carile acuma n'o maĭ întâlnimŭ putemŭ dovedì prin exemplele următóre:

Dacă grupa *ie* a avutŭ înaintea sa consónele *t, d, s,* la toţĭ Româniĭ *i* a prefăcutŭ pe *t* în *ţ*, pe *d* în *ḑ,* pe *s* în *ş.*

deo	— *dieo*	— *ḑeu*
seso	— *sieso*	— *şesŭ*
septem	— *siepte*	— *şepte*
teso	— *tiesu*	— *ţesŭ*
tenio	— *tieniŭ*	— *ţieniŭ*, *ţiiŭ*

etc.

Formele clasice *deus*, *sessum*, *septem*, *texo*, *teneo*... aveau *e* scurtŭ, căruia iĭ corespundea *e* deschisŭ în latina populară. Pentru a înţelege formele cu *d*, *t*, *s*, n'avemŭ altŭ chipŭ de cât să admitemŭ că *è* s'a făcutŭ în *ie* şi apoĭ *i* a lucratŭ asupra consónelorŭ; căcĭ nu putemŭ ḑice că *d*, *t*, *s*, s'arŭ fi prefăcutŭ cum-va în *ḑ*, *ţ*, *ş* înainte de *e*.

Totŭ legea citată la începutŭ ne explică de ce s'a pierdutŭ orĭ maĭ bine prefăcutŭ în *i* consonantŭ *l* în cuvinte ca: *leporem*, *ĭepure*; *levo*, *ĭeu*. În adevĕrŭ *e* fiindŭ deschisŭ şi accentuatŭ s'a prefăcutŭ în *ĭe* şi apoi prin lucrarea luĭ *i* din grupa *ie* asupra luĭ *l* s'a făcutŭ aceea-şĭ prefacere ca şi în *lino-inŭ*, *licia-iţe*, etc. Decĭ *leporem*, *liepore-iepure*; *levo*, *lieu-ĭeu*... Şi aice nu putemŭ admite că *l* va fi căḑutŭ înaintea lui *e*, căcĭ atuncĭ de ce a remasŭ la *lege*, *legŭ*, etc.

În dialectulŭ moldovenescŭ şi în celŭ macedoneanŭ labialele au suferitŭ nisce prefacerĭ însemnate înainte de unŭ *i* vechiŭ... Totŭ acele prefacerĭ le-au suferitŭ şi înainte de *e* deschisŭ, firesce că după ce acesta a ajunsŭ la *ie*; căcĭ labialele nu sufĕrŭ schimbările în chestie înaintea luĭ *e*.

Aşà din *pepto* avemŭ moldovenesce *cheptŭ*, din *medio*, *n̄edz* (n̄=gn franţusescŭ) din *verso—gers*, etc. Tóte aceste prefacerì cerŭ să fi existatŭ într'o vreme formele *pieptŭ*, *mieḑŭ*, *viersŭ*, etc. adecă forme în cari *e* să fi urmatŭ legea.

Altŭ faptŭ ĭeste că *e* deschisŭ nu s'a prefăcutŭ în *ĕ* după labiale, prefacere de care n'arŭ fi scăpatŭ, dacă n'arŭ fi fostŭ despărţitŭ (pe vremea prefacereĭ luĭ *e* în *ĕ* în condiţiile acestea) prin *i* de labiale.

Aşà din *pepto*, *meo*, *verso* nu s'au făcutŭ, *pĕptŭ*, *mĕu*, *vĕrsŭ* pentru că la vremea prefacereĭ se ḑicea *pieptŭ*, *mieŭ*, *viersŭ*...

Afară de acestea în cărţile bisericescĭ nu se vede moda acéstă nouă de a scrie *peptŭ*, *ferŭ*, *meu*, modă, credemŭ noĭ, născocită pentru a aduce cuvintele măcar în scrisŭ să pară maĭ aprópe de formele latineĭ clasice.

În unele cuvinte grupa *ie* s'a întorsŭ înapoĭ la *e*, de pildă *anello*, care trebue să fi fostŭ *aniello—înĭelŭ*. În unele dialecte grupa s'a redusŭ la *i*, aşà se află în documente muntenescĭ publicate de D. Hâjdău în „Cuvente den bĕtrânĭ“ tomulŭ I-iŭ găsimŭ: *mìu*, *mirţe*, *virmĭ* pentru *mieu*, *mierţe*, *viermĭ*. Nu trebue de amestecatŭ cu acestŭ fenomenŭ prefacerea lui *ie* în *i* la cuvintele: *biene*, *ţiene*, *mientă*, etc. în *biine*, *ţiine*, *miintă* şi apoĭ în *bine*, *ţine*, *mintă*, căcĭ în acestea *e* s'a prefăcutŭ în *i* din pricina luĭ *n*, după o lege pe care o vomŭ vedea.

Legea acésta ïeste fórte veche, scimŭ acésta maï întâiŭ pentru că o găsimŭ în tóte limbele romanice. În unele aplicată numaï la *e* urmatŭ de o singură consónă sau de o vocală (precum în franţusesce), la altele întocmaï ca la noï precum în spaniolesce şi în walonă. O prefacere care se află aşà de tare respândită trebue să se fi făcutŭ încă din latina populară. Altŭ semnŭ ca legea a avutŭ desvoltarea ieï fórte de demultŭ ïeste şi faptulŭ că nu o aflămŭ aplicată la cuvintele străine întrate în limba română. Acéstă schimbare maï are şi altŭ caracterŭ alŭ schimbărilorŭ vechï, adecă se află la toţï Românii, prin urmare s'a întâmplatŭ încă pe când nu se desfăcuse limba română în dialecte şi firesce că aşà a fostŭ de vreme ce amŭ arĕtatŭ chiar aice că s'a întâmplatŭ din latina populară, adecă înainte de a fi limba română măcar deosebită de celelalte limbï romanice.

E *accentuatŭ urmatŭ de n şi precedatŭ de labialele (b, p, f, v, m) s'a prefăcutŭ în* **î**, (ѫ) *când în silaba următóre nu se află* **e** *saŭ* **i**.

Exemple:

venă	— *vînă*	*juramentu*	—*jurâmîntŭ*
ventu	— *vêntŭ*	*pămentu*	—*pămîntŭ*
cuventu	— *cuventŭ*	*mentu*	—*mîntŭ*

acoperementu — *acoperemîntŭ* etc. etc.

Arŭ putea cine-va să crédă că póte s'au prefăcutŭ în *e* şi aceï *î* după care venea în silaba următóre *e* sau *i*, şi că *î* a trecutŭ în *i* sub înriurirea luï *i* sau *e* din silaba următóre întocmaï ca la *ânemă—inimă*, *spântece*, *spintece*, etc... A decă arŭ crede că s'a ḑisŭ maï întâiŭ *cuvente*, apoï *cuvînte* şi în sfârşitŭ *cuvinte*. Ieste înse unŭ faptŭ anume că formele *cuvinte*, *minte*, etc. se află în acelea-şi texturï cu *ânemă*, *înelŭ*, *grândenă*, etc., ceea ce nu s'arŭ putea dacă *i* de la *vine*, *minte*, etc. arŭ fi făcutŭ din *â*.

Schimbarea acésta ïeste maï veche de cât cea următóre, adecă a luï *e* în *i*; căcï cum vomŭ dovedì acolò sîntemŭ siliţï să admitemŭ că *e* acesta pe care îlŭ aflămŭ acuma sub forma de *î*, apucase pe calea acésta orï chiar se prefăcuse de totŭ în *î*, când a început prefacerea luï *e* în *i*, căcï dacă s'arŭ fi prefăcutŭ în *i* nu maï ajungea nicï-o dată la *î*, cum a ajuns.

Schimbarea acésta se întâlnesce şi în cuvinte slave, de pildă *sventŭ*, *svînt*, *sfîntŭ*.

E *accentuatŭ fie închisŭ, fie celŭ din grupa ie (p. e deschisŭ) s'a prefăcutŭ în* **i**, *când ĭerà urmatŭ de n, mp, mb.*

Legea de maĭ susŭ nu ĭeste de a dreptulŭ din fapte, ci de o cam dată la cea di'ntăiŭ cercetare a materialuluĭ s'arŭ părea că sîntŭ douĕ legĭ. Maĭ întăiŭ să le arĕtămŭ pe acestea şi apoĭ vomŭ dovedì că în realitate prefacerea s'a făcutŭ după legea de mai sus.

Se pare că: **E** *accentuatŭ precedatŭ de labiale şi urmatŭ de* **n, mp, mb,** *s'a prefăcutŭ în* **i** *când se află în silaba următóre* **e** *sau* **i.** exemple:

vene —vine	înse din	*venă*	nu *vînă*
cuvente—cuvinte	» »	*ventu*	» *vintŭ*
mente —minte	» »	*cuventu*	» *cuvintŭ*
minți —mințĭ		etc...	

Cum că aceste prefacerĭ din urmă n'au avutŭ locŭ se vede de pe cele spusa la legea precedentă.

Altă lege pare a fi următórea: **E** *accentuatŭ urmatŭ de* **n, mp, mb,** *s'a prefăcutŭ în* **i**, *fără să se iea în samă vocalele din silaba următóre, dacă nu ĭerau precedatŭ de labiale.* Exemple:

plenu—plinŭ	*lembă—limbă*
pleni —plinĭ	*dente—dinte*
plene—pline	*lente —linte*
plenă—plină	*biene—biine, bine.*
etc.	etc.

Cum că prefacerea a avutŭ locŭ o dată se vede pe faptulŭ că în cuvintele în cari *e* avea labiale înaintea sa a fostŭ împiedecatŭ de a se preface în *i* şi când se aflau alte vocale de cât *e* sau *i* în silaba următóre, prin aceea că *e* accentuatŭ se prefăcuse acolò în *î*, aşà că în adevĕrŭ nicĭ nu maĭ avea cine să se supue legeĭ. Dar tóte cuvintele ce se aflau în limbă s'au supusŭ fără deosebire de ĭerau sau nu cu labiale. Aşà dară vedemu că labialele n'au avutŭ vre unŭ rolŭ în prefacerea luĭ *e* în *i* şi că legea trebue să o admitem aşà cum amŭ pus'o de la începutŭ.

Póte arŭ ḑice cine-va că în forme ca *cuvîntu* din *cuventŭ*, *vêntŭ* din *ventu*, etc. s'a prefăcutŭ maĭ întăiŭ *e* în *i* şi apoĭ acelŭ *i* în *î*. Înse dacă arŭ fi fostŭ aşà atuncĭ arŭ trebuì să avemŭ următórea lege fonetică: *un* **i** *accentuatŭ precedatŭ de labiale şi urmatŭ de* **n** *s'a prefăcutŭ în* **î**, *dacă în silaba următóre a cuvîntuluĭ nu se află*

e sau i. Asemenea lege nu există, căcĭ arŭ fi trebuitŭ să se aplice şi la cuvintele: *spin, vin, suspin, pin* şi nu s'a aplicatŭ; decĭ dacă arŭ fi trecutŭ vre o dată *e* în *i*, arŭ fi remasŭ şi până a-ḑĭ totŭ *i*. Schimbarea acésta se întâlnesce şi la elemente slavice, precum: *svenţĭ, svinţĭ, sfinţĭ*; *pentenŭ, pintenŭ*, etc.

E *accentuatŭ s'a prefăcutŭ în* ea, *dacă în silaba următóre se aflà* ă *sau* e.

dreptă — dréptă	*fieră — fiéră*
legă — légă	*pierdă — piérdă*
trecă — trécă	*fierbă — fiérbă*
etc.	etc.

Din exemplele date se vede că s'a supusŭ prefacereĭ atât *e* din grupa *ie* (făcută, cum amŭ veḑutŭ, din *e* deschisŭ acc.) cât şi celŭ ce fusese într'o vreme închisŭ. Prefacerea a avutŭ locŭ şi la *e* din cuvintele străine cari ïerau în limbă înnainte de a se începe fenomenulŭ.

Ilenă — Ilénă; *penă — pénă*

La cuvintele latinescĭ în carile fusese *e* urmatŭ de *n* nu s'a întâmplatŭ prefacerea luĭ *e* în *ea*. Faptulŭ se explică prin aceea că *e* accentuatŭ urmatŭ de *n* apucase spre *i* orĭ chiar se prefăcuse de totŭ şi prin urmare când s'a începutŭ prefacerea luĭ *e* în *ea* nu se maĭ ḑicea *plenă, lembă, mientă, ţienă*, etc., ci póte chiar *plină, limbă, mintă, ţină*. De altu-feliŭ cuvinte ca *Ilénă, pénă* ne arată ca schimbarea s'a întâmplatŭ şi înnaintea luĭ *n* în cuvintele întrate prea târḑiu pentru a se preface *e* în *i*, dar nu prea târḑiu pentru a trece în *ea*. Tot aşà s'a întâmplatŭ cu cuvîntulŭ slavŭ *mrenă* acesta a întratŭ după ce se făcuse schimbarea luĭ *e* în *i* şi înnainte de a se începe a luĭ *e* în *ea*, de aceea pe acéstă din urmă prefacere a şi suferit'o.

Amŭ ḑisŭ în lege că *e* s'a prefăcutŭ în *ea* şi când ïerà *e* în silaba următóre. În vorbirea literară nu maĭ întâlnimŭ acuma asemenea prefacere, putemŭ înse dovedì că a fostŭ. Aşà în cărţile bisericescĭ din veacurile trecute găsimŭ *lege, fete, vede*, etc. scrise cu ѣ pentru *e* accentuatŭ. Acestŭ semnŭ se cetea *ea* şi îlŭ vedemŭ pusŭ şi în locurĭ unde până a-ḑi se cetesc totŭ aşà de pildă pentru *ea* din cuvintele *dréptă, înţeléptă*... Dacă arŭ voì înse cine-và se ḑică că ѣ se cetea *ea* numaĭ când urmà în silaba următóre *ă*, iar altŭ-feliŭ *e*; vomŭ arĕta că cuvinte ca *ieste, iele, iepe*... le găsimŭ scrise cu ıa (ia) şi prin urmare vedemŭ că *e* accentuatŭ trebue să fi fostŭ prefăcutŭ în *ea* când ìerà accentuatŭ şi urmatŭ de *e*, de vreme ce în aceste cuvinte se prefăcuse. Totŭ ca dovadă ca ѣ se cetea *ea* maĭ aducemŭ şi faptulŭ că acestŭ semnŭ se punea pentru *e*+*a* de pildă *ne a spusŭ* se scriea: нѣ спусъ.

Afară de dovedile din texturile vechĭ se potŭ aduce dovedĭ şi din limba literară. Astŭ-feliŭ infinitivulŭ scurtatŭ de la conjugarea a II-a ĭeste în *ea: a putea*, *a vedea*, *a şedea*, etc. dacă n'arŭ fi fostŭ *puteare*, *vedeare*, *şedeare*, etc. atuncĭ după căderea luĭ *re* n'amŭ fi ajunsŭ la formele literare, ci la a *putè*, a *vedè*, a *şedè* forme dialectale, făcute din cele literare orĭ din infinitivele întregĭ înse în altŭ timpŭ.

Totŭ ca sprijinŭ pentru acéstă lege aducemŭ cuvintele *gémĕmŭ*, *frémĕtŭ*, *lucéfĕrŭ*, etc. În cuvintele acestea s'au făcutŭ douĕ prefacerĭ *e* în *ea* şi *e* în *ĕ*; formele vechĭ fuseseră: *fremetu*, *gemenu*, *luceferu*. Cumŭ vomŭ vedea în curêndŭ că prefacerea luĭ *e* în *ĕ* după labiale ĭeste maĭ nouă de cât a luĭ *e* în *ea*, decĭ nu putemŭ dice că s'a prefăcutŭ *e* în *ĕ* după *m*, *f* etc. şi apoĭ *e* accentuatŭ a trecutŭ în *ea* din pricina luĭ *ĕ* din silaba următóre, ci trebue să dicemŭ cà *e* a trecutŭ în *ea* măcar că în silaba următóre ĭerà *e* şi că maĭ apoĭ, înainte de a se preface *a* din *ea* în *e* după *o* lege cunoscută a luĭ *a* accentuatŭ, *e* după labiale s'a prefăcutŭ în *ĕ* şi astŭ-feliŭ ni s'a păstratŭ grupa *ea* făcută din *e* accentuatŭ urmatŭ de *e*.

Putemŭ aduce încă ca dovadă faptulŭ că la Româniĭ din Macedoniea şi a-dĭ se dice *lége*, *mérge*, *drépte*, *iéste*.,...

Aşà darâ când s'a produsŭ grupa *ea* în limba româna a urmatŭ legea ce amŭ datŭ la începutŭ.

Mai avemŭ de explicatŭ prefacerile ce a suferit acéstă grupă.

În cuvintele *şase, şapte*, *şarpe* pe carile le întâlnimŭ la Munteni nu ne putemŭ explicà pe *a* altŭ-feliŭ de cât din *ea* prin absorbirea luĭ *i* înnainte de prefacerea luĭ *a* în *e*.

Altă prefacere a grupei *ea* în *a* s'a întâmplatŭ după labiale (m, p, b, f, v,) după s, ş, ţ, d, j, r, când ĭerà *ă* în silaba următóre.

Aşa din:	*véră*	— *vară*		*séră*	— *sară*	
	péră	— *pară*		*ţéră*	— *ţeră*	
	pénă	— *pană*		*şédă*	— *şadă*	
	mésă	— *masă*		*slujéscă*	— *slujască*	
	învéţă	— *învaţă*		*arétă*	— *arată*	
	îmbétă	— *îmbată*		*păzéscă*	— *pazască*	
	pétă	— *pată*		*urdéscă*	— *urdască*	
		etc			etc.	

Acéstă prefacere se explică prin prefacerea luĭ *e* după consónele citate în *ĕ* şi apoĭ prin căderea lui *ĕ* înainte de *a* ca şi în *mĕ amŭ*, *m'amŭ*. etc.

La Muntenĭ se maĭ află şi formele: *slujasce, păzasce*, *urdasce*, etc. carile s'arŭ părea făcute din *slujeasce*, *păzeasce*, *urdeasce* totŭ prin prefacerea luĭ *e* în *ĕ* (căcĭ *e* în asemenea condiţiĭ n'are nicĭ o simţire pentru *e* din silaba următóre). Dar despre fenomene voiŭ vorbì maĭ pe largŭ la dialecte aice maĭ multŭ mĕ interesezŭ de limba literară şi numaĭ pentru a lămurì unele fenomene ale acesteia aducŭ ca sprijinŭ şi forme dialectale.

Când dicemŭ astŭ-feliŭ nu presupunemŭ că s'a disŭ o dinióră chiar *vĕară*, *țĕară*, etc. ci numaĭ că *e* s'a prefăcutŭ în *ĕ* şi cu cât se prefăcea totŭ pierea înnaintea luĭ *a*. În adevĕrŭ în texturĭ vechĭ nu găsimŭ forme ca *vĕară*, deşi găsimŭ *véră* şi *vară*.

Legea prefacereĭ luĭ *e* deschisŭ şi accentuatŭ în *ie* ne face să înţelegemŭ de ce nu s'a întâmplatŭ reducerea grupeĭ *ea* la *a* şi în cuvinte cari după ortografiea obişnuită se scriu totŭ cu labiale înainte de *e*. Aşà din *feram* avemŭ *fiéră*, din *fervat—fiérbă*, etc. în acestea *e* nu s'a prefăcutŭ în *ĕ* pentru că ĭerà despărţitŭ de la labiale prin *i* care se aude şi la rostire şi trebue de scrisŭ cum îlŭ şi scrieau în cărţile beserecescĭ. În vechime s'a scrisŭ *iea*, maĭ apoĭ găsimŭ şi *ia*, dar orĭ când *i* a fostŭ însemnatŭ. În limba literară trebue să se rostéscă *iea* şi la scrisŭ dacă ţinemŭ ortografiea Academieĭ vomŭ pune *ié*, ĭar foneticesce *iea*.

Schimbarea s'a întâmplatŭ şi în cuvinte străine, totu-şĭ sîntŭ multe în cari *e* a remasŭ neschimbatŭ, de pildă: *sfeclă*, *steclă*, *greblă*, *mĭerţă*, *gleznă*, etc... Firesce că unele din acestea au întratŭ prea târdiu din limbĭ străine; sîntŭ înse câte-va fapte cari ne silescŭ să nu lăsămŭ — din vedere că s'a pututŭ să trăească unŭ dialectŭ românescŭ fără prefacerea luĭ *e* în *ea* şi că cuvinte vechĭ în acesta au pututŭ întrà în dialectulŭ s'au dialectele cari l'au stinsŭ. Se înţelege că în ipotesa unuĭ asemenea dialectŭ arŭ fi cu putinţă ca cuvîntulŭ *greblă* să fie fórte din vechiŭ în românesce, înse să fi străbătutŭ în dialectele cu prefacerea luĭ *e* în *ea* când ĭerà prea târdiu pentru a maĭ putea fi supusŭ la dînsa. Unŭ faptŭ în sprijinulŭ dialectuluĭ de care numaĭ amŭ amintitŭ aice arŭ fi forme cu *ea* şi fără *ea*, de pildă *gleaznă* şi *gleznă*; *greablă* şi *greblă* şi se scie că asemenea forme se şi află.

E *accentuatŭ închisŭ* (din vechime, căcĭ pe vremea schimbăreĭ de care vorbimŭ aice nu se maĭ făcea asemenea deosebire) *s'a prefăcutŭ în* **ĕ**, *când avea labialele* (*v*, *f*, *b*, *p*, *m*), *înaintea sa şi în silaba următóre nu se află* **e** *sau* **i**.

fetu —	*fĕtŭ*	*apesŭ* —	*apĕsŭ*
merŭ —	*mĕrŭ*	*ovesŭ* —	*ovĕsŭ*
peru —	*pĕrŭ*	*beată* —	*bĕată*, *bată*
adeveru —	*adevĕrŭ*		înse:
înveţu —	*învĕţŭ*	*feţĭ* —	*feţĭ*
vedu —	*vĕdŭ*	*mere* —	*mere*
verso (v.)—	*vĕrsŭ*	*peri* —	*perĭ*

Amŭ arĕtatŭ că grupa *ie* formată din *è* ne explică pentru ce din *pecto*, *feram* nu amŭ ajunsŭ la *pĕptŭ*, *fĕră*, decĭ nu mĕ maĭ întorcŭ, la aceste fenomene de cât pentru a arĕtà că nu potŭ fi aduse ca dovedĭ spre a slăbì legea.

Schimbarea acésta ieste maĭ nouă de cât a luĭ *e* în *ea*. În adevĕrŭ în cuvinte ca *fetă*, *veră*, *peră*, etc. ierau cu putinţă amêndouĕ schimbările. De ce înse s'a prefăcutŭ *e* în *ea* şi nu în *ĕ*? Dacă apucà a se preface în *ĕ* atuncĭ şi a-ḑĭ totŭ *fĕtă*, *vĕră*, *pĕră*, amŭ ḑice. Singura explicare ieste că pe vremea când a începutŭ *e* a se preface în *ĕ* se ḑicea *feată*, *veară*, *peară*, şi de aceea s'a şi schimbatŭ *e* din aceste cuvinte în *ĕ* şi apoĭ a căḑutŭ. Dar de aice urméză că schimbarea în *ea* ieste maĭ veche. Se maĭ póte vedea că în adevĕrŭ aşà ieste de pe faptulŭ că prefacerea luĭ *e* în *ea* se află la toţĭ Româniĭ de astă-ḑĭ, pe când a luĭ *e* după labiale în *ĕ*, numaĭ la uniĭ; decĭ s'a întâmplatŭ schimbarea din urmă după despărţirea Românilorŭ şi a luĭ *e* în *ea* maĭ înnainte.

Româniĭ din Macedoniea n'au acéstă schimbare şi ḑicŭ *fetŭ*, *înveţŭ*.

E *accentuatŭ s'a prefăcutŭ în* ĕ *după* s, ş, ţ, ḑ, z, j.

Deşi acéstă schimbare nu se primesce în limba literară, dar fiind că se primescŭ alte schimbărĭ, fie fonetice fie prin analogie, cari stau în legătură cu dînsa, de aceea trebue să o învĕţămŭ aice chiar.

şedŭ	—	*şĕdŭ*	*şeḑĭ*	—	*şĕḑĭ*
ţesŭ	—	*ţĕsŭ*	*slujescĭ*	—	*slujĕscĭ*
ḑeu	—	*ḑĕu*	*zerŭ*	—	*zĕrŭ*
secŭ	—	*sĕcŭ*	*zele*	—	*zĕle*
serĭ	—	*sĕrĭ*	*ţepĭ*	—	*ţĕpĭ*
ţerĭ	—	*ţĕrĭ*	*urḑelĭ*	—	*urḑĕlĭ*
ţese	—	*ţĕsĕ* etc.			

Cum vedemŭ la acéstă schimbare nu se ţine samă de vocalele din silaba următóre, adecă *i* şi *e* nu potŭ oprì prefacerea.

În limba literară nu se primescŭ formele ce amŭ adusŭ maĭ susŭ ca exemple. Se primesce înse prefacerea grupeĭ *ea* în *a* după *s*, *ş*, *ţ*, *z*, *ḑ*, *j*, prefacere, cum amŭ arĕtatŭ, pricinuită de schimbarea luĭ *e* în *ĕ* care apoĭ s'a pierdutŭ.

seară — *sĕară* — *sară*
ţeară — *ţĕară* — *ţară*
şeadă — *şĕadă* — *şadă*, etc.

Dacă arŭ fi fostŭ limba literară făcută prin înţelegere între ómenĭ cari să fi cunoscutŭ bine chestiea de care vorbimŭ, de bună samă că orĭ arŭ fi primitŭ prefacerea luĭ *e* în *ĕ* după *s*, *ş*, etc., cu tóte urmările ieĭ orĭ nu; şi prin urmare s'arŭ fi ḑisŭ orĭ *şĕdŭ*, *şadă*, orĭ *şedŭ*, *şeadă*, dar nu cum ḑicemŭ, *şedŭ*, *şadă*. Nu spunemŭ acestea îm-

pinşi de vre-o dorinţă de a schimbà limba literară; căcĭ acéstă limbă ĭeste în mare parte făcută gata şi nu-ĭ în puterea nimăruĭ să o schimbe.

Schimbarea-ĭ veche o găsimŭ la Macedoneniĭ de la Cruşova (celŭ puţinŭ) şi în graiurile din Dacia-Traiană. În scrierile celorŭ cari chiar se fereau de prefacerea acésta, ca Coressi, totŭ sîntŭ prea destule dovedĭ că pe vremea luĭ ĭerà cunoscută schimbarea.

Nu cunóscemŭ de câtŭ unŭ singurŭ graiŭ în care schimbarea ĭerà aprópe necunoscută, a nume graiul din manuscriptulŭ de la Voroneţŭ. De acolea urméză că schimbarea, deşĭ veche în unele dialecte românescĭ, nu s'a întinsŭ la toţi Româniĭ şi în sfârşitŭ chiar în limba literară n'a fostŭ primită pe faţă, ci numaĭ în acele locurĭ unde lăsase ca să dicŭ aşà urme pe carile nu le putuseră înţelege învĕţaţiĭ noştrĭ din veacurile trecute şi uniĭ chiar din alŭ nostru.

La Moldovenĭ schimbarea îşĭ avea încă putere pănă destulŭ de târdiu, de vreme ce vedemŭ că s'a întâmplatŭ şi luĭ *e* care a remasŭ în loculŭ grupeĭ *ea*.

şease — *şese* — *şĕse*
şeapte — *şepte* — *şĕpte*
ţease — *ţese* — *ţĕsĕ*, etc.

A-dĭ audĭ în Moldova, celŭ puţinŭ în partea de susŭ, *şese*, *şepte*, alăturĭ cu *şĕse*, *şĕpte*... Formele cu *e* curatŭ le întrebuinţază maĭ multŭ babele şi chiar femeile maĭ tinere.

Cercetările vorŭ arĕta cum trebue să desfacemŭ *legea* dată maĭ susŭ, căcĭ ĭeste fórte cu putinţă să fi contopitŭ într'o singură lege mai multe legĭ despărţite unele de altele prin timpŭ, înse ale cărorŭ efecte s'au grămăditŭ aşà că ne parŭ făcute o dată şi după o singură lege. Dar acésta ĭeste sórta tuturorŭ cercetărilorŭ, de o cam dată trebue să luămŭ în samă fenomenele cele marĭ şi pe urmă le vomŭ desface cât va cere trebuinţa. Aşà de pildă ĭeste fórte cu puţinţă ca prefacerea după *s* să se fi făcutŭ în altă vreme de cât cea de după *j*, etc.

§. 14. I accentuatŭ.

În limba literară nu a suferitŭ nicĭ o schimbare. În cărţile vechĭ şi în graiulŭ poporuluĭ a suferitŭ două.

I accentuatŭ precedatŭ de s, ş, ţ, z, d, j, *s'a prefăcutŭ în* î; de asemenea după *r iniţialŭ.*

şi — *şî*   *păţi* — *păţî*
ţinŭ — *ţînŭ*   *sluji* — *slujî*

sintŭ — *sîntŭ*		*audi* — *audî*	
găsi — *găsî*		*riu* — *rîu*	
păşi — *păşî*		*ripă* — *rîpă*	
silă — *sîlă*		*rimă* — *rîmă*	
		risŭ — *rîsŭ*	

Aceste două schimbărĭ sîntŭ vechĭ, înse nu s'au întinsŭ la toţĭ Românii Mă mierŭ de a doua, adecă de a luĭ după *r* cum de n'a întratŭ în limba literară, căcĭ o aflămŭ maĭ pretutindenea în cărţile vechĭ.

§. 15. O accentuatŭ.

O *deschisŭ şi accentuatŭ trebue să se fi prefăcutŭ în* **uo**, *ca şi în alte limbĭ romanice, înse cu timpulŭ grupa s'a redusx la* **o**.

Aşà din *soror* a fostŭ de o dată *suoru* apoĭ *sorŭ*, din *rotam*, *ruotă*, *ruótă*, apoĭ *rótă*. Se pare, după Lambrior, că grupa *uo* s'a prefăcutŭ întâiŭ în *oo* şi apoĭ doĭ *o* s'au contrasŭ în unulŭ singurŭ. În „Cuvente den betrâni“ ĭeste unŭ documentŭ în care găsimŭ *soor*.

Fenomenulŭ prefacereĭ luĭ *e* deschisŭ accentuatŭ în *ie*, chiar dacă arŭ fi ajunsŭ să piéră ca şi alŭ prefacereĭ luĭ *o* deschisŭ şi accentuatŭ în *uo*, totŭ arŭ fi lăsatŭ urme, bine înţeleşŭ dacă reîntórcerea nu s'arŭ fi făcutŭ prea de timpuriŭ. Pricina ĭeste că în limba română *i* a avutŭ fórte mare înriurire asupra unorŭ consóne şi astŭ-feliŭ chiar absorbindu-se *i* din grupa *ie* totŭ arŭ fi remasŭ ca mărturie consónele prefăcute, cum chiar s'a întâmplatŭ cu *ie* după *ş*, *ţ*, *d*, în *şesŭ*, *ţesŭ*, *deu* pentru *şiesŭ*, *ţiesŭ*, *dieu*, de asemenea la Moldovenĭ formele *kept*, *kele*, etc. pentru *pieptŭ*, *piele*, etc. Prin urmare se vede uşorŭ că avemŭ mijlóce de a dovedì cum a fostŭ legea şi că în adevĕrŭ schimbarea a avutŭ locŭ, chiar dacă s'arŭ rostì de cătră totŭ poporulŭ românescŭ aşà cum scriu uniĭ în limba literară adecă fără *ie*, ci numaĭ cu *e*: *peptŭ*, *ferŭ*, etc. Pentru grupa *uo* nu-ĭ totŭ aşà, fiindŭ-că *u* n'a avutŭ nicĭ o lucrare asupra consónelorŭ de din aintea luĭ. Pentru noĭ înse ĭeste de ajunsŭ că din celelalte limbĭ romanice urméză că prefacerea a avutŭ locŭ încă din latina populară—şi sîntemŭ astŭ-feliŭ încredinţaţĭ că a avutŭ locŭ şi în românesce. Fapte ca cele descoperite de D. Hâjdău în „Cuvente den betrâni“ negreşitŭ că se vor înmulţì şi póte vomŭ şi da pe neaşteptate peste vre un documentŭ scrisŭ în vre unŭ graiŭ localŭ care, maĭ credinciosŭ trecutuluĭ, ne va fi păstratŭ grupa *uo* pentru *o* deschisŭ şi accentuatŭ.

O *accentuatŭ urmatŭ de* **n, mp, mb,** *s'a prefăcutŭ în* **u.**

pono — *punŭ*		*sono* — *sunŭ*	
longo — *lungŭ*		*tonet* — *tună*, etc.	

Arŭ întrebà cine-va de ce nu s'a confundatŭ acéstă grupă *on* cu cea făcută, cum amŭ spusŭ din *an*. Faptulŭ se înțelege ușorŭ, maĭ întâiŭ ca grupa *on* din *an* ĭerà nasalisată iar *on* moștenitŭ din latinesce nu. Acéstă confundare a avutŭ locŭ la cuvintele întrate maĭ târḑiu din vre o limbă slavică în cari orĭ se rostea *on* nenasalŭ orĭ deșĭ se rostea nasalŭ dar româniĭ ne maĭ avêndŭ asemenea sunete au înlocuit'o prin cea maĭ vecină *on*. Așà din *monca* nu s'a făcutŭ *mâncă* ci *muncă*, dacă cuvîntulŭ arŭ fi intratŭ maĭ din vechiŭ atuncĭ firesce că amŭ fi ajunsŭ la *ân*.

Schimbarea acésta ĭeste maĭ veche de cât a luĭ *o* în *oa*. *Bonă* ar fi datŭ *boană* ca și *cuconă*, *cucoană*; dacă n'arŭ fi fostŭ maĭ veche prefacerea în *u* și prin urmare la vremea celeilalte prefacerĭ nu arŭ fi fostŭ *bună*, *pună*, *tună*, etc. și prin urmare nicĭ unŭ *o* care să se prefacă în *oa*. Când ḑicemŭ că ĭerà *bonă* ajunsŭ la *bună* nu credemŭ că chiar ĭerà sfârșită cu desăvârșire prefacerea luĭ *o* în *u*, ĭeste de ajunsŭ să fi înaintatŭ destulŭ de departe pe calea acésta.

În cuvîntulŭ citatŭ *kimpalongu* se pare că amŭ avea dovadă că prefacerea luĭ *o* în *u* nicĭ nu se începuse când a luĭ *ân* în *ăn* ĭerà gata de totŭ; totŭ din acestŭ exemplu arŭ urmà că prefacerea a începutŭ după 1013.

O *accentuatŭ, s'a prefăcutŭ în* **oa** *când în silaba următóre se află* **ă** *sau* **e.**

totă — *tótă*	*cote* — *cóte*
rota — *rótă*	*nopte* — *nópte*
pote — *póte*	*mortă* — *mórtă*
morte — *mórto*	*portă* — *pórtă*
etc.	etc.

Schimbarea s'a întâmplatŭ și la multe cuvinte străine întrate în limbă, precum:

bolă — *bólă*	*gropă* — *grópă*
globă — *glóbă*	*robă* — *róbă*
cosă — *cósă* (sub.)	*potcovă* — *potcóvă*
rodă — *ródă*	*potcove* — *potcóve*
etc.	etc.

Se află înse şi cuvinte cu *o* accentuatŭ neprefăcutŭ. Maĭ întăiŭ voiŭ cità douĕ cuvinte de origină latină : *soră* şi *noră.* Aceste ĭerau în romănesce vechiŭ sub formele *soru, noru* şi n'aveau pentru ce să-şĭ prefacă pe *o* în *oa*; maĭ pe urmă fiind dintre substantivele femeescĭ numaĭ ĭele douĕ şi cu *mânŭ* sfârşite în *u* au trecutŭ la declinarea întâea şi amŭ ajunsŭ la *soră, noră, mână.* Când au ajunsŭ sub forma acésta ĭerà prea târḑiu să se maĭ prefacă.—Alte cuvinte ca *bolfă, boltă, bortă, cofă, modă,* etc. sîntŭ orĭ nouĕ, orĭ deşĭ vechĭ în romănesce au fostŭ înse păstrate până la unŭ timpŭ într'unŭ dialectŭ în care nu avuse locŭ prefacerea luĭ *o* în *oa* şi n'au străbătutŭ în cestelalte de cât după stîngerea aceluia în luptă pentru traiŭ cu altele.

O *accentuatŭ finalŭ s'a prefăcutŭ în* ă.

Legea acésta a fostŭ dovedită de Lambrior în „Romania" şi în cursulŭ ce a ţinut la Universitatea din Iaşĭ.

De o dată vomŭ arĕtà că *ă* accentuatŭ de la persóna a treia singuritŭ a trecutuluĭ simplu de la conjugarea I-a s'a făcutŭ din *o.*

Întăiŭ trebue să lăsămŭ de o parte formele cu *ăi* şi *ăşĭ* de la persóna întăiŭ şi de la a doua singuritŭ, căcĭ acestea s'au făcutŭ în dialectulŭ moldovenescŭ de la persóna a treia singuritŭ; formele vechĭ sîntŭ cu *aĭ, aşĭ.* Despre acestŭ fenomenŭ vomŭ vorbì maĭ încolò.

Înainte de Lambrior se credea că *ă* din *avit* s'a făcutŭ prin căderea silabeĭ *vit* şi apoĭ prin prefacera luĭ *a* în *ă* ca să nu se confunde forma de la perfectŭ cu cea de la imperfectŭ: *càntà* (din *cantabat)* cu *câtă* (din *cantavit).* Trebue să spunemŭ înse că uniĭ dintre etimologiştĭ scrieau *lucrò, lăudò,* etc. ceea ce arată că presupuneau că acestŭ *ă* s'a făcutŭ *ò*; dar amŭ putea ḑice că numaĭ au gâcitŭ, căcĭ de demonstratŭ n'au avutŭ grijă să se apuce.

Cum că nu póte fi vorbă de o schimbare spre deosebire de înţelesŭ urméză din faptulŭ că nu s'a făcutŭ acela-şĭ lucru pentru a deosebì, la Munteni de pildă, persóna a doua de la netrecutŭ *cântaĭ* de pers. a II-a de la perfectŭ *cântaĭ;* deşĭ şi acestea s'arŭ fi confundatŭ. Foneticeşte unŭ *a* în asemenea locŭ nu póte să se prefacă. Maĭ multŭ, persónele despre cari pretindeau că se confundau în romănesce ĭerau neasemĕnătóre chiar din latina populară. Lambrior arată că tóte limbele romane îşĭ tragŭ persóna a treia de la trecutulŭ simplu de la o formă populară *cantavt* (p. cantavit) care s'a şi aflatŭ în inscripţiile de la Pompeĭ. În limbele de la sudŭ s'a ajunsŭ la *cantò* (ital) şi la *cantou* portughesŭ, de aice urméză o formă comună *cantau.* In limbile de la N—V s'a păstratŭ *t* finalŭ şi în franţusesce vechiŭ s'a ḑisŭ *chantat*; *a* nu se explică de cât

din pricină că *v* a statŭ îndelungŭ ca consónă înaintea luĭ *t*, altŭ-feliŭ s'arŭ fi făcutŭ *chantet* prin o prefacere cunoscută a luĭ *a*.

Vine acuma întrebarea dacă forma românéscă *cântă* nu s'arŭ explicà maĭ bine din *cantò* (o formă făcută din *cantau* ca şi în italienesce şi portughesesce) de cât din *cantà*.

Iétă cum dovedesce L. că în adevĕrŭ ieste legea ce amŭ datŭ maĭ susŭ.

Formele *vă*, *nă*, *lă*, *că*, s'au făcutŭ din *vos*, *nos*, *los*, *quod*. Formele *nă* şi *lă*, cum se scie din etimologie, ierau întrebuinţate pentru acusativulŭ înmulţitŭ în locŭ de formele maĭ nouĕ *ne*, *le*. Aice nu maĭ póte fi vorbă de *a* şi n'avemŭ cum să facemŭ altŭ-feliŭ de cât să admitemŭ că *o* finalŭ accentuatŭ s'a prefăcutŭ în *ă*. Totŭ astŭ-feliŭ şi cu conjuncţiea *că* care n'are de unde venì de cât din *quod* care a fostŭ cetitŭ *cuo*, apoĭ *cò* şi pe urmă *că*. Aceste monosilabe atrăgeau accentulŭ pe dînsele maĭ alesŭ în versurĭ de aceea *o* a fostŭ tractatŭ ca accentuatŭ; din potrivă în *o* (din *ellam)* pronume accentulŭ ne căḑêndŭ pe *o* a şi remasŭ neprefăcutŭ.

Altŭ exemplu de prefacerea luĭ *o* în *ă* găsimŭ în *tău*, *său*. În latina clasică se ḑicea *tŭus*, *sŭus*, popularŭ a fostŭ *soo*, *too* din acestea s'a făcutŭ în românesce *so*, *to* şi apoĭ *să*, *tă* cari au primitŭ *u* ca semnŭ pentru singuritulŭ adiectivelorŭ şi amŭ ajunsŭ la *său* şi *tău* Celelalte forme ale acestorŭ pronume se explică sub înriurirea singularuluĭ —Când *so* şi *to* ierau aşà de lipite de cuvîntulŭ după care stăteau în cât nu maĭ aveau accentŭ schimbarea nu s'a întâmplatŭ şi *o* finalŭ a fostŭ prefăcutŭ în *u* după o lege a luĭ *o* neaccentuatŭ de pildă *frate-su*, *tată-su*, etc.

Pentru vechimea schimbăreì a reuşitŭ L. să aducă doveḑĭ că nu póte fi maĭ veche de cât din veaculŭ alŭ zecelea sau că ieste cuprinsă între venirea Ungurilorŭ în legăturĭ cu Româniĭ şi între începutulŭ veaculuĭ alŭ şese-spre-zecelea, căcĭ documentele de la începutulŭ acestuĭ veacŭ găsimŭ pe *ò* prefăcutŭ în *ă*.

Cum că schimbarea a avutŭ locŭ după ce amŭ venitŭ în legăturĭ cu Unguriĭ, se dovedesce prin multe cuvinte unguresci în carile unŭ *o* finalŭ şi accentuatŭ a trecutŭ în *ă*.

hordò	— *hârdău*	*bakò*	— *băcău*
ülò	— *ilău*	*tsatlò*	— *ceatlău*
mangalò	— *măngălău*	*sarampò*	— *şarămpău*
tö	— *tău* (glodŭ)	*haitò*	— *haidău*

kopò—copău, etc

U s'a adăugitŭ la urmă ca semnŭ pentru substantive după analogiea celorlalte. Finala *ău* a slujitŭ pe urmă ca sufiptŭ formătoriŭ de cuvinte: *mâncău* de la *mâncà*, *lingău* de la *lingŭ*, *flăcău* de la o formă pierdută din limba slovană veche, *hlukŭ* neînsuratŭ, *nătărău* de la *natură*; *ceahlău* de la cuvîntulŭ slavonŭ vechiŭ *čehlŭ*. Maĭ

pe urmă grupa *lău* s'a desprinsŭ şi luatŭ ca sufiptŭ de pildă *tontălău* de la *tontŭ*.

În cuvintele luate din franţusesce nu se vede prefacerea luĭ *o* finalŭ şi accentuatŭ în *ă*. Aşà ḑicemŭ *biurou*, *tablou*, *cadou* şi nu *biurău*, *tablău*, *cadău*, etc.

Deşĭ nu scimŭ bine când au venitŭ Ţiganiĭ în legăturĭ maĭ de aprópe cu Româniĭ, totu-şĭ, fiind că se va aflà póte maĭ pe urmă adevĕrulŭ şi în acéstă privinţă, nu strîcă să scimŭ că cuvîntulŭ *călău* ieste de la Ţiganĭ şi are unŭ *o* prefăcutŭ în *ă*.

Lambrior căruia se datorescŭ tóte doveḑile citate aice şi despre lucrarea căruia vomŭ vorbì într'unŭ apendice la sfârşitulŭ cărţeĭ avea obiceiŭ să explice când trecea pe la legea acésta că *ţi-aĭ găsitŭ băcăulŭ* nu însamnă cum credŭ uniĭ că ţi-aĭ găsitŭ *Bacăulŭ*, ci *călăulŭ*, căcĭ *bakò* însamnă unguresce *călău*

Monosilabele *dă*, *fă*, *stă*, *lă*, *vă* (acuma nu se maĭ întrebuinţază acestŭ cuvîntŭ în românesce literarŭ) au unŭ *ă* făcutŭ iéră-şĭ din *ò* şi nu din *a* cum s'a creḑutŭ de toţĭ pănă la Lambrior. În adevĕrŭ *lă* a III-a pers. singuritŭ de la *a là*, nu vine din *lavat* (care arŭ fi datŭ *lauă*, *la* şi nicĭ o dată *lă*). Totŭ astŭ-feliŭ persóna a III-a de la înmulţitŭ *lau* nu póte fi din *lavant*, care arŭ fi datŭ *lauă*, *là*. A fostŭ o schimbare de conjugare şi s'a ḑisŭ *lavit*, *lavunt*, apoĭ *lavt*, *lau*, *lo*, *lă* şi *lavo*, *lauo*, *lau*. Nu s'a făcutŭ *ă* din *aù* de la înmulţitŭ pentru că a fostŭ urmatŭ de *u*

Formele *dă*, *stă*, *vă*, trebue de explicatŭ din nisce tipurĭ *daut*, *staut*, *vaut*. În adevĕrŭ nicĭ *dau stau*, nu se potŭ explicà din *do*, *sto*, cĭ din *dao*, *stao*; totŭ astŭ-feliŭ *dau*, *stau* de la înmulţitŭ nu potŭ venĭ din *dant*, *stant*, ci din *daunt*, *staunt*. Imperativulŭ *fă* nu póte fi din *fac*, ci din *faut*, care a fostŭ persóna a III singuritŭ darŭ a trecutŭ la imperativŭ. Trecerea la imperativŭ s'a întâmplatŭ maĭ întâiŭ la conjugarea întâea la care pers a II. sing. de la imperativŭ samĕnă la tóte celelalte verbe cu persóna a treea singuritŭ de la presentulŭ indicativuluĭ, apoĭ au trecutŭ şi *fă*, *vă* la imperativŭ. *Fă* a remasŭ acuma numaĭ la imperativŭ, la indicativŭ avemŭ *face*.

O *închisŭ corespunḑĕtoriŭ* ŭ *clasicŭ s'a prefăcutŭ în* u.

La începutulŭ limbeĭ române ĭerau douĕ feliurĭ de *o*: unulŭ închisŭ corespunḑêndŭ cu $\bar{o}$ şi *ŭ* din latina clasică şi unulŭ deschisŭ corespunḑêndŭ cu *ŏ* clasicŭ.

Dar *o* închisŭ corespunḑĕtoriŭ cu *ŭ* nu a remasŭ în limba nóstră literară de cât în câte-va cuvinte, Lambrior a adunatŭ douĕ-spre-

dece, dar maĭ tóte ĭerau cunoscute de maĭ înainte şi loviseră pe mulţĭ prin faptulŭ că numaĭ în acestea aflămŭ unŭ *o* pentru *ŭ* clasicŭ ca şi în alte limbĭ romane.

Ĭétă şi tabloulŭ acelorŭ cuvinte aşà cum le-a pusŭ Lambrior în *Întroducerea* la *Cartea sa de Cetire.*

nŭrum	(clas.)	*norò* (pop.)	—	*norŭ, noră*
cubĕtum	»	*còbeto*	—	*cotŭ*
ŭbi	»		—	*o* (*în cotrò*)
rubeum	»	*ròbium*	—	*roibŭ*
excutio	»		—	*scoţ*
plŭviam	»	*plòvia*	—	*plóie*
rŭsseum	»	*ròssio*	—	*roş*
auctumnum	»	*auctòmno*	—	*toamnă*
mŭriam	»	*mòria*	—	*móre*
cŭbulum	»	*còbulo*	—	*covru*
strictŭram	»	*strictòra*	—	*strîmtóre*
adŭlterum	»	*adòltero*	—	*hotru*

În celelalte cuvinte totŭ cu *ŭ* în latina clasică găsimŭ acuma *u* în românesce literarŭ, de pildă ḑicemŭ:

cruce nu *croce* | *lupŭ* nu *lopŭ*
ursŭ nu *orso* | etc.

Cuvintele cele două-spre-ḑece de maĭ susŭ ne silescŭ să admitemŭ că şi în limba română a fostŭ unŭ dialectŭ în care *ŭ* latinescŭ clasicŭ ĭerà înfăţoşatŭ prin *o* închisŭ, dar că acelŭ dialectŭ a fostŭ omorâtŭ de celŭ ce s'a făcutŭ literarŭ şi în care *o* închisŭ corespunḑĕtoriŭ luĭ *ŭ* clasicŭ se confundase cu *u* după legea dată maĭ susŭ, cuvintele strînse de L. se explică ca remase din dialectulŭ învinsŭ. Firesce că şi în dialectulŭ în care într'o vreme ĭerà *o* corespunḑĕtoriŭ luĭ *ŭ* confundatŭ cu *u* nu fusese totŭ aşà de la începutŭ şi că într'însulŭ fusese ca şi în celelalte limbĭ romanice.

Fiind că s'au prefăcutŭ în *u* numaĭ aceĭ *o* cari corespundeau cu *ŭ* urméză că ĭerà deosebire în rostire între ceĭ doĭ *o* închişĭ între celŭ de o potrivă cu $\bar{o}$ şi celŭ cu *ŭ*. Decĭ în românesce la începutŭ trebue să fi fostŭ treĭ *o*: doĭ închişĭ şi unulŭ deschisŭ.

§. 16. U accentuatŭ.

N'a suferitŭ nicĭ o schimbare.

§. 17. Â accentuatŭ.

Â accentuatŭ s'a prefăcutŭ în **i** *când ĭerà precedatŭ de* **i**,

crestiano	— *creştiânŭ*	— *creştinŭ*
taliando	— *taliândŭ*	— *tăindŭ*
apropiando	— *apropiândŭ*	— *apropiindŭ*
glandem	— *gliânde*,	— *ghinde*

etc.

Â accentuatŭ s'a prefăcut în **i** *când se afla* **e** *sau* **i** *în silaba următóre.*

anemam	— *ânemă*	— *inemă*
spanteco	— *spânteoŭ*	— *spintecŭ*
abante	— *a(v)ânte*	— *ainte*
grandenem	— *grândene*	— *grindene*, etc.

Acéstă prefacere ĭeste maĭ nouă de cât cea dintăiŭ şi maĭ puţinŭ întinsă şi nu se află de cât în puţine cuvinte din limba literară, dovadă că-sŭ niscai-va forme dialectale primite în limba învingătóre. La Munteni s'a întinsŭ schimbarea fórte tare şi s'au formatŭ cuvinte ca *plinge*, *singe*, etc. din *plânge*, *sânge*.

Â accentuatŭ s'a prefăcutŭ în **u** *când în silaba următóre se aflà* **u** *sau* **o**.

anglo	— *ângliu*	— *unghiŭ*
amblo	— *âmblu*	— *umblu*, etc.

Şi acéstă schimbare s'a făcutŭ în vre unŭ dialectŭ.

§. 18. Ă accentuatŭ.

Ă *accentuatŭ precedatŭ de* **i** *s'a schimbatŭ în* **e**.

clamo — *chiămu* — *chiemŭ.*

VOCALELE NEACCENTUATE.

§. 19. A neaccentuatŭ.

A *neaccentuatŭ finalŭ ne urmatŭ de* **m** *s'a prefăcutŭ în* **e.**

Acéstă lege se datoresce luĭ L. şi a dovedit'o de pe următórele fapte :
— Substantivele neutre au la înmulţitŭ ca finală *e* şi *ri*, maĭ din vechiŭ *e* şi *re*. Aceste finale vinŭ din *a* şi *ra* latine, de pildă :

tempora — *timpure* — *timpurĭ*,
frigora — *frigure* — *frigurĭ*,
ossa — *óse*,
vasa — *vase*,
pruna — *prune*, etc.

— Formele pentru înmulţitulŭ substantivelorŭ şi adiectivelorŭ femeescĭ în *e*, precum :

stellas — *stele*
barbas — *barbe*
rotas — *róte*
bonas — *bune*
etc.

— Formele *Coste*, *Negre*,.. cărora le corespundŭ *Costa*, *Negra* în italienesce şi în latina populară.
— Cuvintele *vespe*, *carte* din *vespa*, *charta* de la declinarea I-ea latină.
— Formele cu *e* întrebuinţate la genetivulŭ şi dativulŭ singuritŭ femeescŭ alŭ substantivelor de la declinarea I-iu.

capra — *capre* *verga* — *verge*
stella — *stele* *rota* — *rote*
barba — *barbe* *porta* — *porte*
etc. etc.

Aceste forme în *e* nu se potŭ explicà din genetivulŭ şi dativulŭ latinescŭ în *ae*, pentru că latina populară, cum arată tóte limbele romanice, a pierdutŭ la substantive şi adiective calificative tóte casurile afară de N şi A, cum dovedescŭ şi înscripţiile. Apoĭ exemplele aduse maĭ sus arată că ĭeste cu putinţă prefacerea luĭ *a* în *e*. Cum că formele de la singuritŭ au fostŭ o dată casŭ subiectŭ se maĭ vede şi din nume propriĭ ca *Stelea*, *Rugea*, *Cordea*, etc făcute de la nominativele *Stele*, *Ruge*, *Corde*.
Numaĭ persóna a treia sing. de la indic. pres. conj. I-a remâne neexplicată, L, pe cât sciu nu a explicatŭ nicăierĭ de ce din *laudat*,

cantat... n'avemŭ *laude*, *cânte*, ci *laudă*, *cântă*. Póte că în adevĕrŭ s'a şi ḑisŭ maĭ de de multŭ *laude*, *cânte* şi că a fostŭ o trecere a pesóneĭ a treea înmulţitŭ şi pentru singuritŭ... Totŭ astŭ-feliŭ s'arŭ explicà şi conjuctivele de la celelalte conjugărĭ *tacă*, *gémă*, *auḑă*, etc. Asemenea trecerĭ nu-sŭ ce-va rarŭ în vre o limbà şi maĭ alesŭ la noĭ, cari avemŭ *sîntŭ* (per. I sing.) trecutŭ de la a treia înmulţitŭ şi alte pilde cunoscute din etimologie.

A *finalŭ neaccentuatŭ urmatŭ de* m *s'a prefŭcut în* ă.

L. admite că *m* n'a căḑut aşà de timpuriu şi că a lăsatŭ pe *a* apucatŭ pe calea spre *ă*.

Legea se vede din faptulŭ că substantivele şi adiectivele în *ă* corespundŭ acusativuluĭ latin în *am*:

bonam — *bună*
(*p*) *vergam* — *vargă*
rotam — *rótă*, etc.

Se maĭ vede şi din formele *lăudà*, *şedea*, *gemea*, *auḑiea* de la pers. I imperf. din românesce vechiŭ. În adevĕrŭ *lăudà* s'a făcutŭ din *laudabam* prin formele următóre: *laudavam*, *laudauă*... *lăudà*...

Orĭ ce a *neaccentuatŭ şi neîncepătoriŭ de cuvîntŭ s'a prefăcutŭ în* ă.

Acéstă lege ĭeste cunoscută fórte de de multŭ; dar L a explicatŭ că schimbarea s'a făcutŭ sub înriurirea luĭ *ă* finalŭ făcutŭ după legea citată maĭ sus. Adecă că în cuvintele în care *a* finalŭ neaccentuatŭ a trecutŭ în *ă*—acestea a fostŭ pricina care a împinsŭ şi pe ceĭ din cuvîntŭ afară de ceĭ chiar de la începutŭ la prefacerea în *ă*. Cu timpulŭ s'a făcutŭ deprinderea de a nu putea rostì unŭ *a* neaccentuatŭ, dacă nu avea ca sprijinŭ faptulŭ că se începea cuvîntulŭ cu dînsulŭ şi aşà s'a făcutŭ prefacerea şi în cuvintele fără *ă* la sfârşitŭ.

Schimbările celelalte ale luĭ *a* neaccentuatŭ sîntŭ vechĭ de totŭ, acéstă din urmă se găsesce de prin veaculŭ alŭ 14-lea la începutŭ, deşì se întâlnescŭ icĭ colea prin documente şi scrierĭ de altŭ-feliŭ cuvinte cu *a* neaccentuatŭ păstratŭ de pildă: *calugărĭ*, *oparitulŭ*, *marturie*, etc.

A *neaccentuatŭ de la începutulŭ cuvintelorŭ s'a prefăcutŭ în* **â**, *cândŭ ĭerà urmatŭ de* **n, mp, mb.**

Acéstă lege n'a fostŭ băgată în samă până acuma cu tóte acestea ĭese lămuritŭ din exemplele următóre:

anello — *ânelŭ* — *inelŭ*,
antanio — *ântâniŭ*— *întâiŭ*, apoĭ și *întăiŭ*,
amblare— *âmblare*—
angusto — *ângustŭ*, etc.

Totŭ după acéstă lege s'a prefăcutŭ *a* în *â* și în cuvinte ca cele următóre, în carile s'a făcutŭ din *e* după o lege despre care vomŭ vorbì maĭ în colò.

amperato	*(emperato)*	—*âmpĕratŭ*	*(împĕratŭ* după ort. Academieĭ)
ancepo	*(encepo)*	—*âncepŭ*	*(începŭ* » » »)
antellego	*(entellego)*	—*ânțelegŭ*	*(înțelegŭ* » » »)
		etc. etc.	

Prepozițiea nóstră *în* s'a făcutŭ de asemenea din *an* p. popularŭ *en* (clasicŭ *in*) în care *e* din *en* a fostŭ neaccentuatŭ din pricină că prepozițiea se contopea cu cuvîntulŭ următoriŭ și nu avea unŭ accentŭ alŭ săŭ așà că în *en casam e* ĭerà în astŭ-feliŭ de condițiĭ ca și în *emperato(r)*, *ericio*, *emnario* etc. și s'a prefăcutŭ în *a*, apoĭ după legea de maĭ sus, ın *â*.

Â din forme ca *cântămŭ*, *mâncămŭ* etc. nu s'a făcutŭ prin schimbărĭ fonetice, ci formele vechĭ au fostŭ înlocuite prin acestea sub înrîurirea cunoscută a formelorŭ accentuate asupra celorŭ neaccentuate. Se ḑicea: *cântŭ*, *cînțĭ*, *cântă*, *căntămŭ*, *căntațĭ*, *cântă*, maĭ pe urmă înse sau formatŭ și pentru cele cu *a* neaccentuatŭ forme ca de la o rădăcină *cânt*.—Dacă îu adevĕrŭ sîntŭ Românĭ în Macedoniea carìĭ ḑicŭ acuma *căntă*, *cănțĭ*, trebue să creḑem că la aceștia au învinsŭ formele neaccentuate, adecă tocmaĭ din potrivă de cum s'a întâmplatŭ la noĭ. Cum că n'a fostŭ lege fonetică pentru prefacerea luĭ *a* neaccentuatŭ în *â* înainte de *n*, *mp*, *mb* (când nu ĭerà începătoriŭ) vedemŭ de pe cuvinte la carile din feliurite pricinĭ n'a pututŭ să lucreze analogiea, precum: *sănătosŭ*, *mănușă*, *părincŭ* (p. *pănincŭ)*, *mănunchiŭ*, *căruntŭ* (p. *cănuntŭ*), etc. În aceste cuvinte, ca să ḑicem așà, lipsite de rude n'a putută analogiea să fabrice forme cu *â* în locul celorŭ cu *ă*. Aice amŭ atinsŭ ĭérășĭ o chestie de analogie pentru că a trebuitŭ să demonstrezŭ legea prin ajutoriulŭ fenomenuluĭ.— Totŭ prin analogiĭ se explică și forme ca *pântecosŭ*, *jupânésă*, *demânéță*, *mânecate*, etc.

§. 20. E neaccentuatŭ.

E *neaccentuatŭ s'a prefăcutŭ în* **ĕ** *totŭ după aceleașĭ legĭ ca și celŭ accentuatŭ.*

suferŭ — *sufĕrŭ*		*selbatecŭ* — *sĕlbatecŭ*
superŭ — *supĕrŭ*		
superă — *supĕră*		*lucéferŭ* — *lucéfĕrŭ*
împeratŭ — *împĕratŭ*		*gémenŭ* — *gémĕnŭ*
menuntŭ — *mĕnuntŭ*		*frémetŭ* — *frémĕtŭ*
semență — *sĕmînță*		*suferĭ* — *suferĭ*
seminţĭ — *sĕminţĭ*		*sufere* — *sufere*
ţépenŭ — *ţĕapĕnŭ* — *ţapĕnŭ*, etc.		

E neaccentuatŭ precedatŭ de labiale și de s, ș, ţ, z, j, nu s'a prefăcutŭ nicĭ în *î* nicĭ în *i* înainte de *n;* unde se părea că se află asemenea prefacerĭ se póte dovedì că s'au petrecutŭ alte fenomene.

Notă. De ce nu s'a prefăcutŭ *e* de la sfârșitulŭ cuvîntuluĭ în *ĕ* după labiale în exemple ca cele următóre:

șerpe	nu	*șerpĕ*	*lume*	nu	*lumĕ*
vierme	»	*viermĕ*	*palme*	»	*palmĕ*
nume	»	*numĕ*	*rumpe*	»	*rumpĕ*
geme	»	*gemĕ* etc.			

La substantivele în *e* bărbătescĭ singurite nu s'a făcutŭ prefacerea pentru că prin prefacerea luĭ *e* în *ĕ* s'arŭ fi potrivitŭ cu cele femeescĭ; cele de la înmulţitŭ s'arŭ fi confundatŭ cu singuritulŭ; la verbe s'arŭ fi întîmplatŭ alte încurcăturĭ. Cu alte cuvinte tendinţa fisiologică arŭ fi fostŭ învinsă de tendinţa limbeĭ de a-șĭ păstrà finalele deosebitóre ale categoriilorŭ gramaticale. (după L.)

Altă explicare arŭ putea fi următórea că adecă legea n'a fostŭ așà cum a pus'o Lambrior ci astŭ-feliŭ: **E** *neaccentuatŭ s'a prefăcutŭ în* **ĕ** *după labiale, dacă nu ĭerà urmatŭ de* **e** *sau* **ĭ** *și dacă în acela-șĭ timpŭ nu ĭerà finalŭ.* **E** *neaccentuatŭ precedatŭ de* **s, ș, ţ, z, j,** *s'a prefăcutŭ înse în* **ĕ** *fără să ţie samă de vocalele din silaba următóre orĭ de faptulŭ că* **e** *ĭerà la urma cuvîntuluĭ.*

Cuvintele de câte o singură silabă ca *me, pe* s'au supusŭ la regula prefacereĭ luĭ *e* în *ĕ*, înse trebue să nu uitămŭ că forma *pĕ* se cunósce maĭ multŭ la Muntenĭ, iar forma *mĕ* nu se cunoscea încă în graiulŭ păstratŭ în manuscriptulŭ de la Voroneţŭ. Ieste de credutŭ că *e* s'a prefăcutŭ în *ĕ* în cuvintele *me, pe* când ĭerau puse înaintea altorŭ cuvinte și se uneau astŭ-feliŭ că formau ca unulŭ singurŭ *me ducŭ, mĕ ducŭ; pe calŭ, pĕ calŭ* și că apoĭ s'a înlocuitŭ forma cu *e* pretutindenea prin cea nouă.

Noï ne-amŭ unì maï degrabă cu părerea din urmă, căcï nu vedemŭ să fie în limba română așà strașnică tendință de a păstrà finalele vechï.

Așà s'a întâmplatŭ că schimbarea în *ĕ* după *s*, *ș*, *ț*, *j*, *z*, și după *r* a amestecatŭ și confundatŭ mulțime de categoriï gramaticale. Așà în forme moldovenescï ca *mirosĕ*, *iesĕ*, *țesĕ*, s'a pierdutŭ finala *e* caracteristică pentru verbele de la conjugarea a patra și a treia; la formele *casĕ*, *mîțĕ*, etc. s'a confundatŭ pluralulŭ cu singularulŭ. Acuma dacă asemenea confundărï au fostŭ cu putință și n'au fostŭ oprite de simțulŭ pentru finale—de ce n'arŭ fi fostŭ și pentru prefacerea în *ĕ* după labiale?

Pentru că nu putemŭ aice întrà în desbaterï maï întinse aice, ne mulțămimŭ numaï să arĕtămŭ cele douĕ părerï ce se potŭ închipuï în acéstă privință.

E *neaccentuatŭ începătoriŭ s'a prefăcutŭ în* a.

emnario	— (igniarium. clasic)	—	*amnariŭ*,
entrare	— (intrare »)	—	*antrare*,
emplere	— (implere »)	—	*amplere*,
emflare	— (inflare »)	—	*amflare*,
ericio	— (ericius »)	--	*ariciu*
ecello	)	—	*acelŭ*
ecesto	)	—	*acestŭ*
elegere	)	—	*alegere*
erunco	-- (erunco »)	—	*aruncŭ* etc.

Acéstă prefacere a avutŭ locŭ și la câte-va cuvinte străine ca *arqatŭ* din *erqatŭ* (grecesce); nu scimŭ înse dacă la acestŭ cuvîntŭ s'a petrecutŭ schimbarea o dată cu la cele de susŭ, orï dacă nu ïeste ce-va asemĕnătoriŭ cu *alifantŭ*, *acaretŭ* forme populare, celŭ puținŭ în partea de susŭ a Moldoveï, pentru *elefantŭ* și *ecaretŭ*..

Cum amŭ arĕtatŭ *a* făcutŭ astŭ feliŭ din *e* s'a prefăcutŭ în *â*, dacă ïerà urmatŭ de *n*, *mp*, *mb*; trebue înse să scimŭ cum de s'a ajunsŭ de la *entro*, *emflo*, *emplo* la *întru*, *îmflu*, *împlu*. Nu scimŭ dacă s'au pricinuitŭ prin înriurirea formelorŭ neaccentuate formele: *antro*, *amflo*, *amplo*, din carile ușorŭ ïesŭ formele cu *â*, orï dacă formele cu *e* au fostŭ alungate de forme cu *â* chiar. Orï cum înse analogiile au lucratŭ și aice.

Dar arŭ ḑice cine-va: „De ce să nu ḑicemŭ maï bine că *e* începĕtoriŭ s'a prefăcutŭ în *î* cândŭ ïerà urmatŭ de *n*, *mp*, *mb?*"

Nu trebue să ḑicemŭ așà, pentru că am vĕḑutŭ că ïeste o lege generală pentru prefacerea orï căruï *e* neaccentuatŭ începĕtoriŭ în *a* și pentru că amŭ constatatŭ că din pricinï fisiologice se cere ca *e* să aibă numaï de cât labiale înainte pentru a se preface în *î*, *n* nu

ajunge; amŭ maĭ vĕḑutŭ că *i* sau *e* din silaba următóre oprescŭ prefacerea în *ê* şi în sfîrşitŭ că numaĭ *a* ĭeste în stare a se preface în *â* sub înriurirea luĭ *n*. Din punctulŭ de vedere fisiologicŭ vedemŭ că posiţiea începĕtóre, póte ţinea óre-şĭ cum locŭ de accentŭ, decĭ nu-ĭ nemică ciudatŭ în prefacerea unuĭ *a* începĕtoriŭ neaccentuatŭ în *â*, (cum ne şi dovedescŭ chiar exemplele citate cu *a* originalŭ). În sfârşitŭ ĭeste şi o dovadă scósă din alfabetulŭ chirilic. Să scie că acestŭ *â* la începutulŭ cuvintelor se scriea cu ꙟ, care nu se póte explicà de câtŭ din ѫ prin micşurarea triunghịuluĭ de susŭ şi prin lungirea coḑeĭ de la mijlocŭ; dar ѫ se cetea *on* nasalŭ la slaviĭ vechĭ prin urmare aşà se cetea pe atuncĭ grupa ce ţinea locŭ luĭ *en* vechiŭ începĕtoriŭ... Dar *on* nasalŭ s'a făcutŭ cum scimŭ din *an*. Deşì s'ar putea ḑice că cu argumentulŭ din urmă facemŭ unŭ cercŭ în demonstrare, căcĭ aice aducemŭ doveditŭ faptulŭ că ꙟ s'a făcutŭ din ѫ pentru a arĕtà că *en* a trecutŭ prin *on* şi decĭ înainte de acésta prin *an;* pe când aiurea vomŭ aduce legea dată aice ca dovadă că nu se póte fi făcutŭ ꙟ din i cu două puncte de a supra sau cu două liniuţĭ. etc. Dar maĭ întâiŭ că legea îĭ dovedită şi fără a maĭ alergà şi la ѫ; apoĭ pentru a nimicì presupunerile celorŭ ce scotŭ pe ꙟ din I ĭeste destulŭ faptulŭ că în latina populară se aflà *e* închisŭ în locŭ de *ĭ* din latina clasică şi prin urmare nefiindŭ vre o dată în românesce: *impĕratŭ*, *imflămŭ*, etc. n'a avutŭ de unde să să facă ꙟ din *ĭ*. Aşà dar nu-ĭ cercŭ în demonstrare şi putemŭ să ne folosimŭ la sprijiniree legeĭ şi de acestŭ faptŭ privitoriŭ la istoriea semnuluĭ ꙟ

E *neaccentuatŭ precedatŭ de* u *s'a prefăcutŭ în* ĕ.

novem — *noue* — *nouĕ*
novas — *noue* — *nouĕ*
nobis — *noue* — *nouĕ*
vobis — *voue* — *vouĕ*
avemŭ — *auemŭ* — *auĕmŭ*, *amŭ*.
novetatem (pop.) *nouetate*—*nouĕtate*,
etc. etc.

§. 18. I neaccentuatŭ.

I *finalŭ neaccentuatŭ s'a scurtatŭ când nu avea înaintea sa* l *sau* r *precedatŭ de altă consónă deosebită.*

pomi — *pomĭ*, *lupi* — *lupĭ*
morţi — *morţĭ*, *toţi* — *toţĭ*

domni	—	*domnĭ*,	*porci*	—	*porcĭ*
câni	—	*cânĭ*	*pâni*	—	*pânĭ*

înse:

socri, *cuscri*, *întri*, *împli*, *macri*

etc.

§. 21. O neaccentuatŭ.

O *neaccentuatŭ s'a prefăcutŭ în* u.

porcelŭ	—	*purcelŭ*	*potemŭ*	—	*putemŭ*
olcea	—	*ulcea*	*colcămŭ*	—	*culcămŭ*
domenecă	—	*dumenecă*	*cogetămŭ*	—	*cugetămŭ*
molliare	—	*muiere*	*dorere*	—	*durere*
frigore	—	*frigure*	*tempore*	—	*timpurĭ*
liepore	—	*iepure*	*pieptore*	—	*piepture*

Acéstă schimbare, după Lambrior, pare a fi pornitŭ dela *o* finalŭ care fusese urmatŭ de *m* în latina populară. Sub înriurea aceluĭ *m* *o* s'a prefăcutŭ în *u*, se înţelege din pricina urmeĭ ce lăsase *m* lângă dînsulŭ, apoĭ prin lucrarea acestuĭ *u* finalŭ s'au prefăcutŭ şi ceialalţĭ *o* neaccentuaţĭ în *u* Cu alte cuvinte fenomenulŭ samĕnă cu celŭ despre care amŭ vorbitŭ la prefacerea luĭ *a* neaccentuatŭ în *ă*.

Şi aice sîntŭ multe exemple cari arŭ putea rătăcì pe celŭ ce nu arŭ scì că prefacerile sunetelorŭ nu potŭ să se facă de cât după legĭ.

Aşà ar ḑice cine-va: pentru ce se ḑice *dormimŭ*, *înfloriţĭ*, *porcariŭ*, *omenescŭ*, *românŭ*, etc. măcarŭ că *o* ĭeste neaccentuatŭ?

Lucrulŭ se explică prin înriurirea formelorŭ accentuate la unele, la altele prin înriurirea unor forme străine. Aşà *dormimŭ*, *înfloriţĭ*, etc. sîntŭ forme nouĕ şi în dialecte se află păstrate formele vechĭ *durmimŭ*, *înfluriţĭ*; de asemenea *purcariŭ* se află în unele dialecte şi forma *porcariŭ* s'a formatŭ sub înriurirea cuvîntuluĭ *porcŭ*, ca şi *morariŭ* p. *murariŭ* sub înriurirea cuvîntuluĭ *móră*. La cuvîntulŭ *românŭ* ĭeste înriurirea formeĭ latine *romanus*, poporulŭ a avutŭ forma *rumânŭ*.

Sîntŭ şi exemple la cari a predomnitŭ înriurirea formelorŭ neaccentuate, precumŭ: *culcŭ*, *cugetŭ*, etc. pentru *colcu*, *cógetu*, etc; înse pluralulŭ fiind *culcămŭ*, *cugetămŭ*, prin înriurirea acestora s'au pierdutŭ formele cu *o* în luptă cu cele nouĕ cu *u*.

Nu trebue să pară ciudatŭ, cum în unele vorbe au învinsŭ formele accentuate şi în altele cele neaccentuate; căcĭ pricina adâucă a acestorŭ înriurirĭ ĭeste deprinderea de a avea acea-şĭ temă pentru tóte persónele şi în nesiguranţa ce se pricinuea prin douĕ forme de temeĭ în luptă, nu ĭeste nicĭ unŭ chipŭ de a alege careĭ formă trebuea să învingă. Numaĭ acolò unde tradiţiea a fostŭ puternică s'au

păstratŭ cele două teme alternândŭ una cu alta, în alte cuvinte înse a învinsŭ orĭ o formă orĭ alta.

Şi aice amŭ vorbitŭ de analogiĭ pentru că putea cine-va să se lovéscă de formele citate şi să crédă că nu ïeste adevĕrată legea dată maĭ susŭ.

§. 22. U neaccentuatŭ.

U *finalŭ neaccentuatŭ s'a scurtatŭ când avea înaintea sa unŭ* **i** *neaccentuatŭ.*

lucrătoriu — *lucrătoriŭ*
ochiu — *ochiŭ*
moiu — *moiŭ*
etc.

Acéstă scurtare a ajunsŭ aşà de mare în dialectulŭ moldovenescŭ în cât *u* s'a pierdutŭ în asemenea cuvinte cu desăvârşire şi au ajunsŭ Moldoveniĭ la forme ca: *ochĭ*, *lucrătorĭ* la singuritŭ, cari prin urmare s'au confundatŭ cu înmulţitele: *ochĭ*, *lucrătorĭ*, etc.

După două consóne dintre carile cea din urmă a fostŭ **l** *sau* **r**, **u** *finalŭ s'a păstratŭ întregŭ:*

socru, *cuscru*, *aflu*, *îmblu*, *împlu*, *pentru*, *acru*, *aspru*, *negru*, etc.

După două consóne cari nu îndeplinescŭ condiţiunile legeĭ precedente sau după o singură consónă s'a pierdutŭ **u** *finalŭ cu desăvârşire.*

domnu — *domn(ŭ)* *albu* — *alb(ŭ)*
cerbu — *cerb(ŭ)* *bunu* — *bun(ŭ)*
omu — *om(ŭ)* *lemnu* — *lemn(ŭ)*
etc.

În forme ca: *lucrându-lŭ*, *vĕdêndu-lŭ*, *vĕdêndu-i*, *cunoscu-te*, *rogu-te*. etc. *u* finalŭ nu s'a pierdutŭ pentru că s'a întâmplatŭ contopirea celorŭ două cuvinte în unulŭ singurŭ încă de pe când nu se întâmplase căderea luĭ *u* finalŭ; iar când a venitŭ timpulŭ schimbăreĭ, *u* din asemenea construcţiĭ nu maĭ ïerà în realitate finalŭ, ci în năuntrulŭ unuĭ cuvîntŭ şi astŭ-feliŭ nu a suferitŭ prefacerea.

La Româniĭ din Macedonia *u* finalŭ s'a păstratŭ după două consóne orĭ-cari arŭ fi fostŭ şi s'a pierdutŭ după o singură consónă.

Aşà dicŭ ïeĭ: *ţerbu*, *ţercu*, etc. (*cerbŭ*, *cercŭ*).

U *finalŭ după* **i** *accentuatŭ orĭ după alte vocale s'a păstratŭ, înse a formatŭ diftongŭ cu vocala ce-lŭ precedà.*

mieu, bou, albăstriu, ceatlău, lucrau, aveau, etc.

§. 23. Â neaccentuatŭ.

Â neaccentuatŭ făcutŭ din *a* începătoriŭ neaccentuatŭ sau chiarŭ celŭ pricinuitŭ prin înriurirea formelorŭ accentuate s'a prefăcutŭ în *i* dacă în silaba următóre se află *e* sau *i*.

anello — *ânelu* — *inelŭ*
demanetia — *demânéță* — *deminéță*
jupanésa — *jupânésă* — *jupinésă*, etc.

§. 24. Ă neaccentuatŭ

Ă *neaccentuatŭ precedatŭ de* **i** *s'a prefăcutŭ în* **e.**

viniam — *viniă* — *viie,*
filliam — *fiiă* — *fie*, etc.

Acéstă schimbare a adusŭ marĭ turburărĭ la declinărĭ, așà de pildă, cum se vede maĭ pe largŭ într'o notă la declinărĭ, cuvinte ca *credință, putință, roșă...* au avutŭ din vechime pentru singuritŭ două forme: *credenţiă* şi *credenție*, carile cu timpulŭ din pricina legeĭ de maĭ susŭ au ajunsŭ la o singură formă *credințe...* forma de a-ḑĭ cu *ă* ĭeste pricinuită prin analogie cu celelalte substantive femeescĭ de la decl. I-a, cari au tóte câte două forme. (Veḑi la Etimologie).

Ă *neaccentuatŭ s'a prefăcutŭ în* **a** *dacă în silaba următóre venea unŭ* **a** *accentuatŭ şi chiar dacă se întâmplă unŭ* **a** *făcutŭ din* **ă** *neaccentuatŭ.*

Deşì acéstă prefacere o întîlnimŭ maĭ alesŭ în dialectulŭ moldovenescŭ, totŭ amŭ pus'o aice, maĭ alesŭ pentru că voimŭ să tragemŭ luarea a minte asupra ieĭ, a nume pentru ca să nu fie întrebuințată în limba literară. Cum că acéstă schimbare nu va fi fiindŭ cunoscută tuturorŭ celorŭ ce vorbescŭ ca Moldoveniĭ, şi că se póte pe de altă parte întâlnì şi în alte dialecte, avemŭ fapte, dar puține; căcĭ din nefericire ĭeste o tendință nenorocită de a ascunde sub oborocŭ formele dialectale pentru o idee greşită că amŭ avea noĭ Româniĭ

vre o nevoie de a dovedì unitatea absolută a limbeĭ Române în tótă Daciea luĭ Traianŭ. Din potrivă pentru a învinge teoriea luĭ Rössler s'arŭ cere să fie în acéstă Dacie urme dialectale fórte însemnate; credŭ înse de prisosŭ a spune cum arŭ trebuì să fie acele urme, ca să nu dau idee unora de a fabrica asemenea dialecte...

săratŭ — *saratŭ*,		*bărbatŭ* — *barbatŭ*,	
săpatŭ — *sapatŭ*,		*căratŭ* — *caratŭ*,	
cătatŭ — *catatŭ*,		*lăudatŭ* — *laudatŭ*,	
fărmăcatŭ — *farmacatŭ*,		*scăpare* — *scapare*, etc.	

pĕcatŭ — *pacatŭ*,	*apĕsatŭ* — *apasatŭ*,
pĕtatŭ — *patatŭ*,	*învĕțatŭ* — *învațatŭ*,
însĕratŭ — *însaratŭ*,	*însĕtatŭ* — *însatatŭ*,
sĕcatŭ — *sacatŭ*,	*țĕranŭ* — *țaranŭ*,
arĕtatŭ — *aratatŭ*,	etc. — etc.

Cum se vede din exemple schimbarea s'a întâmplatŭ atâtŭ cu *ă* făcutŭ din *a* neaccentuatŭ și ne începătoriŭ, cât și din *ĕ* făcutŭ din *e* după labiale și după *s*, *ș*, *ț*, *z*, *j*, *r*. Prin urmare nu póte să se ḑică că în cuvinte ca *saratŭ*, *barbatŭ*, se va fi păstratŭ a vechiŭ: prefacerea luĭ *ĕ* ne dovedesce legea de maĭ susŭ. Maĭ avemŭ și alte doveḑĭ. Întâiŭ formele: *cârnațŭ* p. *cărnațŭ* de la *carne* etc. în cari *ă* nu s'a prefăcutŭ în *a* pentru că înainte de vremea prefacereĭ trecuse sub înriurirea consónelorŭ vecine în *â*, care, cum dovedescŭ formele *cântatŭ*, etc. n'a suferitŭ asemenea prefacere. Apoĭ în scrierile moldovenescĭ vechĭ nu întâlnimŭ acéstă prefacere.

Cum că și la Munteni, celŭ puținŭ la uniĭ, s'a întâmplatŭ asemenea prefacere, vedemŭ de pe forma *Basarabŭ* pentru maĭ vechiŭ *Băsărabŭ*.

Ă *neaccentuatŭ s'a prefăcutŭ în* e, *când în silaba următóre venea* e.

baselecam — *băsérecă* — *beserecă*,
pareclia — *părechе* — *pereche*,
parete — *părete* — *perete*, etc.

Acéstă schimbare se întâlnesce maĭ alesŭ la Muntenĭ, în limba literară a intratŭ înse forma *beserecă*, celelalte forme nu se primescŭ.

§. 25. Grupa ie.

Grupa ie *de la sfârșitulŭ cuvintelorŭ s'a contrasŭ în* e, *când* i *nu ĭerà accentuatŭ, altŭ-feliŭ a remasŭ neschimbată.*

părechiă	— *părechie*	— *păreche*,
vechiă	— *vechie*	— *veche*,
filiă	— *fiie*	— *fie*,
cenușiă	— *cenușie*	— *cenușie*
albăstriă	— *albăstrie*	— *albăstrie*
lucrătoriă	— *lucrătórie*	— *lucratóre*, etc.

FENOMENELE DE ANALOGIE PRIVITÓRE LA VOCALE.

§. 26. Schimbărĭ la A.

A *accentuatŭ s'a prefăcutŭ în* **ă** *la înmulțitulŭ substantivelorŭ femeescĭ sfârșite în* **i.**

Așà în locŭ de *carțĭ*	— se ḑice	— *cărțĭ*
parțĭ	— »	— *părțĭ*
luminarĭ	— »	— *luminărĭ*
mâncarĭ	— »	— *mâncărĭ*
barbă	— »	— *bărbĭ*
laḑĭ	— »	— *lăḑĭ*
paserĭ	— »	— *păserĭ*
carnurĭ	— »	— *cărnurĭ*
blanurĭ	— »	— *blănurĭ*
vrabiĭ	— »	— *vrăbiĭ*
sabiĭ	— »	— *săbiĭ*
corabiĭ	— »	— *corăbiĭ*
	etc. etc.	

Cum că acéstă schimbare nu ĭeste produsă din pricinĭ fonetice, se vede de pe aceea că nu se află pretutindene; ci ĭeste, cum amŭ spusŭ, mărginită la substantivele femeescĭ la înmulțitŭ. Dacă arŭ fi schimbare pricinuită de sunetele vecine, de ce nu amŭ găsi-o la substantivele bărbătescĭ, la adiective, la verbe, etc.! Așà, de ce se ḑice: *grașĭ* (plur. de la *grasŭ*), *parĭ* (plur. de la *parŭ*), *tarĭ* (plur. de la *tare*), *malurĭ* (plur. de la *malŭ*), *cornorațĭ* (plur. de la *cornoratŭ*), etc. și nu *grășĭ*, *părĭ*, *tărĭ*, *mălurĭ*, etc.?

Di'ntre adiective numaĭ *călare* face la înmulțitŭ *călărĭ*, dar Lambrior a arĕtatŭ, cu dreptŭ cuvîntŭ, cĭ *călare* a fostŭ din feliulŭ luĭ unŭ infinitivŭ luatŭ ca substantivŭ și a nume chiar se vede că nu póte fi de cât din *caballare*. După ce a fostŭ o dinióră substantivŭ femeescŭ, firesce că póte să aibă și pe *a* înlocuitŭ prin *ă* la înmulțitŭ ca și celelalte substantive.

Numaĭ două cuvinte nu s'au supusŭ la acéstă înlocuire de forme, anume *vacĭ* și *fragĭ*, și au explicare prin dialecte.

Să vedemŭ acuma, după ce amŭ arĕtatŭ pentru ce nu putemŭ admite aice o prefacere a luĭ *a* accentuatŭ în *ă* pricinuită de sunetele vecine, sub ce înriurire s'au formatŭ înmulţitele cele cu *ă*, cari au alungatŭ din limbă pe celelalte.

Lambrior a arĕtatŭ numaĭ în trécátŭ că de vină trebue să fie formele *sĕrĭ*, *ţĕrĭ*, *şĕrbĭ*, *ţĕpĭ* corespunḑĕtóre cu singuritele *sară*, *ţară*, *şarbă*, *ţapă*, etc. În adevĕrŭ la singuritŭ ïerà unŭ a accentuatŭ, căruia la înmulţitŭ îĭ corespundea unŭ *ĕ* când înmulţitulŭ se sfârşea în *ĭ*, căcĭ celŭ în *e* ïerà orĭ *şérbe*, *sére*, *ţére*, *ţépe*, orĭ *şarbe*, *sere*, *ţepe*, dar nu cu *ĕ* pe vremea când s'a pricinuitŭ analogiea. Dar cuvintele de feliulŭ celorŭ de maĭ susŭ sîntŭ puţinŭ numeróse şi cu greu s'arŭ explicà fenomenulŭ numaĭ prin ajutoriulŭ lorŭ. Sîntŭ înse în romănesce mulţime de substantive formate de la verbe de conjugarea a IV-a cari după prefacerea luĭ *e* în *ĕ* după *s*, *ş*, *ţ*, *z*, *j*, aveau *a* accentuatŭ la singuritŭ şi *ĕ* făcutŭ din *e* după acelea-şĭ consóne la înmulţitŭ. Aceste cuvinte pe lângă că sîntŭ fórte numeróse, maĭ au la înmulţitŭ asemĕnêndu-se cu cele în *eà*, numaĭ forma cu *i*, prin urmare sîntŭ cu desăvârşire potrivite pentru a explicà de ce s'a întâmplatŭ fenomenulŭ numaĭ la înmulţitele în *i*. Totŭ o dată în potriva substantivelorŭ date de Lambrior se maĭ póte aduce, că dacă arŭ fi fostŭ numaĭ de atâtea vorba şi dacă analogiea s'arŭ fi întemeiatŭ numaĭ pe dînsele, n'amŭ putea sci de ce sub înriurirea formelorŭ ca *şerpe*, *şĕrpĭ*, *şerbŭ*, *şĕrbĭ* ; *ţestŭ*, *ţĕsturĭ*, etc. nu s'arŭ fi întinsŭ asemenea forme şi la alte cuvinte bărbătescĭ. Negreşitŭ că au lucratŭ şi cuvintele ca *sĕrĭ*, etc. dar fără de cele asemĕnătóre cu cele ce urmézä nu se întâmplà nemicä :

greşală	—	*greşĕlĭ*	—	pentru	—	*greşeală*	—	*greşelĭ*,
ĭuţală	—	*ĭuţĕlĭ*	—	»	—	*ĭuţeală*	—	*ĭuţelĭ*
amorţală	—	*amorţĕlĭ*	—	»	—	*amorţeală*	—	*amorţelĭ*,
umeḑală	—	*umeḑĕlĭ*	—	»	—	*umeḑeală*	—	*umeḑelĭ*,
mânjală	—	*mânjĕlĭ*	—	»	—	*mânjeală*	—	*mânjelĭ*,
pricopsală	—	*pricopsĕlĭ*	—	»	—	*pricopseală*	—	*pricopselĭ*,
târnosală	—	*târnosĕlĭ*	—	»	—	*târnoseală*	—	*târnoselĭ*,
vineţală	—	*vineţĕlĭ*	—	»	—	*vineţeală*	—	*vineţelĭ*,

etc. etc.

De la aceste cuvinte s'a întinsŭ înriurirea maĭ întâiŭ asupra celorŭ cu singuritulŭ în *ă* (declinarea I-ia) şi după ce acéstă înlocuire s'a făcutŭ, a începutŭ a fi privită, instinctivŭ, ca unŭ semnŭ alŭ pluralelorŭ femeescĭ în *ĭ*, atuncĭ s'a întinsŭ şi la cele femeescì (de la a treia declinare) în *e* şi s'au formatŭ : *luminărĭ*, etc. Ieste de creḑutŭ că de o cam dată se va fi întinsŭ înlocuirea la acele substantive la cari se afla un *a* (nefácutŭ din ea) ca *sapă*, şi la cele cu *ţia*, *ḑia* la cari se pierduse *i*, precum : *încredinţare*, *vînḑare* şi prin urmare la acestea se vorŭ fi formatŭ maĭ întâiŭ *încredinţărĭ*, *vînḑărĭ*, etc.

În etimologie se arată că formele pentru genitivŭ şi dativŭ singuritŭ în *i*, sîntŭ de feliulŭ lorŭ înmulţite trecute la singuritŭ din pricinĭ despre carile se vorbesce acolò; de aceea nu-i de mierare că şi la dînsele se află *ă* pentru *a*.

Din cele spuse aice se vede uşorŭ ce feliŭ sîntŭ aşà numitele schimbărĭ prin analogie. Nu-ĭ vorba de schimbărĭ de sunete, ci de înlocuirì de forme maĭ vechĭ prin alte maĭ nouĕ formate, după chipulŭ şi asemĕnarea altora.

Aşà se ḑicea din vechiŭ *barbă*, *barbĭ*, pe urmă din nisce pricinĭ a începutŭ a se ḑice şi *bărbĭ* ca pluralŭ la *barbă*, apoĭ cu timpulŭ forma veche a pieritŭ.

Di'ntre tóte dialectele românescĭ cunoscute numaĭ în manuscriptulŭ de la Voroneţŭ nu se află de locŭ acéstă înlocuire.—Fenomenulŭ ĭeste cu atâta maĭ însemnatŭ cu cât coincide şi cu lipsa aprópe desăvârşită a prefacereĭ luĭ *e* în *ĕ* după *s*, *ș*, *ț*, *z*, *j*. În adevĕrŭ formele *bărbĭ*, *săpĭ* etc. n'au pututŭ luà nascere de cât într'unŭ dialectŭ în care ĭerau forme ca cele citate: *sară*, *greșală*, *amețală*, adecă în cari grupa *ea* după *ș*, *s*, etc. se redusese la *a*, iar la înmulţitŭ se prefăcuse *e* în *ĕ* după acelea-şĭ consóne. În dialectulŭ păstratŭ aşà de bine în manuscriptulŭ de la Voronețŭ, ne fiind *e* în asemenea condiţiĭ prefăcutŭ în *ĕ*, firesce că nicĭ nu putea fi vorbă de forme ca *bărbĭ*, etc.

În alte texturĭ românescĭ din veaculŭ alŭ XVI-lea, cum vomŭ vedea, se găsescŭ cele douĕ forme în luptă şi totŭ o dată şi prefacerea luĭ *e* în *ĕ*.

Aşà dar ḑicemŭ cu siguranţă că prefacerea analogică de care ni-ĭ vorba s'a întâmplatŭ la Românĭ de aceĭ cu prefacerea luĭ *e* în *ĕ* după *ș*, *s*, *ț*, şi de la aceştia s'a întinsŭ şi la alţiĭ şi în limba literară, deşì în acésta nu s'a primitŭ prefacerea luĭ *e* însa-şĭ, pricinuitórea fenomenuluĭ.

A *de la persóna întăiea și a doua de la singuritulŭ trecutuluĭ simplu de la conj. I-a s'a înlocuitŭ prin* ă.

Aşà în locŭ de formele din româneşte vechiŭ: *lucraĭ*, *lăudaĭ*, *alergaĭ*, *cântașĭ*, *purtașĭ*, *mâncașĭ*, etc. (cari se află şi până acuma la Munteniĭ) s'au iscatŭ următórele: *lucrăĭ*, *lăudăĭ*, *alergăĭ*, *cântășĭ*, *purtășĭ*, *mâncășĭ*, etc.

Aceste forme cu *ă* nu s'au formatŭ din cele cu *a* după vre o lege fonetică, pentru că asemenea prefacere nu se întâlnesce la tóte cuvintele în cari se află acelea-şĭ condiţiĭ întrunite. Analogiea care a lucratŭ aice ĭeste a celorŭ maĭ multe, trecute simple şi a nume a tuturorŭ celorŭ de la conj. a doua, a treia şi a patra.

În adevĕrŭ avemŭ:

tăcuĭ	*gemuĭ*	*ḑiseĭ*	*auḑiĭ*
tăcuşĭ	*gemuşĭ*	*ḑiseşĭ*	*auḑişĭ*
tăcù	*gemù*	*ḑise*	*auḑì.*

La tóte acestea se pare că persóna întâiŭ se deosebesce de a treia prin lipirea unuĭ *i*; ïear a doua prîn adăugirea grupeĭ *şi*. Acuma dacá amŭ luà persóna a treia sing. de la trecutulŭ simplu de la conj. I-a şi amŭ formà persóna întâiea şi a doua întocmaĭ după chipulŭ şi asemĕnarea celorŭ de la celelalte conjugărĭ, fireşte că amŭ ajunge la: *lucrăĭ, lucrăşĭ, lucră; lăudăĭ, lăudăşĭ, lăudă,* etc; ïearŭ formele: *lucraĭ, lucraşĭ,* s'au pierdutŭ, fiindŭ privite ca neregulate. Amŭ pusŭ ca lucrătóre la acéstă analogie, şi trecutele de la conjugarea a treia în *seĭ, seşĭ, se;* deşĭ şi acestea, maĭ de de multŭ, au fostŭ formate totŭ prin analogie cu celelalte verbe de la a II, III şi a IV; căcĭ ïerau şi fórte puţine şi tocmaĭ asupra lorŭ trebuea să lucreze analogiea maĭ întâiŭ ca unele ce ïerau totŭ di'ntr'o conjugare cu alte verbe în cari ïerà tipulŭ ce domneşte acuma la Moldovenĭ la tóte conjugările. Cum se vede la etimologie în texturile vechĭ găsimŭ: *ḑişĭ, ḑiseşĭ, ḑise; scrişĭ, scriseşĭ, scrise*; etc. formele *ḑiseĭ, ḑiseşĭ*, s'au formatŭ de la persóna a III-a. De aice se vede cât de multŭ greşescŭ aceĭ cariĭ caută să scótă din latinesce trecutele cu *seĭ*, când ïele sîntŭ forme nouĕ făcute în năuntrulŭ limbeĭ sub înriurirea celora lalte trecute.

În forma *feţe*, încă avemŭ unŭ fenomenŭ de analogie şi anume: De multŭ fusese *faţă, faţe*; înse sub înriurirea formelorŭ ca *fată, fete; pată, pete; bată, bete,* etc. s'a pricinuitŭ şi pentru *faţă* unŭ înmulţitŭ cu *e* pentru *a*. În formele *fată, fete,* alternarea luĭ *a* cu *e* se explică prin istoriea limbeĭ; căcĭ din formele primitive *fetam* şi *fete,* după prefacerĭ cunoscute amŭ ajunsŭ regulatŭ la *fată* (prin *feată, fĕată, fată*) şi *fete* (prin *feate, feete, fete*). La cuvîntulŭ *feţe* înse nu-ĭ altŭ chipŭ de explicare, de cât analogiea citată.

Amŭ atinsŭ în urmă faptulŭ că *â* din *cântămŭ, mâncămŭ,* nu s'a făcutŭ prin vre o prefacere fonetică; ci că aceste forme s'au pricinuitŭ sub înriurirea celorŭ cu *a* accentuatŭ şi că au învinsŭ în lupta pentru *traiŭ* pe formele vechĭ: *căntămŭ, măncămŭ* sau *cantămŭ, mancămŭ*...

Aice nu vomŭ dovedì că prefacerea nu a fostŭ fonetică, ci vomŭ trimete înapoĭ la paragrafulŭ în care vorbirămŭ despre prefacerea luĭ *a* începătoriŭ neaccentuatŭ în *â*.

§. 27. Schimbărĭ la e.

Scimŭ că legea prefacereĭ luĭ *è* în *ie* ĭeste pentru *e* accentuatŭ numaĭ; totu-şĭ întâlnimŭ mulţime de forme în carile se pare că unŭ *e* neaccentuatŭ s'a prefăcutŭ în *ie* şi numĕrulŭ lorŭ ĭeste aşâ de mare, în cât n'arŭ fi de mirare dacă uniĭ învĕţaţĭ, cariĭ nu-şĭ dau samă de feliulŭ metodeĭ ştiinţifice în cercetările fonetice, arŭ putea să-şĭ închipue că legea amŭ dat'o greşită.

Aşà se ḑice *şedemŭ* (şedemo), *ţinemŭ* (tenemo), *şerbimŭ* (servimo), etc., şi s'arŭ părea că *e* neaccentuatŭ a trecutŭ în *ie* apoĭ s'au întâmplatŭ prefacerile consónelorŭ.

Dar cuvintele *septĕmână*, *serbĕtóre*, cari au fostŭ ca şi lipsite de familie, de vreme ce se prea rupseseră de *şepte*, *şerbŭ*, au remasŭ cu *e* neprefăcutŭ—faptŭ care dovedesce că n'avemŭ a face cu o lege fonetică.—Amŭ maĭ spusŭ că nu scimŭ dacă analogiea s'a făcutŭ cu trecerea grupeĭ *ie* orĭ cu prefacerea consónelorŭ.

În cuvinte ca *ţinemŭ*, *ţineţĭ*, *ţinutŭ*, *tinereţe*, *tinerelŭ*, *vîntişorŭ*, *vinimŭ*, *viniţĭ*, etc. pentru *tenemŭ* sau măcar *ţienemŭ*, *tenereţe*, *tenerelŭ*, *ventişorŭ*, *venimŭ*, *veniţĭ*, etc. ieară-şĭ avemŭ fenomene de analogie, prin înriurirea acelorŭ cuvinte din familie la carile după o lege fonetică trebuea să se prejacă *e* accentuatŭ în *i*. La singuritŭ ĭerà corectŭ din punctulŭ de vedere foneticŭ să se ḑică *ţinŭ* (prin *teno*, *tieno*, *ţienŭ*, *ţiinŭ*, *ţinŭ)* şi sub înriurirea acestuia şi a celorŭ lalte de feliulŭ luĭ ca *ţinĭ*, *ţine* se explică şi formele *ţinemŭ*, *ţineţĭ* cu *i* p. *e*. Totŭ astŭ-feliŭ sub înriurirea formelorŭ—*tinerĭ*, *tinere* s'a făcutŭ *tinerelŭ*, *tinereţe* cu *i* în locŭ de *e*. Forma *vîntişorŭ* s'a făcutŭ sub înriurirea cuvîntuluĭ *vêntŭ*, în graiulŭ din manuscriptulŭ Voronețianŭ se găsesce *ventişorŭ*. Formele *vinŭ*, *vinĭ*, *vine* (pentru *vienŭ*, *vienĭ*, *viene)* au fostŭ pricina că s'a ḑisŭ *vinimŭ* etc. în locŭ de *venimŭ*. Noĭ chiar credemŭ că forma cu *e* trebue să se întrebuinţeze în limba literară.

Cuvinte ca *mĕnuntŭ*, *mĕnuntaie*, *semĕnătură*, dovedescŭ că dacă n'au fostŭ forme accentuate carile să lucreze, *e* şi-a urmatŭ legile ce amŭ arĕtatŭ când amŭ vorbitŭ de vocalele neaccentuate.

Firesce că ĭeste uşorŭ de a se indoì de adevĕrulŭ celorŭ spuse, dar dacă lucrurile sîntŭ de la sine încurcate nu-ĭ vina nóstră; puţină băgare de samă arată înse că singură calea apucată de noĭ ĭeste în stare de a limpeḑì istoriea limbeĭ nóstre—nu putemŭ admite o lege fonetică, dacă nu vedemŭ că schimbarea ĭeste regulatŭ pricinuită de acelea-şì grupe de sunete pretutindenea unde n'au fostŭ piedecĭ. Fórte preţióse pentru statornicirea legilorŭ sîntŭ acele cuvinte cari stau fără rude şi prin urmare n'au de unde suferì înriurirĭ analogice. Asemenea forme preţióse sîntŭ: *septĕmână*, *serbare*; *mănunchiŭ*, *sănătosŭ*; *mĕnuntŭ*;... *chiar*, etc. de cari ne-amŭ şi folositŭ până aice unde trebuinţa a cerutŭ.

La *o* se cunoscŭ de asemenea fenomene de analogie, celŭ maĭ însemnatŭ ĭeste următoriulŭ:

La unele verbe la pers. I și a doua de la înmulțitulŭ presentuluĭ Indicativŭ, trebuea să se prefacă *o* neaccentuatŭ în *u*, cu tóte acestea în limba literară și în unele dialecte găsimŭ forme cu *o* produse prin înriurirea formelorŭ cu *o* accentuatŭ de la singuritŭ și de la a treia pers. înmulțitŭ.

De pildă luămŭ *dormimŭ*, *înflorimŭ*, *acoperimŭ*, etc. Formele corecte, in privința fonetică, ar fi fostŭ *durmimŭ*, *înflurimŭ*, *acuperimŭ*, etc. cum le și aflămŭ în scrieri vechĭ și în dialecte de a-ḑĭ și cum le găsimŭ la alte verbe chiar în limba literară, precumŭ în: *putemŭ*, *muiemŭ*, *murimŭ*, etc.

Printr'o înriurire din potrivă, adecă a formelorŭ cu *o* neaccentuatŭ prefăcutŭ în *u* asupra celorŭ lalte, s'a întâmplatŭ că forme cu *u* au înlocuitŭ pe cele de la singuritŭ cu *o* sau *oa*. De pildă: *culcŭ*, *cugetŭ*, pentru *colcŭ*, *cógetŭ*, etc.

Notă. Dacă privimŭ fenomenele de analogie înșirate aice precum și altele pe cari nu le-amŭ atinsŭ, vedemŭ, că în tóte ĭeste vorba de înlocuirea uneĭ forme prin alta, formată imitândŭ instinctivŭ alte forme. Orĭ sub înriurirea singurituluĭ se formézā înmulțite nouĕ cari nu se potrivescŭ foneticesce de cât numaĭ pentru nisce singurite anumite, precum: *fețe* ca înmulțitŭ la *față*, deșĭ înmulțite de acestŭ feliŭ se potrivescŭ numaĭ la *masă*, *pată*, *fată*. De asemenea: *săpĭ*, *adunărĭ*, ca înmulțite la *sapă*, *adunare*; deși asemenea forme cu *ă* accentuatŭ s'arŭ fi potrivitŭ numaĭ la *țĕrĭ*, *vinițĕlĭ*, etc.

De asemenea sub înriurirea înmulțitelorŭ cari vorŭ fi ajunsŭ cumva să samene, se póte să se formeze alte singurite... Așà a fostŭ cum vomŭ vedea cu *păunŭ*, *berbecŭ*, *purecŭ*... pentru *păune*, *berbece*, *purece*.

Amŭ vĕḑutŭ că formele accentuate din o familie de cuvinte potŭ înriurì asupra celor neaccentuate... făcêndu-se forme nouĕ cu rădăcina celorŭ accentuate în loculŭ celorŭ moștenite...

Se póte și tocmaĭ din potrivă.

SCHIMBĂRILE CONSÓNELORŬ.

§. 28. Împărțirea consónelorŭ latinescĭ.

Consónele, *p*, *b*, *f*, *v*, *m*, se numescŭ *labiale* pentru ca zgomotulŭ ce le caracterisază se formézā la buze; *p* și *b* sîntŭ *explosive* sau *detunătóre* pentru că nu au durată lungă—celelalte treĭ sîntŭ óre-șĭ cum maĭ asemĕnătóre cu vocalele.

Consónele *d*, *t*, *s*, sîntŭ *dentale*, pentru că strîmtórea în care se pricinuesce zgomotulŭ ieste la *dinţĭ*; *d* şi *t* sîntŭ *detunătóre*, *s* şuerătóre.

Consónele *c* (κ), *g* (γ) sîntŭ *guturale* şi detunătóre.

Consónele *l*, *r*, *n*, se chiémă *liquide* sau curgĕtóre orĭ *limbale*.

J în latinesce nu se cetea ca *j* alŭ nostru ci ca *i* din *ĭeste* şi ierà consónă, *palatală* adecă la formarea căreia jócă rolŭ ceriulŭ gureĭ.

H ĭerà o suflare guturală.

Din aceste consóne din latina populară s'au făcutŭ cele românescĭ după legile ce vomŭ vedea în curêndŭ.

Maĭ întâiŭ vomŭ vedea prefacerile consónelorŭ simple, apoĭ ale grupelorŭ de consóne şi în sfârşitŭ vomŭ închiè cu fenomenele de analogie carile au datŭ locŭ la prefacerĭ párute de consóne.

§. 29. Labialele.

Consónele **p, b, f, v, m,** *au fostŭ înlocuite prin* **ch, gh, h** *sau* **c (ce),** γ, *(ca la Grecĭĭ de a-ḑĭ)* **ge** *sau chiar* **j, gn,** *(ca în franţusesce* **agneau)** *când ĭerau urmate de* **i** (corespunḑĕtoriŭ cu *i* din latina populară orĭ de *i* din grupa *ie* făcută de *e* deschisŭ şi accentuatŭ) *vechiŭ.*

pieptŭ	— *cheptŭ*	*fierŭ*	— *herŭ*	— *cerŭ*
pierĭ	— *cherĭ*	*fierbŭ*	— *herbŭ*	— *cerbŭ*
piele	— *chele*	*fire*	— *hire*	— *cire*
râpì	— *râchì*	*firŭ*	— *hirŭ*	— *cirŭ*
sapi (sub.)	— *săchĭ*	*finŭ*	— *hinŭ*	— *cinŭ*
biene	— *ghine*	*vierme*	— γ*erme*	— *germe*
albĭ	— *alghĭ*	*vinŭ*	— γ*inŭ*	— *ginŭ*
corbi	— *corghĭ*	*viţelŭ**	— γ*iţĕlŭ*	— *giţĕlŭ*
cerbi	— *cerghĭ*	*mieḑŭ*	— *gneḑŭ*	
şerbì	— *şĕrghì*	*mieŭ*	— *gneu*	
albină	— *alghină*	*mientă*	— *gnintă*	
sorbire	— *sorghire*	*pomi*	— *pognĭ*	

etc.

Acéstă schimbare nu-ĭ primită în limba literară şi o întâlnimŭ la Moldovenĭ şi la Româniĭ de la sudulŭ Balcanilorŭ la, aşà ḑişiĭ, Macedonenĭ. Schimbarea ĭeste cunoscută şi în partea resăriténă a Transilvanieĭ. Deşì şi prin Munteniea nu lipsescŭ asemenea forme, totu-şĭ s'arŭ putea ḑice, pe cât scimŭ, că sîntŭ rarĭ, în Banatŭ, după cercetările luĭ *Picot*, lipsescŭ şi după alte date arŭ fi lipsindŭ şi în

*) Se ḑice şi *ghiţĕlŭ*.

mare parte din Transilvaniea apusană. În Bucovina și Besarabiea firesce că se află, de vreme ce în aceste țerĭ se vorbesce dialectulŭ din Moldova puținŭ schimbatŭ.

Pentru explicarea prefacereĭ de maĭ susŭ, ĭeste însemnatŭ lucru ființarea formelorŭ: *lupchĭ*, *copchiĭ*, *albghĭ*, *bghine*, *fherŭ*, etc... În adevĕrŭ nu putemŭ admite că *p* sau *b*, să fi trecutŭ de a dreptulŭ în κ sau γ, Lambrior a arĕtatŭ că *iotŭ* de după aceste consóne s'a prefăcutŭ într'o palatală care a luatŭ feliurite forme după consóne ce se află înaintea ĭeĭ.. așà dupe *p* s'a făcutŭ cu timpulŭ în κ, după *b* în *gh*, după *f* în *h*, după *v* în γ. Maĭ pe urmă consónele labiale s'au asemĕnatŭ cu acéstă consónă orĭ au căḑutŭ. După *m* s'a pututŭ să remâie iotŭ și să lucreze la prefaceree luĭ *m* în *gn*...

Formele mijlociĭ se găsescŭ maĭ multŭ în partea muntelui în Moldova și Transilvaniea

Acéstă prefacere s'a întâmplatŭ și la cuvintele slave și străine, înse nu s'a întâmplatŭ înainte de *i* făcutŭ din *e* accentuatŭ urmatŭ de *n*.

cuvinte nu *cuyinte*		*birŭ*	—	*ghirŭ*
vine (pl. de la *vînă*) nu *gine*		*bili* (sl.)	—	*ghilì*
morminte nu *morgninte*		*Zamfira*	—	*Zanhira*
mine	» *gnine*	*Profira*	—	*Prohira*
vină (slav)	» *gină*	*bolnavi* (sl)	—	*bolnagĭ*
pită (»)	» *chită*	*slabi* (sl.)	—	*slaghĭ*
milă (»)	» *gnilă*		etc.	

Despre vechimea acesteĭ schimbărĭ vomŭ vorbì altă dată.

P n'a suferitŭ altŭ-feliŭ nicĭ o prefacere nicĭ la începutulŭ cuvintelorŭ nicĭ între vocale; dacă s'arŭ fi întâmplatŭ pe la sfârșitulŭ cuvintelorŭ arŭ fi căḑutŭ; dar în latinesce nu ĭerau cuvinte sfârșite cu *p*. Ex: *pacem* — *pace*, *sapam* — *sapă*,
pesce — *pesce*, *rapire* — *râpire*, etc.

B începĕtoriŭ n'a suferitŭ nicĭ o prefacere, de pildă: *bono-bunŭ barbam-barbă*, *baselecam-beserecă*, etc.

B de la sfârșitulŭ cuvintelorŭ s'a pierdutŭ, dar nicĭ nu ĭerà de cât în *ab* despre care vomŭ maĭ avea de vorbitŭ aiurea.

B *în lăuntrulŭ cuvintelorŭ între douĕ vocale (adeca* **medianŭ)** *s'a păstratŭ numaĭ cândŭ fusese urmatŭ de* **i**+*altă vocală.* Se vede că acelŭ *i* se prefăcuse în *iotŭ*, așà că *b* în adevĕrŭ nu se află între douĕ vocale, ci între o vocală și o consónă (iotŭ). Acestŭ *ĭotŭ* a trecutŭ maĭ pe urmă peste *b* și a formatŭ diftongŭ cu vocala ce se află acolò.

abiant — *aibă*
robio — *roibŭ*
robiam — *róibă*
cubio — *cuibŭ*, etc.

B *medianŭ s'a prefăcutŭ în* **v.** Acestŭ *v* s'a prefăcutŭ în *u* orĭ a remasŭ *v*. Casulŭ din urmă s'a întâmplatŭ în *avemŭ*, *avere*, *avutŭ*, *avêndŭ*... S'arŭ părea de pe faptulŭ că din *àvemo* s'a făcutŭ *auĕmŭ*, *amŭ;* ĭear din *avèmo*, *avemŭ*—că *v* medianŭ s'a păstratŭ cândŭ ĭerà urmatŭ de *e* închisŭ accentuatŭ. *V* prefăcutŭ în *u* în unele locurĭ s'a păstratŭ pănă a-ḑĭ, în altele s'a prefăcut în *u* şi a remasŭ sub forma acésta, în altele înse *u* s'a pierdutŭ şi ĭelŭ aşà că din *b* n'a remasŭ nicĭ o urmă.

Iétă exemple pentru *b* prefăcutŭ în *v* şi păstratŭ:

(h)*abemo* — *avemŭ*,
(h)*abeti*(*s*) — *aveţĭ*,
(h)*abeba(m)* — *avea*(*vă*),
(h)*abèbamo* — *avea*(*uă*)*mŭ*.
(b)*abùi* — *avuĭ*.
(h)*abuto* — *avutŭ*

Notă. Cu alte cuvinte găsimŭ *v* făcutŭ de *b*, aflătoriŭ şi acuma între două vocale şi păstratŭ pănă a-ḑĭ în forme de la verbulŭ *a avea* luatŭ ca verbŭ neajutătoriŭ pretutindenea unde nu îndeplinea condiţiile spre a nu se preface în *b*

Iétă exemple în cari *b* s'a prefăcutŭ în *v* şi apoĭ *v* în *u* şi a remasŭ astŭ feliŭ:

sībĭlo (clas.)— *sībelo* (pop.)— *ṣivelo* — *ṣiuero* — *ṣuerŭ*,
vobis („) — *vobe* („) — *vove* — *voue* — *vouĕ*,
nobis („) — *nobe* („) — *nove* — *nove* — *nouĕ*.
tabanum („) — *tabano* („) — *tavano* — *tauânŭ* — *tăunŭ*,
cĭbanum („) — *cebano* („) — *cevano* — *ceuânŭ* — *eeunŭ*,
etc..

Cum vedemŭ *u* a lucratŭ în unele condiţiĭ asupra luĭ *e* următoriŭ şi l'a prefăcutŭ în *ĕ* în câte-va exemple de maĭ sus grupa *uĕ* s'a păstratŭ ne avêndŭ cele cerute pentru a se pierde; în alte grupe înse s'a pierdutŭ de pildă în:

àvemo — *àuemu* — *auĕmŭ* — *àmŭ*,
àveti — *àueţĭ* — *àuĕţĭ* — *àţĭ*,
àvere(haberet)—*àuere*—*àuĕre* — *are*,
àvesi —*àueṣĭ*—*àuĕṣĭ* — *aṣĭ*, etc.

În *nourŭ* avemŭ unŭ *u* făcutŭ de *o* şi acele din *uĕ*, pentru *ve*, *be*:

nūbĕlum — *novelo*, *novero* — *nouero*, *nouĕrŭ*,
noorŭ şi de aice orĭ *norŭ* orĭ *nourŭ*.

În *cotŭ* avemŭ unŭ *o* făcutŭ din doĭ *o* celŭ din urmă făcutŭ din *uĕ*, pentru *ve*, *be*:

cŭbĭtum — *coveto* — *couetu*, *couĕtŭ*, *cootŭ*, *cotŭ*.

În următórele exemple *u* făcutŭ din *v* s'a pierdutŭ orĭ singurŭ orĭ în preună cu *ă* făcutŭ din *a* neaccentuatŭ urmatŭ de *m*:

(h)*abèbamo* —	*avèvamo* —	*aveauămŭ* —	*aveamŭ*,
(h)*iberna(m)*—	*invernă* —	*iuernă* —	*iérnă*,
(h)*ibernare* —	*invernare* —	*iuernare* —	*iernare*,
caballare —	*cavallare* —	*cauallare* --	*călare*,
caballecare —	*cavallecare*—	*caualecare* —	*călecare*,
liberto —	*liverto* —	*liuerto* —	*iertŭ*,
libertare —	*livertare* —	*liuertare* —	*iertare*,
scribere —	*scrivere* —	*scriuere* —	*scriere*,
abante —	*avante* —	*auante* —	*ainte*,

etc..

Legile parŭ a fi cele următóre:

B *între douĕ vocale s'a prefăcutŭ în* **v**, **v** *făcutŭ din* **b** *s'a păstratŭ între douĕ vocale dacă ĭerà urmatŭ de* **e** *sau* **u** *accentuatŭ.* (Nu dicemŭ şi de *â* sau *a* accentuatŭ, pentru că forma *avêndŭ* la gerundiu pare formată târziu, iér forma veche *aibêndŭ* din *abiando*, întră în altă lege de care amŭ vorbitŭ. De asemenea dicemŭ înainte de *u*, căcĭ avemŭ *avui avuşĭ*, *avutŭ*,.. ĭear la *bĕutŭ* ne explicămŭ lipsa luĭ *v* prin înriurirea verbuluĭ întregŭ lipsitŭ de *v*; căcĭ chiar după legile arĕtate aice nu putea să se păstreze *v* nicĭ în *bèvemo*, nicĭ în *bèvere*, nicĭ în *bĕui* (formă nouă).

U *făcutŭ din* **v** (*b*) *s'a pierdutŭ dacă se află între douĕ vocale din silabele ce precedau vocala accentuată*: (*h*)*ībernare*, *libertare*, *tribelare*.. carile au datŭ: *iernare*, *iertare*, *trierare*.. şi apoĭ prin înriurire şi forme ca *ĭérnă*, *ĭertŭ*, *trierŭ* pentru *ivérnă*, *ivertŭ*, *triuĕrŭ*, *triorŭ*, *triurŭ*. La *sibelare* au învinsŭ formele accentuate şi *u* n'a cădutŭ.

U *urmatŭ de* **e** *neaccentuatŭ aflătoriŭ după vocala accentuată a prefăcutŭ pe* **e** *în* **e** *şi grupa s'a păstratŭ dacă n'avea înainte unŭ* **a** *accentuatŭ fie originarŭ, fie din grupa* **ea** *făcută din* **e**. *După* **a** *din grupa* **oa** *căderea grupeĭ* **uĕ** *n'a avutŭ locŭ.*

Aşà se îmfăţoşază legile ce cârmuesc prefacerile luĭ *b* medianŭ şi ale sunetelorŭ la care a datŭ ĭel naştere. Ieste încă multŭ de disŭ în acéstă privinţă, atâtŭ în privinţa vechimeĭ prefacerilorŭ, câtŭ şi în alte privinţĭ, dar ne tememŭ să nu trecemŭ peste marginile hotărîte pentru o carte menită la licee.

Putemŭ înse spune că de vreme ce prefacerea în *v* nu o întâlnimŭ în elementele slavice întrate în limbă şi o aflămŭ în alte limbĭ romanice—urméză că prefacerea a avutŭ locŭ din latina populară. Prefacerea luĭ *v* din *b* în *u* şi căderile acestuĭ *u*, s'au întâmplatŭ în românesce.

V *începătoriu din latina clasică are în unele cuvinte ca corespundĕtoriŭ în românesce unŭ* **b**:

vervecem	—	*berbece,*
vesica	—	*beșică*
veteranum	—	*bĕtrânŭ,...*

Acestŭ fenomenŭ nu s'a întâmplatŭ în lăuntrulŭ limbeĭ române, ci încă din latina populară. Se găsescŭ în maĭ multe limbĭ romanice cuvinte cu asemenea înlocuire și chiar în inscripțiĭ, adnotărĭ și alte urme din latina populară, așà *Brachet* în Dicționariulŭ săŭ etimologicŭ ne spune că în inscripțiĭ s'a găsitŭ *besica* pentru *vesica*, de asemenea *bacca* pentru *vacca* în latina decadențeĭ, forma *berbecem* o citéză din Petronius scriitoriŭ din veaculŭ întâiŭ... *Berbice* pentru *berbece* se află și la Italienĭ. La portugheji se află *bexiga* în locŭ de *vexiga*.

V *între doue vocale nu se află păstratŭ nicĭ într'unŭ cuvêntŭ românescŭ, ci s'a prefăcutŭ în* **u**, (care une-locurĭ s'a păstratŭ, alte locurĭ s'a pierdutŭ).

pluviam	—	*plouiă*	—	*plóĭe*
vìvere	—	*vìuere*	—	*vìere* (*rom. vechiŭ*)
novellam	—	*nouellă*	—	*noéuă*—*nuea,*
sclavum	—	*scliavo*	—	*sclau*—*șchiau,*
lĕvo	—	*lievo*	—	*lieu* —*ĭeu,*
levamus	—	*leuămu*	—	*luămŭ,*
levatus	—	*leuatu*	—	*luatŭ*
levavit	—	*levaù*	—	*levò*—*leuò*—*luă,*
lavare	—	*lauare*	—	*lare,*
dīvīnam	—	*diuină*	—	*ḑină,*
cīvĭtatem	—	*ciuetate*	—	*cietate, cetate,*
ova	—	*ove*	—	*oue, óuĕ și ouĕ*
clavem	—	*cliaue*	—	*chiae*—*chee,*
jŭvencum	—	*juuĕncu*	—	*juncŭ,*
jŭvenem	—	*juuĕne*	—	*june.*
și	—	*jouĕne*	—	*gĭone,*
(p) *pavoni*	—	*păuonĭ*	—	*păunĭ,*
Jovis	—	*Jouĭ*	—	*Joĭ,*
laudavi	—	*laudauĭ*	—	*lăudai,*
oviarium	—	*ouiariŭ*	—	*oiariŭ, oieriŭ,*
nĭvem	—	*never*	—	*néuĕ*—*nea,*
		etc...		

Din exemplele înșirate se vede maĭ întâiŭ că prefacerele în *u* ĭeste generală și se întâmplă chiar și acolò unde unŭ *v* făcutŭ din

b s'ar fi păstratŭ, ca în *juvènco, novèllam*, dar póte că în acestea vocalele labiale *o* şi *u* cari precedau pe *v* au ajutatŭ la prefacere şi prin urmare s'arŭ părea că celŭ puţinŭ *o* şi *u* nu trebue să se afle înaintea luĭ *v* urmatŭ de *è* pentru ca să remâe neprefăcutŭ în *u*. Mulţimea condiţiunilorŭ pentru păstrarea luĭ *v* medianŭ ne-arŭ explicà de ce avemŭ aşà de puţine exemple.

U *făcutŭ din* v *s'a păstratŭ după vocala accentuatŭ destulŭ timpŭ pentru a putea preface pe* e *de după dînsulŭ în* ĕ.

Amŭ vĕḑutŭ exemple în formele: *juvenco, juvene, novem* (*9*), *ove* (p. *ova* plur. de la *ovum*), *neve* (nĭvem),.. carıle au trecutŭ prin *juuĕncu, juuĕne, nouĕ, óuĕ, néuĕ.* Acéstă grupă *uĕ* a suferitŭ acelea-şĭ prefacerĭ ca şi *uĕ* derivatŭ din *be.*

În alte exemple vedemŭ pe *u* urmatŭ de *e* orĭ de *i* s'au chiar şi de alte vocale căḑêndŭ fără să lase vre o urmă, şi de regulă asemene cădere se întâmplă în silabele ce precedă vocala accentuată... când se întâmplă şi după accentŭ trebue să fi avutŭ rolŭ analogiile.
Aşà formele *cetate*, *ḑinŭ, nuea*, etc. cerŭ căderea totală a luĭ *u* şi să presupunemŭ formele maĭ vechĭ: *ciuetate*, *ḑiuină, nouellă.*

În *luămŭ, luă*.... grupa neaccentuată *eu*, pare a se fi contrasŭ în *u* şi *u* a scăpatŭ astŭ-feliŭ de pieire lipindu-se de vocala ce-lŭ precedà, cum s'a întâmplatŭ şi cu *şiuerare...*

Aice maĭ adăugimŭ că din faptele cunoscute urméză că *u* trebuea să-şĭ păstreze caracterulŭ de consónă pentru a se pierde şi pentru a preface pe *e* în *ĕ;* de altŭ-felĭŭ, dacă se vocalisă ca în *leuămŭ* cetitŭ *leu-ămŭ* în locŭ de *le-uămŭ* şi în *şiuerare* cetitŭ *şiu-erare* nu *şi-uerare*, se păstră.
Totŭ astŭ-feliŭ amŭ precepe de ce din *laudavi-laudaui* s'a pierdutŭ *u*, căcĭ ce cetea *lauda-ui;* iear din *tacùi* nu, pentru că nu se cetea *tacù-i...*
Fenomenulŭ prefacereĭ luĭ *v*, şi celelalte carĭ au urmatŭ după dînsulŭ nu-sŭ încă în deajunsŭ de cunoscute. Începutulŭ lorŭ se întinde în parte până în latina populară şi în parte avemŭ a face cu fenomene specialŭ române. Ieste unŭ punctŭ asupra căruiea trebue cercetărĭ—putemŭ aşteptà multă lumină din cercetarea istorieĭ luĭ *b* şi *v* medianŭ în celelalte limbĭ romanice şi chiar în latina populară. Aice amŭ vrutŭ înse să arĕtŭ maĭ multŭ nisce *legĭ brute*, aşà cum ĭesŭ din fapte; încercândŭ, bine înţelesŭ, a da la o parte fenomenele de analogie cari încurcă de obiceiŭ fenomenele fonetice şi chiar ne potŭ împinge pe căĭ greşite, sau măcar ne lasă în nedumerire asupra pricineĭ vre uneĭ prefacerĭ.

F *și* M *medianŭ n'au suferitŭ prefacerĭ în limba literară.* F *finalŭ nu ĭerà în latina populară ; ıear* M *finalŭ după ce a pricinuıtŭ o schimbare în vocala dinainte (ą, o) s'a pierdutŭ.*

Nu ĭeste nevoĭe de exemple, au fostŭ date mulțime la alte legĭ, din cari se vede adevĕrulŭ legilorŭ citate.

§. 30. Consónele d, t, s.

D, t, s, urmate de i (ĭ clasicŭ, orĭ i din grupa ĭe—è) *s'au prefăcutŭ în ḑ, ţ, ș, în elementulŭ latinŭ.*

(c) *dīco* — *ḑicŭ*,	*dixi* — *disi* — *ḑișĭ* (rom. v.),
(„) *dĕcem* — *diece*— *ḑece*,	*ursi* — *urși*,
(„) *dĕum* — *dieo* —*ḑieu*,	*grosi* — *groșĭ*,
(p) *caldi* — *calḑĭ*	*teneo* — *tienio* — *ţiniŭ*,
(p) *verdi* — *verḑĭ*	*texo* — *tieso* — *ţesŭ*,
audire— *auḑire*	(p) *patire* — *păţire*,
sic — *și*	*mentire*— *menţire*,
	etc...

În elementele slavice nu a avutŭ locŭ acéstă prefacere, nicĭ în alte cuvinte străine, ceea ce dovedesce că cuvintele slave și altele au întratŭ în limba română prea târḑiŭ pentru a suferĭ asemenea schimbare. Pe de altă parte fiind că prefacerea după legea dată maĭ sus ĭeste curatŭ românéscă și lipsesce din celelalte limbĭ romanice—tragemŭ închiere firéscă că limba aceea latină populară din care s'a făcutŭ limba română a avutŭ câte-va sute de anĭ de viéţă despărţită de celelalte limbĭ din aceea-șĭ tulpină și că numaĭ după acestŭ restâmpŭ a ajunsŭ în legătură cu limbĭ slavice și a primitŭ cuvinte.

Faptulŭ că a avutŭ locŭ prefacerea și înainte de *i* din grupa *ie* făcută din *e* deschisŭ și accentuatŭ ne arată că prefacerea a avutŭ locŭ după trecerea aceluĭ *e* în *ie*, faptŭ de altmintrelea cunoscutŭ și de acolò că prefacerea luĭ *d*, *t*, *s*, înainte de *i* în *ḑ*, *ţ*, *ș*, ĭeste specialŭ românească, pe când a luĭ *e* deschisŭ în *ĭe* romanică.

Aice găsimŭ prilejŭ să punemŭ câte-va cuvinte și în privinţa finalelorŭ. Uniĭ se vorŭ mierà póte, de ce ḑicemŭ că la cuvintele slave nu a avutŭ locŭ prefacerea cândŭ ḑicemŭ : *plăţĭ*, (plur. de la *plată*). *bărḑĭ* (plur. de la cuv. străinŭ *bardă*), *lăḑĭ* (plur. de la *ladă)*, etc,.. Dar arŭ greșì, căcĭ în aceste cuvinte ĭeste unŭ fenomenŭ de analogie. S'a privitŭ prefacerea grupelorŭ *să*, *tă*, *dă* în *și*, *ţi*, *ḑi* orĭ a finalelorŭ *sŭ*, *tŭ*, *dŭ* în *și*, *ţi*, *ḑi* ca semne ale înmulţitelorŭ și s'au supusŭ lorŭ și cuvintele străine, făcêndu-li-se înmulţite după chipŭ

şi asemĕnare cu celelalte cuvinte maĭ vechĭ din limbă. 'In cuvinte înse la carile analogiea n'a lucratŭ din vre o pricină, găsimŭ, în elementele străine, prefacerea ne îndeplinită: *clădì*, *clătì*, *plătì*, *zidì*, *postì*,... chiar în cuvinte formate de la altele latine se întâmplă să fie grupa ne prefăcută de pildă *rosti* (de la *rostŭ*, rostrum), *cotì* (de la *cotŭ* (cŭbĭtum), etc. căcĭ s'au formatŭ târḑiu.

D *urmatŭ de* i *plusŭ* o *accentuatŭ s'a prefăcutŭ în* ge.

putredionem — *putregĭune*,
rotundiolum — *rotungiorŭ*, etc.

În legătură cu prefacerea acésta stau formele: *mucegaiŭ*, *mucegăì*,... înrudite cu *mucedŭ*; *ucigaşŭ*, *ucigă*,... înrudite su *ucidere*; etc.

Ge din grupa de maĭ susŭ a trecutŭ în unele dialecte române în *j*: *putrejune*, *rotunjorŭ*, etc...

Prefacerea se întâlnesce şi înainte de *i*+*u* (o) neaccentuatŭ: *gĭumĕtute* din *diumetate*... şi acestŭ *ge* a ajunsŭ la *j*, chiarŭ în limba literară... *jumĕtate*, nu *gĭumĕtate*...

Prefacerea se vede destulŭ de întinsă şi în italienesce în forme ca *seggio* (sedio), *veggo* (vedio),...

T *urmatŭ de* i *plus* o *accentuatŭ s'a făcutŭ în* ce.

tĭtionem —	*tetione* —	*tĕciune*,
mentionem —	*mentione* —	*minciune*(ă)
inclinationem—	*inclinatione*—	*închinăciune*,
fetiolum —	*fetiolo*, —	*feciorŭ*, etc.

Se pare că în aceste casurĭ, adecă la aceste douĕ legĭ, *d* s'a prefăcutŭ întâiŭ în *g* (г) şi *t* în к şi apoĭ acestea şi-au urmatŭ legile lorŭ.

În italienesce *t* în asemenea condiţiĭ, celŭ puţinŭ în parte, s'a prefăcutŭ în *ţ*: *menzogna*, *inclinazione*, etc.

Dacă, cum spune D. Hâjdău în Archiva istorică când vorbesce de unŭ documentŭ de la Ştefanŭ Duşanŭ, ḑicŭ Macedoneniĭ *feţiorŭ* şi altele de acestŭ feliŭ, amŭ avea o paralelă cu prefacerea luĭ *ge* în *j*. Dar despre acéstă chestie vomŭ vorbì când vomŭ ajunge la prefacerile luĭ *e* orĭ la dialecte.

Consónele *t*, *d*, *s* când se aflau ca finale s'au pierdutŭ încă din latina populară.

§. 31. Consónele l, n, r.

L *începătoriŭ urmatŭ de* i *(ī) orĭ de* i *din grupa* ie *(din* è) *s'a prefăcutŭ în* l *muĭetŭ apoĭ în* iotŭ. *Totŭ astŭ-feliŭ* l *simplu medianŭ s'a prefăcutŭ în* l *muĭetŭ, dacă ĭerà urmatŭ de* i *plus altă vocală, adecă de iotŭ; și apoĭ s'a schimbatŭ și ĭelŭ în* iotŭ.

līnum —	*lino* —	*ĭinŭ* —	*inŭ,*
līcia —	*liţe* —	*ĭiţe* —	*iţe,*
lībertare —	*liertare* —	*ĭiertare* —	*ĭertare,*
lĕporem —	*liepore* —	*ĭiepure* —	*ĭepure,*
levo —	*lieu* —	*ĭieu* —	*ĭeu,* etc.
filium —	*filio* —	*fiĭiŭ* —	*fiiŭ,*
milium —	*melio* —	*meĭiŭ* —	*meĭŭ,*
mulierem —	*muliere* —	*muĭiere* —	*muĭere,*
paleas —	*palia* —	*paĭie* —	*paĭe,*
spoliare —	*spoliare* —	*spoĭiare* —	*(de)spoiare,*
folia —	*folia* —	*fóĭie* —	*fóĭe,*

etc...

L *între douĕ vocale s'a prefăcutŭ în* r, *dacă vocala ce urmà după dînsulŭ nu fusese* i *plus altă vocalŭ.*

	molam —	*móră,*		*solem* —	*sóre,*
	salutare —	*sărutare,*		*felicem* —	*ferice,*
	salare —	*sărare,*		*pulĭcem* —	*purece,*
	filum —	*firŭ,*		*salire* —	*sărire,*
	qualem —	*care,*		*talem* —	*tare,*
(p)	*melum* —	*mĕrŭ,*	(p)	*pelo* —	*pĕrŭ,*
	gŭlam —	*gură,*		*fetiolum* —	*feciorŭ,*
	palum —	*parŭ,*		*sībĭlo* —	*șuerŭ,*
	nŭbĭlum —	*nourŭ,*		*dolēre* —	*durere,*

etc., etc.

Schimbarea din urmă ĭeste fórte veche și orĭ cum maĭ veche de cât cea di'ntăiŭ. Căcĭ schimbarea luĭ *l* în *l* muĭetŭ (*gl* italienescŭ) se află în multe cuvinte slave, a luĭ *l* în *r* nu se află de cît *póte* în unulŭ. Iétă câte-va cuvinte slave:

poliana —	*poiană*	*liute* —	*ĭute,*
galița —	*gaiță*		etc.
boliarŭ —	*boiariŭ*		
lĭubiti —	*ĭubi*		

Unele cuvinte slave au întratŭ de două orĭ în românesce. Întocmaĭ ca cuvîntulŭ vechiŭ românescŭ *sărutare*, care ïeste o altă formă a celuĭ nou *salutare*, căcĭ amîndouĕ sîntŭ din *salutare*—celŭ diutăiŭ însĕ păstratŭ fără întrerupere în limbă şi supusŭ prin urmare prefacereĭ luĭ *l* în *r*, prefacere neîndeplinită la *salutare* luatŭ de curêndŭ; cuvîntulŭ slavŭ *zoliti* a întratŭ totŭ astŭ-feliŭ de două orĭ, cum arată Lambrior în „Introducerea" la cartea de citire: o dată maĭ în vechime şi a datŭ verbulŭ a *zoì*, *zoaĭe*, etc., şi altă dată maĭ târḑiu şi a nume prea târḑiu pentru a maĭ suferì prefacerea luĭ *l* în *iotŭ* şi a datŭ verbulŭ a *zolì* şi cuvîntulŭ *zoală*, etc. Totŭ astŭ-feliŭ ne spune L. că s'a întâmplatŭ cu *galița* care a datŭ *gaiță* şi *galiță*, etc.

Schimbarea acésta a luĭ *l* în *l* muĭatŭ şi maĭ apoĭ în *iotŭ* trebue să o despărțimŭ în cele două fase, adecă maĭ întăiŭ să privimŭ muierea luĭ *l*, apoĭ prefacerea luĭ *l* muiatŭ în *iotŭ*. Prefacerea întăiea ïeste cunoscută în tóte dialectele românescĭ, pe când a luĭ *l* muiatŭ în *iotŭ* se află numaĭ la Românii din Dacia luĭ Traianŭ.

După documentele românescĭ cunoscute până acuma, putemŭ dovedì că schimbarea luĭ *l* muiatŭ în *ïotŭ* ïerà gata pe la sfârşitulŭ veaculuĭ alŭ patru-spre-ḑecelea. În adevĕrŭ de la 1399 începemŭ a găsì în documentele slave scrise în Moldova cuvîntulŭ *boiarŭ* care ïeste făcutŭ din slavonulŭ *boliarŭ*; deşì scriitoriĭ făceau documentele slavonesce totŭ ïerau influințațĭ de forma românéscă *boiaru* şi o întrebuințau pentru *boliarŭ*. Apoĭ chiar din şfertulŭ întăiŭ alŭ veaculuĭ alŭ cincĭ-spre-ḑecelea aflămŭ forme ca: *Ugurei*, *Ceaurii* şi maĭ târḑiu înnainte de 1450 *Milotineştiĭ*, *Judeciĭ*—fapte din cari urmézá că poporulŭ nu maĭ ḑicea *Ungureli*, *Ceauri-li*, *Milotıneşti-li*, *Judeci-li*, adecă în articolulŭ *li* se întâmplase prefacerea luĭ *l* muiatŭ, în *iotŭ*.

Din cele spuse, vedemŭ că prefacerea luĭ *l* în *ïotŭ* ïerà gata, celŭ puținŭ în Moldova, pe la sfârşitulŭ veaculuĭ alŭ patru-spre-ḑecelea. Cuvîntulŭ *Zumbuthel* aflatŭ în documentulŭ de la 1231 în Transilvaniea ne arată că Românii întrebuințau atuncĭ pe acolò forma *Sâmbătelĭ*, adecă forma genetivuluĭ femeescŭ cu articolulŭ *lieĭ*, decĭ pe aprópe de mijloculŭ veaculuĭ alŭ 13-lea încă nu se întâmplase prefacerea luĭ *l* în *iotŭ*. Aşà dară între mijloculŭ veaculuĭ alŭ trei-spre-ḑecelea şi sfârşitulŭ veaculuĭ alŭ patru-spre-ḑecelea s'a întâmplatŭ fenomenulŭ.

Pe la 1231 *l* trebuea să fi fostŭ muiatŭ, căcĭ până acuma nu cunóscemŭ vre unŭ faptŭ care să ne îndreptățească a crede că prefacerea luĭ *l* în *l* muiatŭ n'arŭ fi unŭ fenomenŭ foneticŭ maĭ vechiŭ de cât desfacerea limbeĭ române în cele două marĭ dialecte, ci din potrivă.

Prefacerea luĭ *l* în *r* nu se póte constatà nicĭ la unŭ cuvîntŭ slavŭ cu siguranță, Lambrior arată numaĭ într'o notă la Întroducere că póte cuvîntulŭ *mire* să fie din *mile* slavŭ. Sîntŭ încă alte fapte cari arată că prefacerea luĭ *l* simplu medialŭ în *r* ïeste maĭ veche de cât a luĭ *l* în *iotŭ*. Dovada o vomŭ vedea-o când vomŭ ajunge la

prefacerile grupeĭ *ll*. Orĭ cum prefacerea luĭ *l* în *r* ĭeste cu siguranță maĭ veche de cât despărțirea limbeĭ române în dialectele cunoscute

Prefacerea luĭ *l* în *l* muiatŭ ĭeste maĭ veche de cât începutulŭ trecereĭ luĭ *e* accentuatŭ urmatŭ de *n* în *i*. Dovadă *linte* (din *lente*), *limbă* (din *lembă*), *linĭ* (din *lenĭ)*, etc. în cari nu se vede *l* muiatŭ înainte de *i* făcutŭ din *e*.

N *medialŭ urmatŭ de* **i** *plus altă vocală a trecutŭ în* **gn** *(ca celŭ franțusescŭ din* **agneau**) *apoĭ în* **iotŭ.**

cuniŭ	— *cuiŭ*,	*butoniŭ*	— *butoiŭ*,
ântâniŭ	— *întâiŭ*,	*usturoniŭ*	— *usturoiŭ*,
puniŭ	— *puiŭ*,	*vinie* (*s*)	— *vie*,
viniă(*v*)	— *vie*,	*ținiă*	— *ție*,
călcâniŭ	— *călcâiŭ*,	*căpĕtâniŭ*	— *căpĕtâiŭ*,
remâniŭ	— *remâiŭ*	*spuniu*	— *spuiŭ*,

etc. etc.

La Românii din Macedoniea cât și la ceĭ din Bănatŭ prefacerea luĭ *n* în *gn* în aceste cuvinte ĭeste cunoscută, nu înse și trecerea luĭ *gn* în *iotŭ*. *Picotŭ*, *Mangiuca*, *Cipariu*, *Hâjdău* și alțĭ scriitorĭ ne spunŭ că în Banatŭ se ḑice: *cuniŭ*, *butoniŭ*, *vinie*, etc. Texturĭ române din veaculŭ alŭ șese-spre-ḑecelea ne arată că asemenea forme ĭerau întrebuințate și prin alte locurĭ ale Transilvanieĭ. Așà aflămŭ asemenea urme în scrierile luĭ popa Grigore de la Măhaciŭ și în manuscriptulŭ de la Voronețŭ.

De și se cunoscŭ și forme ca *întâĭ*, *puĭ*, *viĭ*, *țiĭ*, *remâĭ*, *spuĭ*, ba chiar și *aĭ* pentru *întânĭ*, *punĭ*, *vinĭ*, *ținĭ*, *remânĭ*, *spunĭ*, *anĭ*, etc. totu-șĭ orĭ din pricina înriurireĭ formelorŭ cu *n* care nu ĭerau în condițiunĭ de a se preface în *iotŭ*, orĭ din pricină că numaĭ în vre unŭ dialectŭ se va fi întâmplatŭ prefacerea luĭ *n* chiar și înainte de *i* neurmatŭ de altă vocală—găsimŭ forme ca: *bunĭ*, *lunĭ*, *mânĭ*, *cînĭ*, *sunĭ*, *tunĭ*, etc... Totu-șĭ ĭeste maĭ de creḑutŭ că formele cu *n* prefăcutŭ în *iotŭ*, sîntŭ măcarŭ unele dialectale.

În cuvintele: *grâu* p. *grânŭ*, *frêu* p. *frênŭ*, *grăunțŭ* p. *grănunțŭ*, *brêu* p. *brênu*... avemŭ de bună samă remășițĭ dintr'unŭ dialectŭ în care unŭ *n* medialŭ se produse înainte de *u* sau *e*. Acelŭ dialectŭ a fostŭ omorîtŭ de altele înse totŭ le-a lăsatŭ și ielŭ ca moștenire câte-va forme prețióse pentru a dovedì că într'o vreme a fostŭ.— Negreșitŭ când vorŭ da școlele nóstre ómenĭ carì să înțelégă de ce nespusă însemnătate sîntŭ pentru istoriea limbeĭ și a poporuluĭ ro-

mănŭ urmele de dialecte păstrate încă în zilele nóstre orĭ măcar în scrierĭ din veacurile trecute—vomŭ putea să dămŭ şi peste acestŭ dialectŭ şi să-ĭ facemŭ istoriea.

O prefacere ĭéră-şĭ dialectală ĭeste a luĭ **n** *medialŭ în* **r**.

Dacă nu s'arŭ cunósce dialectulŭ Românilorŭ din Istriea, multŭ puţinŭ cât se cunósce, şi celŭ de la Măhaciŭ din veaculŭ alŭ şese-spre-ḑecelea, amŭ fi găsitŭ numaĭ câte-va forme semĕnate în limba literară şi în graiulŭ popularŭ moldovenescŭ şi muntenescŭ şi urmândŭ regulele foneticeĭ amŭ fi ḑisŭ că de bună samă a fostŭ unŭ dialectŭ în care *n* medialŭ se prefăcuse în *r* şi că acelŭ dialectŭ s'a stînsŭ sub înriurirea dialectelorŭ cu *n* păstratŭ. Aice înse stămŭ maĭ bine (nu pentru noĭ, căcĭ sîntemŭ totŭ aşà de încredinţaţĭ de existenţa dialectului cu *n* medialŭ căḑutŭ înainte de *u. e*,.. ca şi de a celuĭ cu *n* trecutŭ în *r*), căcĭ chiar a-ḑĭ ĭeste dialectulŭ istriamŭ în care *n* medialŭ din elementele latine s'a prefăcutŭ în *r*—de asemenea în scrierile luĭ Popa Grigorie publicate de D. Hâjdău, în tomulŭ alŭ doilea alŭ *Cuventelorŭ den bĕtrânĭ*, ni se înfăţoşază acela-şĭ dialectŭ ca şi în manuscriptulŭ de la Voroneţŭ descoperitŭ de D. profesorŭ *Creţu*.

Iétă exemple din dialectulŭ istrianŭ, culese de I. Maiorescu şi publicate în scrierea *Itinerariu in Istria:*

bire	p.	*bine*.	*cărbure*	p.	*cărbune*,
asirŭ	p.	*asinŭ*,	*ciră*	p.	*cină*
arelŭ	p.	*inelŭ*,	*fărire*	p.	*fărine*,
vire	p.	*vine*,	*firŭ*	p.	*finŭ*,
frasirŭ	p.	*frasenŭ*	*gerunchiŭ*	p.	*genunchiŭ*,
irimă	p.	*inimă*,	*lâră*	p.	*lână*,
macirŭ	p.	*macinŭ*,	*mâriu*	p.	*mâniu*,
mârecă	p.	*mânecă*,	*mirà*	p.	*mînà*
omirĭ	p.	*ómenĭ*,	*plirŭ*,	p.	*plinŭ*,
purŭ	p	*punŭ*,	*sirŭ*	p	*sinŭ*,
smântâră	p.	*smântână*,	etc. etc...		

Iétă acuma din manuscriptulŭ de la Voroneţŭ:

adură	p.	*adună*,	*tătànrii*	p.	*tătâniĭ*.
mârule	p.	*mânule*,	*oamenriĭ*	p.	*oameniĭ*
a venrì	p.	*a venì*,	*îrema*	p.	*înema*
sinre	p.	*sine*,	*venriea*	p.	*veniea*
venremu	p.	*venemŭ*,	*pănră*	p.	*pănă*,
lumĕnrari	p.	*lumĕnarĭ*,	*lunri*	p.	*luni*,
tire	p.	*tine*,	etc.		

Aceste exemple le-amŭ luatŭ din copiea fotografică a manuscriptuluĭ.

Maĭ adaugŭ încă câte-va exemple din texturile măhăcene publicate de D. Hâjdău în „Cuvente den bĕtrânĭ!“

În *legenda luĭ Avraam* găsimŭ notate de D. Hâjdău: *mârâncŭ*, *mârânce*, *mârâncă*, *mere* (mene), *cire*, *cătiliru*, *închiră*, *închirĭ*, *pără*, *adora* (aduna), *pore* (pune), *spure* (spune), *curură* (curună), *dirioră* (dinióră), *geroe* (genóe), *r'apusulŭ* (în apusulŭ)— *înrainte*, *înraltŭ*, *cenre*, *sponre*, etc.

Notă. Pentru semnele ж şi ъ n'amŭ urmatŭ ortografiea originalelorŭ, căcĭ se póte dovedì că pe atuncĭ se cetea aşà cum amŭ transcrisŭ ĭeu cuvintele.

Totŭ odată voiŭ spune că *nr* pentru *r* o privescŭ ca o fasă mijlocie între *n* şi *r*, cu alte cuvinte că unŭ sunetŭ mijlociŭ care ĭerà în luptă cu *r*. Se înţelege că fasa acésta trebue să fi fostŭ şi la Istrienĭ; acuma nu o aflămŭ, *r* s'a statornicitŭ pretutindenea.

În privinţa prefacereĭ luĭ *n* în *r*, cât privesce vechimea ieĭ, spunemŭ că prin documente se póte urmărì până în jumĕtatea întâea a veaculuĭ alŭ cincĭ-spre-ḑecelea. D. Hâjdău citéză formele фынтырѣли şi Џамыръ întrebuinţate într'unŭ documentŭ slavonescŭ scrisŭ în Moldova pe la 1453. Aşà dară pe la 1453 şi de bună samă chiar în jumătatea întâea a veaculuĭ alŭ XV-lea se făcuse *Fântâreale* şi *Geamĕrŭ* în locŭ de *Fântâneale* şi *Geamĕnŭ.*

Totŭ în Moldova s'a scrisŭ unŭ documentŭ de la anulŭ 1489 în care se vorbesce de unŭ *Bodea Rumârulŭ* (Бодѣ Румърула) care locuea lângă Prutŭ.

Decĭ nu încape îndoeală în totŭ veaculŭ alŭ cincĭ-spre-ḑecelea se aflau în Moldova Românĭ de aceĭ ce vorbeau dialectulŭ ce ni s'a făcutŭ cunoscutŭ maĭ pe urmă ca măhăceanŭ.

Remăşiţĭ din acelŭ dialectŭ a arĕtatŭ D. Hâjdău şi chiar de prin veaculŭ alŭ XVII-lea, adecă în cazaniea mitropolituluĭ Varlam de la 1643, şi a nume forma *numere* pentru *numene* (nomĭna) înmulţitulŭ de la *nume.*

În limba literară avemŭ câte-va cuvinte remase din acelŭ dialect stînsŭ, precum: etc. *mĕruntŭ*, *rerunchiŭ*, *părincŭ*, *căruntŭ*, *feréstră*, *sângerà*, *nimĕruĭ*, etc. în locŭ de *mĕnuntŭ*, *renunchiŭ*, *pănincŭ*, *cănuntŭ*, *fenéstră*, *sângenà*, *nimĕnuĭ*, etc.

Totŭ din pricina stîngereĭ aceluĭ dialectŭ s'a întâmplatŭ la câte-va cuvinte o prefacere părută a luĭ *r* în *n;* căutândŭ să se feréscă de formele cu *r* în locŭ de *n* au ajunsŭ a înlocuì cu *n* şi di'ntre aceĭ *r* cariĭ ĭerau moşteniţĭ din latinesce. Aşà au ḑisŭ *suspinŭ*, *seninŭ*, etc. în locŭ de *suspirŭ*, *serinŭ*, etc; întocmaĭ cum păţescŭ şi uniĭ Moldovenĭ căutândŭ să se feréscă de înlocuirea dialectală a grupelorŭ *pi fi*, etc. prin *chi*, *hi*, etc.. Mulţĭ ḑicŭ *pică* în locŭ de *chică* pĕruluĭ, creḑêndŭ că *chi* din *chică* ĭeste totŭ pentru *pi;* de asemenea ḑicŭ greşitŭ *pişcă* (maţe de porcŭ) în locŭ de *chişcă.* Pe unulŭ, dreptŭ că de feliulŭ luĭ nu tocmaĭ hâtru, l'amŭ auḑitŭ ḑicêndŭ *fieriulŭ gureĭ* în locŭ de *ceriulŭ gureĭ*, pe altulŭ *rapiu şi pibritŭ* în locŭ de *rachiu* şi *chibritŭ.* Unele forme dialectale au în-

tratŭ chiar în limba literară. de pildă *furnică* p. *furmică*, *frânghie* (póte pentru *frîmbie*),... Tocmaĭ aşà s'a întâmplatŭ cu orĭ ce dialectŭ învinsŭ şi cu celŭ de la Măhaciŭ prin urmare.

Asupra vechimeĭ prefacereĭ putemŭ spune atâta că prefacerea nu s'a întâmplatŭ de cât la cuvinte străine fórte vechĭ de pildă la *mâriu* (*manio* grecescŭ) *smântâră* (*smieantana* slavŭ), la cuvinte maĭ nouĕ ca *icónă*, *ucenicŭ*, nu s'a făcutŭ.

Schimbarea ĭeste maĭ nouă de cât prefacerea luĭ *n* medialŭ în *gn*, căcĭ nu s'a aplicatŭ la aceĭ *n* cari îndeplineau condiţiile pentru acea prefacere, aşà din *ântâniu*, *spuniu*,.. nu s'a făcutŭ *ântâriŭ*, *spuriŭ*, ci orĭ a remasŭ *n* aşà cum ĭerà orĭ s'a prefăcutŭ chiar in iotŭ.

Prefacerea ĭeste maĭ nouă şi de cât prefacerea luĭ *a* accentuatŭ urmatŭ de *n*, de vreme ce în dialectele cu prefacerea luĭ *n* în *r*, găsimŭ forme ca *mâră*, *îremă*, etc. în carile prefacerea luĭ *a* în *â* trebue presupusă gata, când a începutŭ a luĭ *n* în *r*; căcĭ dacă arŭ fi apucatŭ *n* a trece în *r* nu se maĭ prefăcea *a* în *â* înaintea luĭ *r* cum nu s'a prefăcutŭ acolò unde ĭerà *r* originalŭ.

Din faptele aceste putemŭ scóte închiere că prefacerea luĭ *n* medialŭ în *r* s'a întâmplatŭ de la 1000 în cóce. Teoriea d-luĭ Hâjdău despre tracismulŭ „rhotacismuluĭ" n'are temeiŭ, de vreme ce au trecutŭ vre-o mie de anĭ între stîngerea limbeĭ Trace vorbite de restrămoşiĭ noştri romanisaţĭ şi între arĕtarea rhotacismuluĭ.

La *r* observămŭ o prefacere în iotŭ întocmaĭ după legile de la *n* dar încă la maĭ puţine cuvinte, de pildă în *ceiŭ*, *pieiŭ*, *ceie*, *piee* etc. şi de bună samă că avemŭ a face cu forme dialectale şi în *saĭ* pentru *sarĭ* póte şi cu vre o analogie cu *saiŭ* din *salio*, *sagliŭ*...

R finalŭ latinescŭ s'a pierdutŭ ca şi tóte consónele finale, dovadă: *sorŭ* din *soror*, *doru* din *dolor*, *împĕratŭ* din *împerator*, etc.

§. 32. Consónele c (к) şi g (г)

Aceste consóne se ceteau în latina clasică altŭ-feliŭ de cum se obişnuesce acuma pe la noĭ. Nu se cetea *facis*, *facere*, *gelidus*, *genus*, ca în romănesce, ci ca şi cum arŭ fi fostŭ scrisŭ *fachis*, *fachere* *ghelidus*, *ghenus*. Aice nu putemŭ să ne întindemŭ la dovedirea acestuĭ faptŭ acuma cu desăvârşire sigurŭ.

Dovadă că şi în romănesce aceste consóne se cetiră astŭ feliŭ multe sute de anĭ după Hristosŭ ar fi (după Lambrior) că sunetulŭ *c* (к) şi *g* (г) remaşĭ din grupele *qu* şi *qu* cetite *cu* şi *gu* au fostŭ tractaţĭ ca şi *c* sau *g* originarŭ. De pildă din *sangue* a trebuitŭ să se piérdă maĭ întâiŭ *u* şi să rămâie *sanghe* şi apoĭ *ghe* să se prefacă în *ge*, totŭ astŭ-feliŭ *quero* (cuero) a trebuitŭ să se piérdă *u* şi să fie *chero* şi apoĭ *cerŭ*. Dar pierderea luĭ nu s'a întâmplatŭ în asemenea cuvinte din latina populară, dovadă limba italiană în care avemŭ *quando*

cetitŭ *cuando* pănă a-ḑĭ şi francesa în care *u* s'a pierdutŭ prea târḑiu pentru ca grupa *ca* făcută din *qua* (cua) să se maĭ prefacă în *cha*. Din *capram*, s'a făcutŭ *chèvre*, ĭear din *quando, quand* şi nu *chand*.

C *şi* g *urmaţĭ de e sau i s'au prefăcutŭ în* ce (ч) *şi* ge.

facĭ, *ḑicĭ*, *cépă*, *céră*; *gemŭ*, *gerŭ*, *ginere*, *fugire*, etc.

La Românii din Macedonia *c* s'a prefăcutŭ în astŭ-feliŭ de condiţiĭ în *ţ* şi *g* în *z*. Ieĭ ḑicŭ: *faţe*, *ţerbŭ*; *leaze*, *fuze*.

Ieste o chestie fórte însemnată şi totŭ o dată fórte grea de deslegatŭ, care din formele ce au luat consónele *c* şi *g* sîntŭ maĭ vechĭ, cele de la noĭ orĭ cele de la Macedonenĭ. Lambrior credea, fără să fi apucatŭ a publicà dovedile, că la toţĭ Românii au fostŭ maĭ întâiŭ formele de la Macedonenĭ şi că din acestea s'au făcutŭ ale nóstre, maĭ târḑiu. La întrebarea de ce nu s'au prefăcutŭ la noĭ şi *ţ* ceĭ făcuţĭ din *t* urmatŭ de *i* în *ce*, arŭ fi respunsŭ L. că vorŭ fi fostŭ două feliurĭ deosebite de *ţ* şi că numaĭ aceĭ făcuţĭ din *c* s'au prefăcutŭ. Astŭ-feliŭ şi cu *ge* şi *z*. D. Hâjdău în Arhiva istorică vorbindŭ despre hrisovulŭ luĭ Ştefanŭ Duşanŭ şi aflândŭ într'însulŭ forma *feciorŭ* trage încbiere că Macedonenii au avutŭ ca şi noĭ *ce* şi că de la 1340 încóce l'au prefăcutŭ în *ţ*. Forma *Ƞinatŭ* din acelŭ documentŭ pentru *Finatŭ* arŭ arĕtà că ĭerà dialectulŭ în chestie în adevĕrŭ Macedoneanŭ, dar faptulŭ că-ĭ vorba de unŭ *c* urmatŭ de *i* plus *o* accentuatŭ slăbesce dovada.

De o cam dată ne mulţămimŭ să punemŭ în faţă cele două păreri, în partea în care vomŭ vorbì despre dialectulŭ Macedonenilorŭ vomŭ căutà să ne hotărîmŭ pentru una dintr'însele prin fapte.

C *urmatŭ de* i *plus altă vocală, s'a prefăcutŭ în* ţ *la toţĭ Românii.*

faciam (pentru *facies*)—*faţă*
licia — *iţe*
aciam — *aţă*,
laqueum— *lacio* — *laţŭ*,
glaciam (pentru *glaciem*)—*ghiaţă*, etc.

Se vede că prefacerea s'a începutŭ înainte de amesteculŭ cu Slavii de vreme ce nu-sŭ cuvinte luate de la dînşii carì să fi suferitŭ prefacerea luĭ *c* sau *g* în *ce* şi *ge*.

§. 33. Consóna j.

Acéstă consónă s'a prefăcutŭ în ge *și apoĭ* ge *în* j.

În latinesce se cetea ca *i* alŭ nostru din *ĭeŭ*, *ĭeste*; ĭétă exemple în cari se vede cumŭ a fostŭ înlocuitŭ prin *ge* și apoĭ prin *j*.

jugum — *giugŭ* și *jugŭ*,
juro — *giurŭ* și *jurŭ*,
judĭco — *giudecŭ* și *judecŭ*, etc.

Lambrior arĕtă că de la *ĭugo* s'a trecutŭ la *jugŭ* prin *giugŭ*, ţinêndŭ samă de faptulŭ că *dioso* a trecutŭ de bună samă prin *gios* la *jos* ca și „rotondiolo" prin *rătungiorŭ* la *rătunjorŭ*, etc și fiindŭ că s'a doveditŭ trecerea în aceste forme trebue să o primimŭ și în celelalte și prin urmare să admitemŭ că dialectele cu *ge* pentru *je* sîntŭ în acéstă privinţă maĭ bine păstrate. Forma literară ĭeste cu *j*.

§. 34. Consóna H.

S'a pierdutŭ încă din latina populară, pe inscripţiĭ și chiar pe nisce table cerate în Transilvaniea s'a aflatŭ *abere* pentru *habere*.

SCHIMBĂRILE GRUPELORŬ DE CONSÓNE.

§. 35. Grupele cl și gl.

În aceste grupe l *s'a muiatŭ și apoĭ a trecutŭ în ĭotŭ orĭ de ce vocală arŭ fi fostŭ urmatŭ:*

clamo — *cliămŭ* — *cliemŭ*—*chiemŭ*,
claro — *cliaro* — *chiarŭ*,
inclino — *enclino* — *închinŭ*,
oclo — *ocliu* — *ochiŭ*,
genuclo — *genuncliu*— *genunchiŭ*,
orecliă — *uréclĭe* — *ureche*,
glaciă — *gliaţiă* — *ghiaţă*,
glandem — *gliânde* — *ghiinde*, *ghinde(ă)*
vegliare— *veghiare*— *veghĭere*,
ungliă — *unghĭe* — *unghe* (a-ḑĭ *unghie*),
etc.

La Româniĭ din Macedoniea *l* din asemenea grupe s'a muiatŭ, dar până la ĭotŭ n'a ajunsŭ; de aceea și întâlnimŭ la dînșiĭ: *urécle*, *ocliŭ*, *cliemŭ*, etc.

La noĭ în cele maĭ vechĭ texturĭ din ţerile de la nordulŭ Dunăreĭ întâlnimŭ formele cu *l* trecutŭ în ĭotŭ. Totu-şĭ în nişte documente slavonescĭ publitate de D. Hâjdău în „Arhiva istorică" aflămŭ două nume propiĭ *Ureacle* şi *Uncleatul* în cari grupa *cl* deşì prefăcută *cl* cu *l* muiatŭ nu ajunsese încă la forma de astă-ḑĭ. Lambrior faţă cu aceste exemple a creḑutŭ că nu sîntemŭ în dreptŭ a trage închiere că aşà se rostea de poporŭ grupa *cl* şi în numele comune.—Fireşte că aşà ĭeste şi se scie că numele propriĭ păstréză maĭ lungŭ timpŭ forme învechite—dar nu tóte, şi în casulŭ de faţă nu scimŭ dacă cuvintele propriĭ citate urmase orĭ ba legea obştéscă. Cuvîntulŭ *Ureacle* îlŭ aflămŭ pentru întâia óră la 1407 într'un hrisovŭ din Sucéva, apoĭ în două hrisóve de la 1442 totŭ de acolò şi în sfîrşitŭ la 1453; *Uncleat* se aflà la 1431 şi 1435 în hrisóve de la Sucéva. În veaculŭ alŭ şese-spre-zecelea, chiar de pe la 1536 se întâlnescŭ forme cu *l* trecutŭ în iotŭ, de pildă *Scheailor* la 1535, *Cheianiĭ* la 1546 şi *Ureache* la 1560. D-lŭ Melhisedec în cronica Huşilorŭ scrie în potriva D-luĭ Hâjdău şi arată că s'arŭ fi aflatŭ pe timpulŭ luĭ Ştefanŭ celŭ mare în jumătatea a doua a veaculuĭ alŭ cincĭ-spre-ḑecelea, cuvîntulŭ *unca* şi *uncove*, decĭ *unchiŭ*; dar la o scrisóre a mea a binevoitŭ a-mĭ respunde că s'a tipăritŭ *unca* din greşală pentru *uĭca* şi acésta din pricină că н (n) samănă cu и (i), iear *uĭca* n'are a face cu *unchiŭ*. Noĭ nu vedemŭ nicĭ o greutate de a admite că în jumătatea întâiea a veaculuĭ alŭ XV-lea grupele *cl* şi *gl* nu ajunseseră încă la forma de astă-ḑĭ.

Di'ntre cuvintele străine D-lŭ Lambrior a pututŭ aflà numaĭ două cari s'au supusŭ prefacereĭ, adecă *ghĭógă* (slav. *gloyŭ*) şi *schiau* (*sclavo* pentru *slavo*) numele datŭ de Românĭ Bulgarilorŭ. Ne puteamŭ aşteptà să găsimŭ maĭ multe cuvinte slave, cu grupele *cl* şi *gl* prefăcute în *c* şi *g*; dar se vede că deşì cuvinte slave au începutŭ a întrà de prin veaculŭ alŭ şeptelea, tocmaĭ s'a nemeritŭ că tocmaĭ din cele cu *cl* orĭ *gl* au întratŭ maĭ târḑiu. Aşà cuvîntulŭ *clipì* trebue să fi întratŭ după ce se începuse prefacerea luĭ din *cl* în *l* muiatŭ înse înainte de începutulŭ acelorŭ fenomene fisiologice cari au dusŭ grupa *pi* la *chi*. Prin urmare muiarea luĭ *l* din asemenea locŭ ĭeste maĭ veche de cât începutulŭ prefacereĭ labialelorŭ, într'unŭ dialectŭ românescŭ. Cum că ĭeste aşà se maĭ vede şi de pe faptulŭ că prefacerile labialelorŭ s'a întâmplatŭ numaĭ la parte din Românĭ, adecă după ce s'a începutŭ desfacerea în grupe cu dialecte deosebite; ĭear a luĭ *l* din *cl* şi *gl* ĭeste la toţĭ Româniĭ şi prin urmare maĭ veche de cât deosebirea în dialecte.

Putemŭ scoborî şi maĭ îndărĕtŭ timpulŭ muiereĭ luĭ *l* atâtŭ din grupa *cl* cât şi medialŭ. Cuvintele *limbă*, *linte*, etc. ne arată că prefacerea s'a începutŭ pe când *e* accentuatŭ urmatŭ de *n* nu ajunsese încă la *i* orĭ póte nicĭ nu pornise, căcĭ altŭ-feliŭ de ce nu s'arŭ fi întâmplatŭ şi în exemplele de maĭ sus?— Cuvintele *oglindă* p. *oglendă*, etc. ne arată că şi în grupa *gl* prefacerea în *l* muiatŭ ĭeste

maĭ veche de cât prefacerea luĭ *e* în *i*. Se scie înse că *e* în *i* s'a prefăcut înainte de *e* în *ea*, *o* în *oa*, etc...

Cuvîntulŭ *lipì* ne arată că prefacerea luĭ *l* în *l* muiatŭ s'a începutŭ ĭeară-şĭ înainte de a labialelorŭ; dar despre raportulŭ de vechime între muiarea luĭ *l* medialŭ şi a luĭ *l* din *cl* sau *gl* ĭeste greu de hotărîtŭ. Totŭ astŭ-feliŭ şi cu prefacerea luĭ *l* muiatŭ în iotŭ, deşĭ după exemplele cunoscute şi citate aice, arŭ urmà că *l* medialŭ a ajunsŭ la iotŭ înainte de celŭ din *cl* şi *gl*. În adevĕrŭ întâlnimŭ *Ungureĭ*, *Ceauriĭ*, *boiarŭ* de la sfârşitulŭ veacului alŭ patru-spre-ḑecelea şi inceputulŭ celuĭ alŭ cincĭ-spre-ḑecelea; pe când grupele *cl* şi *gl* le întâlnimŭ în tótă jumătatea întâiea a veaculuĭ alŭ cincĭ-spre-ḑecelea. Remâne numaĭ observarea luĭ Lambrior.—Firesce că cercetărĭ prin documentele slavone nepublicate încă orĭ prin cele latine din Transilvaniea publicate în Austriea, arŭ putea să ne aducă lămurirĭ şi ne-arŭ pune în stare a deslegà acéstă chestie—se póte înse întâmpla să o deslegămŭ şi altŭ-feliŭ, dacă se va nemerì să găsimŭ vre unŭ cuvîntŭ slavŭ aşà cum ne trebue, adecă care să ne lumineze în acéstă chestie.

Iétă acuma şi câte-va exemple de cuvinte străine fără prefacere: *glasŭ*, *glodŭ*, *glanțŭ*, *clădì*, *clopotŭ*, *clocotŭ*, *clampă*, *clobanțŭ*, *clintì*, *răglì*, etc.

§. 36. Grupa tl.

Acéstă grupă a trecutŭ în *cl* în câte-va cuvinte de origină latină şi chiar străine:

vetŭlum, *vetlo*, *veclio*, *vechiŭ*;
astŭlam, *astlă*, *ascliă*, *aschĭe*, *aşchie*;
hvitlean—*vicleanŭ*, etc.

§. 37. Grupa ll.

Într'o vreme *ll* se cetea deosebitŭ de *l* şi a nume chiar pe timpulŭ prefacereĭ luĭ *l* simplu medialŭ în *r*. Aşà de ce *gallinam* n'a ajunsŭ la *gărină*, ci la *gălină* şi *găină!* Numaĭ pentru că *ll* se cetea ca *l* duplu, altŭ-feliŭ arŭ fi trecutŭ în *r* ca şi în *felicem*, *salire*, cari au datŭ *ferice*, *sărire*.

Dar cu timpulŭ *ll* s'a asemĕnatŭ cu *l* simplu şi o dată cu acela, s'a prefăcutŭ în *gl* şi apoĭ în ĭotŭ. Numaĭ la acestŭ *l* făcutŭ din *ll* prefacerea a avutŭ locŭ chiar şi dacă nu ĭerà urmatŭ de *i*+altă vocală, ci numaĭ de *i* curatŭ. Pricina acesteĭ deosebirĭ ĭeste faptulŭ că nicĭ nu maĭ remăsese vre unŭ *l* simplu neprefăcutŭ în *r*, dacă ĭerà urmatŭ de unŭ singurŭ *i*. Aşà pe vremea acésta nicĭ nu maĭ ĭerau în limbă forme, ca: *felice*, *salire*, etc. ci fuseseră înlocuite prin: *ferice*, *sărire*,... Pe când *ll* în *gallina* nu putuse să se prefacă în *r* şi se păstrase, celŭ puținŭ chiar redusŭ la *l* simplu, până la vremea prefacereĭ în *l* muiatŭ.

Grupa *ll* s'a prefăcutŭ în *u* în finala *ellă* sau *éllă* şi aşà din *stellam* amŭ ajunsŭ la *stéuă*... Trecerea acésta s'a întâmplatŭ prin o fasă în care *ll* se cetea ca *l* tăiatŭ polonŭ. Despre acestŭ lucru a scrisŭ Lambrior în „Romania".

Grupa *uă* a avutŭ aceea-şĭ sórtă ca şi *uă* sau *uĕ* făcute din *va* sau *ve* prin *ua*, *ue*, adecă a cădutŭ când avea *a* accentuatŭ înainte, fie originarŭ, fie din grupa *ea*.

Exemple pentru cele din urmă douĕ legĭ:

vergellam	—*vergeauă*	—*vergea*,
margellam	—*mărgeauă*	—*mărgea*,
ellam	—*ĭeauă*	—*ĭea şi uă*, *o*,
vitelli	—*viţelĭ*	—*viţeĭ*,
catelli	—*căţelĭ*	—*căţeĭ*,
gallinam	—*gălină*	—*găină*,
molliare	—*mulĭare*	—*muĭare*,
talliare	—*tălĭare*	—*tăĭare*, etc.

§. 38. Grupele lv şi rv.

Lv şi *rv* au trecutŭ în *lb* şi *rb* şi trecerea s'a întâmplatŭ încă din latina populară cum dovedescŭ inscripţiile şi formele acestorŭ grupe în franţusesce.

corvo	— *corbŭ* (fr. *corbeau* din *corbello*),	
cervo	— *cerbŭ*,	*servare*—*serbare*,
fervere	— *fierbere*,	*malva* orĭ *nalva*—*nalbă*,
selvateco	— *selbatecŭ*,	
alvinam	— *albină*,	*vervecem*—*berbece*,
alviam	— *albie*,	*pulverem*—*pulbere*,, etc.

§. 39. Grupele rs şi ns.

În câte-va cuvinte *r* şi *n* s'au pierdutŭ înainte de *s*, de pildă: *deorsum*—*diorso*—*dioso*—*giosŭ*—*jos*: *morsicare*—*muşcare*; *denso*—*desu*; *mensam*—*mesă*—*mésă*—*masă*; *menso*—*mesŭ* (lat. *mensem* lună de dile); *tonsinare*—*tuşinare*; *consocro*—*cosocru*—*cuscru*; *consuo*—*cosŭ*;—

În altele s'au păstratŭ de pildă în *vĕrsŭ*, *arsŭ*,... *tunsŭ*, *unsŭ*, *întinsŭ*, *împunsŭ* etc.

§. 40. Grupa br.

Acéstă grupă a trecutŭ în *vr*, apoĭ în *ur* în cuvinte ca : *fabro—faurŭ; febram* (p) *fiéură (hiéură* la Macedonenĭ, *înfioră*, *fiorŭ* la noĭ), *tenebreco—teneurecŭ—teunerecŭ—(în)tunerecŭ; cerebri—creeuri, creiurĭ—creirĭ*, etc.

§. 41. Grupa pt.

Lambrior credea că în cuvintele *căutare*, *cătare* avemŭ ca şi *botezare*, remăşiţĭ de o prefacere dialectală a grupeĭ *pt* în *ut* prin vocalisarea treptată a luĭ *p*. Amŭ putea să ne dămŭ samă fisiologicesce de asemenea vocalisare, admiţîndŭ că *p* s'a cetitŭ lângă vocala precedentă şi s'a despărţitŭ de *t*, apoĭ sub înriurirea vocaleĭ a trecutŭ în *b*, *v*, *u*.

În *nuntă* şi *înse*, *însŭ*, etc. corespundĕtóre cu *nuptam* (p.) şi *epse* avemŭ *pt* înlocuitŭ prin *nt* ca şi *ps* prin *ns*.

Firesce că asemenea schimbărĭ s'au făcutŭ orĭ în vre unŭ dialectŭ românescŭ vechiŭ—orĭ în vre unŭ graiŭ localŭ romanŭ; orĭ cum nu sîntŭ fenomene generale românescĭ. Aşà privea şi Lambrior lucrulŭ.

§. 42. Grupa qu (cv).

În unele casurĭ grupa *qu* şi-a păstratŭ pe *v*, în altele l'a prefăcutŭ în *u* şi apoĭ l'a pĭerdutŭ. Acolò unde *qu* a remasŭ *cv* s'a prefăcutŭ *v* în *p* şi apoĭ *c* a pieritŭ înaintea luĭ; unde s'a vocalisatŭ a căḑutŭ şi a remasŭ din grupă numaĭ *c* şi acesta a suferitŭ prefacerile obişnuite în *ce* (ч) şi *ţ*, cum amŭ datŭ exemple în urmă. Iétă acuma câte-va din cele în cari se află *qu=cp—p:*

aquam—acvă—acpă—apă,
equam—ecvă—ecpă—iépă,
quaresemam (p. quadragesimam)*—cparesemă—părésmă,*
quatro—cvatru—cpatru—patru,
etc.

§. 43. Grupa gu (gv).

Acésta a avutŭ sórtă fórte asemĕnătóre cu *qu* şi aice la cele maĭ multe cuvinte *v* s'a vocalisatŭ, apoĭ a căḑutŭ, ĭar *g* (r) a suferitŭ prefacerea obişnuită în *ge*. Peutru asemenea prefacere amŭ datŭ exemple la *g*.

Altă schimbare s'a întâmplatŭ când *v* s'a păstratŭ ca consónă. Ca pildă aducem cuvîntulŭ *limbă* din *lenguam* (linguam). Fasele sîntŭ : *lengvă—lengbă—lenbă—lembă—limbă*

§. 44. Grupa ct.

Acéstă grupă o găsimŭ une locurĭ înlocuită prin **pt.**

(p) *lactem — lapte*,
(p) *suctom—suptŭ*,
luctam—luptă.
noctem—nópte,
pectus —pieptŭ,
coctam — cóptă,
octo — optŭ,
(p) *derectam — deréptă*,
(p) *entelléctam— înțeléptă*,
etc.

Lambrior după ce arată că din punctulŭ de vedere fisiologicŭ nu se póte trece de la *c* la *p* şi face ipotesă că în aceste cuvinte, din feliurite pricinĭ se confundă grupa *ct* cu *qut* (*cvt)* şi apoĭ *v* s'a făcutŭ *p* pe aceea-şĭ cale ca şi în *qu* (*cv*) şi în sfârşitŭ *c* a cădutŭ. La unele ca *coctam*, etc. a pututŭ să fie înriurirea formelorŭ *coquo*, *coquere*..; la altele unŭ fenomenŭ ne explicatŭ ca şi în *coturniclam cvoturiclam—potârniche*,...
În alte cuvinte grupa *ct* a ajusŭ la *t*, ca în *arectare—aretare—arĕtare*,...

§. 45. Grupa st.

S'a prefăcutŭ în *șt* înainte de *i* corespundĕtoriŭ cu *i* vechiŭ şi înaintea luĭ *i* din *ie* (făcutŭ din *e* deschisŭ şi accentuatŭ).

Exemple : *sterqo—stiergŭ—ștergŭ*,
(a)sterno—astiernŭ—așternŭ,
crestiano—creștiânŭ—creștinŭ
vestīmentum- -veștimîntŭ—veștmîntŭ (ba chiar *șt)*
acesti — aceștĭ, etc.

În unele cuvinte *st* a ajunsŭ tot înainte de *i* la *ș* curatŭ, de pildă :
ostiarium—oștiariŭ—ușiariŭ—ușeriŭ,
vestīmentum—veștimîntŭ—veșmîntŭ,
laudasti—lăudașĭ, etc.

§. 46. Grupa sc.

A trecutŭ în *șt*, se înțelege după ce s'a confundatŭ cu *st*, înainte de *i* (*ī*) şi *i* din *ie* (*ē*).

pesci (*peski*)*—pescĭ* (cetitŭ *peștĭ*):
cresci (*creski*)*—crescĭ* (» *creștĭ)*, etc.

Deşì întâlnimŭ prefacerea şi înainte de *e*, ca în *cresce* (cetitŭ *creşte*), *pesce* (cetitŭ *peşte*)... din pricină că grupa s'a contopitŭ cu *st* înainte de prefacerea înainte de ĭeste o înriurire a formelorŭ înrudite sfârşite în *i*.

§. 47. Grupa sch(i).

Acéstă grupă o găsimŭ prefăcută în *șchi* în cuvinte cari au fostŭ tot de auna în limbă, precum:

deșchidŭ—p.—*deschidŭ* din *descliudo*,
mușchiŭ —p.—*muschiŭ* din *musclîŭ*.
așchie —p.—*aschie* din *ascliă*—*ast*(*ulam*)
șchiopŭ —p.—*schiopŭ* din *scliopŭ*, (corp cu fr. éclopé),
șchiau (*șcheie*)—p.—*schiau*—*sclavo*, etc.

Ba chiar şi *schi* pentru *spi* sau *sfi* se află prefăcutŭ în *șchi*: *răschicatŭ*—*rășchicatŭ*, *răschiratŭ*—*răsfiratŭ*, etc.

Ce-va asemĕnătoriŭ întâlnimŭ la grupa *sghi* în cuvîntŭlŭ *dejghinatŭ* p. *deșghinatŭ* din *desbinatŭ*, *desghinatŭ*.

§. 48. Grupa gn.

O aflămŭ înfățoșată prin **mn**, de pildă:

segno —	*semnŭ*,	*endegnare* —	*îdemnare*,
legno —	*lemnŭ*,	*egniario* —	*amnariŭ*,..
pugno—	*pumnŭ*,	*cognato* —	*cumnatŭ*, etc.

Cum de a ajunsŭ *m* în loculŭ luĭ *g* nu scimŭ, s'arŭ putea presupune înse că *g* s'a confundatŭ cu *qv* şi apoi *v* a trecutŭ pe vre o cale în *m*.

§. 49. Grupa x (cs).

X medialŭ a fostŭ aprópe pretutindenea tratatŭ ca unŭ *s* aspru şi a suferitŭ, când împlinea condițiile, trecerea în *ș*. Exemple:

lĕxīviam —*leșie*, *exīre* — *ieșire*,
dixi(*perf.*)—*disi*—*dișí*, *fraxĭnum* — *frasenŭ*,
texo — *tiesŭ* — *țesŭ*, etc.

În câte-va cuvinte înse îlŭ aflăm înlocuitŭ prin *ps*, precum în:

coxam—*cópsă*, *coxit* —*cópse*,
suxit —*supse*, (*in*)*fixit*—*înfipse*, *etc*,

Acéstă prefacere în cea maĭ mare parte se pare datorită înriuririeĭ participelorŭ trecute cu *pt*, după carile s'au formatŭ trecute cu *ps*. În cuvîntulŭ *cópsă* póte fi orĭ vre o confundare a luĭ *c* cu *qu*, orĭ o etimologie populară care a pusŭ pe *coxam* pe când ĭerà sub forma *cosă* în legătură cu verbulŭ a *cóce*, *coptŭ*, *copseĭ*, etc. De nu va fi acĭŭ-feliŭ s'arŭ putea admite, după Dl. Dr. Gaster, că amŭ luatŭ cuvîntulŭ de la Albaneşĭ. Se póte înse să fie cum amŭ spusŭ maĭ sus şi să-lŭ fi luatŭ ĭeĭ de la noĭ.

X finalŭ, după Lambrior, arŭ fi pierdutŭ pe *s* de la urmă şi arŭ fi remasŭ sub forma *c*, la cuvintele *purec*, *berbec*, *pântec*, pe cari D-sa le credea din *pulex*, *vervex*, *pantex*... Dar pe de o parte forma *jude* din *judex* ne arătă că *x* a cădutŭ ca unŭ simplu *s*, adecă de totŭ şi prin urmare totŭ aşà s'arŭ fi cădutŭ să se întâmple cu *pulex*, *vervex*, etc. şi să ne dea *pure*, *berbe*,.. Pe de altă parte formele citate se explică împreună cu altele că *păunŭ*, *bou*, *liepur* (istr.) *frat* (istr), prin o schimbare de declinare şi a nume de la a treia la a doua, în urma asemĕnăreĭ desăvârşite a formelorŭ de la înmulţitŭ. Aşà pentru formele: *berbecĭ*, *berbecu*; *fraţĭ*, *fratu*; etc. s'au formatŭ singulare ca la substantivele de la adoua: *lupi*, *lupu*; etc. şi anume o singură formă pentru singuritŭ asemenea cu cea în *u* de la înmulţitŭ (casŭ regimŭ). Maĭ pe largŭ vomŭ vedea chestiea la etimologie.

FENOMENE DE ANALOGIE LA CONSÓNE.

§. 50.

Amŭ vorbitŭ maĭ sus déspre prefacerea consónelorŭ *d*, *t*, *s*, *p*, *b*, *f*, *v*, *m*, *c*, *g* înainte de *i* de la înmulţitŭ. Acéstă preface s'a întâmplatŭ şi la substantive fórte nouĕ şi trebue să ne o explicămŭ, ca pricinuită prin analogie cu celelalte înmulţite. Aşà *ladă* a făcutŭ *lădĭ* şi nu *ladi* nu prin vre-o prefacere fonetică a luĭ *d* în *ḑ*, ci pentru că tóte substantivele vechĭ în *dă* aveau la înmulţitŭ *ḑĭ*. Tot aşà şi cu celelalte, precum şi cu persónele de la verbe.

În privinţa luĭ *l* vedemŭ unŭ faptŭ maĭ ciudatŭ. În multe cuvinte *l* de la înmulţitŭ s'a prefăcutŭ în iotŭ, chiar şi la cuvîntulŭ turcescŭ *fudulŭ*, *fuduĭ* şi la *colonelŭ*, *coloneĭ*, de bună samă fórte nou. Dar nu-ĭ acésta minunea, ci tocmaĭ de ce nu s'a prefăcutŭ în *bacalĭ*, *hamalĭ*, *ţuhalĭ*, *bivolĭ*, *muscalĭ*, etc. Se scie înse că analogiile sînt adesea capriţióse şi se póte că vechimea şi cine maĭ scie ce pricinĭ să fi avutŭ rolŭ. Aşà dacă vre unŭ cuvîntŭ a întratŭ înainte de prefacerea luĭ *l* în *l* muiatŭ—sigurŭ că *l* dintr'insulŭ a fostŭ supusŭ acelora-şĭ prefacerĭ ca şi în cuvintele vechĭ.

Alte analogiĭ sîntŭ cele despre cari amŭ atinsŭ vorbindŭ de grupele: *cs* şi *ct* şi la *sc*.

Încă la vocale amŭ spusŭ că nu se scie dacă analogiea a pricinuitŭ în *şedemŭ*, etc. pe *ie* p. *e* neaccentuatŭ orĭ pe *ş* pentru *s* care nu se află înainte de *i* şi prin urmare nu scimŭ de nu va fi intrândŭ fenomenulŭ totŭ aice.

DESPRE VECHIMEA SCHIMBĂRILORŬ.

§. 51.

Deosebimŭ două feliurĭ de vechime: *absolută* şi *relativă*. Când amŭ cunósce a nume în ce timpŭ s'a făcutŭ o schimbare fonetică, orĭ când a avutŭ loc vre-o înlocuire de forme din pricina vre uneĭ analogiĭ; atuncĭ amŭ putea ḑice că cunóscemŭ vechimea *absolută* a a schimbăreĭ. Din potrivă când putemŭ spune numaĭ că o schimbare ĭeste maĭ nouă de cât alta, trebue să ḑicemŭ că cunóscemŭ vechimea relativă a fenomenuluĭ.

Pentru a cunósce vechimea absolută trebue să avemŭ date sigure despre timpulŭ când încă nu se începuse prefacerea, despre vremea când se ajunsese la vre o fasă mijlocie şi despre timpulŭ când ĭerà fenomenulŭ închietŭ. Aşà ĭeste cu prefacerea luĭ *on* nasalŭ în *ân*, scimŭ sigurŭ că pe la 1013 prefacerea ĭerà împlinită, că pe la introducerea alfabetuluĭ chirilicŭ la Românĭ, *on* nasalŭ nu trecuse încă în *â* şi că prin urmare data acestuĭ fenomenŭ trebue să fie între primirea alfabetuluĭ şi între 1013, celŭ puţinŭ pentru unŭ dialectŭ românescŭ.

De asemenea pentru trecerea luĭ *ân* în *on* nasalŭ scimŭ că s'a începutŭ după amestecarea Românilorŭ cu Slaviĭ şi anume de pe cuvinte ca *smântână*, *stână*, *jupânŭ* cari au fostŭ la Slavĭ sub forme cu *an* şi apoĭ au ajunsŭ la *on* nasalŭ şi în sfârşitŭ la *ân*. Prin urmare trecerea a avutŭ locŭ între amesteculŭ cu Slaviĭ şi între începutulŭ alfabetuluĭ chirilicŭ.

Deşì timpulŭ prefacerilorŭ ĭeste adesea închisŭ între date destulŭ de îndepărtate unele de altele, dar totŭ ne luminămŭ şi astŭ-feliŭ despre istoriea limbeĭ şi nu trebue să uitămŭ că descoperirĭ nouă potŭ apropiea una de alta *datele* şi că în adevĕrŭ schimbările ţinêndŭ multŭ timpŭ nu ne putemŭ nicĭ aşteptà să aflămŭ că anume la cutare anŭ s'a făcutŭ cutare prefacere sau celŭ puţinŭ că a începutŭ. Multŭ timpŭ nicĭ nu se bagă de samă că vre unŭ sunetŭ în anumite condiţiĭ a începutŭ a se preface şi numaĭ târḑiu se ĭea aminte că limba a făcutŭ încă unŭ pasŭ. Firesce că cercetărĭ fisiologice asupra sunetelorŭ arŭ putea arĕtà, dacă în unele condiţiĭ cutare sau cutare sunetŭ se rostesce altŭ-feliŭ. Nu trebue de asemenea de uĭtatŭ că schimbările se începŭ de la puţinĭ inşĭ şi apoĭ treptatŭ se întindŭ până chiar, une-orĭ domnescŭ în o limbă întrégă, dacă, bine înţelesŭ, ceĭ ce o vorbescŭ nu sîntŭ despărţiţĭ uniĭ de alţiĭ orĭ prin alte popóre, orĭ prin munţĭ, etc... Se póte pune ca principiu că tóte prefacerile sîntŭ maĭ întâiŭ în graiurĭ locale, se póte înse să fie aceea-şĭ tendinţă maĭ slabă la toţĭ ceĭ de aceea-şĭ naţie şi prin urmare nouătatea să câştige răpede putere în luptă cu formele maĭ vechĭ.

Maĭ sîntŭ încă şi alte fapte cari ne potŭ da date în privinţa vre uneĭ schimbărĭ. A nume schimbările suferite de unele cuvinte luate

de la popóre cu cari amŭ venitŭ în legăturĭ la timpurĭ ce se potŭ hotărî prin cercetările istorieĭ. Aşa ĭeste faptulŭ cu Slaviĭ, cu Unguriĭ, cu Turciĭ, etc.—Putemŭ chiar aflà prin asemenea cercetărĭ ce schimbărĭ au avutŭ locŭ în românesce înainte de amesteculŭ cu Slaviĭ, ce fenomene între venirea Slavilorŭ şi a Ungurilorŭ, ce fenomene între Ungurĭ şi Turcĭ.

Din cercetărĭ asupra cuvintelorŭ slave, de pildă, se póte aflà sub ce formă ĭerau când au întratŭ în românesce şi prin urmare din ce limbĭ slavice şi din ce timpŭ, adesea forma unuĭ cuvîntŭ slavŭ sau maghiarŭ póte să ne dee o dată sigură, dacă se cunósce cum-va în limba aceea data vre-uneĭ schimbărĭ întâmplată în cuvîntulŭ străinŭ.

Din cuvintele române luate de la noĭ de popórele cu cari amŭ statŭ în legăturĭ încă se potŭ trage închierĭ asupra faselorŭ limbeĭ nóstre şi une-orĭ chiar asupra vechimeĭ lor absolute.

Pentru schimbările relative căpătămŭ cunoscinţĭ asemĕnândŭ între dînsele legile fonetice şi vĕḑêndŭ care trebue presupusă maĭ veche.

Ca exemplu voiŭ amintì prefacerile luĭ *e* accentuatŭ, amŭ arĕtatŭ cum se póte dovedì că prefacerea luĭ *e* în *é* ĭeste maĭ veche de cât a luĭ *e* în *i* înainte de *n*, *mp*, *mb*; ĭear acésta maĭ veche de cât a luĭ *e* în *ea*, care la rândulŭ ĭeĭ ĭeste maĭ veche de cât *e* în *ĕ* după labiale şi acésta de cât a luĭ *a* în *e*.

Pentru acésta trebue de aflatŭ cuvinte în cari arŭ fi fostŭ cu putinţă amêndouĕ prefacerile şi atuncĭ negreşitŭ ca aceea ĭeste maĭ veche care a avutŭ locŭ. Aşà *venă* putea să dea *vênă* şi *vină* după legile luĭ *e* accentuatŭ, dar a datŭ *vênă*, prin urmare trebue să fi avutŭ locŭ în limbă maĭ întâiŭ prefacerea luĭ *e* în *é*, de cât a luĭ *e* în *i*. Formele *vinŭ*, *spinŭ*, şi altele arată că nu putemŭ presupune că *e* a trecutŭ în *i* şi apoĭ acesta în *î*...

Maĭ putemŭ aflà cari prefacerĭ au avutŭ locŭ înainte de începutulŭ limbeĭ române, adecă chiar în latina populară, asemĕnândŭ formele vechĭ române cu cele din celelalte limbĭ romanice. Aşà amŭ arĕtatŭ că prefacerea luĭ *e* în *ie* nu póte fi făcută în românesce, căcĭ o găsimŭ în tóte limbele romanice; dar chiar în acele în cari a-ḑĭ lipsesce s'a doveditŭ că a fostŭ în vechime.

Scopulŭ finalŭ alŭ tuturorŭ cercetărilorŭ în privinţa vechimeĭ ĭeste de a reconstruì limba cum ĭerà înainte de a se desface în dialecte şi apoĭ de a face istoriea dialectelorŭ ce s'au despărţitŭ şi orĭ trăiescŭ prefăcute feliuritŭ chiarŭ a-ḑĭ, orĭ au lăsatŭ texturĭ în veacurile trecute, orĭ măcarŭ urme în dialectele viĭ de astă-ḑĭ —Asemenea cercetărĭ nu sîntŭ înse pentru unŭ studiu elementarŭ, până la unŭ punctŭ, ca celŭ cerutŭ în licee. Atâta maĭ adaugŭ că din compărarea dialectelorŭ românescĭ încă putemŭ căpătà lămurirĭ preţióse în privinţa istorieĭ prefacerilorŭ şi legăturilorŭ nóstre cu alte popóre.

II. ETIMOLOGIEA

§. 52. **Substantivulŭ.**

Cuvinte ca: *masă, popă, lupŭ, darŭ, osŭ, pesce, munte, nume, frunte*, sîntŭ nume de lucrurĭ orĭ de fiinţĭ cu viéţă şi se numescŭ *substantive*.

Cele ce numescŭ lucrurĭ orĭ fiinţĭ cu viéţă-cari potŭ fi pipăite sau simţite altŭ-feliŭ, se numescŭ *concrete*, precum: *masă, munte, pesce*, etc.

Cele ce numescŭ lucrurĭ închipuite ce nu se află în lume aşà ca să le putemŭ simţì se chiémă *abstracte*, de pildă: *bunătate, reutate, roşeaţă*, etc; căcĭ în lume sîntŭ lucrurĭ *bune, rele, roşe*, etc. dar vre o fiinţă pe care să o putemŭ simţì ca pe masă orĭ pe câne, nu se află.

Acele substantive cari se dau tuturorŭ fiinţelorŭ orĭ lucrurilorŭ dintr'unŭ feliŭ se numescŭ *comune*, de pildă: *câne, lupŭ, domnŭ*, etc; ĭear acele ce se dau numaĭ la câte-va sau şi numaĭ la unulŭ singurŭ din lucrurile de unŭ feliŭ *propriĭ*, de pildă: *Vasile, Dunăre, Paris*, etc.

Unele substantive comune, deşì la singuritŭ, arată o adunătură orĭ o colectivitate, aşà *óste*, de-şì se arată la singuritŭ însamă o *mulţime de ómenĭ înarmaţĭ*, etc.—acestea se numescŭ *colective*.

Altele arată materiea din care-sŭ făcute lucrurile şi se potŭ da ca nume şi la cele maĭ micĭ câtimĭ din lucrulŭ de care ni-ĭ vorbà; de pildă *lapte* se numesce orĭ ce picătură cât de mică de lapte—acestea se chiémă *materiale*.*)

---

*) Aceste definiţiĭ se presupunŭ cunoscute şcolarilorŭ primiţĭ în clasa I-a gimnasială, aice nu credemŭ de nevoie a urmà o cale de la exemple la scosulŭ difiniţieĭ.

Se scie de asemenea că substantivele au maĭ tóte câte două numere: *singuritulŭ* când arată unŭ singurŭ lucru, o singură ființă; *înmulțitulŭ* când arată maĭ multe lucrurĭ sau ființĭ.

Apoĭ se maĭ deosebescŭ substantivele şi după *genŭ*. În românesce sîntŭ treĭ: *bărbătescŭ, femeescŭ* şi *neutru*. Bărbătescĭ se chiémă numele de ómenĭ sau de dobitóce de parte bărbătéscă, apoĭ şi o mulțime de nume de lucrurĭ carĭ în feliulŭ lorŭ nu-sŭ de partea bărbătéscă; dar din pricinĭ feliurite au fostŭ întru cât-va privite ca bărbătescĭ şi alăturate cu numele animalelorŭ de parte (sexŭ) bărbătescŭ. Femeescĭ se socotescŭ maĭ întâiŭ numele de animale sau de ființĭ omenescĭ de partea femeéscă, apoĭ multe nume de lucrurĭ ale cărorŭ nume s'au pusŭ la unŭ locŭ cu ale animalelorŭ de sexŭ femeescŭ. Neutre sîntŭ nume de lucrurĭ carĭ nu se socotŭ nicĭ ca bărbătescĭ, nicĭ ca femeescĭ. Greşescŭ ceĭ ce credŭ că aceste nume arŭ fi bărbătescĭ ĭear la înmulțitŭ femeescĭ—dreptŭ înse că samĕnă la singuritŭ cu cele bărbătescĭ şi la înmulțitŭ cu celelalte. Vomŭ vedea maĭ pe urmă că *neutrulŭ* ne-a remasŭ din latinesce.

Se ḑice că substantivulŭ ĭeste în casulŭ *nominativŭ* când ĭeste numele ce rĕspunde la întrebarea *cine* sau *ce* sau maĭ bine când ĭeste subiectŭ.

La *genetivŭ* se chiémă când respunde la întrebarea *a cuĭ* orĭ dacă respunde la întrebarea *ce feliŭ*, de pildă *carne de vacă, de vacă* respunde la întrebarea: *ce feliŭ de carne?* Când ḑicemŭ *cartea luĭ Vasile, luĭ Vasile* respunde şi la întrebarea *a cuĭ carte?* şi la ceealaltă *ce feliŭ de carte?*

La *dativŭ* se află numele când respunde la întrebarea *cuĭ*, de pildă: *dă apă la vacĭ, la vacĭ* respunde la întrebarea *cuĭ*. Tot dativŭ ĭeste şi când respunde la întrebarea *a ce*, de pildă: *calcă a popă.*

La *acusativŭ* se află cuvîntulŭ când respunde la întrebarea *pe cine* orĭ *ce* şi ĭeste complinire dréptă, de pildă: *mănâncă carne, ucide pe Mihaiŭ, vede ómenĭ.*

Casŭ *prepoziționalŭ* orĭ *ablativŭ* se numessŭ tóte construcțiile cu prepozițiĭ carĭ nu se potŭ privì la genetive, dative orĭ acusative, de pildă: *mă uitŭ pe feréstră, şede pre casă; merge cu Vasile, se uĭtă spre ceriŭ, sare din căruță,* etc.

Vocativulŭ arată chiemare şi se póte privì ca unŭ feliŭ de interjecție.

§. 53. Clasele substantivelorŭ.

Se împartŭ în treĭ clase după sunetulŭ de la urmă adecă după *finală*. Clasa întăea cuprinde pe cele cari au şi acuma o formă cu *ă* la singuritŭ, sau şi de cele ce au pierdutŭ pe *ă*, dar n'au trecutŭ din acéstă pricină la alte clase. Clasa a doua cuprinde substantive cari sîntŭ orĭ măcar au fostŭ în *u* la singuritŭ.—Clasa a treia cuprinde pe cele în *e*.

§. 54. Clasa întăiea.

În acéstă clasă se află multe substantive femeescĭ în *ă*, precum: *mamă, barbă, ladă, vacă, capră, stâncă, pradă, cerneală, sfadă, lampă, brânză, mână, palmă, nucă, găină, ţină, fântână, vînă, steclă, pâclă, pată, iépă, scrófă, şfară, soră, strună, noră, fată, nevastă*, etc.

Maĭ cuprinde substantive totŭ femeescĭ în *ea* cu *a* accentuatŭ, adecă rostitŭ bătândŭ tonulŭ pe dînsulŭ: *stea, cafea, vergea, nuea, ulcea, purcea, surcea, puşchea, căţea*, etc.

Se află însfârşitŭ şi substantive bărbăteşti în *ă*: *tată, popă, vlădică, vodă, papă, paşă; Vasilică, Ionică* (şi tóte numele propriĭ desmĭerdătóre sfârşite în *ică); Todiriţă, Ştefăniţă* (şi tóte cele desmĭerdătóre în *iţă*).

Maĭ ĭeste cuvîntulŭ *ḑiuă* în *uă*, dar şi sub forma *ḑi*.

Pe lângă forma acésta fie-care din aceste cuvinte maĭ au totŭ la singuritŭ încă câte o formă, ba unele şi câte doue:

Cele în *ă* au încă o formă în *e*, în *i* ori una în *e* şi una în *i*. De pildă pentru asemenea faptŭ vomŭ aduce pe cele următóre:

mamă	maĭ are	şi	*mame*,
fata	«	«	*fete*,
. . .	. . .	. . .	. . .
gură	»	«	*gurĭ*,
nucă	«	«	*nucĭ*,
. . .	. . .	. . .	. . .
barbă	are		*barbe şi bărbĭ*
capră	«		*capre şi căprĭ*
palmă	«		*palme şi pălmĭ* etc.

Formele cu *e* orĭ *i* se întrebuinţază pentru genetivŭ şi dativŭ şi încă, cum vomŭ vedea, nu tot de a una; ĭear cele cu *ă* pentru nominativŭ, acusativŭ şi însoţită de preposiţiĭ. De pildă se ḑice: *vorbele acesteĭ mume, spuneţĭ ce-và aceleĭ mame, obiceiulŭ acesteĭ capre* (sau *căpri), strigătele nenorociteĭ mame,...* deci *vedemŭ formele întrebuinţate când substantivele îsŭ însoţite de demonstrative orĭ de adiective puse înainte.* Tot aceste forme le găsimŭ şi la multe cuvinte articulate, la genetivŭ şi dativŭ de pildă, *mameĭ* (p. *mame-ieĭ), feteĭ* (p. *fete-ieĭ)*, etc.; dar în unele dialecte se întrebuinţază formele cu *ă* cu articolŭ şi se ḑice: *Grécăĭ* (p. *Grécă-ieĭ*), *furcăĭ* (p. *furcă-ĭeĭ)*, etc. Despre acestea la articulare vomŭ spune maĭ multe.

Cu preposiţiĭ chiar la genetivŭ şi dativŭ se pune tot forma cu *ă*, de pildă: *la capră, de capră*, etc.

Substantivele în *ea* au pentru genetivŭ o singură formă şi a nume în *le* : *lumina acesteĭ stele, lungimea aceleĭ vergele* ;... *Mişcarea steleĭ* (p. *stele-ieĭ)*, etc. Întrebuinţarea ĭeste întocmaĭ ca la forma de la cele în *ă*.

Ḑiuă sau *ḑi* are forma *ḑile.*

Di'ntre substantivele bărbătescĭ de la clasa acésta cele în *ică* şi *iţă* desmierdatóre n'au forma cu *e*. *Popa, papă, vlădică*, etc. au şi forma cu *e*, adecă se potrivescŭ de tot cu cele femeescĭ.

Pentru înmulţitŭ samĕnă, la cele femeescĭ în *ă* şi la cele în *eà* şi pentru *ḑiuă*, formele cu cele pentru genetivŭ şi dativŭ şi a nume cele ce au o singură formă la genitivŭ au tot una şi la înmulţitŭ ; cele ce au douĕ, iéră-şĭ douĕ. De pildă aducemŭ : *barbă—barbe, bărbĭ*—la care formele *barbe* şi *bărbĭ* se întrebuinţază pentru înmulţitŭ la tóte casurile, fără de osebire de înţelesŭ. Totŭ astŭ-feliŭ cu *pórtă—pórte* şi *porţĭ*; *rótă—róte* şi *roţĭ* ; etc... Di'ntre cele cu câte o singură formă la înmulţitŭ voiŭ aduce pe *mamă, fată, gură*, etc. cari au pentru totŭ înmulţitulŭ forma cu *e* orĭ cea cu *i* : *mame, fete, gurĭ*. Cele în *ea* au forma cu *le*, de pildă *stea*, la înmulţitŭ *stele ; veigea, vergele ; nuea, nuele....*

Di'ntre cele bărbătescĭ la cele în *iţa* şi *ică* desmierdătóre nu se află înmulţite, să ţinemŭ samă înse că-sŭ nume propriĭ,

cărora de obiceiŭ le lipsesce înmulţitulŭ. Celelalte au înmulţitulŭ în *i*: *popĭ*, *papĭ*, *vlădicĭ*, etc.

Cuvintele *soră* şi *noră* facŭ la înmulţitŭ cât şi la genitivŭ şi dativŭ singuritŭ: *surorĭ*, *nurorĭ*. *Mână* are în unele dialecte, cum de pildă în moldovenesce forma *mânŭ* pentru înmulţitŭ, dar maĭ adesea se ḑice *mânĭ*, *mâne*.

Unele cuvinte femeescĭ aŭ unŭ înmulţitŭ în *urĭ*:

vamă — *vămurĭ*,	*păstramă* — *păstrămurĭ*,
zamă — *zămurĭ*,	*blană* — *blănurĭ*,
etc.	etc.

Pe lângă acéstă formă nu lipsesce înse şi vre o formă de celelalte. La genetivŭ şi dativŭ singuritŭ nu se întrebuinţază formele în *urĭ* şi au înţelesŭ deosebitŭ de înmulţitele în *i* sau *e*.

Nota I-a. În limba română literară se întrebuinţază formele aşà cum le-amŭ arĕtatŭ, Moldoveniĭ înse trebue să se păzască de următórele greşelĭ: Să nu ḑică *á* în locŭ de *ă* la sfârşitulŭ acestorŭ cuvinte, să nu ḑică *è* în locŭ de *eà* la substantive ca *stea*, *vergea*,... să nu înlocuească prin *ĕ* sau *ê* pe *e* de la genetivŭ şi dativŭ singuritŭ orĭ de la înmulţitŭ după *s*, *ş*, *ţ*, *z*, *j*. Astŭ-feliŭ să nu ḑică: *casĕ* sau *casê* la genetivŭ orĭ la înmulţitŭ, ci *case*.

Nota a II-a. În limba română veche substantivele în *eà* ĭerau în *eauă* şi încă maĭ din vechiŭ în *ellă*. Aşà se ḑicea *steauă*, *vergeauă*, *nueauă* şi maĭ vechiŭ *stellă*, *vergellă*, etc. *uă* s'a pierdutŭ după *ea* accentuatŭ şi s'a ajunsŭ la formele de a-ḑĭ. La Macedonenĭ ce ḑice acuma *steauă*, etc..

Maĭ ĭerau în vechime la clasa întâiea substantive femeescĭ în *iă*, dar *ă* după *i* s'a prefăcutŭ în *e*, care după *ı* accentuatŭ a remasŭ deosebitŭ, iear cu *i* neaccentuatŭ s'a contopitŭ în *e*: Aşà din *lucrătoriă* s'a făcutŭ *lucrătorie* apoĭ *lucrătóre*; iear din *bucuriă*, *bucurie*. Acestea au trecutŭ la clasa I-a.

Dintre formele pentru genetivŭ şi dativŭ cea în *i* ĭeste de feliulŭ ieĭ numaĭ pentru înmulţitŭ şi a trecutŭ la singuritŭ din greşală, de acuma înse nu se maĭ potŭ da afară.

La înmulţitŭ cu cât ne scoborîmŭ maĭ jos în trecutŭ cu atâta găsimŭ maĭ multe cuvinte cu câte douĕ forme la înmulţitŭ şi se póte dovedì că într'o vreme tóte substantivele au

avutŭ la înmulţitŭ o formă cu *i* şi una cu *e*. La unele au remasŭ lucrurile aşà până a-ḑì, la altele formele au remasŭ amêndouĕ, dar au luatŭ înţelesŭ ce va deosebitŭ ca *bucăţĭ* şi *bucate*. La alte cuvinţe o formă s'a păstratŭ într'unŭ dialectŭ şi una în altulŭ. Aşà s'a întâmplatŭ cu *casă*, forma *case* s'a păstratŭ în limba literară, *căşĭ* în une locurĭ la Munteni.

La altele în sfârşitŭ a remasŭ numaĭ una din forme.

În limba română în vechime forma cu *i* ĭerà *casŭ subiectŭ* sau nominativŭ; ĭear cea cu *e* se întrebuinţà pentru celelalte casurĭ şi o putemŭ numì *casŭ regimŭ*.

La singuritŭ într'o vreme forme cu *ă* ĭerà casŭ regimŭ; iear cea cu *e* casŭ subiectŭ; la genetivŭ şi dativŭ se întrebuinţà forma regimŭ (cu ă).

Iétă decĭ cum trebue să ne închipuimŭ formele subsantivelorŭ de la clasa I-ea în fósta limbă română, acuma stînsă de multŭ.

S.	I.
barbe (casŭ subiectŭ)	*barbi* (c. sub.)
barbă (casŭ regimŭ)	*barbe* (c. reg.)

§. 55. Clasa a doua.

În acéstă clasă punemŭ acele substantive cari au fostă o dinióră în *u* la singuritŭ. În privinţa genuluĭ substantivele sîntŭ numaĭ bărbătescĭ şi neutre. Acuma înse sau despărţitŭ în maĭ multe grupe:

Unele sîntŭ şi acuma în *u* întregŭ de totŭ: *socru, lucru, cioclu, tigru, policandru*, etc.

Altele în *u* aprópe întregŭ, formândŭ diftongŭ cu vocala ce se aflǎ înaintea luĭ: *bou, ou, nătărău, ceatlău, călău, sacagiu*, etc.

Altele în *u* fórte scurtŭ, precum: *lucrătorĭŭ, ochĭŭ, căpĕtăĭŭ, sloĭŭ, cuĭŭ, usturoĭŭ*, etc.

Altele în sfârşitŭ cu *u* pierdutŭ de totŭ aşà că, deşi după ortografiea Academieĭ se scie tot cu acela-şĭ semnŭ ca *ŭ* de la cuvintele din grupa de maĭ sus, nu se aude de locŭ în limba literară: *domnŭ* (cetitŭ *domn)*, *cerbŭ* (cet. *cerb)*, *ursŭ* (cet. *urs)*, *parŭ* (cet. *par)*, *omŭ* (cet. *om)*, *pĕrŭ* (cet. *pĕr)*, etc.

Cum am spusŭ dacă cercetămŭ scrierile ce au ajunsŭ până la noĭ de la strămoşiĭ noştri din veacurile trecute găsimŭ

unele graiurĭ în cari tóte cuvintele de la clasa a doua ĭerau în *u* întregŭ, formele latinescĭ ale cuvintelorŭ moştenite până a-ḑì din neamŭ în neamŭ ne arată de asemenea că în vechime limba românéscă nu avea cuvinte cu *u* scurtatŭ orĭ pierdutŭ.

Scurtarea luĭ *u* şi căderea luĭ s'a întâmplatŭ după nisce regule uşorŭ de găsitŭ.

U s'a păstratŭ neschimbatŭ după *l* sau *r*, când înaintea acestora se maĭ aflà încă o consónă, cum se vede din exemplele de maĭ sus: *socru*, etc.

După vocala *i* neaccentuatŭ s'a scurtatŭ aprópe de totŭ, de pildă: *lucrătoriŭ*, etc.

După alte vocale s'a păstratŭ bine, înse s'a unitŭ în diftongŭ cu dînsele, precum: *bou*, etc.

După o singură consónă orĭ după două cari nu îndeplinescŭ condiţiile arĕtate maĭ sus, *u* a căḑutŭ de totŭ.

Firesce că tóte prefacerile acestea s'au făcutŭ încetŭ, încetŭ.

Legile prefacerilorŭ luĭ *u* de la sfârşitulŭ cuvintelorŭ, când nu ĭerà accentuatŭ, sîntŭ bune pentru tóte cuvintele românescĭ nu numaĭ pentru substantive.

Aşà dară putemŭ ḑice acuma că la clasa a doua se numĕră substantivele cari fuseseră în vechime în *u*, ĭear acuma sîntŭ în *u* întregu sau scurtatŭ orĭ în consóne.

La singuritŭ se maĭ află la unele unŭ vocativŭ în *e*, de pildă: *lupe*, *băĭete*, *dómne*, *Ióne*, *prietene*, ba chiar *vinte* (personificatŭ), etc.

La înmulţitŭ au cele bărbătescĭ o formă cu *i* sau *ĭ*, de pildă: *socri*, *ciocli*, *călcăĭ*, *boĭ*, *cerbĭ*, *urşĭ*, *domnĭ*, etc. Întregŭ se află la acele cari au la singuritŭ *u* nescurtatŭ câtu-şĭ de puţinŭ, celelalte au *i* scurtŭ. I celŭ de la cele cu *u* unitŭ în diftongŭ cu vocala de dinainte, forméză şi ĭelŭ diftongŭ cu vocala ce i se află înainte. Substantivele în *iŭ*, adecă cu *u* fórte scurtŭ după *i* neaccentuatŭ, au la înmulţitŭ o formă care se deosebesce de singuritŭ prin aceea că grupa *iŭ* ĭeste înlocuită prin *ĭ*. Iétă exemple: *ochiŭ-ochĭ*, *lucrătoriŭ-lucrătorĭ*, *trecătoriŭ-trecătorĭ*, *muşchiŭ-muşchĭ*, etc.

La cele neutre sîntŭ doue feliurĭ de înmulţite, în *e* şi în *urĭ*. Unele au amêndouĕ formele, alte orĭ una orĭ alta. Sîntŭ câte-va cari au o formă cu *i* (bărbătéscă) şi una cu *urĭ* (neutră); unele au chiar treĭ forme: în *i*, în *e* şi în *urĭ*. Se

cunoscŭ câte-va exemple cu înmulţitulŭ în *i* şi *e*, de pildă: *umĕrŭ-umerĭ* şi *umere*, *flocŭ-flocĭ* şi *flóce*, etc. Aşà *pasŭ* face *paşĭ* şi *pasurĭ*; *cotŭ*, *coţĭ*, *cóte* şi *coturĭ*, înse acestŭ din urmă cŭ deosebire de înţeles, *coţĭ* ĭeste măsură, *cóte* sîntŭ la mână, *coturĭ* însamnă *unghere*. Chiar şi din cele cu douĕ forme, *i* şi *urĭ*, se află cu deosebire de înţelesŭ Aşà *ochiŭ* facĭ *ochĭ* când însamnă organele vedereĭ, *ochiurĭ* însamnă înse cele de la feréstră, cele din sare, cele făcute din *ouĕ*, etc. Iétă exemple de neutre cu înmulţitulŭ în *e*: *osŭ-óse*, *cuţitŭ-cuţite*, etc. Din cele în *urĭ* vomŭ cità de asemenea câte-va: *adăpostŭ-adăposturĭ*, *adevĕrŭ-adevĕrurĭ*, *ajunsŭ-ajunsurĭ*, *ceriŭ-ceriurĭ*, etc. Di'ntre cele ce facŭ în *urĭ* şi în *e*, aducemŭ următórele: *arcŭ-arce* şi *arcurĭ*, *gălbĕnuşŭ-gălbĕnuşe* şi *gălbĕnuşurĭ*, *obiceiŭ-obiceĭe* şi *obiceiurĭ*, *pomĕtŭ-pomete* şi *pomĕturĭ*, *suspinŭ-suspine* şi *suspinurĭ*, *ţolŭ-ţóle* şi *ţolurĭ*, *visŭ-vise* şi *visurĭ*. În scrierile din veaculŭ alŭ şese-spre-ḑecelea şi chiar în cele maĭ nouĕ întâlnimŭ forma *ure* la neutrulŭ înmulţitŭ în locŭ de *urĭ*, de pildă: *timpure*, *frigure*, etc.

La unele neutre sfârşite în *r* şi *s* la singuritŭ şi cu înmulţitulŭ în *e*, se află şi forme cu acestŭ *e* prefăcutŭ în *ĕ*, asemenea forme nu se primescŭ în limba literară. Decĭ vomŭ ḑice şi scrie: *care* nu *carĕ*, *odóre* nu *odórĕ*, *ogóre* nu *ogórĕ*, *popóre* nu *popórĕ*, *hotare* nu *hotarĕ*, *óse* nu *ósĕ*, etc.

Cuvîntulŭ *ou* a făcutŭ într'o vreme *oue* apoĭ *ouĕ*, acéstă formă din urmă se primesce în limba literară.

Nota I. Ĭeste cu neputinţă de datŭ regule scurte şi uşóre la învĕţatŭ pentru a putea cunósce orĭ cine care substantive de la clasa a doua sîntŭ bărbătescĭ şi carĭ neutre: de asemenea ĭeste, amŭ putea ḑice, chĭar cu neputinţă de datŭ regule carĭ substantive bărbătescĭ au şi o formă neutră cu *urĭ* sau *e* pe lângă cea în *i* sau *ĭ*, orĭ carĭ neutre au înmulţitulŭ în *e*, carĭ în *urĭ*, carĭ în amândouĕ, etc... Toate acestea se vorŭ putea arĕtà numaĭ într'unŭ dicţionariŭ adevĕratŭ ştiinţificŭ alŭ limbeĭ române.

Nota II. Neutrele de pe declinarea a doua latinéscă aveau înmulţitulŭ la acusativŭ, nominativŭ şi vocativŭ în *a*, acestŭ *a* s'a prefăcutŭ în *e* după o lege, despre care amŭ vorbitŭ în fonetică la paragrafulŭ unde amŭ datŭ legile luĭ *a* neaccentuatŭ. Prin urmare amŭ avutŭ în fósta limbă românéscă, la neutre, unŭ înmulţitŭ în *e*. Aşà

legno-legna, au ajunsŭ la *lemnŭ-lemne*; *segno-segna*, la *semnŭ-semne*; *peccato-peccata*, la *pecatu*, *pecate*; *fīlo-fīla*, la *firu-fire*; *fuso-fusa* la *fusu-fuse*; *viso-visa*, la *visu-vise*. De asemenea la cele de la a treia finalele *ra*, *ta*, *na*, etc. s'au prefăcutŭ în *re*, *te*, *ne*, precum în: *capo* (*caput* clasicŭ)-*capeta* a ajunsŭ la *capu-capete*; *pecto-pectora*, la *pieptu-piepture*; *tempo-tempora*, la *timpu-timpure*; *frigo-frigora*, la *frigu-frigure*; *nome-nomena*, la *nume-numene*; etc.

Amŭ spusŭ că la unele acestŭ *e* s'a prefăcutŭ în *ĕ* după *r*, după *s* şi după *u* consónă; dar că în limba literară nu se primesce acéstă prefacere de cât atuncĭ când a fostŭ pricinuită de *u*, ca în *ouĕ*, *nouĕ* (nova), etc... Dl. Cipariu în Gramatica sa ne spune că acestŭ *ă* s'arŭ fi făcutŭ pin *a*, firesce înse că greşesce în potriva legilorŭ fonetice, unŭ *a* trebuea să trécă în *e* în asemenea condiţiĭ multŭ maĭ înainte de vremea când a începutŭ a se preface *a* de la urmă în *ă*, apoĭ dacă arŭ fi apucatŭ a trece în *ă*, acelŭ *ă* n'arŭ fi maĭ trecutŭ în *e* în forme ca *semne*, etc. şi nicĭ în *pieptură-piepture*.

Astă-ḑĭ finala *urĭ* ĭeste maĭ întrebuinţată în limbă de cât *e*, dar nŭ a fostŭ aşà totŭ de a una. Finala *urĭ* ca una ce a pornitŭ de la neutrele de la a treia în *ora*, nu se aflà într'o vreme de cât la fórte puţine cuvinte—pe când ceealaltă se afla la tóte neutrele de la a doua şi la multe de la a treia.

Astă-ḑĭ întâlnimŭ mulţime de cuvinte cu înmulţite în *urĭ* numaĭ, orĭ în *urĭ* şi *e*, deşì după latinesce nu li s'arŭ fi cuvenitŭ acelorŭ substantive de cât *e*. De pildă: *ceriu* arŭ trebuì să fie *cerĭe* nu *ceriurĭ* (lat. *coelum-coela*); *gerŭ*, *gere* nu *gerurĭ* (lat. *gelum-gela*); *preţŭ-preţe* nu *preţurĭ* (lat. *pretium-pretia*); *fânŭ*, *-fine* nu *fânurĭ* (lat. *foenum-foena*); *vinŭ-vine* nu *vinurĭ* (lat. *vinum-vina*); etc.—Negreşitŭ că forma cu *urĭ* s'a întinsŭ la acestea şi a alungatŭ de totŭ din limbă forma veche cu *e*. Póte înse să se afle în dialecte forme de cele vechĭ păstrate orĭ singure orĭ celŭ puţinŭ în luptă cu cele în *e*.

La noĭ sîntŭ chiar multe cuvinte la cari lupta între cele două forme durézā şi acuma. Aşà se ḑice: *vise* şi *visurĭ*, *brâe* şi *brâurĭ*, *pomete* şi *pometurĭ*, *suspine* şi *suspinurĭ*, etc. de şi arŭ fi fostŭ cu cale să facă şi acestea totŭ în *e* numaĭ.

La cuvintele străine se află amêndouĕ formele, dar sîntŭ şi de acelea cu *e* numaĭ; în *urĭ* sîntŭ înse fórte multe.

De la substantivele neutre, *urĭ*, luatŭ ca unŭ feliŭ de sufiptŭ, s'a întinsŭ la multe substantive bărbătescĭ şi femeescĭ. Dacă forma veche cu *i* a celorŭ bărbătescĭ a remasŭ în întrebuinţare, atuncĭ substantivele au remasŭ totŭ bărbătescĭ numaĭ îmbogăţite cu o formă neutră—iear dacă forma cu *i* s'a pierdutŭ atuncĭ a trecutŭ substantivulŭ cu totulŭ la genulŭ neutru, de pildă: *cepŭ*, *cercŭ*, *vêntŭ*, *nodŭ*, *riu*, *focŭ*, *fumŭ*,... cari ĭerau în latinesce clasicŭ bărbătescĭ; dar nu putemŭ scĭ la cari s'a făcutŭ pierderea genuluĭ în romănesce şi la cari în latina populară. Forme ca *cepĭ*, *cercĭ*, *vinţĭ*, *noḑĭ*, *riĭ*, *focĭ* *fumĭ*... sîntŭ, pe cât scimŭ, cu desăvârşire străine limbeĭ române... La *câmpŭ* înse se află şi *câmpurĭ* şi *câmpĭ*, ca şi la *pasŭ-paşĭ* şi

pasurĭ. La substantivele femeescĭ amŭ datŭ câte-va pilde de numĭ cari facŭ la înmulţitŭ în *urĭ*, deşĭ cu óre care deosebire de înţelesŭ, faţă cu formele maĭ vechĭ în *i* orĭ *e*.

De la începutulŭ limbeĭ şi până acuma a fostŭ o înmulţire neîntreruptă a formelorŭ cu *urĭ*, cari au câştigatŭ biruinţĭ în pótriva tuturorŭ celor lalte feliurĭ de înmulţite; chiar în veaculŭ alŭ şese-spre-ḑecelea totŭ se aflau maĭ multe forme cu *e* de cât acuma.

Nota III. În unele gramaticĭ nu se vorbesce de cât de două genurĭ: bărbătescŭ şi femeescŭ. Pe substativele neutre le numescŭ *eterogene* sau *amestecate* şi le socotŭ la singuritŭ bărbătescĭ şi la înmulţitŭ femeescĭ. Noĭ amŭ vĕḑutŭ în fonetică legĭ după cari ne simţimŭ siliţĭ a crede că în limba română s'au păstratŭ destulŭ de bine neutrele. Di'ntre celelalte limbĭ romanice maĭ cunoscute, în limba Italiană aflămŭ urme de genulŭ neutru ce-va maĭ însemnate, dar tot nu aşà de multe ca la noĭ. Aşà, ce ĭeste forma italienéscă *legna* înmulţitŭ de la *legno*, de nu latinesculŭ *legna*? Totŭ astŭ feliŭ stă lucrulŭ cu *corna*, *braccia*, *fila*, etc. înmulţiţe de la *corno*, *braccio*, *filo*, etc..—Cevà înse ca ale nóstre *timpŭ*, *timpurĭ*, orĭ încă *timpu*, *timpure* lipsesce.

Se scie că în celelalte limbĭ romanice genulŭ neutru s'a desfăcutŭ în două:—Unele forme de la înmulţitŭ s'au luatŭ ca femeescĭ singurite şi s'au păstratŭ ca femeescĭ; altele s'au luatŭ ca bărbătescĭ ş. au căpĕtatŭ înmulţitŭ în *i*.

Cum stă în acéstă privinţă limba română?—Între femeescile nóstre cari corespundŭ cu neutre latine voiŭ cità tóte numele de fructe, afară de *mĕrŭ-mere* care a rămasŭ neutru, şi a nume: de la *pruno-pruna* avemŭ *prună*; de la *pero-perà* (*pĭrum-pĭra* clas.) *péră-pară*; de la *corno-corna*.-*córnă*; etc. Totŭ astŭ-feliŭ *vară*, *albie*, *fóĭe*, *mie*, etc. sîntŭ corespunḑĕtóre cu înmulţitele neutre *vera*, *alvia*, *folia*, *millia*;... pe timpulŭ Imperiuluĭ romanŭ se ḑicea *folia*, *foliam*, *folias*, etc. adecă înmulţitulŭ vechiŭ de la *folium* ajunsese să se decline pe declinarea întâiea.— În privinţa singuritelorŭ neutre trecute la bărbătescŭ nu putemŭ aflà aşà de multe pilde macar ca pentru faptulŭ de maĭ sus, totu-şĭ ĭétă câte-va: *ficatŭ* (ficatum) şi *creirŭ* (cerebrum), póte şi *nourŭ* (nubĭlum).

Din cele spuse arŭ urmà că limba română s'a despărţitŭ de celelalte înainte de a se fi pierdutŭ aprópe de totŭ neutrele, desfăcêndu-se în două—şi că totŭ au remasŭ urme de acestŭ genŭ şi în alte limbĭ romanice.

Nota a IV. Substantivele de la clasa a doua sîntŭ acuma numaĭ bărbătescĭ şi neutre. Regule pentru a deosebì substantivele în privinţa genuluĭ nu se pot da. *Pumnulŭ* în Gramatica să de la 1864 dă regula următoare: *Facŭ înmulţitulŭ*

în i sau ĭ acele *substantive* (de clasa a doua) *cari numescŭ o ființă animală, o plantă sau unŭ feliŭ de banĭ*; dar ce-va maĭ departe înşiră singurŭ peste optŭ-zecĭ de cuvinte cari nu împlinescŭ condiţiile şi totŭ facŭ în *i* sau *ĭ*.

Femeescĭ au fostŭ pe acéstă clasă treĭ substantive: *mânŭ, sorŭ, norŭ*; acestea înse au fostŭ înlocuite prin forme cu *ă* la urmă cari au trecutŭ la alasa întâiea: *sorŭ, norŭ* se maĭ întrebuinţază în unele construcţiĭ ca *noru-sa, soru-mea*, etc.

Cuvîntulŭ *mână* deşì a trecutŭ la clasa întâiea, totŭ păstréză pentru înmulţitŭ pe lângă formele *mânĭ* şi *mâne*, o formă fórte veche şi fórte însemnată *mânŭ*. Aşà Moldovanulŭ ḑice: *amŭ douĕ mânŭ*. În vechime tóte substantivele bărbătescĭ de la clasa a doua aveau forma cu *i* pentru nominativŭ, iear pentru tóte celelalte casurĭ una, cu *u* sau *o* (maĭ din vechiŭ). Aşà se ḑicea *cerbŭ, lupu*, etc. pentru acusativŭ şi alte casurĭ de la înmulţitŭ; la *mânŭ* s'a păstratŭ până acuma forma veche, se înţelege înse că fără deosebire de înţelesŭ cu formele *mânĭ* şi *mânurĭ* orĭ *mâne*. La singuritŭ fórte de de multŭ au avutŭ substantivele de pe clasa a doua o singură formă în *u*, dar într'o vreme a fostŭ pentru subiectŭ o formă cu *o*, iear pentru celelelte casurĭ o formă în *u*. Aşà că pentru timpulŭ când ĭerau formele maĭ numeróse şi maĭ bine deosebite între dînsele se declinau substantivele bărbătescĭ în modulŭ următoriŭ:

S.		Pl.	
N.	*cerbo*	N.	*cerbi*
Ac, etc.	*cerbu*	Ac. etc.	*cerbo*

Neutrele au avutŭ din cele maĭ vechĭ timpurĭ *u* la sing. şi *e* la înmulţitŭ.

Clasa a treia de substantive.

La acéstă clasă se numĕră substantivele în *e* la singaritŭ. Acuma puţine dintr'însele maĭ au câte douĕ forme la singuritŭ, dar în vechime cele bărbătescĭ şi femeescĭ trebue să fi avutŭ o formă pentru casulŭ subiectŭ (nominativŭ) şi una deosebită pentru casulŭ regimŭ (acusativŭ şi celelalte). Cuvîntulŭ *óspe-*

óspete ïeste din acele ce au încă până a-ḑî amêndouĕ formele, înse fără deosebire de casŭ, aşà că acuma putemŭ ḑice nu numaï: *óspe-le sosesce* ci şi *óspete-le sosesce*, de asemenea putemŭ ḑice şi: *amŭ unŭ óspete* şi *amŭ unŭ óspe*. În scrierï ce-va maï vechï găsimŭ că cuvîntulŭ *jude* remasŭ până a-ḑi în numirï ca *jude de pace*, în *jude ţigănescŭ*,... avea maï de multŭ şi forma *judece*, se înţelege că fără deosebire de casŭ ca şi *óspe* şi *óspete*; maï din vechime înse *jude* ïerà casŭ subiectŭ şi *judece* casŭ regimŭ. Alte cuvinte au păstratŭ amêndouĕ formele, cari s'au deosebitŭ la înţelesŭ una de alta. Aşà într'o vreme a fostŭ *doru* şi *duróre* cu acela-şï înţelesŭ acuma înse *dorŭ* a trecutŭ la clasa a doua şi a luatŭ înţelesŭ de o *durere specială*; iear *duróre* care se află la scriitorï maï vechï s'a pierdutŭ cu totulŭ înlocuindu-se prin infinitivulŭ *durere* de la verbulŭ *a durea*. Formele *lume* şi *lumine* de asemenea au fostŭ în romănesce cu acela-şï înţelesŭ, dar numaï cu deosebire de casŭ; acuma *lume* şi-a pierdutŭ înţelesulŭ de *lumină*, afară din expresiunea: *lume de inelŭ*, în care dacă gândimŭ aflămŭ că totŭ ideea de *lumină* de *piétră luminósă* a remasŭ; forma *lumine* a trecutŭ la clasa întâiea şi i s'a formatŭ şi forma *lumină*.

Dacă căutăm acuma înse cum se află substantivele în *e*, găsim:

Unele bărbătescï: *munte*, *părinte*, *şerpe*, *pesce*, *ïepure*, *câne*, *vïerme*, *pïeptene*, *berbece*, *purèce*, *dinte*, *burete*, *cărbune*, etc.

Altele femeescï: *carte*, *pâne*, *cute*, *curte*, *sare*, *fiere*, *miere*, *avere*, *pasere*, *vespe*, *piele*, *sete*, *óste*, *carne*, *frunte*, *punte*, *minte*, *linte*, etc.

Câte-va neutre: *nume*, *pântece*, *cleşte*.

Totŭ la clasa acésta au venitŭ şi substantivele cari fuseseră în vechime în *iă* pe clasa întâiea şi apoï ajunseseră la *ie* după prefacerea luï *ă* în *e*, ba chiar la *e* prin contragerea grupeï *ie* în *e*: *bucurie*, *vie*, *fiie*, *trecătóre*, *lucrătóre*, etc.

Cele bărbătescï sau neutre, n'au o formă deosebită pentru genetivŭ şi dativŭ singuritŭ; iear cele femeescï au o formă de o potrivă cu înmulţitulŭ, de pildă: *frunte* şi *frunţï*, *pasere* şi *păserï*, *piele* şi *pieï*, etc.

La înmulţitŭ au tóte o formă în *i*, afară de cele neutre, cari nu-sŭ schimbătóre.— De pildă : *munte-munţĭ*, *punte-punţĭ*, *minte-minţĭ*, *părinte-părinţĭ*, *cute-cuţĭ*, *curte-curţĭ*, *fiere-fierĭ*, *ĭepure-ĭepurĭ*, *pieptene-pieptenĭ*, *vierme-viermĭ*, *câne-cânĭ*, etc.

Nota 1. Clasa acésta a pierdutŭ mulţime de substantive neutre şi anume cele cari aveau *u* la singuritŭ şi *re* la înmulţitŭ, acestea s'au confundatŭ cu cele bărbătescĭ şi neutre de la clasa a doua pentru că semĕnau la singuritŭ—formele de la înmulţitŭ cu o silabă sau chiar douĕ maĭ lungĭ sîntŭ înse amintirĭ păstrate de la declinarea a treia latinéscă. Au maĭ trecutŭ totŭ la a doua multe substantive la cari casulŭ subiectŭ se sfârşea în *u*, precumŭ *dorŭ*, *omŭ*, *dracŭ*, *leu*,... *sorŭ* a trecutŭ la întâiea înse totŭ are şi acolò înmulţitulŭ *surorĭ* şi la singuritŭ o formă *surore* pe lângă *surorĭ*. Totŭ la intâiea au trecutŭ maĭ multe substantive femeescĭ în *e* căpĕtândŭ şi forma cu *ă*, precum : *lumine*, *minciune*, *ghinde*, *grindene*, etc. De la celelalte clase au trecutŭ la acésta de asemenea destule, dar maĭ numaĭ de la clasa întâiea, aşà cele ce fuseseră în *iă* şi *ie*, precum unele din cele în *ă* şi *e*. Din aceste din urmă, voiŭ aduce exemple : *veste* şi *carte*, cari sîntŭ casurile subiecte de la *vespă* şi *cartă*, acestea şi-au părăsitŭ declinarea.

Nota a II-a. Unele substantive de pe clasa acésta, îşĭ singura formă de la singuritŭ formată din casulŭ subiectŭ, precum : *jude*, *şerpe*, *frate*, etc.; cele maĭ multe înse din casulŭ acusativŭ latinescŭ şi nu din ablativŭ cum obişnuescŭ a scrie gramaticiĭ noştri, deşì ablativulŭ se pierduse din latina populară în care nu se maĭ înfăţoşau cuvintele de cât sub forma de nominativŭ şi de acusativŭ.

Aşà : *părinte* vine din *parentem*
munte » » *montem*
ĭepure » » *leporem*, etc.

La înmulţitŭ afară de casulŭ în *i* singurulŭ remasŭ pănă astă-ḑĭ trebuea să presupunemŭ şi unulŭ în *u*, maĭ vechiŭ *o*. Sub înriurirea înmulţituluĭ care se asemĕnă desăvârşitŭ cu celŭ de la a doua clasă s'au întâmplatŭ multe schimbărĭ de declinare, aşà cuvintele *şórecŭ*, *purecŭ*, *berbecŭ*, *pântecŭ*, *bou*, *păunŭ*, *fratŭ* (istrianŭ), *liepurŭ* (maced.) etc. nu se potŭ explicà nicĭ din nominativulŭ nicĭ din acusativulŭ latinescŭ singuritŭ, ci astŭ-feliŭ :

Fiindŭ înmulţitele *şorecĭ*, *purecĭ*, *berbecĭ*, *pântecĭ* (acestŭ cuv. ĭeră

bărbătescŭ în latinesce) *boĭ*, *păuni*, *fraţi*.. la casulŭ subiectŭ şi *şorecŭ*, *purecu*, *berbecu*, *pântecu*, *bou*, *paunu*, *fratu* la regimŭ adecă tocmaĭ ca şi cum arŭ fi fostŭ şi dacă substantivele arŭ fi făcutŭ parte din clase a doua, s'a pututŭ forma în unele dialecte nisce singurite după modelulŭ claseĭ a doua şi decĭ după cum *lupi-lupu*, *urşi-ursu*,.. formau singuritulŭ în *u* orĭ în *o* şi *u*, astŭ feliŭ şi la unele de la clasa a treia s'au fabricatŭ : *şorecu*, *purecu*, *fratu*, *păunu*, etc. pentru singuritŭ. În unele dialectele forma de pe clasa a treia stă încă alăturea cu cea de pe a doua, în altele a remasŭ numaĭ forma cea nouă, precum ĭeste la Românii din Macedoniea. Formele adevĕrate pentru nominativŭ arŭ fi fostŭ : *sore* (sorex), *pure*, *frate*, *pau*, *berbe*, *bău*, etc... În fonetică amŭ spusŭ că Lambrior, căruiea se datoresce aplicarea teorieĭ luĭ Gaston. Paris la declinările româneseĭ şi prin urmare dovedirea că şi la noĭ a fostŭ o declinare cu două forme casuale moştenite din latinesce, credea că *şórecŭ*, *purecŭ*, etc. vorŭ fi fiindŭ din *sorex*, *pantex*, etc. Ieu amŭ arĕtatŭ ce pricinĭ fonetice mĕ împiedecă de a primì explicarea şi strîngîndŭ şi exemplele celelalte ca *fratŭ*, *păunŭ*, etc amŭ dătŭ altă explicare, după care nu-i nevoie de presupusŭ că *x* din *judex* a fostŭ altŭ feliŭ tratatŭ de cât celŭ din *pulex*. Lambriorŭ mi a datŭ dreptate într'o convorbire ce amŭ avutŭ cu dînsulŭ după ce amŭ scrisŭ articolulŭ despre *Declinarea cu două casurĭ* în „Contemporanulŭ."

Nota a III. Forma de la genetivulŭ şi dativulŭ singuritŭ de la substantivele femeescĭ ĭeste de feliulŭ ieĭ cea de la înmulţitŭ, pe când la clasa întâiea forma în *e* ĭeste casulŭ subiectŭ vechiŭ. Maĭ întâiŭ ĭerà numaĭ la substantivele femeescĭ de la clasa întâiea o formă în *e* pentru genetivŭ şi dativŭ, maĭ apoĭ din pricină ca acésta semĕnă cu forma în *e* de la înmulţitŭ (cu casulŭ regimŭ) s'a făcutŭ óre-şĭ cum fără de consciinţă închipuirea că forma acésta ĭeste cea de la înmulţitŭ şi de acolea şi până la întrebuinţarea celeilalte forme adeca a celeĭ în *i* nu ĭerà departe şi totŭ aşà, după ce s'a privitŭ ca unŭ caracterŭ alŭ substantivelor femeescĭ obiceiulŭ de a le face în anumite construcţiĭ unŭ genetivŭ asemenea cu înmulţitulŭ a trecutŭ şi la clasa a treia înmulţitulŭ la singuritŭ şi s'a formatŭ unŭ genetivŭ-dativŭ ca şi la întâiea.

Nota a IV. Atât substantivele femeescĭ de la clasa a treia cât şi cele de la întêiea, dacă au la singuritŭ unŭ *a* accentuatŭ au la înmulţitŭ în loculŭ luĭ *ă*, când facŭ la înmulţitŭ în *ĭ* sau *urĭ*.

carne	face	*cărnĭ* şi *cărnurĭ*,
barbă	„	*bărbĭ*,
ladă	„	*lădĭ*,
luminare	„	*luminărĭ*,
lucrare	„	*lucrărĭ*, etc,

Şi acestŭ fenomenŭ s'a întâmplatŭ de o dată la clasa întâiea şi apoĭ s'a întinsŭ la a treia. Explicarea s'a datŭ în fonetică, acolò unde amŭ vorbitŭ de fenomenele de analogie la vocale.

Nota a V-a. De-şĭ se ḑice de regulă că înmulţitele se facŭ din singurite, dar în adevĕrŭ lucrurile nu se petrecŭ astŭ-feliŭ. Limba română nu s'a făcutŭ aşà din seninŭ sau de nişte învĕţaţĭ cariĭ arŭ fi regulatŭ cum să se facă înmulţitele, etc.; ci din limba latină populară care avea singurite şi înmulţite, din cari prin prefacerĭ fonetice au ĭeşitŭ formele de astă-ḑĭ. Decĭ de regulă trebue să ţinemŭ că înmulţitele nóstre vinŭ din înmulţitele latinescĭ şi în adevĕrŭ numaĭ astŭ-feliŭ înţelegemŭ aşà numitele substantive neregulate. De ce *omŭ* nu face *omĭ*, ci *ómenĭ; soră* nu face *sorĭ*, ci *surorĭ; capu*, nu *cape*, ci *capete*, etc.? Numaĭ pentru că singuritulŭ *omŭ* vine din (h)*omo*, ĭear *ómenĭ* din (h)*omeni* (p. *homĭnes)*, etc.

Firesce că la substantivele luate din limbĭ străine li s'au făcutŭ înmulţite după asemĕnarea celorŭ moştenite din latinesce. Aşà de pildă: *cazmà, basmà, cafea,...* facŭ *cazmale, basmale, cafele...* prin analogie cu *stea, vergea, ulcea*, Fiindŭ deprinşĭ Româniĭ a avea înmulţitulŭ de la cele în *ea* (cu *a* accentuatŭ) deosebitŭ de singuritŭ prin silaba *le*, totŭ aşà au făcutŭ şi cu cele străine sfârşite în *eà* sau *à*.

Nota a VI-a. La substantive vedemŭ că *d, t, s*, de la singuritŭ se înlocuescŭ prin *ḑ, ţ, ş* înainte de *i*. Aşà se ḑice *feţi* nu *feti, urşĭ* nu *ursi, braḑĭ* nu *bradi, căşĭ* nu *căsi*, etc... Despre acéstă prefacere se vorbesce maĭ pe largŭ aiurea, aice putemŭ spune numaĭ că într'unŭ timpŭ fórte îndepărtatŭ, pe la începutulŭ limbeĭ române, orĭ ce *d, t, s* urmatŭ de *i* s'a prefăcutŭ în *ḑ, ţ, ş;* la cuvintele maĭ nouĕ deprinderea a făcutŭ să li se închipuie şi lorŭ înmulţite cu acelea-şĭ prefacerĭ

Consóna *l* de asemenea s'a prefăcutŭ în *i* consónă înainte de *i* de la înmulţitŭ şi avemŭ: *calŭ-caĭ* (nu *calĭ), viţelŭ-viţeĭ* (nu *viţelĭ*), etc... Câte-va cuvinte nu sufĕrŭ asemenea prefacere: *bacalŭ-bacalĭ, Muscalŭ-Muscalĭ, Generalŭ-Generalĭ, sobolŭ-sobolĭ*, etc. Aşà dară la cuvinte, cum vedemŭ, luate de curêndŭ nu s'a făcutŭ prefacerea; numaĭ la unele deprinderea a făcutŭ să li se dea o formă fără *l* la înmulţitŭ: *colonelŭ-*

coloneĭ pe lângă *colonelĭ*. La Macedonenĭ *l* s'a muiatŭ, dar nu s'a pierdutŭ.

Moldoveniĭ la înmulţitŭ maĭ au şi alte prefacerĭ, aşà în locŭ de *m*, *p*, *b*, *f*, *v*, punŭ *n*, *ch*, *gh*, *h* (orĭ *ce*), *ge* (orĭ *je*...) înainte de *i* de la înmulţitŭ: *corghĭ* în locŭ de *corbĭ*, *cerghĭ* în locŭ de *cerbĭ*, *ponĭ* în locŭ de *pomĭ*, *pochĭ* în locŭ de *popĭ*, *zuluhĭ* p. *zulufĭ*, *bolnagĭ* p. *bolnavĭ*, etc.. Aceste prefacerĭ nu se primescŭ în limba literară şi trebue să ne ferimŭ de dînsele.

De asemenea trebue de rostitŭ şi scrisŭ *i* după *ş*, *ţ*, *ḑ*,... *urşĭ* nu *urş*, *băĭeţĭ* nu *băieţ*, etc...

La clasa a treia Moldoveniĭ întrebuinţază în locŭ de *e* unŭ *i* şi ḑieŭ *munti*, *frunti*, etc. totŭ astŭ felĭŭ facŭ şi la alte casurĭ unde se afla *e* finalŭ neaccentuatŭ În limba literară să ne ferimŭ de asemenea obiceĭŭ.

§. 56 Declinarea cu două casurĭ în fósta limbă română.

Nu remăsese cu desăvârşire necunoscutŭ limbiştilorŭ noştri că numele românescĭ s'au făcut din nominativulŭ şi acusativulŭ latinescŭ (căcĭ nu toţĭ îşĭ închipueau că *nópte*, *lapte*, etc. trebue explicate din *nocte*, *lacte*, adecă din ablativŭ); totu-şĭ multe fapte reu înţelese întunecau şi încurcau. Aşà cine-şĭ închipuea că *barbă* trebue să fie din *barbam* şi nu din *barbă?* Cine credea că *barbe* sau *părţĭ* de la *G* şi *D* singuritŭ nu-sŭ curate forme prefăcute din *G* şi *D* latinescŭ, din *barbae* şi *partis* sau *parti?* Cine îşĭ închipuea că formele cele două în *i* şi în *e* de la declinarea întâiea (de pildă: *roţi* şi *róte)* sîntŭ de o potrivă de vechĭ şi a nume cea dintăiŭ nominativŭ şi a doua acusativŭ? Cuĭ venise ideea că la clasa a doua şi a treia de nume a fostŭ la înmulţitŭ unŭ casŭ regimŭ în *u* sau *o?*—De bună samă că nimăruĭ şi orĭ cuĭ s'au părutŭ de o cam dată ciudate ideile răposatuluĭ Lambrior.

Să vedemŭ pe ce se întemeéză teoriea că în fósta limbă română au fostŭ la tóte substantivele bărbătescĭ şi femeescĭ câte două forme, una pentru subiectŭ (*casu subiectŭ*) şi alta pentru a înfăţoşà tóte cele-lalte relaţiunĭ: acusativŭ, genetivŭ, dativŭ, ablativŭ (*casŭ regimŭ*). Spre maĭ multă lămurire să trecemŭ pe rândŭ tóte clasele.

La clasa întâiea când se întrebuinţază numele fără articolŭ şi se facŭ casuriie prin ajutoriulŭ preposiţiilorŭ vedemŭ o singură forma; cea care a fostŭ nu de multŭ în *ă* şi care prin prefacerĭ fonetice a datŭ nascere celorŭ în *ea* (*eauă*) şi în *ie* (*iă*). Acéstă formă în unele feliurĭ de genetivŭ (de pildă în celŭ articulatŭ afară de la cele

în *că*, *gă*, etc. celŭ puţinŭ în unele dialecte), se înlocuesce prin cea în *e*, între altele şi când se pune vre unŭ adiectivŭ înaintea substantivuluĭ, de pildă: *cartea acesteĭ fete*, etc.

Ce să fie acéstă formă în *ă?* Nominativulŭ orĭ ablativulŭ nu, căcĭ neutrele ne arată că *a* finalŭ în asemenea condiţiĭ se preface în *e* şi nu în *ă;* nu póte fi de cât acusativulŭ şi *m* a trebuitŭ să jóce rolŭ la prefacerea luĭ *a* în *ă*—cum a jucatŭ şi la prefacerea luĭ *a* accentuatŭ. Forma cu *e* nu póte fi genetivŭ sau dativŭ, căcĭ cercetările făcute asupra latineĭ populare, ne arată că *G*, *D* şi *Abl.* se pierduseră cu desăvârşire, ĭear relaţiile trebuitóre se arĕtau prin acusativulŭ însoţitŭ de prepoziţiĭ. Apoĭ de ce s'arŭ fi păstratŭ genetivulŭ numaĭ la substantivele femeescĭ şi nu şi la cele bărbătescĭ? Apoĭ faptulŭ că forma cu *e* nu ĭeste pentru tóte genetivele, ci numaĭ pentru a numite feliurĭ de construcţiĭ—nu-ĭ de feliŭ potrivitŭ cu presupunerea că s'arŭ fi păstratŭ în românesce genetivulŭ latinescŭ. Pentru genetivulŭ cu prepositiea *de* în tóte dialecte românescĭ găsimŭ forma cu *ă*, la genetivele articulate forma cu *ă* şi cea cu *e* se află în luptă: în unele dialecte predomenesce una, în altele alta. Aşă la Macedonenĭ se ḑice *dadă-lieĭ*, *fétă-lieĭ*, adecă se forméză genetivulŭ articulatŭ de la forma cu *ă* chiar la acele cuvinte la cari se întrebuinţază la noĭ cea cu *e*.

Pe urmă sîntŭ cuvinte cari au trecutŭ de la întâiea la a treia, de pildă: *carte* şi *vespe* şi acolò le vedemŭ luate ca subiecte, ceea ce nu s'arŭ fi pututŭ dacă arŭ fi fostŭ genetive la clasa lorŭ. Formele *cartă* şi *vespă* s'au pierdutŭ.

Totŭ ca moştenite din vremea pe când formele cu *e* ĭerau casŭ subiectŭ sîntŭ şi numele propriĭ, ca: *Cordea, Fetea, Stelea, Lupea*, etc, cari se potŭ înţelege fórte bine ca nominative determinate prin *a* de la casurile regimŭ: *corḑă*, *fetă*, *lupă*, *stelă* . Acele cuvinte au fostŭ luate ca nume propriĭ, pe când ĭerau încă nominative şi s'au păstratŭ că nume de acestŭ feliŭ chiar după ce s'a amestecatŭ înţelesulŭ formelorŭ cu *e* şi cu *ă*, adecă după pierderea declinăreĭ cu două casurĭ.

Pentru formele de la înmulţitŭ ĭeste şi maĭ uşorŭ de doveditŭ că amêndouĕ sîntŭ totŭ una de vechĭ în românesce. Căcĭ dacă formele cu *i* s'arŭ fi făcutŭ din cele cu *e* prin o trecere a luĭ *e* în *i*, lasă că acéstă trecere nu se întâmplă de cât fórte târḑiu, dar atuncĭ cum ne-amŭ explică de ce *t*, *d*, *s* s'au prefăcutŭ înaintea celuĭ *i* în *ţ*, *ḑ*, *ş?* De ce se ḑice *caşĭ* sau *căşĭ* şi nu *casi*, de ce *porţĭ* şi nu *portĭ*... Apoĭ ce feliŭ de tendinţă arŭ fi fostŭ şi acésta de a amestecà înmulţitulŭ substantivelorŭ bărbătescĭ cu alŭ celorŭ femeescĭ? Pe când presupunêndŭ formele de o potrivă de vechĭ, înţelegemŭ şi prefacerile în *ţ*, *ḑ*, *ş* şi de ce se aflau forme cu *i* pentru bărbătescŭ şi femeescŭ la casulŭ subiectŭ la înmulţitŭ. Formele în *i* în locŭ de *ae* trebue să fi fostŭ încă din latina populară. Casulŭ cu *e* se explică fórte bine din celŭ cu *as*, adecă din acusativulŭ înmulţitŭ.

Formele cu *i* şi cele cu *e* de o cam dată s'au întrebuinţatŭ fără

deosebire de ințelesŭ apoĭ la unele cuvinte a remasŭ o formă la altele alta; la câte-va, amêndouĕ cu acela-șĭ ințelesŭ sau cu ințelesurĭ deosebite (nu casuale); unele au remasŭ într'unŭ dialectŭ cu forma în *i* și în altulŭ cu cea în *e*.

La singuritŭ trebue să presupunemŭ o amestecătură de acela-șĭ feliŭ, de vreme ce casulŭ regimŭ a ajunsŭ să fie subiectŭ și celŭ subiectŭ, în câte-va locurĭ măcar, a luatŭ loculŭ regimuluĭ (la genetivŭ și dativŭ).

La clasa a doua, cum amŭ maĭ ḑisŭ fórte, din vechiŭ trebue să fi fostŭ casulŭ subiectŭ în *o* și celŭ regimŭ în *om;* apoĭ celŭ dintăiŭ în *o* și alŭ doilea în *u*. La clasa întăiea formele vechĭ totŭ au remasŭ până a-ḑĭ, măcar că confundate și schimbate la ințelesŭ; la clasa a doua după prefacerea luĭ *o* de la casulŭ subiectŭ în *u* n'a maĭ fostŭ deosebire. În franțusesce vechiŭ *fils* ïerà subiectŭ și *fil*, regim, la singuritŭ, decĭ se păstrase maĭ bine declinarea cu douĕ casurĭ.

La înmulțitŭ a trebuitŭ să fie fórte bine deosebitŭ casulŭ subiect de celŭ regimŭ, de vreme ce celŭ di'ntăiŭ ïerà în *i* și alŭ doilea în *o* (os). La Italienĭ și la noĭ se află numaĭ casulŭ subiectŭ (în *i*), la Spaniolĭ se vede numaĭ cel în *os*, în franțusesce au fostŭ în vechime amêndouĕ, sîntŭ texturĭ în carĭ *fil* ïeste N înmulțitŭ; ïear *fils*, casulŭ regimŭ. La noĭ se pare că s'a păstratŭ unŭ timpŭ destulŭ de mare cele douĕ casurĭ, judecândŭ de pe forma *mânŭ* care ïeste și acuma în dialectulŭ moldovenescŭ.

La clasa a treia, la singuritŭ amŭ spusŭ cum câte-va nume vinŭ conformŭ legilorŭ fonetice din nominative, maĭ tóte din acusative și fórte puține au și a-ḑĭ cele douĕ forme (cu acela-șĭ ințelesŭ sau cu ințelesurĭ deosebite, înse nu casuale). Asemenea urme se află în Italienesce și franțusesce. Se scie că *on* franțusescŭ nu-i de cât casulŭ subiectŭ de la *homo-hominem*, și în limba veche *on* chiar însemnà *om;* forme *homme* ïeste înse casulŭ regimŭ. Forma *moglie* din italienesce ïeste *mulier*, adecă subiectŭ, la alte cuvinte se află numaĭ forma regimŭ. La substantivele femeescĭ se află pentru singuritŭ o formă cu *i*, care de feliulŭ ieĭ ïeste înmulțitŭ și a trecutŭ la singuritŭ sub înriurirea celorŭ de la clasa întăea, cum amŭ explicatŭ maĭ în urmă. Cum că nu póte fi vorbă de unŭ G sau D latinescŭ păstratŭ urméză maĭ întăiŭ din aceea că în latina populară nu maĭ ïerau genetive și dative și apoĭ din faptulŭ că asemenea formă se întâlnesce numaĭ la cele femeescĭ.

Pentru înmulțitŭ se află o formă cu *i* în loculŭ celeĭ latinescĭ clasice în *es*, se ințelege înse că nu póte fi vorba de o prefacere a luĭ *es* în *i*, ci de o înlocuire de formă. *I* ajunsese ca semnŭ de înmulțitŭ și anume de subiectŭ la clasa întăiea și a doua.

Forma cu *o*, apoĭ *u*, pentru regimŭ a trebuitŭ să fie destulŭ timpŭ în românesce—limbele romanice (francesa şi spaniola) dovedescŭ că ĭerà din latina populară—aşà că *es* se înlocuise prin *os*.

Sîntŭ înse şi câte-va genitive păstrate în românesce şi a nume numele ḑilelorŭ: *Lunĭ* (*lunae*, decĭ *ae* nu arŭ fi datŭ *e* chiar de s'arŭ fi păstratŭ), *Marţĭ* (Martis), *Miercurĭ* (Mercurii), *Joĭ* (Jovis), *Vinerĭ* (Veneris). Cum vedemŭ sîntŭ genetive de la câte-trele clasele; dar numaĭ aice. Cuvîntulŭ *ḑi*, sub înţelesŭ, a făcutŭ să fie luate ca femeescĭ şi maĭ apoĭ au ajunsŭ a fi privite ca nominative.

Care a fostŭ pricina pierdereĭ declinăreĭ cu douĕ casurĭ?

Maĭ întâiŭ neutrele—acestea încă din latina populară aveau o singură formă pentru totŭ singuritulŭ şi alta pentru înmulţitŭ şi după ce, prin ajutoriulŭ preposiţiilorŭ şi a construcţiilorŭ, au ajunsŭ Româniĭ să-şĭ pótă arĕtà tóte nuanţele relaţiunilorŭ s'au deprinsŭ a face totŭ aşà şi cu celelalte substantive. A nume n'aveau de cât să întrebuinţeze forma regimŭ fără nicĭ o preposiţie şi ca subiectŭ.

După neutre vinŭ substantivele singurite de la clasa a doua de genŭ bărbătescŭ. Acestea după ce au ajunsŭ la *u* pentru amêndouĕ casurile firesce că semănau neutrele la declinare.

Sub aceste înriurirĭ au începutŭ a fi deprisosŭ cele douĕ forme moştenite şi s'a întâmplatŭ amestecŭ ca la înmulţitulŭ de la întâea şi apoĭ pierderĭ cum se pare că a păţitŭ înmulţitulŭ de la a doua şi a treia la casulŭ în *u*.

Nota I. La declinarea substantivelorŭ nearticulate şi ne însoţite de adiective puse înaintea lorŭ se face genetivulŭ cu preposiţiea *de* (*carne de vacă*), dativulŭ cu *la*, maĭ din vechiŭ cu *a*, (*dau la ómenĭ* în locŭ de *a ómenĭ*; astă-ḑì la noĭ se pune *a* numaĭ în unele expresiunĭ: *calcă a popă*, *mirose a trandafirŭ*, *samĕnă a omŭ*, etc); celelalte preposiţiĭ, şi chiar *la* sau *de* în alte înţelesurĭ, formézâ casulŭ preposiţionalŭ care are tóte înţelesurile ablativuluĭ latinescŭ şi a dativuluĭ sau ablativuluĭ cu unele preposiţiĭ. Vorbindŭ la dreptulŭ afară de casulŭ subiectŭ şi de casulŭ acusativŭ, fără preposiţie de obiceiŭ, genetivulŭ şi dativulŭ totŭ în casulŭ preposiţionalŭ arŭ trebuì de numĕratŭ, dar dacă ne ţinemŭ de înţelesurile casurilorŭ latinescĭ, putemŭ ḑice ca maĭ sus.

Iétă decĭ modelŭ de declinare cu preposiţiĭ, la substantivele nearticulate şi neprecedate de adiective.

S.	Inm.
N. *barbă*	N. *bărbĭ* sau *barbe*
G. *de barbă*	G. *de bărbĭ* « *barbe*
D *la* sau *a barbă*	D. *la* sau *a bărbĭ* « *barbe*
A. *barbă*	A. *bărbĭ* « *barbe*
Abl. *de, prin, cu* etc. *barbă*	Abl. *de,prin,cu* etc.. *bărbĭ* sau *barbe*

În fósta limbă română:

S.	Inm.
N. *barbe*	N. *barbi*
G. *de barbă*	G. *de barbe*
D. *a barbă*	D. *a barbe*
A. *barbă*	A. *barbe*
Abl.. *de, prin, cu barbă*	Abl.. *de, prin, cu* etc. *barbe*

La acusativulŭ numelorŭ de persóne şi une-orĭ şi la cele de animale se pune preposiţiea *pre* înaintea numelorŭ, de pildă: *batŭ pe gheorghe, lupulŭ învinge pe câne*, etc. In limba română de la începutŭ şi în unele dialecte până în veaculŭ alŭ XVI-lea orĭ chiar până a-ḑì acusativulŭ se face fără *pre.*

§. 57. Articolulŭ.

Sìntŭ treĭ articule în romănesce: *celŭ hotărîtŭ (l, le,* etc.), *celŭ adiectivalŭ (celŭ,* etc.) şi *celŭ nehotărîtŭ (unŭ, o,* etc.)

§. 58. Articolulŭ hotărîtŭ.

Se pune lângă pentru a arĕtà că sìntŭ luate într'unŭ înţelesŭ hotărâtŭ, regule maĭ pe largŭ pentru întrebuinţarea articoluluĭ se vor vedea la *Sintaxă.*

Iétă formele articoluluĭ hotărâtŭ:

la bărbătescŭ

S. *lŭ (lu, lo), le, lui (lu-i)*
Înm. *i (li....), lorŭ;*

la femeescŭ:
S. *a, ei* (*lieĭ, lie-i*),
Înm. *le, lorŭ*,....;
la neutru:
S. *lŭ, le, luĭ*,
Înm. *le, lorŭ*,...;

Articolele s'au lipitŭ la substantive, pe când încă nu se scurtase şi cu atâta maĭ puţinŭ nu se pierduse de totŭ *u* finalŭ; de asemenea lipirea s'a făcutŭ înainte de căderea grupei *uă* din silaba *eauă*. Iétă de ce găsimŭ substantivele articulate neasemănătóre cu cele nearticulate, chiar după ce le despărţimŭ articolulŭ.

Forma *lŭ* se află astă-ḑi la singuritulŭ substantivelorŭ bărbătescĭ şi neutre de la clasa a doua, afară de la G, D şi V: *Omu-lŭ, cerbu-lŭ, pieptu-lŭ, osu-lŭ, lucrătoriu-lŭ, socru-lŭ*, etc. Cum amŭ spusŭ articolulŭ s'a lipitŭ încă de pe când *u* finalŭ ĭerà neatinsŭ cu desăvîrşire, pe când cuvintele de maĭ sus ĭerau sub formele:
omu, cerbu, pieptu, osu, lucrătoriu, socru, etc.

Forma *le* la singuritŭŭ se întrebuinţază la vocativulŭ substantivelorŭ bărbătescĭ şi neutre şi la tóte casurile, afară de G, D, substantivelorŭ bărbătescĭ şi neutre în *e*:

cerbu le	*pieptu-le*	*nume-le*
omu-le	*dealu le*	*munte-le*, etc.

Forma *lui* formată din *lu*+*i* în care *i* ĭeste unŭ adverbŭ arĕtătoriŭ şi care se maĭ află şi până a-ḑì în unele dialecte sub forma *lu*, se întrebuinţază la G, D la singuritulŭ tuturorŭ substantivelorŭ bărbătescĭ şi neutre.

omu-luĭ	*pieptu luĭ*	*nume-luĭ*
părinte-luĭ	*cerbu-luĭ*	*munte-luĭ*, etc.

Forma *i* (li) se întrebuinţază pentru tóte casurile în mulţituluĭ la substantivele bărbătescĭ, afară de G şi D. Une-orĭ ĭeste înlocuitŭ şi la vocativŭ prin forma *lorŭ*. Acésta înse se

întrebuinţasă la tóte substantivele bărbătescĭ, femeescĭ şi neutre la G şi D în mulţitŭ.

cerbi-ĭ	*ómeni-ĭ*	*cerbi-lorŭ*
lupi-ĭ	*câni-ĭ*	*minţi-lorŭ*, etc.

Forma *le* se întrebuinţază la înmulţitulŭ substantivelorŭ femeescĭ şi neutre la tóte casurile, afară de G, D, ĭear la vocativŭ se întrebuinţază şi *le* pe lângă *lorŭ*. Despre acéstă formă din urmă amŭ vorbitŭ maĭ sus.

fete-le,	*case-le,*	*óse-le,*
timpuri-le,	*bărbi-le,*	*feţe-le*, etc.
fete-lorŭ	*case-lorŭ,*	*óse-lorŭ,*
timpuri-lorŭ,	*bărbi-lorŭ,*	*feţe-lorŭ*, etc.

Forma *a* se lipesce la tóte substantivele femeescĭ la tóte casurile singuritului afară de G şi D

La substantivele în *ea* s'arŭ părea de la întâĭea privire că articolulŭ ĭeste *ua* orĭ că între articolŭ şi între finala *a* s'a pusŭ unŭ *u*. Adecă amŭ explică forma *steaua*, orĭ din *stea-ua*, orĭ din *stea-u-a*. Amîndouĕ explicările arŭ fi înse greşite, pentru că articolulŭ nu se lipesce acuma la substantivele nearticulate aşà cum le avemŭ în limbă, ci s'a lipitŭ, sîntŭ acuma maĭ multe sute de anĭ, pe când se ḑicea încă *steauă* şi în asemenea casŭ firesce că nu-ĭ maĭ greu de înţelesŭ cum din *barbă+a* s'a făcutŭ *barba*, de cât cum din *steauă+a*, *steaua*.

Totŭ nebăgarea de samă arŭ fi putută să ne facă să ḑicemŭ că în *lupulŭ*, *omulŭ*, etc. articolulŭ a fostŭ *ulŭ* şi nu *lŭ*, căcĭ formele nearticulate sîntŭ *lup*, *om*,... De asemenea arŭ fi fostŭ cu putinţă, cum s'a şi întâmplatŭ unora, să ne închipuimŭ că *u* s'a formatŭ între *l* şi consóna de dinaintea luĭ. Adecă să explicămŭ *lupulŭ* orĭ din *lup-ulŭ* orĭ din *lup-u-lŭ*. Amêndouĕ părerile arŭ fi greşite, căcĭ articolulŭ, celŭ puţinŭ la Româniĭ de la nordulŭ Dunăreĭ, s'a lipitŭ pe când nu se începuse încă prefacerea luĭ *u* finalŭ, decĭ *lupulŭ* se explică din *lupu-lŭ*.

Forma *ieĭ* se află la genetive şi dative la singuritulŭ substantivelorŭ femeescĭ. Forma veche *lieĭ* cu *l* muiatŭ se află

şi până acuma la Macedoneni. Între *ieĭ* şi între vocala de la sfârşitulŭ substantivuluĭ s'a întâmplatŭ contragerĭ: în limba literară s'a ajunsŭ la *ei* ori *ăi*, în dialecte s'a ajunsŭ chiar la *iĭ* sau *i*.

Fete-liei, *fete-ieĭ*, *fetei*;
Grécă-liei, *Grécă-ieĭ*, *Grécăĭ*;
părţi-lieĭ, *părţi-ieĭ*, *părţei*;
cărţi-lieĭ, *cărţi-ieĭ*, *cărţei*; etc.

În formele *fe*tei, *Gre*căĭ, *păr*ţei, *căr*ţei, etc. nu se trage linie de despărţire între articolŭ şi finala cuvîntuluĭ afară de la cele în *ăi* la cari a remasŭ din *lieĭ* numaĭ *ì*; în celelalte *e* din finala *ei* cuprinde pe *e* de la sfârşitulŭ substantivuluĭ şi pe *ie (lie)* din articolŭ

Moldovenesce se ḑice şi *fetiĭ*, *feti*, *părţiĭ*, *părţi* şi *părţî*, etc; literare sîntŭ înse formele date maĭ sus.

Chiar din exemplele date se vede că şi în limba literară sîntŭ genetive femeescĭ singurite articulate, formate prin lipirea articoluluĭ la forma în *ă*, cele maĭ multe înse sîntŭ de la cea în *e*. Formele în *ăi* se întrebuinţază maĭ cu samă de la substantivele în *că*, *gă*: *Catincăi*, *Greacăi*, etc; dar alăturea cu dînsele se întrebuinţază şi cele în *ei*. La Românii din Macedoniea se află fórte desŭ forma în *ă-lieĭ*, de pildă *fétă-lieĭ*, *dadă-lieĭ*, etc...

Forma *lieĭ* ieste ca şi *luĭ* alcătuită din articolulŭ *lie+i*. Despre acestŭ *i* vomŭ maĭ avea de vorbitŭ maĭ departe.

La cuvintele bărbăteştĭ în *ă* se întrebuinţază articolulŭ femeescŭ, la cuvîntulŭ *tată* se întrebuinţază şi articularea cu *a* etc. şi cea cu *lŭ*. Deosebirea între formele cu articolŭ femeescŭ ĭeste mare, *tata*, *tatei*, etc. ĭeste vorbă familiară, iear *tatălŭ*, *tatăluĭ*, etc. se întrebuinţază în rugăciunĭ, de pildă în „*tatălŭ nostru carele ĭeştĭ*.." şi în generalŭ în limba literară.

Substantivele proprii se întrebuinţază unele nearticulate la tóte casurile, afară de G şi D; altele înse au forme articulate şi la aceste casurĭ.

Aşà: *Ioanŭ*, *Vasile*, *Gheorghe*, *Constantinŭ*, etc. nu-sŭ articulate; ĭear *Iancu*, *Radu*, *Brăteanu*, *Ionescu*, etc sîntŭ articulate.

Póte să se pară cuĭ-va ciudatŭ când ḑicemŭ că *Iancu*, *Radu* etc. sîntŭ articulate. Dar amŭ vĕḑutŭ care-i legea luĭ *u* finalŭ şi cum s'arŭ fi pututŭ păstrà acestŭ *u* în potriva legeĭ; când pretutindenea aiurea a căḑutŭ? Apoĭ în scrierile din veaculŭ trecutŭ şi maĭ di'nainte găsimŭ *Radulŭ*, *Buiulŭ*, *Văcărësculŭ*, *Albotesculŭ*, etc; şi chiar până a-ḑĭ le întrebuinţază astŭ-felĭŭ scriitoriĭ Românĭ din Bucuvina şi Transilvaniea.

Formele nóstre cu *u* întregŭ se potrivescŭ în totulŭ cu formele articulate ale substantivelorŭ bărbătescĭ şi neutre din dialectulŭ poporuluĭ de jos în Moldova şi în Munteniea etc. Aşà ţeranulŭ ḑice: *acu* în locŭ de *aculŭ*, *cerbu* în locŭ de *cerbulŭ* etc... *L* s'a pierdutŭ în asemenea locurĭ după o lege: l *finalŭ s'a prefăcutŭ în* u *şi apoĭ s'a contrasŭ cu* u *de dinaintea sa în* u, *dacă acestŭ* u *nu ĭerà accentuatŭ.* (Veḑĭ la Fonetică).

Prin urmare formele cu *u* întregŭ la numele propriĭ sîntŭ cuvinte cu rostirea populară întrate şi în limba literară şi ĭeste firescŭ lucru ca să se iscăléscă unŭ proprietariŭ aşà cum ĭĭ ḑicŭ toţĭ ómeniĭ de care-ĭ încunjuratŭ. Maĭ alesŭ că şi ómeniĭ maĭ culţĭ a casă la dînşiĭ totŭ nu vorbescŭ limba literară, ci unŭ dialectŭ învĕţatŭ din copilărie şi împestriţatŭ maĭ multŭ sau maĭ puţinŭ cu forme literare.

La genetivŭ şi dativŭ se întrebuinţază la substantivele propriĭ bărbătescĭ articolulŭ *luĭ* pusŭ înainte, de pildă: *lui Gheorghe*, *luĭ Radu*, etc... Poporulŭ întrebuinţază forma *luĭ* numaĭ înaintea celorŭ ce nu se articuléză la N şi Ac de pildă: *luĭ Constantinŭ*, etc. la acele ce sîntŭ la Nominativŭ cu *u* întregŭ, adecă articulate, întrebuinţază articululŭ la urmă: *Brăteanuluĭ*, *Raduluĭ*, etc... În limba literară, cum am spus, se pune totŭ deauna articolulŭ înainte.

Acéstă despărţire a substantivelorŭ propriĭ în două grupe: una asemĕnată de poporŭ în totulŭ cu numele comune şi altă deosebită fórte multŭ, are óre care însemnătate; dar nu ne vomŭ ocupà acuma de dînsa.

La unele substantive propriĭ bărbătescĭ în *e* se pune articolulŭ *a*, de pildă *Corde-a*, *Fete-a*, etc.; la G şi D *luĭ* pusŭ înainte.

La substantivele propriĭ femeescĭ se pune articolulŭ totŭ deauna în urmă întocmaĭ ca la cele comune; dar se cunoscŭ exemple din veacurile trecute, şi de la Macedonenĭ chiar din ḑilele nóstre, cari dovedescŭ că într'o vreme se obişnuia şi

la acestea punerea articolului înainte, de pildă: *a li Dince* în loc de *a Dince-li* adecă *a Dinceĭ*. (acesta la Macedonenĭ în dialectulŭ de la Cruşova), *ei Tamarŭ*, *ei Sara*, etc. (strînse de D-lŭ Cipariu din texturĭ vechĭ).

Se găsescŭ în texturile vechĭ pilde de punerea articoluluĭ înainte chiar şi la substantivele comune: *a ei nóstre credinţĭ*, etc.

Nota I. Articolulŭ hotărâtŭ vine din demonstrativulŭ *ille*, *illa*, *illud*, care în latina populară avea forma *elle*, *ella*, *ello*, înse articolulŭ ĭeste, cum a ḑisŭ Lambrior, o sfărmătură din demonstrativulŭ latinescŭ şi nu demonstrativulŭ întregŭ.

Iétă din care forme latinescĭ avemŭ urmaşĭ: *Le* la singuritŭ ĭeste din *elle* şi a nume jumătatea din urmă şi într'o vreme trebue să se fi întrebuinţatŭ pentru casulŭ subiectŭ de la substantivele bărbătescĭ. Aşà că *cerbu-le* trebue să fi fostŭ casulŭ subiectŭ, acuma înse a remasŭ numaĭ ca vocativŭ la substantivele în *u*; la cele în *e* forma *le* a remasŭ pentru tóte casurile, ceealaltă s'a pierdutŭ.

Forma *lu* a fostŭ pentru casulŭ regimŭ şi a nume chiar şi pentru genetivŭ şi dativŭ, maĭ târḑiu s'a întrebuinţatŭ forma compusă *lui*. La substantivele ce fuseseră o dinióră în *u* forma cu *lŭ* a remasŭ ca acusativŭ şi la casulŭ prepoşiţionalŭ; la cele în *e* s'a pierdutŭ. Aşà nu se maĭ ḑice acuma *munte-lu*, ci numaĭ *munte-le*.

Iétă cum trebue să fi fostŭ declinarea cu articolŭ în limba română într'o vreme fórte îndepărtată, la substantivele bărbătescĭ şi neutre la singuritŭ.

cas. subiectŭ:	*cerbu-le*,	*jude-le*,	*pieptu-lu*
cas. regimŭ:	*cerbu-lu*,	*judece-lu*,	*piepu-lu*

Genetivulŭ şi dativulŭ se formau cu preposiţiĭ ca şi cele nearticulate:

G.	*de cerbu lu*,	*de judece-lu*,	*de pieptu lu*,
D.	*a cerbu lu*,	*a judece lu*,	*a pieptu lu*.

Forma *lu* se află încă şi până a-ḑì în unele dialecte, de pildă la Moldovenĭ, cari ḑicŭ: dă *lu Gheorghe* în locŭ de *luĭ Gheorghe*; aceea-şĭ formă o găsimŭ şi în scrierĭ din veaculŭ alŭ XVI-lea; *lu Davidŭ fiiulŭ lu Dumneḑeu*, etc. Fórte din vechĭ timpurĭ înse s'a întrebuinţatŭ forma *lui*, alăturea cu *lu* şi apoĭ în unele dialecte numaĭ singură. În limba literară se întrebuinţază numaĭ *luĭ*.

Preposiţiea *a* s'a întrebuinţatŭ şi după înlocuirea luĭ *lu* prin *luĭ* dovadă formele *a viţinului*, etc. întrebuinţate de Macedonenĭ la dativŭ şi genetivŭ. Casulŭ dativuluĭ a înlocuitŭ în maĭ tóte locurile pe genetivulŭ vechiŭ articulatŭ făcutŭ cu *de*, aşà *a viţinului* ĭeste la Macedonenĭ şi G şi D. La noĭ s'a făcutŭ aceea-şĭ înlocuire, înse peste unŭ timpŭ s'a făcutŭ deosebire între G şi D, şi a nume s'a

întrebuințatŭ forma cu preposiție numaĭ la G, ĭear la D s'a pusŭ substantivulŭ articulatŭ cu *luĭ*, maĭ pe urmă după substantivele articulate nu s'a maĭ pusŭ preposițiea și în locŭ de *calulŭ a vecinuluĭ*, *vaca a vecinuluĭ*.... se ḑice: *calulŭ vecinuluĭ*, *vaca vecinuluĭ*, etc., Trecerea preposițieĭ *a* la genetivŭ s'a întâmplatŭ și la substantivele nearticulate, înse se găsescŭ fórte puține exemple. Acéstă trecere a luĭ *a* la genetivŭ nu ĭeste cu totulŭ necunoscută în celelalte limbĭ romanice. Așà în franțusesce în unele graiurĭ locale se ḑice: *la vache à Martin*, *la fils à Papa*, în înțelesŭ: *de la vache de Martin*, *le fils de Papa*, etc. Exemple de genetivŭ articulatŭ cu *de* putemŭ aflà în scrierile vechĭ: *pe mijlocŭ de aripele luĭ*, *grămăḑĭ de trupurile celorŭ morțĭ*, *mănăstirea de Bistrița* sau *de Seculŭ*, etc.

La înmulțitulŭ bărbătescŭ articolulŭ a avutŭ două forme *li* pentru subiectŭ și *lu* pentru regimŭ, din a doua formă *lu* nu a remasŭ vre o urmă, ĭear forma cu *li* sau *i* s'a întrebuințatŭ pentru tóte casurile, de pildă: *de omeni-li* sau de *ómeni-ĭ* a fostŭ genetivŭ și *a omeni-li* dativŭ; nu scimŭ când forma *lorŭ* genetivŭ înmulțitŭ de la *ille* s'a întrebuințatŭ pentru genetivŭ maĭ întâiŭ și apoĭ și pentru dativŭ. Forma *lorŭ* se întrebuință cu preposițiea *a*, nu găsimŭ nicĭ unŭ exemplu de genetivŭ formatŭ cu *de* și cu forma articulată prin *lorŭ*.

Forma *lieĭ* de feliulŭ ieĭ ieste genetivŭ și dativŭ și în tóte texturile românescĭ o găsimŭ; dar genetivŭ și dativŭ articulatŭ cu articolulŭ casuluĭ regimŭ trebue să fi fostŭ, *de vaca*, etc.

Forma *le* de la înmulțitulŭ femeescŭ se explică din *las* (p. ellas). Ĭear forma subiectŭ trebue să fi fostŭ *li* pentru *lae* care va fi fostŭ înlocuită prin *li* ca și la substautive. Forma *lorŭ* de feliulŭ ieĭ ĭeste bărbătéscă și neutră, femeesce arŭ fi fostŭ *larŭ*, când s'a pierdutŭ nu scimŭ, dar în românesce, până acuma nu s'a nemeritŭ peste o asemenea formă de articolŭ.

Forma neutră *le* ıeste din *ella* (p. *illa)* pluralŭ neutru, aceste substantive au avutŭ numaĭ o singură formă pentru articolŭ la casulŭ subiectŭ și la celŭ regimŭ.

Acuma ne remâne forma *a* de la articolulŭ femeescŭ. Din *ella—la* putea fi *le* pentru casulŭ subiectŭ: ĭear din *ellam-lam*, *lă* pentru celŭ regimŭ. Nicĭ una din acestea nu se cunósce Din *èllam* cu accentulŭ pe silaba întâiea a ĭeșitŭ *eauă* apoĭ *ea*, dar din *ea* cum să ne explicăm pe *a?* Lambrior credea cu putință asemenea deosebire a formeĭ *ea* în *ea* și *a*, întâiea ca pronume și a doua ca articolŭ; mie nu mi se pare cu putință. De asemenee nu potŭ să admitŭ nicĭ altă părere că adecă *a* arŭ fi din *ua* făcutŭ de *ellam* căcĭ din *ellam* arŭ fi ĭeșitŭ *eauă* și apoĭ *ea* și *uă* cum și vedemŭ la pronume, dar nu *ua*. Nu ne remâne de cât următórea explicare: din *ellàm* (cu accentulŭ pe ultimă) a trebuitŭ să se facă *auă*, apoĭ *a* care a remasŭ ca articolŭ.

Aceea-şĭ formă a pututŭ să iésă şi din *ellà* de la nominativŭ accentuatŭ pe ultimă, căcĭ formarea a două feliurĭ de forme deosebite prin accentŭ ĭeste maĭ veche de cât prefacerea luĭ *a* finalŭ neaccentuatŭ, etc. în *e*. Din *ellà* a fostŭ *auà* apoĭ *a* şi *ua*.

Nota II. Ĭeste întrebare ce să fie *alŭ, a, aĭ, ale* care se întrebuinţază înaintea genetivelorŭ acordîndu-lŭ cu substantivulŭ de care atîrnă genetivulŭ, cum se vede din exemplele următóre: *acestŭ calŭ alŭ vecineĭ, acéstă carte a vecinilorŭ, aceştĭ copiĭ aĭ morariuluĭ, aceste fete ale vecinuluĭ*, etc. Din exemple urméză că *alŭ, aĭ, a, ale* se acordă în genŭ şi numĕrŭ cu substantivulŭ de care atîrnă genetivulŭ,

Sîntŭ două părerĭ în acéstă privinţă; ceĭ maĭ mulţĭ socotŭ că *alŭ, a, aĭ, ale* ĭeste unŭ feliŭ de articolŭ sau de pronume şi pentru acésta arată că are forme deosebite ca şi articolulŭ, îlŭ apropie şi de demonstrativulŭ *ăla, aia*, etc. întrebuinţatŭ în unele dialecte românescĭ

Părerea a doua, a răposatuluĭ Lambrior, ĭeste că formele de maĭ sus sîntŭ alcătuite din prepoziţiea *a* (ad) şi din articolŭ.—Deşì de o cam dată se pare acéstă idee ciudată, îndată înse ce cercetămŭ faptele pe care o sprijinea Lambrior, vedemŭ că are dreptate şi nu a lepădatŭ de géba părerea celorŭ maĭ vechĭ şi care se pare aşà de firéscă. Se scie din studiulŭ sciinţelorŭ că adevĕrulŭ nu se potrivesce totŭ de a una cu ceea ce ne arată observarea neadîncită. Aşà cuĭ nu pare lucru fórte nesupusŭ la îndoeală că sórele se învârtesce în jurulŭ pămîntuluĭ—şi cu tóte acestea nu-ĭ aşà. Aşà şi aice să nu ne înşelămŭ cu explicaţiĭ de acelea ce se parŭ că ne sarŭ în ochĭ; firesce ĭéră-şĭ că nu trebue să căutămŭ numaĭ de cît explicărĭ încâlcite.

Maĭ întâiŭ trebue să luămŭ sama că la Moldovenĭ şi la Macedonenĭ nu se întrebuinţază *alŭ, aĭ, a, ale* înaintea genetivelorŭ, ci curatŭ numaĭ *a*. Se ḑice: *acestŭ calŭ a vecineĭ, acéstă carte a vecinilorŭ, aceştĭ copchiĭ a morariuluĭ, acesti feti a vecinuluĭ* şi tot aşà la Macedonenĭ. Cum se explicămŭ asemenea faptŭ? Orĭ că Moldoveniĭ şi Macedoneniĭ au avutŭ într'o vreme şi ieĭ acelea şĭ forme ca în limba literară şi apoĭ le-au scurtatŭ la *a*; orĭ că din potrivă forma cu *a* ĭeste cea maĭ veche şi odinióră comună tuturorŭ Românilorŭ;—ĭear formele literare formate prin lipirea articoluluĭ de prepoziţie.

Dacă amŭ primì pe cea di'ntâiŭ din aceste două părerĭ, arŭ trebuì să fie la Moldovenĭ şi la Macedonenĭ vre o lege fonetică pentru a explicà căderea grupelorŭ orĭ sunetelorŭ simple de după *a*. Dar unde ĭeste vre-o lege pentru căderea luĭ *l* finalŭ după *a* accentuatŭ orĭ neaccentuatŭ? Unde ĭeste lege pentru căderea grupelor *i* sau *li* şi *le*?—Nicĭierĭ, asemenea legĭ nicĭ n'au fostŭ nicĭ nu-sŭ în moldovenesce orĭ în macedonesce.—Pe când pentru a doua părere nu

vedemŭ nicĭ o greutate. Aşà dar arŭ urmà că părerea luĭ Lambrior ĭeste singura adevărată.

Maĭ pe urmă nu trebue să uitămŭ că prepoziţiea *a* ĭeste întrebuinţată în tóte limbele romanice pentru a forma dativulŭ ba uneorĭ şi pentru unŭ feliŭ de genetivŭ prin urmare trebue să ne aşteptămŭ a aflà prepoziţiea *a* la dativulŭ şi genetivulŭ românescŭ. După părerea luĭ Lambrior prepoziţiea singură se află în dialectulŭ moldovenescŭ şi în celŭ macedonescŭ; ĭear în forma literară prepoziţiea se află, înse unită cu prepoziţiea.

Nota III. La Macedonenĭ ĭeste la substantivele cu *u* finalŭ pierdutŭ (la dînşiĭ s'a pierdutŭ *u* când ĭerà precedatŭ de o singură consónă, altŭ-feliŭ s'a păstratŭ) forma articulată fără *u* înaintea articoluluĭ. Aşà forma articulată de la *om* nu ĭeste *omul*, ci *omlu*. La înmulţitŭ la substantivele cu *ĭ* ĭeară-şĭ se pare articolulŭ pusŭ lîngă consónă, (celŭ puţinŭ la unele), se ḑice: *perli* nu *peri-li*, etc... La substantivele femeescĭ ĭeste de asemenea de explicatŭ formele nearticulate: *steauă*, *vergeauă*, etc. cu *uă* ne pierdutŭ după legea cunoscută din fonetică, şi care aiurea s'a aplicatŭ şi la dînşiĭ, de pildă la verbe, la pronumele *ĭea* pentru *ĭeauă*, etc.

Maĭ întâiŭ voiŭ arĕta părerea luĭ Lambrior în privinţa formelorŭ: *perlu*, *omlu*, etc. Ielŭ admitea că lipirea articoluluĭ s'a făcutŭ la Româniĭ din Daciea luĭ Traianŭ înainte de căderea luĭ *u* finalŭ orĭ chiar de scurtarea luĭ, cum amŭ explicatŭ în textulŭ pentru cursulŭ inferiorŭ; ĭear pentru Româniĭ din Macedoniea admitea că lipirea s'a făcutŭ după ce se scurtase de totŭ *u* după câte o singură consónă.

Faptulŭ s'arŭ explicà deci, după Lambrior, astŭ-feliŭ: se ḑice *perlu* pentru că articolulŭ s'a lipitŭ pe când se ḑicea *per* nu *peru*; iear *lu* cu *u* întreg în loc de *perl*.. îlŭ explicà prin greutatea de a rostì grupele *rl*, *ml*, etc. şi prin analogie cu acele cuvinte la cari după două consóne se auḑea *u* întregŭ.

D-lŭ Hâjdău în *Arhiva istorică* vorbindŭ despre cuvintele românescĭ cuprinse în hrisovulŭ luĭ Stefanŭ Duşanŭ împăratulŭ Serbilorŭ, pe la 1348... spune că Macedoneniĭ trebue să fi avutŭ odinióră forme ca ale nóstre, adecă *perulu*, *omulu*, etc. şi că *u* între consónă şi *l* s'arŭ fi pĭerdutŭ maĭ pe urmă, fără a-şĭ dà părerea cum şi din ce pricină s'a făcutŭ acea pierdere, fără a arĕtà dacă arŭ pvivì înlocuirea formelorŭ vechĭ prin cele de a-ḑĭ ca unŭ fenomenŭ de analogie orĭ ca unŭ fenomenŭ foneticŭ — Se întemeéză în acéstă părere pe documentulŭ luĭ Duşanŭ în cari se află cuvinte, ca: *Oparitulu*, etc. deşi, după D-sa, Româniĭ ce trăeau pe la începutulŭ veaculuĭ alŭ XIV-lea pe lângă Scutari, ĭerau din grupa Macedoneana, de vreme ce aveau *Hinatŭ* p. *Finatŭ*, *Laloe*, etc.

Fără a ne dà părerea în privinţa Româniilorŭ de pe acolò vomŭ spune că părerea D-luĭ Hâjdău ne pare maĭ potrivită, înse o vomŭ complectà prin explicarea pricinilorŭ ce au făcutŭ înlocuirea formelorŭ vechĭ prin cele de acuma.

După ce s'a lipitŭ articolulŭ înainte de pierderea luĭ *u* finalŭ au fostŭ la toţĭ Românii forme ca *omulu*, *perulu*, etc. Maĭ pe urmă când s'a scurtatŭ *u* la formele nearticulate a începutŭ a fi óre-şĭ cum lovitóre deosebirea. Maĭ cu samă la Macedonenĭ, ne cădêndŭ *u* după două consóne orĭ-carĭ, se părea că formele articulate trebue să se deosebéscă de cele nearticulate numaĭ prin unŭ *l* mai mult. Prin urmare după cum faţă cu formele nearticulate: *ursu*, *ţerbu*, *domnu*, etc. ĭerau cele articulate *ursu-lŭ ţerbu-lŭ*, *domnu-lŭ*.. s'a putută ca şi pentru cuvintele *om*, *cap*, *lup*, etc. să se formeze *om-l*, *cap-l*, *lup-l* şi apoĭ *omlu*, *luplu*, *caplu*; ĭear formele *omu-lŭ*, *capu-lŭ*, *lu-pu-lŭ*, etc. după o luptă maĭ mare sau maĭ mică să se fi pierdutŭ.— Pentru formele de la înmulţitŭ trebue să fi fostŭ în jocŭ înriurirea singuritelorŭ şi chiar scurtarea luĭ *i* şi *perĭ* a putută lucrà asupra formeĭ *peri-li* producêndŭ altă formă *perĭlĭ* aprópe *perli*,..

Despre formele ca *steaună*, etc. Lambrior, dacă s'a ocupatŭ maĭ pe largŭ cu dînsele nu se scie, n'a publicatŭ înse nemic, nicĭ în cursurile sale n'a spusŭ altŭ feliŭ de cât că formele acestea arŭ fi nisce arhaisme păstrate la Macedonenĭ până astă-ḑi. N'a discutatŭ înse chestiea dacă acéstă formă nu cum va arŭ putea fi vre o înnoitură pricinuită de formele articulate. În adevĕrŭ ĭerà cu putinţă ca sub înriurirea deprindereĭ de a avea la tóte substantivele în articulate cu *a*, o formă în *ă*, care nu se deosebea de cea dintâĭŭ de cât prin înlocuirea luĭ *a* prin *ă* să se fi formatŭ de la formele articulate *steaua*, *vergeaua*, etc. *vergeauă*, *steauă*, etc. în loc de formele foneticesce corecte *vergea*, *stea*,...

Nota IV. Cum că fenomenulŭ lipireĭ articolului de substantive ĭeste şi la noĭ şi la Macedonenĭ maĭ vechiŭ de cât căderea luĭ *u* finalŭ se póte dovedì prin următoriulŭ raţionamentŭ:

Căderea grupeĭ *uă* după *a* accentuatŭ ĭeste maĭ nouă de cât lipirea articoluluĭ, dovadă formele *steaua*, *vergeaua*, etc. aflătóre în tóte dialectele românescĭ. Căderea grupeĭ *uă* se face după aceea-şĭ lege la toţĭ Românii (chiar şi la Macedonenĭ la verbe, pronume etc... adecă îndestule locurĭ pentru a dovedì fiinţa legeĭ şi a arĕtà că numaĭ formele în *uă* de la substantive trebue explicate) prin urmare ĭeste maĭ veche de cât a luĭ *u* care nu se face după acelea-şĭ legĭ.— Decĭ lipirea articoluluĭ fiindŭ maĭ veche de cât căderea grupeĭ *uă* şi a acesteia de cât a luĭ *u*—lipirea articoluluĭ ĭeste maĭ veche de cât căderea luĭ *u*. Ce ĭerà de doveditŭ — Prin urmare trebue să primimŭ explicaţiile date maĭ susŭ. Acuma trebue să vedemŭ documentalŭ până când putemŭ dà de urme de cuvinte românescĭ cu articolulŭ lipitŭ. Asemenea forme ne întimpină din veaculŭ alŭ treĭ-spre-ḑecelea, chiar de pe la începutŭ, adecă din cele maĭ vechĭ documente în carĭ se află pomeniţĭ Românĭ cu numele lorŭ. Aşà se află *Buiul* (1231), *Locolui*, etc... în veaculŭ alŭ trei-spre-ḑecelea. Aşà dar pe la 1200 la Românii din Daciea luĭ Traian ĭerà articolulŭ lipitŭ, în documentele despre ceĭ din peninsula balcanică

găşimŭ articolulŭ lipitŭ pe la 1348 în Hrisovulŭ luĭ Duşanŭ şi *credemŭ* cà şi în celelalte documente slave pănă la 1200.—Maĭ departe nu avemŭ urme, căcĭ forma *serbli* nu dovedesce că pe timpulŭ luĭ Constantinŭ Porfirogenitulŭ, adeca în veaculŭ alŭ ḑecelea, se lipise articolulŭ, căcĭ celŭ puţinŭ *i* n'arŭ fi trebuitŭ să fiĕ scurtatŭ şi pierdutŭ; apoĭ chiar numele Serbilorŭ putea fórte bine fi *Serbliani*... orĭ *Serbli* póte şi *Servli* p. *Servuli*, ca etimologie populară... etc.

Nota a V-a. Altŭ faptŭ care a datŭ multă bătaie de capŭ celorŭ ce s'au îndeletnicitŭ cu limba română, ĭeste pricina *de ce s'a pusŭ la noĭ articolulŭ în urma substantivelorŭ, deşì în celelalte limbĭ romanice se află la urmă.*

D-lŭ Hâjdău după mulţĭ învĕţaţĭ străinĭ ĭeste de idee că avemŭ a face cu o înriurire a limbeĭ trace şi dace, înrudită cu cea di'ntâiŭ fórte de aprópe. D-lŭ Hâjdău vede că la Albanejĭ, la Bulgarĭ şi la Românĭ se pune articolulŭ în urmă. La Bulgarĭ, ḑice D-sa, fenomenulŭ trebue să fie pricinuitŭ de limba albanesă orĭ de cea românéscă; căcĭ la Slavĭ nu se vede asemenea obiceiŭ;—La Albanejĭ şi la Românĭ înse, moştenire de la Tracĭ şi Dacĭ. Chiar şi Lambrior în cursurile ce a făcutŭ curêndŭ după ce s'a întorsŭ de la Paris, se ţinea de ideea D-luĭ Hâjdău, maĭ pe urmă înse a ajunsŭ la alte ideĭ şi a arĕtatŭ că obiceiulŭ de a pune articolulŭ în urmă n'are nevoie de explicărĭ scóse din limbĭ aşà de puţinŭ cunoscute ca cea tracă şi se póte explicà în de ajunsŭ de bine din limba latină populară.

În latina populară totŭ una de bine ĭerà (*h*)*omo elle* ca şi *elle (h)omo* şi dacă în românesce a învinsŭ construcţiea cu articolulŭ în urmă nu ne pricinuesce maĭ multă mierare de cât tóte celelalte locurĭ la cari limba română a fostŭ ca la respintene şi a apucatŭ pe o cale în locŭ de a apucà pe alta. Acela-şĭ fenomenŭ s'a întâmplatŭ cu adiectivele, cari afară de unele construcţiĭ anumite se punŭ în românesce după substantive şi nu înainte ca în alte limbĭ romanice.

Cum că în românesce a fostŭ de bună samă multă vreme obiceiŭ de a pune articolulŭ atât înainte cât şi după substantive se dovedesce de pe acele cuvinte cari şi pănă a-ḑì au articolulŭ înainte.

Chiar în limba literară se pune la substantivele bărbătescĭ propriĭ, articolulŭ înainte la G şi D singuritŭ Se ḑice *luĭ*

Gheorge sau *luĭ Florea*, etc. În vorbirea moldovenéscă locală se pune articolulŭ înainte şi la cuvintele de înrudire: *luĭ vĕrulŭ mieŭ, luĭ moşulŭ tăŭ*, etc. La Macedonenĭ se pune articolulŭ înainte şi la substantivele propriĭ femeescĭ, celŭ puţinŭ la unele: *a li Dince* p. *a Dince-li*. Asemenea forme se află în texturile nóstre vechĭ de pildă: *ieĭ Sara* nu *Sareĭ, iei* sau *iĭ Tamarŭ* nu *Tamareĭ*, etc.

Deşĭ nu cunóscemŭ texturĭ românescĭ de cât de prin veaculŭ alŭ şese-spre-ḑecelea, totu-şĭ chiar în acestea aflămŭ câte-va exemple de substantive comune cu articolulŭ înainte, de pildă: *a ieĭ nóstre credinţĭ*, etc., cum se potŭ vedea în cartea de cetire a luĭ Lambrior şi aiurea.

Câte sute de anĭ au fostŭ amêndouĕ formele totŭ una de bune şi cât timpŭ a domnitŭ póte forma cu articolulŭ înainte, nu scimŭ, dar de bună samă că fenomenulŭ a ţinutŭ sute de anĭ. Înriurire tracă nu putemŭ primì, căcĭ cine ne spune nouĕ că n'au luatŭ Albanejiĭ obiceiulŭ de la noĭ? De unde scimŭ noĭ că în limba tracă nu se va fi pusŭ articolulŭ înainte (dacă vorŭ fi avutŭ articolŭ).

Noĭ facemŭ ipotesă că tocmaĭ lipirea articoluluĭ pusŭ după substantivŭ cu substantivulŭ, a făcutŭ să predomnéscă acéstă formă; ĭear din construcţiile cu articolulŭ înainte să se păstreze numaĭ sfărmăturĭ icĭ colò pe unde se simţea nevoie de a deosebì unele categoriĭ de cuvinte de altele, ba chiar une locurĭ s'au păstratŭ ca arhaisme şi la substantivele comune. Numaĭ astŭ-feliŭ amŭ precepe cum de a fostŭ cu putinţă să scape până prin veaculŭ alŭ şese-spre-ḑecelea forme articulate cu articolulŭ pusŭ înainte.

Nota a VI-a. Deşĭ Dlŭ Cipariu a avutŭ prilejŭ să cetéscă fórte multe texturĭ românescĭ şi să capete fórte bogate cunoscinţĭ despre trecutulŭ limbeĭ nóstre; totu-şĭ ne mierămŭ cum de a ajunsŭ să-şĭ închipuie că articolulŭ s'a formatŭ prin repetarea finaleĭ şi apoĭ prin intercalarea unuĭ *l* între vocale: din *omu-u, omu-l-u*, din *lupi-i, lupi-l-i*, din *gene-e, gene-l-e;* numaĭ la femeescŭ nu se vede de unde arŭ fi pututŭ scóte astŭ-feliŭ pe *a*. Lucru ciudatŭ cum de n'a luat sama la substantivele propriĭ şi în alte limbĭ romanice şi pe urmă la legile fonetice. De aice trebue să scótemŭ închiere că chiar ómeniĭ ceĭ maĭ însemnaţĭ potŭ face une-orĭ greşelĭ neînţelese.

§. 59. Articolulŭ adiectivalŭ.

Se numesce astŭ-feliŭ pentru că se pune maĭ multŭ înaintea adiectivelorŭ, deşĭ maĭ de multŭ se obişnuea şi cu substantivele şi chiar pănă a-dĭ se păstréză în unele dialecte aprópe cu înţelesulŭ de articolŭ. Formele luĭ sîntŭ: *celŭ*, *cea*, *ceĭ*, *cele*, etc...

În expresiunĭ ca: *celŭ dreptŭ lucréză*, *omulŭ celŭ bunŭ*, *celŭ maĭ frumosŭ calŭ*, etc. *celŭ* are rolŭ de articolŭ; dacă amŭ traduce în franţusesce exemplulŭ întăiŭ şi alŭ treilea arŭ trebuĭ să înlocuimŭ *celŭ* prin *le*, adecă prin articolulŭ franţusescŭ.

În limba română maĭ veche, de pildă prin veaculŭ alŭ şese-spre-decelea, se dicea; *şi tăiè celŭ viţelŭ grasŭ*, etc. în care exemplu *celŭ* ĭeste articolŭ substantivalŭ, în altă pildă substantivulŭ nicĭ nu ĭeste însoţitŭ de articolŭ; *făcù cea tărie*. Astă-dĭ când dicemŭ: *luă cea puşcă*, *cea* are aprópe înţelesŭ de articolŭ.

Formele acestuĭ articolŭ sîntŭ:

S. *celŭ*, *celuĭ* — *cea*, *celeĭ* — *celŭ*, *celuĭ*,
În m. *ceĭ*, *celorŭ*, — *cele*, *celorŭ*—*cele*, *celorŭ*,

Notă. Demonstrativulŭ a putntŭ ajunge ca articolŭ şi în alte limbĭ romanice, de pildă într'un dialectŭ franţusescŭ demonstrativulŭ *che* corespundĕtoriŭ cu *ce* din francesa literară se ĭea ca articolŭ în locŭ de *le*.

§. 60. Articolulŭ nehotărîtŭ.

Numeralulŭ *unŭ*, *o* şi pronumele *nisce* se întrebuinţază ca articolŭ înse pentru a arĕtà că nu se ĭea cuvîntulŭ într'unŭ înţelesŭ hotărîtŭ. Aşà ĭeste şi în franţusesce. Când dicemŭ *unŭ omŭ a ĭeşıtŭ*, nu-ĭ vorba de numĕrŭ, cĭ de arĕtatŭ că omulŭ de care ni-ĭ vorba ĭeste necunoscutŭ, nehotărîtŭ.

§. 61. Adiectivele calificative.

Se numescŭ astŭ-feliŭ cuvintele ce sîntŭ nume de însuşirĭ sau calităţĭ, precum: *albŭ*, *bunŭ*, *greu*, *negru*, *ĭute*, *verde*, etc...

§. 62. Clasele adiectivelorŭ.

Adiectivele luate unulŭ câte unulŭ intră în cele treĭ clase despre carĭ amŭ vorbitŭ la substantive, căcĭ în adevĕrŭ sîntŭ adiective în *ă*, adiective în *u* sau consóne şi adiective în *e*.

Sîntŭ înse câte-va deosebirĭ între adiective şi între substantive, în privinţa formelorŭ casuale. Aşà la cele femeescĭ în *ă* sau *e* nu se află la înmulţitŭ *a* accentuatŭ prefăcutŭ în *ă*.

Aşà din *caldă* nu se face *călḑĭ*, la înmulţitulŭ femeescŭ, nicĭ din *mare* sau *tare*, *mărĭ* sau *tărĭ*.

La cele cu singuritulŭ în *eà*, ca *uşurea*, *tinerea*, *frumuşea*, etc. se maĭ întrebuinţază pe lângă aceste forme şi alta în *ică* desmierdătóre, de pildă: *uşurică*, *tinerică*, *frumuşică*, etc; dar la înmulţitŭ se ḑice numaĭ *tinerele*, *uşurele*, etc; căcĭ cele în *ĭcă* n'au.

Di'ntre cele în *e*, acele făcute din *ie* cu *i* neaccentuatŭ şi contrasŭ împreună cu *ĭe* în *e*, de pildă: *muşcătóre*, *împungătóre*, etc., nu se schimbă la înmulţitŭ, şi se ḑice: *căţele muşcătóre*, *vacĭ impungătóre*, etc...

Cele în *ie* cu *i* acccentuatŭ au înmulţitulŭ în *iĭ* de pildă: *feţe albăstriĭ*, *faţă albăstrie*, etc.

Tóte aceste adiective în *e* venite de la clasa întâea se cunoscŭ pe aceea că au pentru bărbătescŭ şi neutru singuritŭ o formă în *iu* sau *iŭ* şi nu totŭ cu *e* ca cele vechĭ din clasa a treia, precum *verde*, *mare*, etc.

În privinţa celorŭ neutre putemŭ spune că nu se află de cele cu înmulţitulŭ în *urĭ* cĭ numaĭ în *e* la clasa a doua şi în *i* la a treia. Aşà *bunŭ*, *vestitŭ* etc. au înmulţitulŭ neutru în *e*: *bune*, *vestite*; dar unele în *cŭ*, *gŭ*,... au la neutru *i* ca şi la celelalte genurĭ, în loculŭ formeĭ maĭ vechĭ în *e*: *lungŭ*, *secŭ*... *lungĭ*, *secĭ*, etc. Din cele în *e* voiŭ aduce exemple: *dealŭ verde*... *dealurĭ verḑĭ*; *dealŭ cenuşiu*—*dealurĭ cenuşiĭ*; ĭear cele în *iŭ* au înmulţitulŭ în *e* ca la femeescŭ: *visŭ amăgitoriŭ* — *vise amăgitóre*; *tunetŭ îngrozitoriŭ* — *tunete îngrozitóre*; etc.

Înse dacă ne uitămŭ la numĕrulŭ formelorŭ ce au pentru genurĭ la singuritŭ, putemŭ ḑice că adiectivele calificative sîntŭ de două feliurĭ cu două finale şi cu una.

La grupa întâiea numĕrămŭ întâiŭ pe cele cu bărbătesculŭ și neutrulŭ în *u* întregŭ orĭ în consóne, ĭear cu femeesculŭ în *ă*, precum: *bunŭ, bună; secŭ, sacă; albŭ, albă; acru, acră;* etc.

Totŭ aice sînt cele cu bărbătesculŭ și neutrulŭ în *iu* (cu *i* acc.) și în *iŭ* (cu *ι* neacc.), ĭear la femeescŭ in *ie* (la cele cu *i* acc.) orĭ în *e* (la celelalte). Acestea fuseseră în alte timpurí în *iă* la femeescŭ la casulŭ regimŭ.

Totŭ aice se numĕră acele adiective cari au bărbătesculŭ și neutrulŭ în *elŭ* și femeesculŭ în *ea* p. *eauă* sau *eală*, de pilda: *frumușelŭ-frumușea, tinerelŭ-tinerea*, etc.

La grupa a doua sîntŭ acele cu o formă în *e* pentru tóte genurile: *verde, mare, ĭute, fierbinte*, etc.

Grupa întâiea corespunde cu adiectivele latinescĭ de treĭ finale; ĭear a doua cu cele de două finale.

In privința păstrăreĭ acestorŭ două grupe limba română se deosebesce de franțusasca de astă-ḑĭ care a pierdutŭ adiectivulŭ cu o singură finală. Așà în locŭ să aibă *vert* pentru amêndouĕ genurile, a formatŭ unŭ femeescŭ *verte*; adecă clasa întâiea a absorbitŭ pe a doua. In franțusasca veche ĭerà înse ca și la noĭ până după o mie... și până a-ḑĭ au remasŭ câte-va construcțiĭ cu adiectivele după forma veche: *Grand'mère, Grand'route*, etc. (din greșală scrise cu apostrofŭ, căcĭ *grand* ĭeste forma veche a femeesculuĭ la adiectivele cu o singură finală și *e* n'a pututŭ să se piérdă între consóne.

§. 63. Gradele de compărare.

Pentru a arĕtà gradulŭ *positivŭ*, adecă calitatea fără vre o comparare cu altele se întrebuințază însu-șĭ adiectivulŭ, de pildă: *bunŭ, lungŭ*, etc.

Pentru *comparativŭ*, adecă dacă voim a arĕtà că o însușire se află într'unŭ gradŭ maĭ mare la unŭ lucru de cât la altulŭ se întrebuințază positivulŭ punêndu-ĭ înainte adverbulŭ *maĭ*, de pildă: *maĭ bunŭ, maĭ frumosŭ*, etc.

Pentru *superlativulŭ absolutŭ*, adecă pentru acelŭ gradŭ de compărare prin care arĕtămŭ că o însușire se află la unŭ lucru într'unŭ gradŭ fórte înaltŭ, de pildă: *omŭ fórte de-*

şteptŭ. Acestŭ superlativŭ se face prin adverbele : *fórte*, *prea*, etc. *Superlativulŭ relativŭ* arată o însuşire într'unŭ gradŭ maĭ mare de cât în alte lucrurĭ, nu înse în sine luată, de pildă : *celŭ maĭ mare omŭ din oraşulŭ acesta*, *celŭ maĭ silitoriŭ din cutare clasă*,.., şi se formézá articulândŭ cu *celŭ*, *cea*, etc. comparativulŭ.

Acestŭ modŭ de a arĕtà gradele de compărare se potrivesce cu celŭ din franţusesce, în adevĕrŭ şi în acéstă limbă se face comparativulŭ prin ajutoriulŭ luĭ *plus*, superlativulŭ absolutŭ prin *très* şi celŭ relativŭ prin articularea cu *le*, *la*, *les*, a comparativelorŭ.

Notă. În latinésca clasică se scie că se făcea gradele de compărare orĭ prin sufirte orĭ prin circumscriere. Ca exemplu de feliulŭ întâiŭ amintimŭ pe *doctus*, *docta*, *doctum*—*doctior*, *doctius*,—*doctissimus*, *doctissima*, *doctissimum* ; ĭear de alŭ doilea : *idoneus*, *idonea*, *idoneum*—*magis idoneus*...—*maxime idoneus*. Comparaţiea românéscă ĭeste după tipulŭ alŭ doilea şi superlativulŭ absolutŭ cu *valde* etc. încă samĕnă fórte bine cu alŭ nostru.

În limba română de astă-ḑĭ pre cât şi în texturile remase nu mi s'a întâmplatŭ să bagŭ de samă sau să aflu citatŭ de cine-va vre unŭ comparativŭ orĭ superlativŭ di'ntre cele cu sufipte strecuratŭ până la noĭ ;—numaĭ unŭ singurŭ cuvîntŭ *mare*, care acuma nicĭ nu maĭ are înţelesŭ de comparativŭ ĭeste de feliulŭ luĭ comparativŭ. Lambrior în cursurile luĭ a primitŭ explicarea că din *maiorem* s'a făcutŭ într'unŭ dialectŭ *maiere* cum din *din piciore* s'a făcutŭ *picere*, apoĭ din *maiere*, *mare*. Forma *maiere* o aflămŭ după spusa luĭ Lambrior la Macedonenĭ şi unŭ bulgarŭ Şoimirovicĭ în veaculŭ alŭ XVII ne citézá acéstă formă ca românéscă. În franţusesce au remasŭ urme maĭ numeróse, aşà : *pirc* ĭeste *peiorem*, *meilleur-melliorem*, *moindre-minorem*, *maire-maiorem*, *seigneur-seniorem*, etc ; dar încă şi din acele puţine cele maĭ multe şi-au pierdutŭ înţelesulŭ.

În italienesce se află mulţime de exemple de superlative cu sufiptulŭ *issimo*, pe lângă obiceiulŭ de ale face din comparativele cu *piu* prin ajutoriulŭ articoluluĭ. Apoĭ forme ca *migliore*, *peggiore*, etc... sîntŭ tóte remăşiţĭ din formele de compărare latinescŭ. La noĭ în românesce încă trebue să fi fostŭ destulă vreme şi numaĭ cu timpulŭ s'au pierdutŭ în lupte cu celelalte, *mare* singurŭ a scăpatŭ, dar chiar ĭelŭ singurŭ, afară de faptulŭ că în latina populară ĭerau forme de comparare prin ajutoriulŭ sufiptelorŭ, ne dovedesce că pierderea acelorŭ forme nu s'a făcutŭ chiar la începutulŭ limbeĭ, ci în cóce.

§. 64. Despre Numerale.

Numeralele sîntŭ nisce cuvinte ce hotărescŭ înţelesulŭ substantivelorŭ respunḑêndŭ la întrebările: *câţĭ? alŭ câtelea? de câte orĭ? câte câţĭ?*

§. 65. Numerale cardinale.

Acestea respundŭ la intrebările: *câţĭ? câte?* Iétă lista lorŭ:

unulŭ, una, unŭ, o	*optŭ-spre-ḑece*
doĭ, douĕ	*nouĕ-spre-ḑece*
treĭ	*douĕ-ḑecĭ*
patru	*treĭ-ḑecĭ*
cincĭ	*patru-ḑecĭ*
şese	*cincĭ-ḑecĭ*
şepte	*şese-ḑecĭ*
optŭ	*şepte-ḑecĭ*
nouĕ	*optŭ-ḑecĭ*
ḑece	*nouĕ-ḑecĭ*
unŭ-spre-ḑece	*o sută*
doĭ-spre-ḑece sau	*douĕ sute*
douĕ-spre-ḑece	etc.
treĭ-spre-ḑece	*o mie*
patru-spre-ḑece	*douĕ miĭ*
cincĭ-spre-ḑece	etc.
şese-spre-ḑece	*unŭ milionŭ*
şepte-spre-ḑece	*unŭ bilionŭ*, etc...

Numĕrulŭ *unulŭ* se întrebuinţază maĭ adesea sub forma populară *unu* şi ĭeste articulatŭ ca şi *una*. Formele nearticulate *unŭ* şi *o* în locŭ de *ună* se întrebuinţază ca articole şi pentru a numĕrà de pildă, la *o sută*, etc. orĭ la *unŭ-spre-zece*. La Macedonenĭ ĭeste şi forma *ună* şi *nă*. O alŭ nostru dacă s'a făcutu din *ună*, cum se pare, apoĭ s'a întâmplatŭ prefacerea într'unŭ dialectŭ din care ne-a remasŭ *grâu* p. *grânŭ*, *frâu* p. *frânŭ*, *brâu* p. *brânŭ*, etc. În *dăunăzĭ* avemŭ şi noĭ forma *ună*.

Doĭ nu se articuléză nici în limba literară nicĭ în moldovenesce, dar la Macedonenĭ se ḑice şi *doi-li*, adecă cu articulŭ.

Forma *şesé* nu vine de a dreptulŭ din *sex*, căcĭ din acésta a dat *sei* ca în italienesce apoĭ *şeĭ*, pe care-lŭ găsimŭ în *şei-ḑecĭ* sau *şĕi-ḑĕcĭ* alŭ Moldovenilorŭ.

Numerele de la 10 pănă la 20 sîntŭ alcătuite din cuvinte latinescĭ, înse nu după obiceiulŭ limbeĭ latine orĭ alŭ celorlalte limbĭ romanice maĭ cunoscute, ca: francesa şi italieana, etc. Modulŭ nostru de numĕrare samĕnă cu alŭ Albanejilorŭ şi alŭ Slavilorŭ şi la acestea şi la formarea numelorŭ pentru ḑecĭ. Din aceste din urmă a maĭ remasŭ la Macedonenĭ *viginti* sub forma *ĭinĭiţĭ*.

Din acestŭ faptŭ urméză ca modulŭ de numĕrare romanicŭ va fi fostŭ în limba română întrebuinţatŭ, dar că a fostŭ înlocuitŭ prin altulŭ nou, maĭ lămuritŭ, înse nemoştenitŭ din latinesce. Póte că înainte de 1000 să fi fostŭ sistemulŭ vechiŭ de numĕrare, dar unde avemŭ documente de pe atuncĭ!

Cuvîntulŭ *sută* ĭeste slavŭ, *mie* ĭe latinescŭ, *milionŭ*, *bilionŭ*, etc. luate de curêndŭ din franţusesce orĭ italienesce. În locŭ de milionŭ se ḑicea *mie de miĭ*.

§. 66. Numerale ordinale.

Acestea respundŭ la întrebarea *alŭ câtelea? a câtea? aĭ câtelea? ale câtelea?* şi arată şirulŭ.

Iétă şirulŭ lorŭ:

întăiulŭ întăiea
întăiĭ, întăile;
alŭ doilea, a doua
alŭ treilea, a treia
alŭ patrulea, a patra
alŭ cincilea, a cincea
. . . .
alŭ ḑecelea, a ḑecea,
alŭ unŭ spre-ḑecelea...
. . . .
alŭ două ḑecelea
. . . .
alŭ sutălea
alŭ douĕ-sutelea
. . . .
alŭ miilea, a miea
alŭ milionălea, a milióna etc.

Notă. Pentru numerele între zecĭ, sau între sute se face ordinalele în chipulŭ următoriŭ: *alŭ douĕ-ḑecĭ şi şeselea, alŭ trei sute şepte-zecĭ şi optulea, a nouĕ sute nouĕ-ḑecĭ şi noua,* etc., adecă se pune *alŭ, a...* înainte şi la numĕrulŭ din urmă *le-a* sau *a* numaĭ.

Din numeralele ordinale latinescĭ nu ne-a remasŭ în întrebuințările obișnuite nicĭ unulŭ, ordinalele românescĭ sîntŭ făcute după unŭ tipŭ deosebitŭ. Să cercetămŭ din ce se alcătuesce *alŭ doilea*, maĭ întâiŭ aflămŭ pe *doĭ* care ĭeste numeralulŭ cardinalŭ, apoĭ *le a* care nu póte fi de cât articolulŭ *le* și unŭ demonstrativŭ *a* pe care îlŭ maĭ găsimŭ și în formele *aceluia*, *acestora*, etc...; *alŭ* de la începutŭ nu póte fi altă ce-va de cât *a* (preposiția *ad*) și articolulŭ bărbătescŭ și neutru *lŭ*. La femeescŭ avemŭ *a doua* care ĭeste compusă din acelea-șĭ elemente adecă *a* (prep.) *a* (articolŭ femeescŭ) *două* (numeralulŭ cardinalŭ), *a* (articolulŭ fem.) și *a* demonstrativulŭ adverbialŭ (póte din *hac* lat.) Așà dară forma veche *a a două a a* în cari prin contragere s'a făcutŭ *a doua*. La Moldoveni avemŭ *a* preposiția, faptŭ care vine în sprijinulŭ ideeĭ luĭ Lambrior.

Înmulțitele arŭ fi trebuitŭ să fie *ai doiĭ*, *ale douĕlea*... înse nu se întrebuințază celŭ puținŭ în Moldova, în texturĭ maĭ vechĭ le maĭ găsimŭ: astă-ḑĭ se ḑice *ai doilea*, *ale doilea*, ba și *a doilea* p. singuritŭ femeescŭ, adecă forma *doilea* orĭ *a doilea* se întrebuințază neschimbată după genŭ și numĕrŭ. În limba literară se încunjură construcțiile în cari s'arŭ cere *ai doilea*, *ale douĕlea*, etc. Numaĭ la *întâiulŭ*. *întâiea* se întrebuințază înmulțitele *întâiĭ întâile*, dar acestŭ numeralŭ se maĭ deosebesce de celelalte și prin aceea că n'are *alŭ*, *aĭ*, *ale*, *a* înainte și nu ĭeste formatŭ de la *unulŭ*.

Din ordinalele latinescĭ s'a păstratŭ numaĭ *primŭ*, *primă* înse numaĭ în *primăvară* care-ĭ cuvîntŭ compusŭ, în *cale primară* (cea dintâiŭ cale ce o facŭ la părinţĭ ceĭ însurațĭ de curêndŭ), în care cuvîntulŭ *primară* ĭeste făcutŭ din *primă*, etc. Ne-a maĭ remasŭ *tertio* în *anŭ țerțiŭ* sau *țerțŭ*, adecă alŭ treilea anŭ. Cuvîntulŭ *păresmă* încă ĭeste dintr'unŭ numeralŭ ordinalŭ—*quaresemam* (quadragesima).

§. 67. Numerale distributive.

La întrebarea *câte*, *câţĭ?* *câte*, *câte?* se respunde prin nisce construcţiĭ cari ţinŭ locŭ de numerale distributive, precum: *câte unulŭ*, *câte una*; câte *doĭ*, *câte două*; *câte o sută*, *câte o mie*, etc. Forma *câte* se întrebuinţază neschimbată la genŭ.

§. 68. Numerale multiplicative.

Acestea respundŭ la întrebarea *de câte orĭ?* De pildă: *o dată, de două orĭ, de treĭ orĭ, de patru orĭ....* Cum se vede nicĭ urmă de numeralele latinescĭ de acestŭ feliŭ nu a remasŭ.

§. 69. Numerale adverbiale.

De acestŭ feliŭ sîntŭ: *îndoitŭ, întreitŭ, împătritŭ*, etc.

Notă. După cele spuse vedemŭ că din numeralele așà de multe ale Latinilorŭ, nu ne-au remasŭ de cât multe nume de la cele cardinale, de la cari s'au formatŭ în feliurite chipurĭ construcțiĭ pentru a împlea golulŭ ce l'arŭ fi lăsatŭ pieirea sistemuluĭ latinŭ. De-șĭ în celelalte limbĭ romanice s'au păstratŭ urme maĭ numeróse, totu-șĭ și acolò sistemulŭ numeralelorŭ s'a simplificatŭ.

§. 70. Pronumele.

Se numescŭ astŭ-feliŭ cuvintele cari ținŭ loculŭ numeluĭ și sîntŭ de maĭ multe feliurĭ: *personale, demonstrative, posesive, reflexive, întrebătóre* și *nehotărite.* După ce vomŭ sfârșì cu formele ce ne arată pronumele și cu întrebuințarea unorŭ feliurĭ și ca adiective, vomŭ atinge în scurtŭ chestiea clasificăreĭ adiectivelorŭ și a pronumelorŭ.

§. 71. Pronumele personale.

Acestea țină loculŭ numelorŭ arĕtândŭ lămuritŭ ce rolŭ jócă în vorbire lucrulŭ sau ființa cu numele înlocuitŭ. Se scie din școlele primarĭ că se chieamă *persóna întăiea* acea ce vorbesce, *a doua* cea cătră care se vorbesce, *a treiea* cea despre care se vorbesce.

Iétă formele:

Pers. I-a		Pers. II-a	
	S.		S.
N.	*Ieŭ,*	N.	*Tu,*
G.	n'are	G.	n'are
D.	*mie, mi, mĭ, îmĭ*	D.	*ție, ți, țĭ, îțĭ,*
Ac.	*pre mine, mĕ*	Ac.	*pre tine, te,*
Prep.	*de la mine, prin mine,* etc.	Prep.	*de la tine, prin tine,* etc.
	Înm.		Înm.
N.	*Noĭ,*	N.	*Voĭ,*
G.	n'are	G.	n'are
D.	*nouĕ, ne, ni,*	D.	*vouĕ, vă, vi,*
Ac.	*pre noĭ, ne*	Ac.	*pre voĭ, vă,*
Prep.	*de la noĭ, prin noĭ,* etc.	Prep.	*de la voĭ, prin voĭ,* etc.

Pers. a III-a

bărbătescŭ		femeescŭ	
	S.		S.
N.	*Ielŭ*	N.	*Iea*
G.	*luĭ* sau *a luĭ*	G.	*ieĭ* sau *a ieĭ*
D.	*luĭ*	D.	*ieĭ, i, îĭ*
Ac.	*pre ĭelŭ, îlŭ, lŭ,*	Ac.	*ĭea, o,*
Prep.	*de la ĭelŭ, prin ĭelŭ,* etc.	Prep.	*de la ĭea, prin ĭea,..*
	Înm.		Înm.
N.	*Ieĭ,*	N.	*Iele*
G.	*lorŭ* sau *a lorŭ,*	G.	*lorŭ* sau *a lorŭ*
D.	*lorŭ, le, li*	D.	*lorŭ, le, li*
Ac.	*pre ĭeĭ, i, îĭ,*	Ac.	*pre ĭele, le*
Prep.	*de la ĭeĭ, prin ĭeĭ,* etc.	Prep.	*de la ĭele, prin ĭele,...*

Pentru neutru se întrebuințază la singuritŭ formele bărbătescĭ, ĭear pentru înmulțitŭ cele femeescĭ. La persóna întâiea și a doua sîntŭ acelea-șĭ forme pentru bărbătescŭ și p. femeescŭ.

La persóna a treia maĭ ĭeste unŭ pronume

D. *șie* sau *sie, și, șĭ, îșĭ*
Ac. *pre sine, se*
Prep. *de la sine, prin sine, cu sine,* etc.

Aceste forme sîntŭ și pentru singuritŭ și pentru înmulțitŭ.

Formele *îmĭ* și *mi* s'au făcutŭ din *mi*, *îțĭ* și *țĭ* din *ți*, *îșĭ* și *șĭ* din *și*, *îlŭ* și *lŭ* din *lu*, *iĭ* și *ĭ* din *li*,... Iétă cum: În romănesce lipseau în vechime aceste forme maĭ nouĕ făcute din *mi*, *ți*, *și*, *li* și numaĭ după ce a începutŭ *i* finalŭ neaccentuatŭ a se scurtà, a începutŭ a se deosebì de o cam dată douĕ feliurĭ de forme: unele cu *i* întregŭ în acele construcțiĭ în cari *i* fusese accentuatŭ, de pildă: *mi lu dă*, *mi-lŭ dă*; *ți lu spune*, *ți-lŭ spune*; etc.. și altele cu *ĭ*, de pildă: *dă-mĭ*, *spune-mĭ*, *rîdică-țĭ*, etc. Formele cu *ĭ* înse cu *î* înainte s'au formatŭ când pronumele fuseseră înainte de verbe începĕtóre cu consóne orĭ înainte de verbe începĕtóre cu vocale înse de maĭ multe silabe. De pildă vomŭ aduce: *mi dă*, *mi spune*, *mi arată*, etc. cari au ajunsŭ la *îmĭ dă*, *îmĭ spune*, *îmĭ arată*, etc. Din *mi a datŭ* s'a făcutŭ înse *mi-a datŭ*.

De aice urméză ca regulă de ortografie că nu trebue de pusŭ apostrofŭ când se află *mĭ* după vre unŭ verbŭ, ci liniuță de vreme ce nu lipsesce vre o vocală: *dă-mĭ*, *spune-mĭ*, *arată-mĭ* și nu *dă'mĭ*, *spune'mĭ*, *arată'mĭ*, etc... Trebue de pusŭ înse apostrofŭ când s'a făcutŭ, în poesie sau alt-feliŭ, o contragere, de pildă dacă în locŭ să ḑicemŭ *ómeniĭ îmĭ arată*... *ómeni'mĭ arată*, etc. și putemŭ cunósce aceste construcțiĭ de pe aceea că potŭ fi înlocuite prin altele cu *îmĭ*, *îțĭ*, etc.

Forma *lŭ* s'a făcutŭ din *lu* prin scurtarea luĭ *u*, ĭear *îlŭ* din *lŭ* prin desvoltarea unuĭ *î* înainte de *lŭ*, când pronumele fusese pusŭ înainte de verbe cari împlineau condițiile pentru a se pricinuì *îmĭ*, *îțĭ* din *mi* și *ți*. Forma cu *lu* întregŭ a fostŭ de pildă în *lu amŭ*, etc... dar după cum din *nu amŭ* s'a făcutŭ *n'amŭ*, din *lu amŭ* s'a făcutŭ *l'amŭ*.

Formele *iĭ* și *ĭ* au fostŭ maĭ de multŭ *îlĭ* și *lĭ* cu *l* muiatŭ și s'au făcutŭ din *li* după acelea-șĭ regule ca și *îmĭ* din *mi*.

La D și Ac. la amîndouĕ numerele și la câte-trele persónele se află câte douĕ forme, una lungă și una scurtă. Iétă formele lungĭ: *mie*, *mine*, *ție*, *tine*; *șie*, *sine*; *luĭ*, *ĭelŭ*; *ĭeĭ* și *ĭea*; *nouĕ*, *noĭ*; *vouĕ*, *voĭ*; *lorŭ*, *ieĭ*.

Din aceste forme în fie-care grupă cea di'ntăiŭ ĭeste pentru dativŭ și a doua pentru acusativŭ și acéstă din urmă nu se întrebuințază fără preposițiea *pre*. Altŭ caracterŭ alŭ formelorŭ lungĭ ĭeste că, afară de în respunsurĭ, nu se potŭ întrebuințà singure lângă verbŭ, ci numaĭ de cât trebue să fie

însoţite de formele scurte corespundĕtóre. Aşà, nu se póte ḑice: *Ielŭ bătù mine* orĭ *ĭelŭ bătù pre mine*, ci *ĭelŭ mĕ bătù pre mine*, orĭ numaĭ *ĭelŭ mĕ bătù*; de asemenea nu se póte ḑice: *tu aĭ vĕḑutŭ ĭelŭ* orĭ *tu aĭ vĕḑutŭ pre ĭelŭ*, ci *tu l'aĭ vĕḑutŭ pre ĭelŭ* orĭ *tu l'aĭ vĕḑutŭ*, etc

În românesce vechiŭ se aflau înse formele lungĭ de la acusativŭ fără prepoşiţie, căcĭ pe atuncĭ nicĭ înaintea numelorŭ propriĭ sau de fiinţĭ nu se punea *pre*. Se ḑicea: *vĕḑù mine, vĕḑù noĭ*, etc. Din exemplele date se vede că nicĭ de ceealaltă regulă nu se ţineau, adecă întrebuinţau numaĭ formele lungĭ orĭ numaĭ cele scurte şi nu ĭerau datorĭ să le puĭe pe amêndouĕ ca noĭ.

Iétă acuma câte-va exemple de respunsurĭ în carĭ cum amŭ spusŭ se întrebuinţază formele lungĭ singure: *Cuĭ să dau cartea? Mie; Pe cine aĭ vĕḑutŭ? Pe tine*, etc...

La casulŭ regimŭ la înmulţitŭ au fostŭ în românesce vechiŭ formele *nă* (pers. I-a), *vă* (pers. a II-a) şi *lă* (pers. a III-a bărbătéscă pentru femeescŭ şi neutru casulŭ regimŭ a fostŭ *le* din *las* şi *la* sub înriurirea finaleĭ *e* de la alte cuvinte neutre şi femeescĭ, căcĭ altŭ feliŭ trebuea să fie *la*). Astă-ḑĭ numaĭ *vă* a remasŭ dar însoţitŭ de *vi*; în locŭ de *nă* care nu se maĭ aude avemŭ *ne* şi *ni*; ĭear în locŭ de *lă*, *le* şi *li*. La Moldovenĭ (celŭ puţinŭ în partea de susŭ a ţereĭ) se pune aprópe totŭ deauna forma *vă* sau *vâ* şi forma *vi* maĭ nu se aude. Aşà ḑicŭ: *vâ-ĭ prietenŭ, uĭtaţĭ-vâ, vă vede, vâ-lŭ arĕtŭ*, etc... Avemŭ decĭ o remăşiţă din limba veche, după cum amŭ vĕḑutŭ la forma *lu* p. *luĭ* şi la *a* în locŭ de *alŭ, aĭ, ale*,... măcar că de altŭ-feliŭ dialectulŭ moldovenescŭ a suferitŭ maĭ multe schimbărĭ de cât altele.

Formele *ne*, *ni* şi *vi* nu au avutŭ cum se face din alte forme ale pronumelorŭ, căcĭ *nis* şi *vis* din latina arhaică n'au pututŭ fi păstrate până la noĭ, dovadă că formele *ne, ni, vi* sîntŭ nouĕ, făcute în lăuntrulŭ limbeĭ, ĭeste lipsa lorŭ în textulŭ de la Voroneţŭ, şi neprefacerea luĭ *l* orĭ *v* înainte de *i*, în *vi* şi *li*. Sub influinţa formelorŭ neutre şi femeescĭ *le* s'a pututŭ produce asemenea forme şi la persónele la carĭ nu ĭerà deosebire de genŭ.

Cum se explică formele *vă, nă, lă*. Se credea că din *ve, ne, le*, Lambrior înse le-a explicatŭ din *nos, vos, los—no, vo, lo* prin prefacerea luĭ *o* finalŭ accentuatŭ în *ă*. Şi în adevĕrŭ nu ĭerà cu putinţă să ne închipuimŭ prefacerea luĭ *e* în *ă* după *l* sau după *v*, ba încă la Macedonenĭ.

Formele *voĭ, noĭ*, se explică din *vo, no* cu adăogirea luĭ *i* privitŭ

ca semnŭ alŭ casuluĭ subiectŭ la înmulţitulŭ numelorŭ, adiectivelorŭ şi pronumelorŭ bărbătescĭ şi femeescĭ; *vo* şi *no* ca regime au remasŭ în *o* şi apoĭ *o* a trecutŭ în *ă*.

Formele *nouĕ*, *vouĕ* sîntŭ din *nobis*, *vobis* cu *i* scurtŭ, deci *nobe*, *vobe* în latina populară. Formele *mie*, *ţie*, *şie* sîntŭ din *mihi*, *tibi*, *sibi*, cu *i* finalŭ scurtŭ, deci *mihe*, etc. în graiulŭ popularŭ. Cele scurte vechĭ *mi*, *ti*, *si* vorŭ fi fostŭ în latina populară, de vreme ce le găsimŭ şi în alte limbĭ romanice. *Mĕ*, *te*, *se* sîntŭ latinescele *me*, *te*, *se* cu *e* lungŭ. Nominativulŭ *Ieu* care se maĭ află în dialecte şi sub forma *Io* şi totŭ sub acéstă formă în documentele domnilorŭ Românĭ cari începeau cu *Io*. Uniĭ au credutŭ că *Io* arŭ fi *Ionŭ*, de la numele *Ioniţă*, dar Lambrior spunea cu dreptŭ cuvîntŭ că *Io* nu ĭeste de cât traducerea cuvîntuluĭ slavŭ мы cu care începeau domniĭ acestorŭ popóre actele lorŭ. *G* din *Ego* trebue să se fi pierdutŭ din latina populară, căcĭ nu-lŭ găsimŭ în nicĭ una din limbele romanice şi la tóte trebue de presupusŭ forma *io* la temelie, orĭ maĭ bine *eo*.

Cum se vede la pronume s'au păstrătŭ maĭ bine casurile şi după cum în latinesce la pronume s'au păstratŭ mulţime de forme vechĭ pierdute la nume, totŭ aşà s'a întâmplatŭ şi în limbele romanice comparate cu cea latinéscă. Aşà unde găsimŭ la nume genetivulŭ înmulţitŭ în *orŭ* adecă formatŭ cu sufiptulŭ *rum*, pe când la pronume îlŭ găsimŭ în *lorŭ* din *illorum* (*ellorom*), apoĭ dativulŭ înmulţitŭ şi singuritŭ la persóna întâiea şi a doua—*mie, mi*; *ţie*, *ţi*; *nouĕ*, *vouĕ*; de asemenea casulŭ subiectŭ şi casulŭ regimŭ fórte bine deosebite în întrebuinţare, celŭ puţinŭ în parte, şi formate din cele latinescĭ. Aşà *ĭeu* din *ego* şi *tu* din *tu*, întrebuinţate numaĭ ca subiecte, sau ca vocative; *me*, *te* numaĭ ca acusative, etc. Ba chiar la înmulţitŭ unde arŭ fi pututŭ să ĭésă *nă* (nos) *vă* (vos) pentru N şi Ac. avemŭ forme nouĕ *noĭ*, *voĭ* p. nominativŭ—cari înse au ajunsŭ să fie şi forme lungĭ pentru acusativŭ,

Formele *mine, tine*, *sine* maĭ din vechiŭ *mene*, *tene*, *sene*, nu sîntŭ încă bine explicate, că potŭ fi de origină romană se vede de pe dialectele italienescĭ.

La persóna a treia nominativulŭ *ĭelŭ* şi *ĭea* se explică din *illum* (ellom) şi *ellam*, adecă din casulŭ acusativŭ, casulŭ subiectŭ arŭ fi datŭ *ele* (*ille-elle*) pentru bărbătescŭ, *ĭelŭ* (*illum*, *ello*) p. neutru şi *ele* (*illa-ella*) pentru femeescŭ Aşà că la acestŭ pronume nu s'a păstratŭ casulŭ subiectŭ ca la cele de la persóna întâiea şi a doua. Genetivulŭ *luĭ* ĭeste din formele cu accentulŭ pe finală din *ellòm* (p. *illum*) şi a fostŭ maĭ întâiŭ *lu*, dar încă din latina populară s'a lipitŭ p. casulŭ dativuluĭ adverbul *hic* sub forma *i* deci *lu*+*i*=*illum*+*hic*. Totŭ aşà găsimŭ şi în franţusesce *lui* şi în italienesce *lui*,... Acéstă formă a ajunsŭ ca articolŭ, înse cum amŭ vĕdutŭ se vede că forma articoluluĭ a fostŭ multă vreme *lu* p G şi D... şi numaĭ târdiu i-a luatŭ loculŭ, înse nu în tóte dialectele, celŭ puţinŭ nu pretutindenea, forma pronuminală.

La genetivulŭ şi dativulŭ femeescŭ încă s'a păstratŭ o formă de

altŭ feliŭ pierdută, adecă unŭ genetivo-dativŭ. În poporŭ se dicea *illae* nu *illius*, *illi* pentru G şi D. Din *illae* accentuatŭ pe ultimă s'a formatŭ *lae*, *le* (cu *e* deschisŭ), apoĭ *lie* şi cu adverbŭ *lie*+*i* şi apoĭ prin muierea luĭ *l* şi prefacerea în ĭotŭ—*ieĭ*. Totŭ acéstă formă o are şi articolulŭ care s'a formatŭ din pronumele *ille*, *illa illud*, forma veche va fi fostŭ *lie*, fără adverbŭ, care se vede în *li* alŭ Macedonenilorŭ *a li Dince* şi în *Sâmbăteli* la 1231 în Transilvaniea (vedĭ Fonetica).

Pentru dativŭ sing. maĭ ĭeste forma *i*, din vechiŭ *li* din care s'au făcutŭ *ilĭ*; *lĭ* (îĭ, ĭ). Ce să fie acestŭ *lĭ*? Alta nu póte fi de cât o remăşiţă din *illi* cu accentulŭ pe ultimă, *li* apoĭ *i*...

La acusativŭ sîntŭ formele lungĭ *ĭelŭ* şi *ĭea* cari au fostŭ explicate din *ellom* şi *ellam* cea din urmă trecêndŭ prin *ĭeauă*. Formele scurte sîntŭ p. bărbătescŭ *lu* din care s'a făcutŭ *lŭ*, *l'* şi *ilŭ* şi pentru femeescŭ *o*. Celŭ di'ntâiŭ se explică din *ellom* care a datŭ *lò* apoĭ *lu*; Ceealaltă formă *o* din *ellam*, *eauă*, care s'a despărţitŭ în *ea* şi *uă* sau *o*.

Ieĭ ĭeste *elli* (illi); *ele*, *ellas* (illas); *lorŭ*, *ellorom* şi a nume ca şi în celelalte limbĭ romanice partea *lorom* numaĭ, care se întrebuinţază pentru tóte genurile. La dativŭ pe lângă *lorŭ* maĭ ĭeste *le* şi *li* pentru tóte genurile forma *lă* (los) s'a pierdutŭ. La acusativŭ bărbătescŭ pe lîngă *ĭeĭ* maĭ ĭeste *iĭ*, *ĭ*, *i* cari vin tóte din *li* totŭ din *elli* (*illi*) din cari a remasŭ numaĭ bucata din urmă şi care trebuea să fie casŭ subiectŭ, casulŭ regimŭ ĭerà *lă*. La femeescŭ pe lângă *iele* maĭ ĭeste *le*, din *ellas* (illas) şi a nume partea din urmă numaĭ.

Maĭ ĭeste un pronume personalŭ pentru persóna a treia *dînsulŭ*, *dînsa*, care la Munteniĭ se întrebuinţază la tóte casurile ca şi *ĭelŭ*, *ĭea*, la Moldoveniĭ înse se pune numaĭ la acusativŭ şi prepositionalŭ, la înmulţitŭ şi la singuritŭ, la tóte genurile.

Pronumele *dînsulŭ*, *dînsa* ĭeste articulatŭ, nearticulatŭ arŭ fi *dînsŭ* şi *dînsă*. Aceste din urmă forme sîntŭ compuse din prepositiea *de* şi din *însŭ*, *însă*, unŭ pronume vechiŭ care se întrebuinţază numaĭ ca substantivŭ în înţelesŭ de *individŭ*, *însŭ*, *inşĭ*, şi în pronume compuse.

Pronumele personale compuse sîntŭ următórele.

Ieu însu-mĭ, *tu însu-ţĭ*, *ĭelŭ însu-şĭ*, *ĭea însă-şĭ*, *Noĭ înşi-ne*, *Voĭ înşi-vă*, *Ieĭ înşi-şĭ*, *Iele înse-şĭ*.

Aceste pronume se declină dar numaĭ pronumele de la începutŭ, partea de la urmă *însu-mĭ*, *însu-ţĭ*, etc... se schimbă

numaĭ la genŭ şi numĕrŭ. De pildă: *mie însu-mĭ*, *pre mine însu-mĭ*, *nouĕ înşi-ne*, *pre noĭ înşi-ne*, etc.

La Moldovenĭ se întrebuinţază *însu-şĭ* pentru tóte persónele, se ḑice: *tu însu-şĭ*, *ĭelŭ însu-şĭ*, etc... *noĭ însu-şĭ*, etc... adecă *însu-şĭ* şi-a pierdutŭ schimbările, s'a cristalizatŭ într'o singură formă care s'a pusŭ la tóte genurile. Acela-şĭ lucru s'a întâmplatŭ cu alte cuvinte la toţĭ Românii; de pildă *câte* la numeralele distributive. În limbă literară trebue să ne ferimŭ de acestŭ *moldovenismŭ*.

§. 72. Pronumele demonstrative.

Acestea sîntŭ: *acestŭ*, *acéstă*, *acestŭ*; *acelŭ*, *acea*, *acelŭ*; *celălaltŭ*, *celălaltă*, *ceealaltŭ*; Afară de acestea se maĭ află în dialecte feliurite alte demonstrative, de pildă: *istŭ*, *istă*, *istŭ*; *aistŭ*, *aistă*, *aistŭ*; *ăla*, *ăea*, *ălŭ*, etc... dar despre acestea la dialecte vomŭ vorbì maĭ pe largŭ.

	barbătescŭ		femeescŭ
	S.		S.
N.	*acestŭ*,	N.	*acéstă*
G.D.	*acestuĭ*	G. D.	*acesteĭ*
Ac. şi Pr.	*acestŭ*, *pre acestŭ*, etc.	Ac. şi Pr.	*acéstă*, *pre acéstă*, etc.
	Înm.		Înm.
N.	*aceştĭ*	N.	*aceste*
G. D.	*acestorŭ*	G. D.	*acestorŭ*
Ac. şi Pr.	*acesti*, *pre aceştì*, etc.	Ac. şi Pr.	*aceste*, *pre aceste*, etc.

neutru

	S.		Înm.
N.	*acestŭ*	N.	*aceste*
G. D.	*acestuĭ*	G. D.	*acestorŭ*
Ac. şi Pr.	*acestŭ*, *pre acestŭ*, etc.	Ac. şi Pr.	*aceste*, *pre aceste*, etc.

Totŭ aşà se declină şi *acelŭ*, cu puţină deosebire:

	bărbătescŭ		femeescŭ
	S.		S.
N.	*acelŭ*	N.	*acea*
G. D.	*aceluĭ*	G. D.	*aceleĭ*
Ac. şi Pr.	*acelŭ*, *pre acelŭ*, etc.	Ac. şi Pr.	*acea*, *pre acea*, etc.

	Înm.		Înm.
N.	*aceĭ*	N.	*acele*
G. D.	*acelorŭ*	G. D.	*acelorŭ*
Ac. şi Pr.	*aceĭ*, *pre aceĭ*, etc.	Ac. şi Pr.	*acele*, *pre acele*, etc.

neutru

	S.		Înm.
N.	*acelŭ*	N.	*acele*
G. D.	*aceluĭ*	G. D.	*acelorŭ*
Ac. şi Pr.	*acelŭ*, *pre acelŭ*, etc.	Ac. şi Pr.	*acele*, *pre cele*, etc.

Pronumele *celălaltŭ*, etc. ĭeste compusŭ din *altŭ*, *celŭ* şi din alte elemente maĭ greu de alesŭ. Noĭ credemŭ că ĭeste aşà : *celŭ-alŭ-altŭ*, *cea-a-a-altă*, *cele-alŭ-alte*, *ceĭ-alŭ-alțĭ* adecă forma *alŭ*, *a* pentru singuritŭ, ĭear la înmulţitŭ cu *alŭ* cristalisatŭ. D-lŭ Hâjdău totŭ aşà a explicatŭ, înse pe *alŭ*, *a*... l'a crezutŭ articolŭ, Lambrior a doveditŭ că ĭeste din *a* preposiţie şi din articolŭ.

Pe lângă formele arĕtate se maĭ află şi altele cu *a* la urmă : *acela*, *aceea (acea+a)* *aceluia*, *aceia*, *acelora*, etc... Acestŭ *a* care se lipesce la tóte numerele şi genurile ĭeste unŭ adverbŭ *a*, totŭ acéla pe care l'amŭ aflatŭ la numeralele ordinale.

Pronumele celalte se declină ca şi aceste date aice ca exemple, *celălaltŭ* se declină numaĭ în parte, adecă pronumele de la începutŭ se declină ca şi *acelŭ*, ĭear celŭ de la urmă *altŭ* se preface numaĭ la genŭ şi numĕrŭ :

celălaltŭ, *celuialaltŭ*, *celoralalțĭ*, etc...

Formele fără *a* se întrebuinţază ca nişte adevĕrate adiective, adecă însoţescŭ unŭ substantivŭ pe care-lŭ hotărescŭ, arĕtândŭ dacă-ĭ lângă celŭ ce vorbesce, orĭ maĭ departe. De aceea le-au şi pusŭ uniĭ Gramaticĭ între adiective şi le-au numitŭ *adiective demonstrative*. Formele cu *a* se întrebuinţază şi singure, de pildă : *acela nu scie ce spune*, etc ; dar se întrebuinţază şi cu substantive, înse după dînsele : *omulŭ acesta a scrisŭ*, etc... Aceste forme le-au numitŭ Gramaticiĭ *pronume demonstrative*.

§. 73. Pronume posesive.

Şi acestea au două forme, una însoţită de *alŭ, a, aĭ, ale* şi alta singura.

	bărbătescŭ	femeescŭ	neutru
S.	*mieŭ*	*mea*	*mieŭ*
		mele	
În	*mieĭ*	*mele*	*mele*
S.	*tău*	*ta*	*tău*
		tale	
În.	*tăĭ*	*tale*	*tale*
S.	*său*	*sa*	*său*
		sale	
În.	*săĭ*	*sale*	*sale*
S.	*nostru*	*nóstră*	*nostru*
		nóstre	
În.	*noştri*	*nóstre*	*nóstre*
S.	*vostru*	*vóstră*	*vostru*
		vóstre	
În.	*voştri*	*vóstre*	*vóstre*
		lorŭ (pentru tóte)	

Pronumele *său*, *sa*, etc. se întrebuinţà în limba română veche şi când ĭerà posesorul la înmulţitŭ. De pildă, se ḑicea: *ómeniĭ să se îngrijască de lucrulŭ său, de lucrurile sale.* Astă-ḑĭ se ḑice înse: *ómeniĭ să se îngrijască de lucrulŭ lorŭ* orĭ *de lucrurile lorŭ.* În limba latină pronumele *suus, sua, suum* se întrebuinţà totŭ astŭ-feliŭ. Prin urmare texturile în cari aflămŭ frase ca cele de maĭ susŭ ne înfăţoşază remăşiţĭ din limba română veche.

Pronumele maĭ au şi forma: *alŭ mieu, a mea, aĭ mieĭ, ale mele*; şi totŭ aşà la celelalte. Formele cu *alŭ, a,...* se întrebuinţază singure fără substantivŭ, precum: *Calulŭ tău ĭeste negru, alŭ mieu albŭ*; *calulŭ acesta ĭeste alŭ mieŭ*; etc. celelalte se punŭ totŭ deauna cu substantive, adecă se întrebuinţază ca adiective: *calulŭ mieŭ, ochiĭ săĭ*, etc...

Maĭ multe amĕnunte despre întrebuinţarea pronumelorŭ se vorŭ vedea la sintaxă.

Notă. *Mieu* ieste din *meus* pop. *meo*, în care *e* deschisŭ şi accentuatŭ s'a prefăcutŭ în *ie; mieĭ* ieste din *meĭ*. Formele *tău*, *său* se explică din *tuus*, *suus* sau *tuum*, *suum*, popularŭ *too*, *soo*. *Too* şi *soo* s'au contractatŭ în *so*, *to* şi din aceste forme ne-au remasŭ până a-ḑĭ *so*, *to* orĭ *su*, *tu* în expresiunile: *tată-to*, *frate-su*, etc. Formele s'au păstratŭ când nu ierau accentuate, când ierau accentuate s'a prefăcutŭ *o* finalŭ accentuatŭ în *ă*, după o lege dovedită de Lambrior şi publicată şi în Romania (veḑĭ Fonetica). La formele *să*, *tă* s'a adăugitŭ *u* pentru singuritŭ şi *i* pentru înmulţitŭ ca semne pentru genŭ şi numĕrŭ. La femeescŭ singuritŭ trebuea să fie *miee*, *mie; tóe*, *tăó*, *sóe*, *sóă*,... dar s'au format nisce forme speciale *mea*, *ta*, *sa* şi de la aceste înmulţitele *mele*, *tale*, *sale* prin analogie cu substantivele şi adiectivele în *eà* accentuatŭ la femeescŭ.

Formele *seĭ*, *seale* orĭ *teale*, *tele*, etc. cari se aflâ celŭ puţinŭ cele de pe urmă une locurĭ în poporŭ sîntŭ formate târḑiu şi *ă* din *săĭ*, *tăĭ*, *său*, *tău*, nu s'a făcutŭ din *e* ci din *o;* decĭ arŭ fi greşala să scriemŭ *sĕĭ*, *tĕĭ*, etc...

§. 74. Pronume relative.

Sîntŭ două: *care* şi *ce*.

		bărbătescŭ	femeescŭ
S.	N.	*care*	*care*
	G.D.	*căruĭ*	*căreĭ*
	Ac. şi Pr.	*care*, *pre care*, etc.	*care*, *pre care*, etc.

	neutru
N.	*care*
G.D.	*căruĭ*
Ac. şi Pr.	*care*, *pre care*, etc.

Înm.	N.	*carĭ*	*carĭ*
	G.D.	*cărorŭ*	*cărorŭ*
	Ac. şi Pr.	*carĭ*, *pre carĭ*, etc;	*carĭ*, *pre carĭ*, etc.

N.	*carĭ*
G.D.	*cărorŭ*
Ac. şi Pr.	*carĭ*, *pre carĭ*, etc.

Pronumele cari maĭ póte fi şi articulatŭ ba încă în două chipurĭ, cu articolulŭ hotărîtŭ *le*, *a*, etc. şi cu celŭ adiectivalŭ: *celŭ*, *ceu*, etc...

carele, *carea*, *carele*; *cariĭ*, *carile*, *carele*.

Formele de la G. şi D. nu primescŭ articolulŭ hotărîtŭ nicĭ

o dată. La acestea se póte înse primì adverbulŭ *a*: *căruia, căreia, cărora.*

Când articulămŭ cu *celŭ, cea*, etc. *care* remâne neschimbatŭ la casurĭ şi se preface numaĭ la numĕrŭ: *celŭ care, cea care*; *celuĭ care, celorŭ carĭ, celeĭ care*, etc.

Ce ĭeste neschimbatŭ la genŭ şi numĕrŭ şi se întrebuinţază atât pentru persóne cât şi pentru lucrurĭ: *lucrulŭ ce s'a întâmplatŭ, lucrurile ce s'au întâmplatŭ, femeea ce a venitŭ.* Şi *ce* se póte articule, înse numaĭ cu articolulŭ adiectivalŭ: *celŭ ce, cea ce, ceĭ ce, celor ce*, etc.

Notă. *Care* s'a făcutŭ din *qualem*, prin pierderea luĭ *m* şi a luĭ *u*, apoĭ prin trecerea luĭ *l* în *r*. Din feliulŭ său chiar a trebuitŭ să aibă o singură formă pentru tóte genurile. La înmulţitŭ forma clasică *quales* a fostŭ înlocuită prin *quali*, de la care avemŭ *carĭ* pentru bărbătescŭ şi femeescŭ, la neutru trebuea să fie forma *qualia*—*carie, care*... Acéstă formă se întrebuinţază adesea şi pentru femeescŭ maĭ alesŭ când articulămŭ: *carele*. Genetivulŭ singuritŭ atât la singuritŭ cât şi la înmulţitŭ s'au făcutŭ prin analogie cu celelalte pronume: *căruĭ, careĭ*, ca *acestuĭ, aceluĭ, acesteĭ, aceleĭ*... La aceste tóte ĭeste unŭ *i* adverbŭ adăugitŭ la urmă lângă formele *acestŭ, aceste*; carĭ arŭ fi fostŭ la acestŭ casŭ la substantive sau la adiective calificate. Totŭ astŭ-feliŭ *cărorŭ* se explică nu prin moştenire numaĭ de cât, ci prin analogie, deşì putea fi chiar din latina populară forma *qualorom*...

Ce ĭeste; *quem* din *quis* arŭ fi ĭeşitŭ *ce* pentru casulŭ subiectŭ.

§. 75. Pronumele întrebătóre.

Sîntŭ treĭ: *care, cine* şi *ce* Ce se întrebuinţază pentru a întrebà despre lucrurĭ şi celelalte două di'ntăiŭ pentru fiinţĭ. *Care* are pentru genetivŭ şi dativŭ singuritŭ *căruĭ* şi *cuĭ*, la înmulţitŭ *cari* şi *cărorŭ* sau *cuĭ*; *cine* are numaĭ forma *cuĭ* pentru G şi D singuritŭ şi înmulţitŭ. De pildă: *care omŭ a spusŭ? care di'ntre noĭ n'a audítŭ? căruĭ omù nu i s'arŭ părea? cine vorbesce? cuĭ să scriu? Ale căruĭ* (sau *căruia*) *di'ntre voĭ sîntŭ caprele?*

Cum se vede se întrebuinţază chiar şi formele de la genetivŭ (singuritŭ şi înmulţitŭ) cu *a* la urmă.

Care ieste relativulŭ *care* luatŭ ca întrebătoriŭ şi tóte formele luĭ se explică totŭ ca şi ale aceluia *Cine* ieste *quine* adecă din *qui+ne*, *ce* din *quid*, întrebătoriŭ neutru. *Cui* ieste de la *cui* latinescŭ.

§. 76. Pronumele nehotărîte.

Acestea ţinŭ loculŭ substantivelorŭ arĕtândŭ totŭ o dată că se ieu cu înţelesŭ nehotărîtŭ. Unele dintr'însele se întrebuinţază ca pronume adevĕrate, adecă fără a fi însoţite de substantive, de pildă: *nime*, *cine-va*, *care-va*, *orĭ-cine*, *verĭ-cine*, *orĭ-cine*, *nescine*, etc. Altele se întrebuinţază şi fără substantive şi cu acestea, de pildă: *fie-care*, *orĭ-care*, *verĭ-care*, etc. Aşà se ḑice *nime nu scie*, dar nu *nime omŭ*, nicĭ *care-va omŭ*, etc; dar se ḑice atâtŭ *fie-care omŭ* cât şi *fie-care* curatŭ Cele di'ntăiŭ sîntŭ curatŭ pronume, cele de alŭ doilea şi pronume şi aşà numite adiective determinative nehotărîte.

Nime maĭ are forma *nimene* şi *nimĕnuĭ* sau *nimĕruĭ*. Tóte formele potŭ primì pe *a* după dînsele şi se ḑice *nimea*, *nimenea*, *nimĕnuia*, *nimĕruia*; dar *nimea* şi *nimenea* se audŭ maĭ rarŭ. Cele compuse cu *cine*, *care* orĭ *ce* se declină ca şi acestea: *fie-care*, *fie-căruĭ*, etc....

Nime ieste din *nemen* p. *nemo*, se pare înse, dacă judecămŭ de pe forma populară *nimuluĭ* cu accentŭ pe antepenultimă, că a fostŭ o dată şi forma *nimu*. S'arŭ putea atuncĭ ca forma *nime* să se fi făcutŭ în romănesce prin analogie cu alte cuvinte în *e* la casulŭ subiectŭ şi cu silaba *ne* adăugită la casulŭ regimŭ: *nume*, *numene*; *lume*, *lumene*; *piepte*, *pieptene*, etc... Forma *nimene* din *nemĭnem-(nemenem)* a fostŭ casulŭ regimŭ şi acestŭ pronume ieste din acele exemple puţine de păstrarea celorŭ douĕ casurĭ; firesce înse că nu-ĭ aşà de mierare faptulŭ la unŭ pronume cum ieste la *óspe*, *óspete*; căcĭ în generalŭ pronumele au păstratŭ maĭ multe forme casuale.—*Nimĕnuĭ* s'a făcutŭ după analogiea celorălalte pronume şi adiective determinative.

Fie-care, *fie-cine* şi *fie-ce* sîntŭ din *fie* (conjuct. a III-a pers. sing. *fiat*) şi pronumele *care*, *cine*, *ce*. *Va* din *care-va*, *cine-va*, ieste de la verbulŭ a voì şi anume aceea-şĭ formă care se iea şi ca pers. a III-a sing. de la pres. Ind. la forma ajutătóre.—În Besarabiea se ḑice *vaĭ* p. *va*; *ce-vaĭ*... *Vaĭ* trebue să fie persóna a doua. *Verĭ* sau *orĭ* sîntŭ totŭ de la verbulŭ a *voì* orĭ a *vrea* şi forma *verĭ* o găsimŭ în scrierile vechĭ în locŭ de *veĭ*: *verĭ ḑice* în locŭ de *veĭ ḑice*; orĭ ieste din *verĭ* prin vocalisarea luĭ *v* ca şi în *oiŭ*, *iĭ*, *a* sau *o*, *omŭ*, *éţĭ*, *orŭ* pentru *voiŭ*, *veĭ*, *va*, *vomŭ*, *veţĭ*, *vorŭ*, etc...

§. 77. Adiective determinative.

Formele acestorŭ adiective cari în locŭ de a arĕtà cum sîntŭ lucrurile sau ființele, le hotărescŭ în alte privințĭ—sîntŭ în mare parte întrebuințate şi ca pronume, totu-şĭ sîntŭ unele cari nu se întrebuințază de cât ca adiective; de pildă: *mieu*, ĭear *alŭ mieu* la pronume. Acuma înse vomŭ trece în revisie feliurile adiectivelorŭ determinative stăruindŭ asupra celorŭ ce n'au forme corespundĕtóre luate ca pronume.

Di'ntre cele demonstrative amŭ vĕdutŭ că *acestŭ*, *acelŭ*, etc. se ĭeu numaĭ ca adiective, ĭear *acesta*, *acela*, etc. şi ca adiective şi ca pronume, prin urmare unde trebuea să le punemŭ?

Acestŭ ĭeste din *ecce-estom*, *eccesto*, *acestŭ*, prin prefacerea luĭ *e* începĕtoriŭ, neaccentuatŭ în *a*. *Acelŭ* ĭeste din *ecce-ellom (ecce-illum)*, *eccelu*, *acelŭ*, etc...
Formele *celŭ*, *cea*, etc. de la articolulŭ adiectivalŭ se explică din *acelŭ*, *acea*, etc. prin pierderea luĭ *a* şi trecerea la altă categorie. Formele italienescĭ *quello*, etc. arŭ putea să ne facă a presupune o formă compusă din *qui* şi *ello* şi prin urmare amŭ avea *quello*, *celu*, *celŭ* de la care s'arŭ explică *aquellu*, *acelŭ*. Formele francese vechĭ *icel* şi *eccilum*, *ecillam*, din *Plautŭ* ne arată că se póte şi explicarea dată maĭ întâiŭ

Di'ntre *determinative nehotărîte*, afară de cele compuse cu *care* şi întrebuințate şi ca pronume maĭ sîntŭ unele cari nu se potŭ luà de cât însoțite de substantive, de pildă: *nısce*, *niscai-va*, *nicĭ-unŭ*, *vre-unŭ*, etc. Altele ca *multŭ*, *puținŭ*, *destulŭ*, *totŭ*,... se întrebuințază ca adiective, dar se potŭ şi luà ca unŭ feliŭ de pronume după cari se subînțelege *ómenĭ*, etc; de pildă: *mulțĭ începŭ*, *puținĭ sfîrşescŭ*,... etc.

Di'ntre posesive, formele: *mieu*, *nostru*, *vostru*, etc. se punŭ numaĭ substantive. În construcțiĭ ca *ale nóstre păcate* au forma cu *ale* ca adiectivŭ

Notă. Lambrior în cursurile sale a împărțitŭ adiectivulŭ in calificativŭ şi determinativŭ. În grupa din urmă a pusŭ acele adiective *posesive*, *demonstrative* şi *nehotărîte* cari se întrebuințază numaĭ însoțite de substantive, apoĭ tóte numerilele. La pronume a pusŭ *personalele*, *relativele*, *întrebătórele* şi acele *posesive*, *demonstrative* şi *nehotărîte*, cari se

întrebuințază fără substantive. Dar din aceste din urmă multe se potŭ luà și ca adiective, așà că ĭeste greu de trasŭ linie de deosebire firéscă între aceste categoriĭ gramaticale. Maĭ trebue să adăugimŭ că uniĭ explică construcțiea *calulŭ mieu*, ḑicêndŭ că *mieu* ĭeste pusŭ în loculŭ numeluĭ posesoruluĭ și prin urmare ĭeste pronume posesivŭ...

Fără a voì să descurcămŭ ceea ce ĭeste de la sine încurcatŭ, primimŭ clasificarea întrebuințată de Lambrior și mergemŭ maĭ departe.

§. 78. Verbulŭ.

Verbulŭ arată lucrarea, starea sau numaĭ existența orĭ firea ființelorŭ orĭ lucrurilorŭ. Tóte verbele afară de *a fi* se numescŭ în gramatecĭ *verbe adiective*, ĭear *a fi* se numesce *verbŭ substantivŭ*. Cele adiective potŭ formà singure predicatulŭ uneĭ propozițiĭ, celŭ substantivŭ maĭ are nevoie de unŭ adiectivŭ sau de unŭ substantivŭ.

Verbele adiective, dacă arată numaĭ o lucrare care nu trece asupra vre-unuĭ lucru orĭ ființă de a dreptulŭ (adecă dacă n'are verbulŭ complinire dréptă și nicĭ nu póte avea), se chiamă *neutre* sau *netransitive*; ĭear cele a cărora lucrare póte trece, cari au complinire dréptă sau potŭ să aïbă, se numescŭ *transitive*. De pildă: *mergŭ, dormŭ, fugŭ*, etc. sîntŭ neutre; ĭear *batŭ, omorŭ, chiemŭ*, transitive. Deosebirea ĭeste fórte grea— și une orĭ verbele neutre potŭ fi luate ca transitive, de pildă: *dormŭ unŭ somnŭ, fugŭ o bucată bună*, etc...

Verbele transitive au treĭ genurĭ verbale: *activŭ, pasivŭ* și *reflexivŭ*.

Se ḑice unŭ verbŭ la genulŭ activŭ, când lucrarea se face de subiectŭ și se sufere de ființa sau lucrulŭ arĕtatŭ prin complinirea dréptă. De pildă: *Boulŭ bea apă*.

La genulŭ reflexivŭ subiectulŭ face lucrarea, dar se întórce totŭ asupra luĭ: *Mama se închină*.

La genulŭ pasivŭ subiectulŭ sufere lucrarea arĕtată de verbŭ, ĭear de făcutŭ o face complinirea nedréptă formate cu *de, de cătră*. De pildă: *Vasile ĭeste urîtŭ de toțĭ. Grânele se mânâncă de ómenĭ.*

Sîntŭ treĭ *modurĭ*, adecă chipurĭ de a fi ale lucrăreĭ: *Indicativulŭ*, *Conjunctivulŭ* şi *Imperativulŭ* şi treĭ nume verbale: *Infinitivulŭ*, *Gerundiulŭ* şi *Participiulŭ*.

Indicativulŭ, Conjunctivulŭ şi Imperativulŭ se maĭ chiamă şi *modurĭ personale*, pentru că verbulŭ are forme pentru persónele cele treĭ orĭ măcar pentru unele; ĭear *numele verbale*,— modurĭ nepersonale, căcĭ n'au forme pentru rolurile ce se jócă în vorbire.

Indicativulŭ arată lucrarea ca sigură, nesupusă la îndoeală, celŭ puţinŭ în formă, pentru celŭ ce vorbesce.

Imperativulŭ arată poruncă orĭ îndemnare.

Conjunctivulŭ arată lucrarea ca supusă alteia ca legată într'unŭ chipŭ cu aceea.

S'arŭ maĭ putea ḑice că şi *Condiţionalulŭ* ĭeste unŭ modŭ, dar Lambrior a spusŭ fórte bine că atît după înţelesŭ cât şi după istoriea formăreĭ luĭ, condiţionalulŭ ĭeste unŭ felĭŭ de viitoriŭ supusŭ la condiţie.

Infinitivulŭ ĭeste numele lucrăreĭ sau stăreĭ arĕtate de verbŭ şi de feliulŭ luĭ ĭeste substantivŭ, de accea şi póte fi luatŭ ca subiectŭ, ca complinire dreaptă, etc...

Gerundiulŭ ĭeste maĭ multŭ de natură adverbială şi ĭeste complinire circumstanţială *de modŭ*, *de timp*, etc.

Participiulŭ ĭeste *adiectivŭ calificativŭ*.

Timpurĭ sînt la verbe treĭ: *presentulŭ*, *trecutulŭ* şi *viitoriulŭ*. Celŭ di'ntâiŭ arată o lucrare sau stare care se întâmplă în timpulŭ vorbireĭ; trecutulŭ, maĭ înainte de acestŭ timpŭ şi viitoriulŭ după.

Trecutulŭ are la *Indicativŭ* maĭ multe sub-împărţirĭ: *netrecutulŭ* sau *imperfectulŭ*, *trecutulŭ simplu*, *trecutulŭ compusŭ*, *prea trecutulŭ simplu*, *prea trecutulŭ compusŭ*.

Netrecutulŭ arată o lucrare care avea locŭ în trecutŭ o dată cu altă lucrare care acuma ĭe trecută. Ielŭ arată lucrarea ca îndeplinindu-se, ca negata, de aceea se numesce *netrecutŭ* şi se întrebuinţază ca povestitoriŭ sau descriitoriŭ: *dormeamŭ când aĭ venitŭ*, etc.

Trecutulŭ simplu ca şi celŭ *compusŭ* arată o lucrare sau stare care s'a petrecutŭ când va în trecutŭ, dar s'a îndeplinitŭ chiar atuncĭ, nu ni se arată ca ce-va ce durà. În fran-

ţusesce trecutulŭ simplu arată o lucrare care s'a desăvârşitŭ în altă periodă de timpŭ de cât aceea în care ne aflămŭ, de pildă în altŭ anŭ, altă lună sau celŭ puţinŭ altă ḑi măcar; celŭ compusŭ nu ĭeste mărginitŭ aşà şi póte arată o acţiune întâmplată orĭ când în trecutŭ. Lambrior îndémnă să primimŭ şi noĭ acéstă deosebire în limba literară şi să nu lăsămŭ trecutulŭ simplu să pieară cum a făcutŭ poporulŭ din Moldova şi de aiurea. De pildă: *Se cutremură pămîntulŭ*, etc.

Prea-trecutulŭ arată o lucrare sau o stare care ĭeră gata întâmplată, când s'a începutŭ o lucrare sau stare care acuma la timpulŭ vorbireĭ ĭeste trecută: *dormisemŭ când aĭ venitŭ*, etc.

Viitoriulŭ I-iŭ arată o lucrare sau o stare care va avea locŭ de la timpulŭ vorbireĭ înainte

Viitoriulŭ alŭ II-lea, o lucrare sau stare care va fi în viitoriŭ, înse va fi îndeplinită înainte de a se începe alta totŭ viitóre: *voiŭ scrie unŭ revaşŭ*; *când veĭ venì, voiŭ fi sfârşitŭ lucrarea*, etc.

Presentulŭ, trecutulŭ simplu şi celŭ compusŭ, viitoriulŭ întâiŭ sîntŭ timpurĭ absolute, adecă cari arată lucrarea sau starea fără legătură cu altele; netrecutulŭ, prea-trecutulŭ şi viitoriulŭ alŭ doilea sîntŭ timpurĭ istorice orĭ secundare şi arată lucrarea sau starea faţă cu unulŭ din timpurile absolute sau principale.

Despre *persóne* scimŭ că sîntŭ treĭ şi verbele au forme pentru fie-care di'ntr'însele, aceste forme se numescŭ persónele verbuluĭ.

Schimbarea verburilorŭ la modurĭ, timpurĭ, persóne, etc. se chiamă *Conjugare*.

§. 79. Verburĭ ajutătóre.

Sîntŭ în romănesce treĭ verbe de la cari se întrebuinţază unele forme pentru a face timpurĭ, acestea se numescŭ verbe ajutătóre şi sîntŭ: *a fi*, *a avea* şi *a voì*.

§. 80. Verbulŭ a fi fire.

Presentulŭ

INDICATIVULŬ	CONJUNCTIVŬ	IMPERATIVŬ	INFINITIVŬ
Presentulŭ			
S. 1. *sîntŭ,* *îsŭ, sŭ.*	*să fiu*		*a fi, fire*
2. *ĭeştĭ*	*să fiĭ*	*fiĭ*	(Infinitivu)
3. *ĭeste*	*să fie*	*fie*	şi
În. 1. *sîntemŭ(semŭ)*	*să fimŭ*	*să fimŭ*	*fiindŭ*
2. *sînteţĭ(seţĭ)*	*să fiţĭ*	*fiţĭ*	(Gerundiu)
3. *sîntŭ, îsŭ, sŭ.*	*să fie*	*fie*	
Netrecutulŭ*)			
S. 1. *ĭeramŭ*			
2. *ĭeraĭ*			
3. *ĭerà*			
În. 1. *ĭeramŭ*			
2. *ĭeraţĭ*			
3. *ĭerau*			

Presentulŭ indicativŭ. Formele *îsŭ* şi *sŭ* au fostŭ în vechime *su*, din care s'au făcutŭ amêndouĕ din pricina scurtăreĭ luĭ *u*, întocmaĭ cum din *lu* s'a făcutŭ *îlŭ* şi *lŭ*, *îsŭ* s'a făcutŭ din *su* când acesta fusese pusŭ înaintea vre unuĭ cuvîntŭ cu care formà predicatŭ, de pildă: *su bunŭ* a datŭ *îsŭ bunŭ*; dacă *su* ĭerà aşeḑatŭ dupŭ unŭ cuvîntŭ cu care ĭerà legatŭ a ĭeşitŭ *sŭ* care s'a unitŭ cu cuvîntulŭ precedentŭ: *nu su bunŭ,... nu-sŭ bunŭ.* Totŭ aşà şi la înmulţitŭ la persóna a treia înmulţitŭ.

Sîntŭ de la persóna întăiea singuritŭ ĭeste totŭ celŭ de la a treia înmulţitŭ, trecerea de la a III-a înmulţitŭ la a treia singuritŭ s'a făcutŭ sub înriurirea formelorŭ *su* (cari de şi de altă origină fie-care s'au asemĕnatŭ în totulŭ din pricinĭ fonetice) şi a altorŭ forme de la verbe.

*) Netrecutulŭ s'a pusŭ aice pentru că la tóte verbele se face din aceea-ş *rădăcină* ca şi presentulŭ, măcar că după înţelesŭ ĭe trecutŭ.

Formele *semŭ*, *seţĭ* se aflau în limba românǎ din veaculŭ alŭ XVI-lea şi maĭ în cóce, acuma nu se maĭ întrebuinţazǎ în limba literarǎ, dacǎ se maĭ aflǎ în vre unŭ dialectŭ din Daciea luĭ Traianŭ nu sciu. *Semu*, *seţi*, *sentu* (din care a ĭeşitŭ întâiŭ *sintu* apoĭ *sîntŭ*) nu-sŭ de feliulŭ lorŭ de la Indicativŭ ci de la Conjunctivulŭ *semo*, *seti*, *sento* (clasicŭ *sīmus*, *sītis*, *sint)*.
Sîntemŭ, *sînteţĭ*... s'au fǎcutŭ de la *sîntŭ* prin înriurirea altorŭ verbe ca *tăcemŭ*, *tăceţĭ*, *tacŭ*, etc; adecǎ fiindŭ ca la multe verbe persóna întâĭea de la înmulţitŭ se pǎrea a fi a treia plus *emŭ*, a. doua a treia plus *eţĭ*, de aceea s'au formatŭ astŭ-feliŭ de forme şi pentru înmulţitulŭ presentuluĭ de la Indicativŭ, ĭear *semŭ*, *seţĭ* s'au pierdutŭ.

Forma veche de la persóna a treĭa singuritŭ a fostŭ *e*, *ie* (din *est* prin pierderea consónelorŭ). Din acestea s'a fǎcutŭ *i*, *ĭ*, *iĭ* ca şi alte forme de acestea explicate în urmǎ.

Forma *ĭeste*. nu póte fi de cît formatǎ sub înriurirea luĭ *ĭeştĭ*, orĭ din potrivǎ *ĭeştĭ* s'a pricinuitŭ prin fiinţa persóneĭ *ĭeste*.

Indicativulŭ presentŭ latinescŭ avea formele: *sŭm*, *ès*, *est*, *sŭmus*, *estis*, *sunt*. Din acestea au remasŭ românesce urmǎtórele: *su* (pentru *so* din *som* (sŭm), *ie*, *su* (sunt). *Ie* a trebuitŭ sǎ fie într'o vreme pentru persóna a doua şi a treia ca în franţusesce *es*, *est* cari se cetescŭ totŭ unŭ feliŭ, *e*. La persóna întâiea înmulţitŭ a fostŭ numaĭ de cât *somu*; la a doua înmulţitŭ dacǎ *estis* arŭ fi fostŭ tratatŭ ca *fuistis*, amŭ fi avutŭ *est* corespunḑětoriŭ luĭ *fost* de la trecutulŭ simplu a doua persónǎ înmulţitŭ vechiŭ şi de la acestŭ *est* ca rǎdǎcinǎ ne-amŭ putea explicà *eştĭ* şi *este* de la singuritŭ. În româ-nesce totŭ din aceea-şĭ grupǎ *tis* avemŭ şi *ţĭ*, decĭ din *estis* putea fi şi *eştĭ*, care de asemenea ne-arŭ explicà formele de la singuritŭ.

Formele *semŭ*, *seţĭ*, *sîntŭ* sîntŭ persóne de la conjunctivŭ şi asemenea doveḑĭ de amestecarea a persónelorŭ de la conjunctivŭ cu cele de la Indicativŭ nu s'au întâmplatŭ numaĭ aice, vomŭ vedea învě-ţândŭ verbulŭ, multe. În privinţa luĭ *sîntŭ*, pe cât sciu, Lambrior a doveditŭ pentru întâĭea-şĭ datǎ cǎ-ĭ din *sentu*, dar *e* n'a pututŭ trece de o datǎ în *ê*, cĭ a trecutŭ întâiŭ în i şi apoĭ *i* precedatŭ de *s* s'a schimbatŭ în *î*. Nu putemŭ ḑice cǎ *e* a trecutŭ în *ê* şi apoĭ în *î* pentru cǎ prefacerea luĭ *e* accentuatŭ în *i*, când îĭ urmézǎ *n*, ĭeste din cele maĭ vechĭ, maĭ veche de cât trecerea luĭ *e* în *ea*, apoĭ forme ca *sérǎ* sau *sara* şi nicĭ o data *sěrǎ*, etc. dovedescŭ lǎmuritŭ cǎ prefacerea luĭ *e* în *ea* ĭeste multŭ maĭ veche de cât a luĭ *e* în *ě* dupǎ *s*. Pe de altǎ parte scimŭ cǎ *e* în *i* ĭeste şi maĭ veche de cât *e* în *ea*, prin urmare trecerea în *i* ĭeste maĭ veche de cât a luĭ *e*

în *ĕ* după *s*, şi din *sento* n'a pututŭ fi *sênto, sêntu*, ci *sintu, sîntŭ*. Vre o lege pentru prefacerea luĭ *e* în *ê* după *s*, asemĕnătóre cu a luĭ *e* în *ê* după labiale în *vêntŭ*, etc. nu ĭeste, căcĭ acéstă lege arŭ fi fostŭ atuncĭ contimporană cu cea de la *ventu vêntu* şi s'arŭ ḑice în tóte dialectele românescĭ *sênu, sêngurŭ* formele *sinŭ, singurŭ*... arŭ fi maĭ rarĭ Afară de acestea din *sunt* nu putea să ĭeasă de cât ce a şi ĭeşitŭ adecă *su*; din *sunto*, ĭear nu putea fi *sîntŭ*.

Netrecutulŭ n'avea *ĭeramŭ* la persóna întâiŭ ci *ĭerà*, în veaculŭ alŭ XVI-lea chiar aşà găsimŭ: *micŭ ĭerà şi păscea* în locŭ de *micŭ ĭeramŭ şi păsceamŭ*. Forma cu *mŭ* ĭeste întâiea persónă de la înmulţitŭ şi a luatŭ loculŭ celeĭ de la singuritŭ, se vede că din pricina obiceiuluĭ de a vorbì la persóna întâiea înmulţitŭ în locŭ de la întâiea singuritŭ. Ţeranulŭ ḑice: *avemŭ, vindemŭ*... în locŭ de *amŭ, vêndŭ*, etc. La Moldovenĭ nu se deosebesce persóna a treia singurit de la a treia înmulţitŭ se ḑice totŭ *ĭerà* la amêndouĕ; limba literară inse se întrebuinţază formele ce amŭ arĕtatŭ în tabelŭ.

Ieramŭ, ĭeraĭ, ĭerà... nu-sŭ din *eram, eras, erat. eramus, eratis, erant*, ci din nisce forme populare *erabam, erabas, erabat*, etc. Totŭ aşà şi în italienesce, celŭ puţinŭ în formele *eravamo, eravate Ierà* celŭ de la persóna întâĭea singuritŭ a îeşitŭ fórte regulatŭ, după regulele fonetice, din *erabam* prin *eravam, erauă-erà, ĭerà*; *m* nu putea să se păstreze. Forma *ĭerá* de la a treia s'a fostŭ asemĕnatŭ de totŭ cu cea de la întâiea. *Ierai* ca şi *lăudai* se explică din o formă populară *erabis* sau *eravi*, nu din *erabas* din care totŭ *ĭerà* arŭ fi ĭeşitŭ. Din *erábat* şi din *erabant* nu puteau să ĭésă forme deosebite şi totŭ *erava* şi apoĭ *ĭerà*.

La conjunctivŭ avemŭ *fie* de la singuritŭ, persóna a treia şi aceea-şĭ formă de la înmulţitŭ, numaĭ acestea sîntŭ adevĕrate persóne de la conjunctivulŭ latinescŭ; *fiu, fiĭ, fimŭ, fiţĭ* sîntŭ de la unŭ presentŭ alŭ Indicativuluĭ, care şi până a-ḑĭ se întrebuinţază la Macedonenĭ! *hiu, himŭ*, etc.

Conjuncţiea *să* ĭeste din *se* şi în unele texturĭ vechĭ se află numai acésta, *să* are până acuma chiar şi înţelesŭ de *dácă*, de pildă: *aşĭ aduce, să fie; să fiu bolnavŭ, m'aşĭ căutà*; se inţelege că în alte construcţiĭ ĭeste numaĭ semnŭ de conjunctivŭ, de pildă: *voiesce să fie a casă*, etc. Acestŭ *să* (scrisŭ

astŭ-feliŭ spre deosebire de pronumele *se*) ĭeste din latinesce *se* *(dacă)*, clasicŭ ĭeste *si*, franţusesce ĭeste *si*, italienesce *se*.

Formele *fiŭ*, *fiĭ*, etc. ne daŭ ĭear o pildă cum formele Indicativuluĭ s'au amestecatŭ cu ale conjunctivuluĭ, după ce aceste din urmă şi-au pierdutŭ înţelesulŭ şi rolulŭ sintacticŭ latinescŭ. *Fie* ĭeste din *fiat* şi *fiant* şi a venitŭ prin formele *fie* şi *fiă*. În limba română chiar în veaculŭ alŭ XVI-lea, şi XVII-lea se află construcţiĭ cu *se* orĭ *să* în înţelesŭ de dacă, sstă-ḑĭ neîntrebuinţate, de pildă: *să greşire ţie... să fure ochiulŭ tău prostŭ..* în locŭ *dacă ţi-arŭ greşì* şi *dacă ţi-arŭ fi ochiulŭ tău prostŭ* (adecă *curatŭ*, *bunŭ*).

La Imperativŭ sîntŭ formele *fiĭ*, *fiţĭ* de la Indicativŭ presentŭ; *fie*, *să fimŭ* şi *să fiţĭ* de la conjunctivŭ.

Infinitivulŭ are două forme, cea întrégă *fire* corespunḑĕtóre cu cea latinéscă si cea scurtată cu *re* şi însoţită de *a*, pusŭ înainte.

Căderea silabeĭ *re* nu s'a făcutŭ din pricinĭ fonetice, căcĭ atuncĭ arŭ fi căḑutŭ pretutindenea şi nu numaĭ la infinitive. De-şì se găsescŭ chiar şi a-ḑì infinitive lungĭ întrebuinţate ca verbe, de pildă în *fire-aşĭ*, etc. precum şi în scrierile din veacurile trecute; totu-şĭ căderea silabeĭ *re* ĭeste fórte veche. Din faptulŭ că se află infinitivulŭ scurtatŭ la toţĭ Româniĭ urméză că s'a întâmplatŭ fórte de multŭ scurtarea; formele *a vedea*, *a tăcea*, Infinitive scurtate de la conjugarea à doua dovedescŭ că *re* a căḑutŭ înainte de prefacerea luĭ *a* între două vocale limbale (*e* sau *i*) în *e*, decĭ de pe când se ḑicea încă *lége*, *vedére*, *tăcére*, ĭeră-şĭ semnŭ de vechime. Infinitivele întregĭ au remasŭ de regulă ca substantive femeescĭ: *màncare*, *durere*, *putere*, etc... şi numaĭ în unele timpurĭ sau în nisce construcţiĭ cristalisate sub o formă veche le maĭ vedemŭ întrebuinţate ca verbe. În privinţa luĭ *a* celŭ ce se pune înaintea infinitivelorŭ scurte şi chiar a celorŭ întregĭ.—Lambrior spune că-ĭ prepositiea *ad*.

Gerundiulŭ fiindŭ ĭeste din gerundiulŭ în *ndo* şi nu-ĭ participŭ presentŭ cum ĭlŭ numescŭ unii gramaticĭ, pentru că participiulŭ presentŭ arŭ fi schimbătoriŭ şi nicĭ n'arŭ avea de unde să fie in *nd*, trebuea să fie în *inte*, de pildă cum ĭeste *fierbinte* din *ferventem*. Greşescŭ ceĭ ce ḑicŭ *lucrândă*, *lucrânḑĭ*, *lucrânde...* căcĭ asemenea forme nu se află în nicĭ unŭ dialectŭ românescŭ de pe la noĭ celŭ puţinŭ. La începutulŭ limbeĭ române, dacă forma gerundivuluĭ n'a pieritŭ din latina populară, trebue să fi fostŭ asemenea forme.

Trecutulŭ

INDICATIVŬ	CONJUNCTIVŬ	INFINITIVŬ	PARTICIPIU
Trecutulŭ simplu S. 1. *fuĭ* 2. *fuşĭ* 3. *fu* În. 1. *furămŭ(fumŭ)* 2. *furăţĭ(fost)* 3. *fură*			*fostŭ*, *fóstă* *foştĭ*, *fóste*
Trecutulŭ compusŭ S. 1. *amŭ fostŭ* 2. *aĭ fostŭ* 3. *a fostŭ* În. 1. *amŭ fostŭ* 2. *aţĭ fostŭ* 3. *au fostŭ*	*să fi fostŭ* *să fi fostŭ* " " " "	*a fi fostŭ*	
Prea trecutulŭ simplu S. 1. *fusesemŭ* 2. *fuseseşĭ* 3. *fusese* În. 1. *fuseserămŭ* (*fusesemŭ*) 2. *fuseserăţĭ* (*fuseseţĭ*) 3. *fuseseră*(*fusese*)			
Prea trecutul compusŭ *lipsesce*			

La *trecutulŭ simplu* au fostŭ în limba maĭ veche *fumŭ*, *fost* în locŭ de *furămŭ*, *furăţĭ*,... acestea s'au făcutŭ de la a treia persónă înmulţită *fură* prin adăugirea finalelorŭ *mŭ*, *ţĭ*, după analogiea altorŭ vorbe.

Participiulŭ trecutŭ ïeste totŭ forma *fost* de la persóna a doua înmulţită a trecutuluĭ simplu.

Trecutulŭ compusŭ se forméză din participiulŭ trecutŭ alŭ verbuluĭ şi din *amŭ, aĭ, a*, etc. forme de la presentulŭ verbuluĭ *a avea* întrebuinţatŭ ca ajutătoriŭ, despre care vomŭ vorbì maĭ josŭ.

Trecutulŭ conjunctivŭ ĭeste acuma fără forme personale, adecă se ḑice la tóte persónele: *să fi fostŭ*; în limba maĭ veche şi acuma pe alocurea se ḑice: *să fiŭ fostŭ, să fiĭ fostŭ, să fie fostŭ, să fimŭ fostŭ, să fiţĭ fostŭ, să fie fostŭ*. Timpulŭ aşà feliŭ conjugatŭ ĭerà compusŭ din presentul Indicativuluĭ de la verbulŭ *a fi* şi din participiulŭ trecutŭ.

Luămŭ a minte că participiulŭ trecutŭ aice ca şi la totŭ genulŭ activŭ şi reflexivŭ ĭeste neschimbătoriŭ şi se pune la forma bărbătesculuĭ orĭ neutruluĭ singuritŭ. Dialectulŭ macedoneanŭ, ba chiar şi unele texturĭ maĭ vechĭ de pe la noĭ dovedescŭ înse că într'o vreme ĭerà participiulŭ acordatŭ cu substantivulŭ la care se raportà, de vreme ce la aceştia se află forma femeească în locŭ de cea bărbătéscă: *amŭ viḑută*, etc...

Trecutulŭ Infinitivuluĭ se compune din infinitivulŭ presentŭ de la verbulŭ *a fi* şi din participiulŭ trecutŭ.

Pe lângă trecutulŭ simplu pusŭ în tabelă se maĭ află încă unulŭ: *fuseĭ, fuseşĭ, fuse, fuserămŭ* (fusemŭ), *fuserăţĭ* (fuseţĭ sau fusetŭ maĭ vechiŭ) *fuseră* sau *fuse*. Acestŭ timpŭ a fostŭ din feliulŭ luĭ prea trecutŭ şi numaĭ târḑiu a ajunsŭ să fie cu înţelesŭ de trecutŭ. Prea trecutulŭ *fusesemŭ* s'a făcutŭ in romănesce după analogie cu verbe ca *a ḑice, a trage, a spune*, carĭ au la trecutulŭ simplu *spuseĭ* etc. şi la prea trecutŭ *spusesemŭ*, etc... *Fuseserămŭ, fuseseră* se explică totŭ ca *furămŭ, furăţĭ*, etc.

Prea trecutulŭ compusŭ de la verbulŭ *a fi* şi din participiulŭ trecutŭ alŭ verbuluĭ de conjugatŭ; decĭ arŭ fi: *amŭ fostŭ fostŭ, aĭ fostŭ fostŭ*, etc. şi pentru că s'arŭ fi repetatŭ *fostŭ* de aceea nu se întrebuinţază de cât fórte rarŭ şi putemŭ ḑice chiar că lipsesce.

Fuĭ, etc. vinŭ regulatŭ din latinesce afară de *fură*, care nu póte fi din *fuerunt* nicĭ din *fuere*, căcĭ nicĭ accentulŭ nicĭ *ă* de la urmă nu s'arŭ putea explicà; *fură* ĭeste după Lambrior *fuerant furan*- şi astŭ-feliŭ ne ĭese şi accentulŭ şi *ă*. Foma *fost* ĭeste din *fuistise fostis* şi ĭeste cam greu de înţelesŭ de ce nu s'a păstratŭ *i* orĭ *t* după *t*, adecă să fi fostŭ *foşti* sau *foste*. Se vede că vocala de după

t a pieritŭ încă din latina populară la acéstă persónă sau celŭ puţinŭ (ţinêndŭ samă că în italienesce se ḑice *foste*) ĭerau alăturea forme cu vocală şi fără vocală. Formele *fumŭ* şi *fost* au fostŭ înlocuite prin forme analogice formate de la *fură*. Uniĭ arŭ putea ḑice că póte *furămŭ* şi *furăţĭ* să corespundă cu *fueramus*, *fueratis* de la plus-quam-perfectŭ; nu putemŭ primì acéstă părere pentru că în veaculŭ alŭ şese-spre-ḑecelea se ḑicea numaĭ *fumŭ*, *fost* şi totŭ astŭ-feliŭ şi la Macedoneniĭ de a ḑĭ şi arŭ fi ciudatŭ să-şĭ aducă aminte Româniĭ de plus-quam-perfectŭ aşà de târḑiu şi să nu ĭee tóte treĭ persónele de la înmulţitŭ atuncĭ când au luat pe a treia *fură*.

Trecutulŭ cu ajutoriulŭ presentuluĭ Indicativŭ de la a avea de şi nu se obişnuea în latina clasică, totŭ nu ĭerà de totŭ străinŭ. În scrietoriĭ ceĭ maĭ bunĭ se află *habeo dictum* în locŭ de *dixi*, de pildă. Asemenea deprinderĭ au ajunsŭ regulă în vorbirea poporuluĭ şi se află în tóte limbele romanice. Despre ajutătóre se va vorbì într'unŭ paragrafŭ a nume.

Din *fuissem*, *fuisses*, etc. a ĭeşitŭ trecutulŭ simplu *fuseĭ*, etc... *fusesemŭ* s'a fabricatŭ în românesce şi n'are corespunḑĕtoriŭ în latinesce.

Fostŭ, *fósta*, etc. se explică după Lambrior di'ntr'o analogie între persóna a doua de la trecutulŭ simplu la înmulţitŭ şi între participiulŭ trecutŭ. Aşà se ḑicea *lăudatŭ* (din *laudastis*) întocmaĭ ca *lăudatŭ* din *lăudato*, etc. şi prin *fostŭ* a pututŭ trece de la persóna a doua de la înmulţitulŭ trecutuluĭ simplu la participiu şi astŭ-feliŭ să avemŭ *fostŭ*.

Viitoriulŭ

INDICATIVŬ	CONDIŢIONALŬ
Viitoriulŭ I-iŭ	
S. 1 *voiŭ fi* sau *fi-voiŭ*	*aşĭ fi* sau *fire-aşĭ*
2 *veĭ fi* „ *fi-veĭ*	*aĭ fi* „ *fire-aĭ*
3 *va fi* „ *fi-va*	*arŭ fi* „ *fire-arŭ*
În. 1 *vomŭ fi* „ *fi-vomŭ*	*amŭ fi* „ *fire-amŭ*
2 *veţĭ fi* „ *fi veţĭ*	*aţĭ fi* „ *fire-aţĭ*
3 *vorŭ fi* „ *fi-vorŭ*	*arŭ fi* „ *fire-arŭ*
Viitoriulŭ alŭ II-lea	
S. *voiŭ fi fostŭ*	*aşĭ fi fostŭ* sau *fire-aşĭ fostŭ*
veĭ fi fostŭ	*aĭ fi fostŭ* „ etc.
va fi fostŭ	*arŭ fi fostŭ* „ „
În. *vomŭ fi fostŭ*	*amŭ fi fostŭ* „ „
veţĭ fi fostŭ	*aţĭ fi fostŭ* „ „
vorŭ fi fostŭ	*arŭ fi fostŭ* „ „

Viitoriulŭ întâiŭ necondiționalŭ se compune din presentulŭ indicativuluĭ de la verbulŭ *a voì* sub formele: *voiŭ*, *veĭ*, *va*, etc. și din infinitivulŭ scurtatŭ și se póte pune după trebuințŭ orĭ *fi* orĭ ajutătoriulŭ, întâiŭ. În locŭ de *voiŭ*, etc. se maĭ dice și *oiŭ*, *êĭ*, *a* sau *o*, *omŭ*, *êțĭ*, *orŭ*, făcute din acestea, darŭ în limba literară se punŭ rarŭ. Maĭ ieste unŭ feliŭ de viitoriŭ compusŭ din presentulŭ indicativuluĭ de la verbulŭ neajutătoriŭ *a avea* însoțitŭ de conjunctivulŭ presentŭ: *amŭ să fiu*, *aĭ să fiĭ*, *are să fie*, *avemŭ să fimŭ*, *avețĭ să fițĭ*, *au să fie.* Acéstă construcție a viitoriuluĭ aduce cu cea din celelalte limbe romanice: *parlerai=parler ai* adecă *a vorbì amŭ* sau *amŭ să vorbescŭ.*

Viitoriulŭ întâiŭ condiționalŭ se compune din *așĭ*, *aĭ*, *arŭ*, *amŭ*, *ațĭ*, *arŭ* de la verbulŭ *a avea* și din infinitivulŭ scurtatŭ *fi*; ieste înse și unŭ condiționalŭ ca infinitivulŭ întregŭ, maĭ multŭ întrebuințatŭ la Munteni, la noĭ numaĭ în ocărĭ și blăstăme, ba chiar și atuncĭ totŭ potŭ fi încunjurate.

Viitoriulŭ alŭ doilea de la indicativŭ se formézâ din viitoriulŭ întâiŭ de la verbulŭ *a fi* și din participiulŭ trecutŭ alŭ verbuluĭ ce conjugămŭ. Viitoriulŭ alŭ doilea condiționalŭ se formézâ din condiționalulŭ întâiŭ de la verbulŭ *a fi* și din participiulŭ trecutŭ alŭ verbuluĭ de conjugatŭ.

Încercarea unora de a explicà viitoriulŭ nostru din celŭ latinescŭ ieste cu desăvârșire zădarnică, din *laudabo* nu ieșea nicĭ o dată *lăude-voiŭ.* Viitoriulŭ latineĭ clàsice s'a pierdutŭ și în limbele romanice ș'a înlocuitŭ printr'unŭ timpŭ compusŭ din verbulŭ *a avea* la indicativŭ și din infinitivŭ; asemenea construcțiĭ cu înțelesŭ de viitoriŭ se găseau în latina populară și chiar în cea clasică: *dicere habeo* ieste maĭ totŭ cât și *dicam*, etc. În romănesce ieste unŭ viitoriŭ deosebitŭ formatŭ cu verbulŭ *a voì.* Se înțelege înse că *amŭ a dice* orĭ *voiŭ a dice* cuprindŭ în sine înțelesŭ de viitoriŭ totŭ una de bine, Formele *voiŭ*, etc. se vorŭ aplica la verbulŭ *a voì*, de asemenea și formele *așĭ.* Ideea de condiționalŭ o cuprinde unele din formele ajutătóre ca *așĭ*, *arŭ*... carĭ sîntŭ de la timpurĭ latinescĭ cu asemenea înțelesŭ. Cu formele *așĭ*, *are*, *arŭ*, *arĕ*,... s'au întâmplătŭ fenomene fórte ciudate cari dovedescŭ că s'a sguduitŭ reu de totŭ conjugarea latinéscă. Așà *așĭ* ieste plus-quam-perfectulŭ conjunctivuluĭ, *are* imperfectulŭ, *arŭ* o formă analogică,... vomŭ maĭ amintì despre acestea maĭ departe.

§. 81. Verbulŭ a avea, avere.

Presentulŭ (nu ca ajutoriŭ).

INDICATIVŬ	CONJUNCTIVŬ	IMPERATIVŬ	
Presentŭ			INFINITIVŬ
S. 1 *amŭ*	*să amŭ, să aibŭ*		presentŭ
2 *aĭ*	*să aĭ, să aibă*	*aĭbĭ*	*a avea, avere*
3 *are*	*să aibă*	*aĭbă*	
În. 1 *avemŭ*	*să avemŭ*	*să avemŭ*	GERUNDIŬ
2 *avețĭ*	*să avețĭ*	*avețĭ*	*avêndŭ* orĭ *aĭbêndŭ*
3 *au*	*să aibă*	*aibă*	
Netrecutŭ			
S. 1 *aveam*			
2 *aveaĭ*			
3 *avea*			
În. 1 *aveamŭ*			
2 *aveațĭ*			
3 *aveau*			

Viitoriulŭ

INDICATIVŬ	CONDIŢIONALŬ
Viitorulŭ I-iŭ	
S. 1 *voiŭ avea* sau *avea voiŭ*	*aşĭ avea* şi *avere-aşĭ*
2 *veĭ avea* „ *avea veĭ*	*aĭ avea* „ *avere-aĭ*
3 *va avea* „ *avea va*	*arŭ avea* „ *avere-arŭ*
În. 1 *vomŭ avea* „ *avea vomŭ*	*amŭ avea* „ *avere-amŭ*
2 *vețĭ avea* „ *avea vețĭ*	*ațĭ avea* „ *avere-ațĭ*
3 *vorŭ avea* „ *avea vorŭ*	*arŭ avea* „ *avere-arŭ*
Viitoriulŭ alŭ II-lea	
S. 1 *voiŭ fi avutŭ*	*aşĭ fi avutŭ* şi *fire-aşĭ avutŭ*
2 *veĭ fi avutŭ*	*aĭ fi avutŭ* etc.
3 *va fi avutŭ*	etc.
În. 1 *vomŭ fi avutŭ*	
2 *vețĭ fi avutŭ*	
3 *vorŭ fi avutŭ*	

Trecutulŭ

INDICATIVŬ	CONJUNCTIVŬ	INFINITIVŬ	PARTICIPIŬ
Trecutulŭ simplu S. 1 *avuĭ* 2 *avușĭ* 3 *avù* În. 1 *avurămŭ(avumŭ)* 2 *avurățĭ(avut)* 3 *avură*			*avutŭ, avută, avutŭ; avuțĭ, avute, avute.*
Trecutulŭ compusŭ S. 1 *amŭ avutŭ* 2 *aĭ avutŭ* 3 *a avutŭ* În. 1 *amŭ avutŭ* 2 *ațĭ avutŭ* 3 *au avutŭ*	*să fi avutŭ* etc. neschimbăcios	*a fi avutŭ*	
Prea trecutulŭ simplu S. *avusemŭ* *avuseșĭ* *avuse* În. *avuserămŭ(avusem)* *avuserățĭ (avusețĭ avuset)* *avuseră* sau *avuse*			
Prea trecutulŭ compusŭ S. 1 *amŭ fostŭ avutŭ* 2 *aĭ fostŭ avutŭ* 3 *a fostŭ avutŭ* În. 1 *amŭ fostŭ avutŭ* 2 *ațĭ fostŭ avutŭ* 3 *au fostŭ avutŭ*	*să fi fost avutŭ* etc. neschimbăcios		

Formele ajutătóre de la verbulŭ a avea.

Amŭ, aĭ, a, amŭ, ațĭ, au se întrebuințază pentru a forma trecutulŭ compusŭ la tóte verbele active și reflexive.

Așĭ, aĭ, arŭ, amŭ, ațĭ, arŭ se întrebuințază pentru a formà condiționalulŭ, cum am vĕḑutŭ.

§. 82. Explicarea formelorŭ verbuluĭ a avea.

Forma *amŭ* ĭeste făcută din *àvemu* înse cu accentŭ pe *a* de la începutŭ, din *àvemŭ* s'a făcutŭ *àuemu, àuĕmŭ, amŭ.* De loculŭ ĭeĭ acéstă formă ĭeste pentru persóna întăiea de la înmulțitŭ la presentulŭ indicativuluĭ ajutătoriŭ și de acolò a trecutŭ maĭ întăiŭ la persóna întăiea singuritŭ ajutătóre și apoĭ și la ceealaltă; maĭ înainte se ḑicea *aĭbŭ* (din *habeo*, pop. *abio, aibu)*. Forma *ațĭ* ĭeste din *àvețĭ* cu accentŭ pe *a* de la începutŭ și se întrebuințază ca ajutătóre. Din *avèmŭ, avèțĭ* au ĭeșitŭ formele verbuluĭ transitivŭ *a avea*. Formele *a* și *au* de la forma ajutătóre cât și *au* de la a treia persónă înmulțitŭ sîntŭ deosebite numaĭ în limba literară și în unele dialecte, la Moldovenĭ înse a fostŭ singura formă *au* pentru singuritŭ și pentru înmulțitŭ. astă-ḑĭ se ḑice *o* pentru formele ajutătóre: *ĭelŭ o ḑîsŭ, ieĭ o ḑîsŭ*; dar *au* la a treia persónă înmulțitŭ ne luată ca neajutătóre: *Ieĭ au minte*, etc. La Munțenĭ se ḑice une-locurĭ *a* atâtŭ la singuritŭ cât și la înmulțitŭ. În limba literară se face deosebire *a* numaĭ la singuritŭ, ĭar *au* numaĭ la înmulțitŭ.

La conjunctivulŭ presentŭ se află forma *aibă* (p. sing. și p. înm.), cu adevĕratŭ moștenită de la conjunctivulŭ latinescŭ *habeat* și *habeant* (pop. *abia, abia)*; celelalte sîntŭ de la indicativŭ; ba chiar formele: *aĭbŭ, aĭbĭ*... nicĭ nu se întrebuințază acuma la presentulŭ indicativuluĭ, de și totŭ de acolò sîntŭ.

La imperativŭ nu-sŭ forme nouĕ ci totŭ cele de la indicativŭ și conjunctivŭ și au aceea-șĭ explicare.

Imperfectulŭ se explică fórte bine din forma latinéscă *habebam*, etc., numaĭ trebue să admitemŭ pentru *habèbamus, habèbatis*... o strămutare de accentŭ sub înriurirea formelorŭ

de la singuritŭ accentuate totŭ pe *e* celŭ di'ntre doĭ *b*, *habébam*, *habebas*, etc. La persóna I-a a fostŭ *avea*, forma *aveamŭ* ĭeste I-a persónă de la înmulţitŭ, etc.

Trecutulŭ simplu nu maĭ are ce-va necunoscutŭ pentru noĭ, formele *avurămŭ*, *avurăţĭ*, scimŭ cum s'au formatŭ; faţă cu limba latină vedemŭ în *avuĭ*, *avuşĭ*, *avù*... o strămutare de accentŭ sub înriurirea înmulţitului, acéstă strămutare s'a întâmplatŭ din latina populară.

Prea-trecutulŭ simplu *avusemŭ* se explică din *habuissem* etc. fórte uşorŭ şi avemŭ de luatŭ samă că acestŭ timpŭ fusese la conjunctivŭ în latinesce şi a ajunsŭ la indicativŭ numaĭ în urma amesteculuĭ de forme între amândouĕ modurile.

Forma *aĭ* de la persóna a doua singuritŭ de la indicativulŭ presentŭ se póte explica din *abi*,.. *avi*, *aĭ*, adecă din o formă la care nu s'arŭ fi întâmplatŭ strămutarea luĭ *i* înainte de *b*, orĭ din *àveri* (haberes), *auĕrĭ*, *arĭ*, *aĭ*; în casulŭ din urmă *abi* arŭ fi datŭ *aibĭ*. Forma *are* ĭeste *haberet* cu accentulŭ pe *a* de la începutŭ *àvere*, *àuerc*, *auĕre*, *are*, decĭ persóna a treia de la imperfectulŭ conjunctivuluĭ a ajunsŭ la a treia a presentuluĭ de la Indicativŭ. *Arĕ* (аръ) din texturile vechĭ trebue de explicatŭ din *are* prin prefacerea luĭ *e* finalŭ precedatŭ de *r* în *ĕ* ca şi în *topórĕ*, *carĕ*, etc; ĭear *arŭ* trebue să fie a treia persónă înmulţitŭ făcută de la *are* după analogiea altorŭ verbe cu *e* la persóna a treia singuritŭ şi cu *ŭ* la a treia înmulţitŭ, precum: *geme-gemŭ*, *ḑice*, *ḑicŭ*, etc... *Aşĭ* ĭeste din o formă *avesi* corespunḑĕtóre cu italienesculŭ *avessi* (pers, I sing.) din *àvesi* a ĭeşitŭ *àueşĭ*, *auĕşĭ*, *aşĭ*.

Din *habet* cât şi din *habent* a trebuitŭ să ĭésă romănesce *abe*, apoĭ *ave*, *aue*, *auĕ*, *a*; decĭ totŭ *a* pentru singuritŭ şi înmulţitŭ. Dar din *abet*, *abent* prin altă prefacere se putea să ĭésă şi *au* ĭerăşĭ pentru singuritŭ şi pentru înmulţitŭ după Lambrior *avt*, *avnt*, *au*. Se póte înse să se fi întâmplatŭ lucrulŭ multŭ maĭ simplu, adecă să se fi făcutŭ o formă cu *u* pentru a treia înmulţitŭ după analogiea altorŭ verbe. Aşà într'o vreme se va fi ḑisŭ *ave* pentru amêndouĕ numerele la pers. a III-a, maĭ apoĭ înse după cum în loculŭ formelorŭ *tace*(*nt*), *sede*(*nt*) s'au întrebuinţatŭ *taeo*, *siedo*, totŭ astŭfeliŭ şi pentru *ave*, *avo*. Decĭ din *ave* arŭ fi ĭeşitŭ *auĕ*, *a*; ĭear din *avo*, *auo*, *au*. Obiceiulŭ de la Munteni s'arŭ putea explicà ca şi celŭ ce-lŭ au la alte vorbe, eĭ ḑicŭ *aude* p. *audŭ*, *ḑice* p. *ḑicŭ*, etc. La Moldovenĭ vine maĭ greu, căcĭ de ce ḑicŭ ĭeĭ *au* şi la singuritŭ? Se vede că acéstă greutate a făcutŭ pe Lambrior să presupuĭe că *habet* a fostŭ tractatŭ în douĕ feliurĭ, adecă a datŭ *a* trecândŭ prin *ave* şi *au* trecêndŭ prin *aut*. Maĭ uşorŭ s'arŭ putea primì că din

auĕ s'a scosŭ orĭ *a* prin căderea luĭ *uĕ* orĭ *au* prin prefacerea luĭ *uĕ* în *o* apoĭ în *u* la singuritŭ şi la înmulţitŭ.

Explicarea formelorŭ *amŭ, are. aşĭ, aţĭ, a, au* se datoresce, pe cât scimŭ din scriptele remase, luĭ Lambrior. Numaĭ cercetarea cursurilorŭ de la şcóla *des hautes études* arŭ putea limpeḑì ce se datoresce luĭ Lambrior şi ce luĭ Gaston Paris, Darmstetter şi altorŭ romanişti.

Forma *aibêndŭ* de la Gerundivŭ ne trimete la o formă *abiando*, ĭear *avêndŭ* la *avando*; în Fonetică amŭ arĕtatŭ de ce nu putemŭ crede că s'a păstratŭ deosebirea de conjugare şi la acestŭ nume verbalŭ.

Forma *avutŭ* vine din o formă populară *avuto* (habutus) p. clasiculŭ *habitus*, asemenea formă ĭeste în italienesce şi acuma, în franţusesce de asemenea a fostŭ *avut* şi din acesta s'a făcut *eu*.

§. 83. Ajutătoriulŭ a voi, voire.

De la acesta se întrebuinţază acuma următoriulŭ presentŭ alŭ indicativuluĭ: *voiŭ, veĭ, va, vomŭ, veţĭ, vorŭ.* În poporŭ se ḑice *oiŭ, êĭ, a* sau *o, omŭ, êţĭ, orŭ.* La tóte acestea *v* de la începutŭ s'a prefăcutŭ în *u*, apoĭ cu *o* s'a contopitŭ, ĭear înainte de *e* s'a pierdutŭ după ce l'a prefăcutŭ maĭ întâiŭ în *ĕ* sau *ê*.

În românesce maĭ vechiŭ maĭ aflămŭ: *voliŭ* p. *voiŭ, verĭ* p. *veĭ, vămŭ* p. *vomŭ.* Explicarea maĭ pe largŭ a acestorŭ forme se va face la conjugarea verbuluĭ *a voì.*

§. 84. Istoriea întrebuinţăreĭ ajutătórelorŭ în românesce.

Amŭ arĕtatŭ cum se cuprindeau încă în latina populară construcţiĭ din cari cu încetulŭ s'a desvoltatŭ în limbele romanice modulŭ de a face timpurile compuse întrebuinţate acuma. Ce ĭerà alta aşà numita conjugare prin circumscriere, orĭ timpurile pasive ca *laudatus sum*? Afară de acestea chiar în limba latină timpurĭ aşà numite simple ĭerau în adevĕrŭ compuse. Cercetările filologilorŭ latinĭ au arĕtatŭ că *laudabo* de pildă trebue privitŭ ca *lauda-fuo* şi *laudabam* ca *lauda-fuam*, *tacui* ca *tac-fui*, etc. Dar întrebuinţarea ajutătórelorŭ romanice n'are legătură cu cea care a datŭ nascere formelorŭ de maĭ susŭ, căcĭ trecuseră sute de anĭ între sfârşitulŭ unuĭ fenomenŭ şi începutulŭ celuialaltŭ.

După cercetările făcute în tóte limbile romanice se scie că verbulŭ *a avea* s'a întrebuinţatŭ pentru a face timpurile compuse de la verbele transitive, ĭear *a fi* la cele neutre.

Aşà în franţusesce sîntŭ câte-va verbe neutre, de pildă: *venir*, *aller*, *mourir*, etc. cari au trecutulŭ compusŭ formatŭ cu presentulŭ indicativuluĭ de la verbulŭ *a fi*: *je suis allé*, *tu es allé*, etc..; la prea-trecutulŭ compusŭ: *j'étais allé*, etc.; la altŭ timpŭ: *je fus allé*, etc... Din potrivă unŭ verbŭ transitivŭ ca *manger* are trecutulŭ compusŭ cu verbulŭ *a avea*: *j'ai mangé*, prea-trecutulŭ cu imperfectulŭ: *j'avais mangé*, etc. În franţusesce vechiŭ deosebirea a fostŭ fórte limpede între cele două grupe de verbe, astă-ḑĭ înse sîntŭ unele verbe cari se construescŭ şi cu *avoir* şi cu *être* înse cu înţelesŭ deosebitŭ, altele de-şi neutre se întrebuinţază cu *avoir*!

În românesce înse degeaba amŭ maĭ căută în limba de a-ḑĭ vre o deosebire între verbe în privinţa ajutătórelorŭ, căcĭ timpurile compuse se facŭ de o potrivă la tóte verbele; dar dovadă că şi la noĭ a fostŭ aceea-şĭ deosebire ca şi în franţusesce aducemŭ maĭ întâiŭ faptulŭ că la unele timpurĭ se pune verbulŭ *a fi* şi la altele *a avea*. Aşà trecutulŭ compusŭ se face la tóte verbele cu ajutătoriulŭ *a avea*; prea-trecutulŭ înse la tóte cu *a fi*: *amŭ vorbitŭ*, *amŭ venitŭ*, etc... *amŭ fostŭ vorbitŭ pe cutare*, *amŭ fostŭ venitŭ*. Cum amŭ vĕḑutŭ se întrebuinţază a fi ca ajutătoriŭ la viitoriulŭ alŭ doilea, la condiţionalulŭ alŭ doilea, la trecutulŭ infinitivuluĭ la conjunctivulŭ trecutŭ... cu unŭ cuvîntŭ verbulŭ *a avea* a remasŭ numaĭ în două locurĭ la trecutulŭ compusŭ şi la condiţionalulŭ întâiŭ. Altă dovadă ĭeste că în texturile vechĭ tipărite orĭ scrise de mână găsimŭ remăşiţĭ de timpurĭ formate şi cu alte forme de la *a fi*, de pildă: *Dumnezeu ĭerà plouatŭ pe pămîntŭ*, *ĭerà făcutŭ* pe cine-va sau ce-va, etc... Decĭ unŭ preatrecutŭ cu netrecatulŭ verbuluĭ *a fi*. Pe urmă formele de astă-ḑĭ: *nemâncatŭ şi nebĕutŭ de treĭ ḑile*, etc. încă arată remăşiţĭ de întrebuinţarea ajutătoriuluĭ *a fi* chiar la verbe transitive.

Din faptulŭ că în limbĭ romanice şi prin urmare şi în latina populară se întrebuinţà verbulŭ *a fi* pentru verbele neutre şi *a avea* cele transitive urmézà că aşà a trebuitŭ să fie şi în limba română, ĭear din exemplele aduse din texturĭ vechĭ pe cât şi din starea de acuma a lucrurilorŭ, că ĭerà cât pe ce să remînemŭ numaĭ cu *a fi* ca ajutătoriŭ, de vreme ce acesta s'a întinsŭ la verbele active la atâtea timpurĭ lăsândŭ numaĭ două pentru *a avea*. Parte din timpurile compuse cu *a fi* s'au şi pierdutŭ. În limba română veche trebue să fi fostŭ şi *avea ḑisŭ* în locŭ de *amŭ fostŭ ḑisŭ*, *voiŭ avea ḑisŭ* în locŭ de *voiŭ fi ḑisŭ*, *aşĭ avea cerutŭ* p. *aşĭ fi cerutŭ*, etc.

§. 85. Conjugările.

Verburile românescĭ se împartŭ după finalele ce au la timpurĭ... în patru grupe, de obiceiŭ se dă ca semnŭ alŭ grupeĭ

finala infinitivuluĭ presentŭ. Cele sfîrşite în *à* la infinitivulŭ scurtatŭ şi în *are* la celŭ întregŭ, se chiamă că mergŭ pe conjugarea întăiea, precum: *a lăudà, lăudare.* Cele în *eà* sau *ère* (acestŭ din urmă cu *e* de dinaintea luĭ *r* accentuatŭ), precum: *a tăcea, tăcère* se chiamă că sîntŭ de la conjugarea a doua. Cele în *e* sau *ere* (cu *e* de dinaintea luĭ *r* neaccentuatŭ), precum: *a geme, gemere* Cele în *ì* sau *ire* precum şi cele în *î* sau *îre* sîntŭ pe conjugarea a patra; *a murì, murire, a omorî, omorîre*, etc.

Verburile cari se îndepărtéză de la chipulŭ cum îşĭ forméză timpurile şi persónele cele maĭ multe din grupa lorŭ se numescŭ neregulate, deşì de multe orĭ neregularităţile sîntŭ moştenire neschimbată din formele latinescĭ, prefăcute după legile fonetice ale limbeĭ române. Alte verbe se numescŭ neregulate pentru că au rădăcinĭ deosebite pentru timpurĭ, cum ìeste de pildă verbulŭ *a fi* care àre la trecutulŭ simplu *fuĭ* la presentŭ *sîntŭ* orĭ *ìeştĭ*, la conjunctivŭ *fimŭ*, etc.

Din aceste patru conjugărĭ întăĭea şi a patra sîntŭ *viĭ* şi se îmbogăţescŭ necontenitŭ, verbele ce se primescŭ în limbă acuma orĭ ce se facŭ de la substantive orĭ adiective se conjugă după acestea. Din potrivă a doua şi a treia sîntŭ mórte, căcĭ verbe nouĕ nu se maĭ forméză pe acestea, numĕrulŭ vebelorŭ lorŭ a mersŭ totŭ împuţinîndu-se.

§. 86. Conjugarea întăiea.

Pe acéstă conjugare mergŭ verburĭ cari se conjugă după douĕ modele după *a cântà* şi după *a tăià* de pildă. Cele de la timpulŭ alŭ doilea au fostŭ privite de uniĭ ca mergĕnd pe a doua, dar au făcutŭ greşală de vreme ce trebue să ţinemŭ samă şi de forma veche a infinitivuluĭ şi maĭ alesŭ de formele celoralalte timpurĭ şi modurĭ...

În tablourĭ nu vomŭ maĭ pune timpurile compuse de vreme ce se facŭ întocmaĭ ca şi la verbulŭ *a avea*, după regulele date în observările ce amŭ făcutŭ acolò.

Presentulŭ

INDICATIVULŬ	CONJUNCTIVŬ	IMPERATIVŬ	INFINITIVŬ
Presentulŭ			
S. 1. *cîntŭ*	*să cântŭ*		*a cântà, cântare*
2. *cânţĭ*	*să cânţĭ*	*cântă*	
3. *cântă*	*să cânte*	*cânte*	(Gerundiu)
În. 1. *cântămŭ*	*să cântămŭ*	*să cântămŭ*	*cântândŭ*
2. *cântaţĭ*	*să cântaţĭ*	*cântaţĭ*	
3. *cântă*	*să cânte*	*cânte*	
Netrecutulŭ			
S. 1. *cântamŭ*			
2. *cântaĭ*			
3. *cântà*			
În. 1. *cântamŭ*			
2. *cântaţĭ*			
3. *cântau*			

Trecutulŭ

INDICATIVŬ CONJUNCTIVŬ	INFINITIVŬ	PARTICIPIU
Trecutulŭ simplu		
S. 1. *cântăĭ*		*cântatŭ, ă, ŭ*
2. *cântăşĭ*		*cântaţĭ, e, e*
3. *cântă*		
În. 1. *cântarămŭ* sau *cântămŭ*(vechiŭ)		
2. *cântarăţĭ* „ *cântatŭ* „		
3. *cântară*		
Prea trecutulŭ simplu		
S. 1. *cântasemŭ*		
2. *cântaşĭ*		
3. *cântase*		
În. 1. *cântaserămŭ* sau *cântasemŭ*		
2. *cântaserăţĭ* „ *cântaseţŭ, ţĭ*		
3. *cântaseră* „ *cântase*		

În latina clasică se dicea *cantas* la persóna a doua de la singuritulŭ presentuluĭ Indicativŭ, noĭ avemŭ *cânțĭ* care presupune unŭ *canti(s)*, totŭ astŭ-feliŭ ĭeste şi în limba italiană *canti* prin urmare trebue de presupusŭ şi în latina populară *cantis*, totŭ astŭ-feliŭ şi la netrecutŭ *cântaĭ* ca şi italienesculŭ *cantavi* presupunŭ unŭ tipŭ *cantabis* pentru *cantabas*.

Forma *cântă* la persóna a treia înmulțitŭ se explică uşorŭ din *cantant*; forma *cântă* de la a treia singuritŭ ĭeste grea de totŭ, din *cantat* trebuea să ĭésă *cânte*, după legea luĭ *a* finalŭ neaccentuatŭ neurmatŭ de *m* sau *n*. *Cântămŭ* se explică din *cantamo*.

La înmulțitŭ la cele două persóne di'ntăiŭ arŭ fi trebuitŭ să se dică *căntămŭ*, *căntațĭ*, ĭear *â* se explică prin înriurirea formelorŭ cu *àn*. (Vedĭ în Fonetică).

La conjunctivŭ avemŭ *cânte* şi *cânte* remase din conjunctivulŭ latinescŭ *cantet* şi *cantent*, celelalte persóne sîntŭ de la presentulŭ indicativuluĭ.

Cântă de la persóna a doua singurită a imperativuluĭ ĭeste din *canta*, adevĕratŭ imperativŭ latinescŭ. *Cântațĭ* ĭeste de la indicativŭ, forma *cantate* n'a remasŭ în românesce.

Cântândŭ ĭeste *cantando* cu *a* înainte de *nd*, de unde în românesce *â*, după legĭ cunoscute.

Despre *cântămŭ* de la pers. I-a a netrecutuluĭ avemŭ de disŭ totŭ acelea ce amŭ spusŭ la *ĭeramŭ* şi *aveamŭ*. Despre explicarea formeĭ *cântamŭ* din punctulŭ de vedere foneticŭ s'a vorbitŭ la legea luĭ *a* accentuatŭ urmatŭ de *m*.

La trecutulŭ simplu pe lângă formele *cântăĭ* şi *cântăşĭ* sîntŭ şi formele maĭ vechĭ *cântaĭ* şi *cântaşĭ*, întrebuințate la Macedonenĭ şi chiar la Muntenĭ şi în texturile vechĭ. Formele *cântăĭ*, *cântăşĭ* nu se explică prin vre-o prefacere fonetică a luĭ *a* accentuatŭ în *ă*, ci prin analogie cu alte trecute la cari persóna întăiea pare formată din a treia singuritŭ plus *i* şi a doua din a treia plus *şĭ*, precum la verbele cu trecutulŭ în *uĭ*, *uşĭ*, *ui*, *iĭ*, *işĭ*; ba chiar în *seĭ*, *seşĭ*, *se*.

Formele *cântarămŭ*, *cântarățĭ* precum şi *cântămŭ*, *cântat* se explică ca şi *avurămŭ*, etc... De asemenea şi celelalte nu ne arată nemică nou.

Finala *şi* de la a doua persónă singurită a trecutuluĭ simplu s'a făcutŭ din *sti*, *laudasti*, *lăudaşti* şi apoĭ *laudaşĭ* ca şi *uşă* din *ostiam*, *veşmîntŭ* din *veştĭmîntŭ*, etc. În cele maĭ vechĭ texturĭ găsimŭ *şi*.

§. 87. A apropià, apropiare.

Acestŭ tipŭ se conjugă în modulŭ următoriŭ:

Presentulŭ

INDICATIVULŬ	CONJUNCTIVŬ	IMPERATIVŬ	INFINITIVŬ
Presentulŭ			
S. 1. *apropiŭ*	*să apropiŭ*		*apropiare*
2. *apropiĭ*	*să apropiĭ*	*apropie*	s. *apropiere*
3. *apropie*	*să apropie*	*apropie*	(Gerundiu)
În. 1. *apropiemŭ*	*să apropiemŭ*	*să apropiemŭ*	*apropiindŭ*
2. *apropiețĭ*	*să apropiețĭ*	*apropiețĭ*	
3. *apropie*	*să apropie*	*să apropie*	
Netrecutulŭ			
S. 1. *apropiamŭ*			
2. *apropiaĭ*			
3. *apropia*			
În. 1. *apropiamŭ*			
2. *apropiațĭ*			
3. *apropiau*			

Trecutulŭ

INDICATIVŬ		PARTICIPIU
Trecutulŭ simplu		
S. 1. *apropieĭ*	sau *apropiaĭ*	*apropiatŭ*
2. *apropieșĭ*	„ *apropiașĭ*	*apropiată*
3. *apropiè*	„ *apropiè*	*apropiatŭ*
În. 1. *apropierămŭ*	„ *apropiarămŭ*	*apropiațĭ, e, c.*
2. *apropierățĭ*	„ *apropiarațĭ*	
3. *apropieră*	„ *apropiară*	
Prea trecutulŭ simplu		
S. 1. *apropiesemŭ*	sau *apropiasemŭ*	
2. *apropieseșĭ*	etc.	
3. *apropiese*		
În. 1. *apropieserămŭ*		
2. *apropieserățĭ*		
3. *apropieseră*		

Într'o vreme s'a ḑisŭ cu *a* după *i* pretutindenea. Acestea sîntŭ formele maĭ vechĭ, apoĭ uniĭ din aceştĭ *a* au trecutŭ în *ă* de pildă înainte de *m* la presentulŭ indicativuluĭ la persóna I-a înmulţitŭ, s'a ḑisŭ *apropiămŭ*, asemenea la persóna a treia înmulţitŭ *apròpiă* din *apropiant*, la trecutulŭ simplu la persóna a treia s'a ḑisŭ *apropiò* ca şi *cantò* şi apoĭ *o* finalŭ şi neaccentuatŭ a trecutŭ în *ă*, *apropiă* cu *ă* accentuatŭ. Toţĭ aceştĭ *ă* s'au prefăcutŭ în *e* după *i* şi s'a ajunsŭ la *apropièmŭ, apròpie, apropiè*. Totŭ ast-feliŭ *apropie* de la a treia singuritŭ de la presentulŭ indicativuluĭ ĭeste *ă*, la pers. I-a de la pres. are *iu* pe când cele ce mergŭ după celălaltŭ tipŭ orĭ *ŭ* orĭ *u*, adecă în adevĕrŭ orĭ *u* întregŭ orĭ consóne.

Acolò unde *a* accentuatŭ se aflà între doĭ *i* orĭ între *i* şi *e*, *a* a trecutŭ în *e*, de pildă *apropiaţĭ* (pres. ind.) *apropieţĭ; apropiare, apropiere; apropiate, apropiete; apropiaţĭ, apropieţĭ;* etc... Aceste forme au făcutŭ să se înlocuéscă prin forme cu *e* şi din acele la cari nu trebuea să fie *a* prefăcutŭ în *e*. Aşà în *apropieră* nu-ĭ pentru ce să se fi prefăcutŭ *a* în *e*, de asemenea în *apropietŭ* p. *apropiatŭ;* pe de altă parte în alte dialecte au avutŭ mare înrĭurire formele cu *a*, aşà că s'au produsŭ de acestea pentru cele cu *e* cerutŭ de regulele fonetice. Ĭétă de ce se ḑice în limba literară şi *tăiaţĭ* sau *apropiaţĭ* orĭ *tăiaĭ* (netrecutŭ), etc...

La gerundiu *apropiindŭ* se explică din *apropiândŭ*, aice *â* a trecutŭ în *i* pentru că avea *i* înainte şi la alte verbe de acestŭ feliŭ ceĭ doi *i* s'au contrasŭ în unulŭ singurŭ. dacă *i* celŭ di'ntăiŭ nu avea consónă înainte, de pildă *tăliândŭ, tăiindŭ, tăindŭ*, etc.

Formele ca *apropieĭ, apropieşĭ, apropiè*, se explică din *apropiaĭ, apropiaşĭ*, etc. şi nu din *apropiăĭ, apropiăşĭ;* căcĭ acéstă înrĭurire a persóneĭ a treia s'a făcutŭ la conjugarea întâĭea după prefacerea luĭ *a* în *e*.

În fonetică s'a vorbitŭ pe largŭ despre verbele în *ţare, şare, ḑare* din *ţiare, şiare, ḑiare* şi despre formele lorŭ, să se vadă acolò.

Cum vedemŭ nu încape ĭudoială că verbele de feliulŭ luĭ *a apropia* şi *a tăià* sîntŭ de pe conjugarea întăiea, formele ce-va maĭ vechĭ sîntŭ întocmaĭ ale acesteĭ conjugărĭ şi nicĭ de feliŭ de ale altora.

Multe verbe de la acéstă conjugare au la unele persóne de la presentul indicativŭ şi conjunctivŭ, la participiu şi la infinitivŭ unŭ adausŭ *ez*, o crescere, sau amplificare. Acéstă crescere se pune între finale şi ceealaltă parte a verbuluĭ; nu se pune la pers. I-a şi a II-a de la înmulţitŭ la pres. ind. conj. şi imperativŭ. Ĭétă şi unŭ modelŭ:

a lucrà, lucrare.

INDICATIVŬ	CONJUNCTIVŬ	IMPERATIVŬ	
Presentŭ			INFINITIVŬ
S. 1 *lucrezŭ*	*să lucrezŭ*		Pres.
2 *lucrezĭ*	*să lucrezĭ*	*lucréză*	*a lucrà, lucrare*
3 *lucréză*	*să lucreze*	*lucreze*	
În. 1 *lucrămŭ*	*să lucrămŭ*	*să lucrămŭ*	GERUNDIŬ
2 *lucrațĭ*	*să lucrațĭ*	*lucrațĭ*	*lucrândŭ*
3 *lucréză*	*să lucreze*	*lucreze*	

Cum se explică acestŭ *ez?* Lambrior a propusŭ explicarea următóre.—În limba română au întratŭ multe verburĭ grecescĭ în *ezo* p. *izo*, de pildă: *botezŭ* p. *baptizo;* de la acestea s'a luatŭ obiceiulŭ de a adăugì asemenea sllabă; Deosebirea ĭeste numaĭ că la *botezŭ* se întrebuințază *ez* pretutindene, ĭear la cele de cari amŭ vorbitŭ numaĭ la câte-va persóne de la presentŭ.

§. 88. Conjugarea a doua.

Pentru aceasta ne ajunge unŭ singurŭ tipŭ: *a părea, părere*.

Presentulŭ

INDICATIVŬ	CONJUNCTIVŬ	IMPERATIVŬ	
Presentŭ			INFINITIVŬ
S. 1 *parŭ*	*să parŭ*		presentŭ
2 *parĭ*	*să parĭ*	*parĭ*	*a părea, părere.*
3 *pare*	*să pară*	*pară*	
În. 1 *păremŭ*	*să păremŭ*	*să păremŭ*	GERUNDIŬ
2 *părețĭ*	*să părețĭ*	*să părețĭ*	*părêndŭ*
3 *parŭ*	*să pară*	*pară*	
Netrecutŭ			
S. 1 *păreamŭ*			
2 *păreaĭ*			
3 *părea*			
În. 1 *păreamŭ*			
2 *păreațĭ*			
3 *păreau*			

Trecutulŭ

INDICATIVŬ	PARTICIPIU
Trecutulŭ simplu S. 1 *păruĭ* 2 *păruşĭ* 3 *părù* În. 1 *părurămŭ* sau *părumŭ* (v) 2 *părurățĭ* » *părutŭ* (v) 3 *părură*	*părutŭ*, *ă*, *ŭ* *păruțĭ*, *e*, *e*
Prea trecutulŭ simplu S. 1 *părusemŭ* 2 *păruseşĭ* 3 *păruse* În. 1 *păruserămŭ* p. *părusemŭ* 2 *păruserățĭ* p. *părusețĭ* sau *păruset* 3 *păruseră* p. *păruse*	

Afară de acestŭ tipŭ cu *ŭ* maĭ ĭeste unulŭ cu *iu* la persóna întâiea sing. de la pres. indicat. Aşà în locŭ de *şedŭ* (pers. I-a) se ḑice şi *şeḑŭ* p. *şeḑiu*, în locŭ de *parŭ* şi *paiŭ* p. *pariŭ*; în locŭ de *potŭ* şi *pociŭ* p. *potio*; la unele verburĭ cum de pildă la *a tăcea*, forma cu *consónă* fără *iu* se întrebuințază singură, de pildă nu se ḑice *taciŭ* ci numaĭ *tacŭ*, totŭ astŭfeliŭ pentru *a plăcea*. Formele cu *iu* sîntŭ fórte regulate şi corespundŭ cu finala latinéscă *eo*, care, cum scimŭ, se află la tóte verbele de la conjugarea a doua. Formele fără *iu* sîntŭ alăturea cu cele în *u* fórte din vechĭ timpurĭ, pe cât se pare de pe limba italiană care are de asemenea aceste forme părechĭ, deci sîntŭ încă din latina populară.

Persóna a doua singuritŭ a fostŭ în *is* în locŭ de *es* încă din latina populară, celŭ puținŭ aşà arŭ urmà din italienesce şi din romănesce. Persóna a treia înmulțitŭ arŭ fi trebuitŭ să fie în *e*, *tacent*, *tace* şi nu *tacu*; dar din cele maĭ vechĭ texturĭ aflămŭ forme cu *ŭ*. Că forma muntenéscă *ieĭ tace* are a face cu vre-o formă veche *tace* pentru a treia înmulțitŭ, greu s'arŭ putea ḑice, de vreme ce asemenea întrebuințare a persóneĭ a treia singuritŭ pentru înmulțitŭ facŭ ĭeĭ la întâiea (*laudŭ*, *laudă*), la a treia şi la a patra.

La infinitivulŭ scurtatŭ arŭ fi greşală a întrebuința forma *a tăcè* în locŭ de *a tăcea; a tăcè* ĭeste unŭ moldovenismŭ ca şi *stè* pentru *stea*.

La conjunctivulŭ presentŭ cele două persóne adevěrate de la conjunctivulŭ latinŭ sîntŭ în *ă*, nu în *e* ca la întăiea.

La Gerundiu *ê* nu s'a făcutŭ din *e* ci din *a*, căcĭ din *tacendo*, *placendo*, nu putea să ĭésă *tăcêndŭ*, *plăcêndŭ*, *e* ne fiindŭ în stare a se preface în *ê*, în asemenea condiție, cum amŭ vĕḑutŭ la fonetică. De asemenea *șeḑindŭ*, nu póte fi din *sedendo*, căcĭ *e* nu s'arŭ fi făcutŭ din *ie* şi nicĭ *d* în *ḑ*, etc. ci din *sediando* corespunḑĕtoriŭ cu *seḑio*. Decĭ la acéstă conjugare a fostŭ unŭ gerundiŭ în *ando* precedatŭ de consóne şi altulŭ în *iando*.

În privința trecutuluĭ n'avemŭ de cât de spusŭ cele ce amŭ maĭ arĕtatŭ la verbulŭ a avea.

§. 89. Conjugarea a treia.

La acéstă conjugare vomŭ luà ca tipŭ verbulŭ *a geme, gemere;* şi a *ḑice, ḑicere.* Pentru presentŭ nu-ĭ nevoie de conjugatŭ pe amêndouĕ, căcĭ nu se deosebescŭ, ĭear pentru trecutŭ au forme deosebite.

a geme, gemere.

Presentulŭ

INDICATIVŬ	CONJUNCTIVU	IMPERATIVU	
Presentŭ			INFINITIVU
			present
S. 1 *gemŭ*	*să gemŭ*		
2 *gemĭ*	*să gemĭ*	*gemŭ*	*a geme, gemere*
3 *geme*	*să gémă*	*gémă*	GERUNDIU
În. 1 *gememŭ*	*să gememŭ*	*să gememŭ*	
2 *gemețĭ*	*să gemețĭ*	*gemețĭ*	*gemêndŭ*
3 *gemŭ*	*să gémă*	*gémă*	
Netrecutŭ			
S. 1 *gemeamŭ*			
2 *gemeaĭ*			
3 *gemea*			
În. 1 *gemeamŭ*			
2 *gemeațĭ*			
3 *gemeau*			

Fiind că trecutulŭ *gemui*, etc. se conjugă întocmaĭ ca *părui* nu-lŭ maĭ așeḑămŭ aice în tablou, de asemenea de la *a ḑice* nu voiŭ dà de cât trecutulŭ.

Trecutulŭ

INDICATIVŬ					PARTICIPIU
		Trecutulŭ simplu			
S.	1	*ḑiseĭ*	iear forma veche	*ḑișĭ*	*ḑisŭ, ă, ŭ*
	2	*ḑiseșĭ*	„	*ḑisèșĭ*	*ḑișĭ, e, e*
	3	*ḑise*	„	*ḑise*	
În.	1	*ḑiserămŭ*	„	*ḑisemŭ*	
	2	*ḑiserățĭ*	„	*ḑisetŭ*	
	3	*ḑiseră*	„	*ḑiseră*	
		Prea trecutulŭ simplu			
S.	1	*ḑisesemŭ*			
	2	*ḑiseseșĭ*			
	3	*ḑisese*			
În.	1	*ḑiseserămŭ*	maĭ vechiŭ	*ḑisesemŭ*	
	2	*ḑiseserățĭ*	„	*ḑisesetŭ* s. *ḑiseseți*	
	3	*ḑiseseră*	„	*ḑisese*	

În privința presentuluĭ sîntŭ la unele verbe forme duple, una cu *iu* și alta cu *u*. De pildă *a crede*, *credere* are *credŭ* și *creḑŭ ; a pierde*, *pierdere*, *pierdŭ* și *pierḑŭ ; a respunde*, *respundŭ* și *rĕspunḑŭ* ; *a trimete*, *trimĕtŭ* și *trimĕțŭ*, etc. Pe lângă aceste forme atât la conjugarea acésta cât și la a doua sîntŭ forme cu *iă* la conjunctivŭ: *piérḑă*, *créḑă*, *respunză*, *triméță*, etc. În limba literară se întrebuințază totŭ una de bine amêndouĕ formele, dar Munteniĭ ținŭ maĭ multŭ la cele cu *iu*, *iă* și Moldoveniĭ la celelalte. Din latinesce arŭ fi trebuitŭ ca cele maĭ multe de la a treia să aibă persóna întâiea singurită de la presentulŭ indicativulŭ în consónă orĭ în *ŭ* fără să fi avutŭ vre o dată *ĭ* înainte și unele în adevĕrŭ așà și sîntŭ, precum: *gemŭ*, *ḑicŭ*, *trecŭ*, etc. cari nicĭ o dată n'au avutŭ *gemiŭ*, *ḑiciŭ*, *treciŭ*...; la a doua arŭ fi trebuitŭ să aibă tóte *iu*, adecă să nu fie de locŭ forme ca *ședŭ*, *potŭ*, etc. pe lângă *șeḑŭ*, *pociŭ*, etc. și încă și maĭ puținŭ forme ca *tacŭ*,

în locŭ de *taciŭ*... Dar amestecătura s'a făcutŭ, cum amŭ maĭ spusŭ, chiar din latina populară şi în românesce s'a mărítŭ numaĭ.

În privinţa netrecutuluĭ atât de la acéstă conjugare cât şi de la a treia ieste de ḑisŭ totŭ ce s'a zisŭ la *a apropià*.., *a avea*, etc.

În privinţa trecutuluĭ vedemŭ aice douĕ tipurĭ unele au trecutulŭ în *iŭ*, altele în *seĭ*.

Înainte de tóte trebue să spunemŭ că trecutulŭ în *seĭ* nu-ĭ moştenitŭ din latineşte, în limba română veche se întrebuinţà forma în *şi*, *seĭ*, *se*, etc. În adevĕrŭ după legile fonetice din *dixi*, *dixisti*, *dixit*, *diximus*, *dixitis*, *dixerant* (plus-quam-perfeat), a trebuitŭ să iésă *ḑişĭ*, *ḑisèşĭ*, *ḑise*, *ḑisemŭ*, *ḑisetŭ*, *ḑiseră*.

Formele vechĭ *ḑişĭ*, *ḑisèşĭ*, au fostŭ înlocuite prin *ḑiseĭ*, *ḑiseşĭ* sub înriurirea trecutelorŭ în *ui*, *uşĭ*, *u*; *iĭ*, *işĭ*, *i* la carĭ persóna întâiea singuritŭ se pare a fi persóna a treia plus *i*, a doua a treia plus *şi*; decĭ din *ḑise* trebuea să se facă *ḑiseĭ*, *ḑiseşĭ* şi aşà s'a schimbatŭ la a doua accentulŭ, iear la întâiea s'a pierdutŭ forma moştenită în *şi*.

Iétă (după *Cipariu*, etc.) lista verbelorŭ cari au trecutulŭ simplu în *seĭ*, *seşĭ*, etc.

a ḑice, *a duce*, *a arde*, *a ride*, *a tunde*, *a respunde*, *a deştinde* (în rom. vechiŭ) *a aprinde*, *a cuprinde*, *a pătrunde*, *a întinde*, *a ascunde*, *a deschide*, *a închide*, *a purcede*, *a ucide*, *a rade*, *a róde*; *a adauge*, *a atinge*, *a ajunge*, *a învinge*, *a curge*, *a scurge*, *a împinge*, *a învinge*, *a împunge*, *a străpunge*, *a linge*, *a merge*, *a plînge*, *a şterge*, *a stinge*, *a trage*, *a ninge*; *a scoate*, *a sumete*, *a trimete*, *a pune*, *a spune*, *a apune*, *a rĕpune*, *a prepune*; *a cóce*, *a fierbe*, *a frige*, *a înfinge*, *a rumpe*, *a culege*. *a alege*, *direge*, *a frânge*, *a resfrânge*, *a înfrânge*, *a suge*, *a mulge*, *a smulge*, *a strînge*, *a stórce*, *a tórce*, *a întórce*, *a scrie*, *a înţelege*.

Tóte acestea au trecutulŭ simplu în *seĭ* şi maĭ de multŭ l'au avutŭ în *şi*...

La verbulŭ luatŭ ca tipŭ la *a ḑice* trecutulŭ participiuluĭ a fostŭ în *sŭ* aşà facŭ cele maĭ multe, sintŭ înse unele cari ilŭ au în *tŭ*, altele şi în *tu* şi în *su*. Şi la trecutulŭ simplu şi la participiu atât la cele în *su*, *seĭ*, cât şi la cele în *tu*, *seĭ*, se află câte-va cu *p* înnainte de *s* orĭ de *t*. Aşà *a cóce*

are *cópseĭ* şi *coptŭ*; *a frige*, *fripseĭ*, *friptŭ*; *a suge*, *supseĭ*, *suptŭ*; *a înfinge*, *înfipseĭ*, *înfiptŭ*;—*a rumpe*, *rupseĭ*, *ruptŭ*;... Altele au şi acuma orĭ celŭ puţinŭ au avutŭ maĭ de de multŭ două forme pentru participiŭ, adese orĭ una din forme şi maĭ desŭ cea în *tu* nu se maĭ întrebuinţază de cât ca substantivŭ orĭ adiectivŭ. Aşà verbulŭ *a unge* a avutŭ participiulŭ *untŭ* şi *unsŭ*; *a tórce*, *torsŭ* şi *tortŭ*; *a direge*, *diresŭ* şi *direptŭ*; *a înţelege*, *înţelesŭ* şi *înţeleptŭ*; *a culege*, *culesŭ* şi *culeptŭ*; *a strînge*, *strînsŭ* şi *strîmptŭ*; *a scrie* *scrisŭ* şi *scriptŭ*; *a sparge* are şi acuma *sparsŭ* şi *spartŭ*; *a frânge*, *frântŭ* şi *frânsŭ*... Cuvintele *untŭ*, *tortŭ*, *dreptŭ*, *înţeleptŭ*, *strîmptŭ*.. nu se maĭ întrebuinţază astă-ḑĭ ca participiŭ—*aleptŭ*, *culeptŭ*, *scriptŭ*... s'au pierdutŭ de totŭ.

La forme ca *untŭ*, *frântŭ* trebue să presupunemŭ forme cu *p* înainte de *t*, *umptŭ*, *frâmptŭ*, adecă întocmaĭ ca *strîmptŭ* pe lângă *strâmtŭ*... Formele *frâmtŭ*, *umtŭ*... dovedescŭ că a fostŭ *p* şi totŭ aşà urméză din latinesce *unctum* şi *franctum* (acéstă din urmă formă sub înriurirea temeĭ presentuluĭ). La unele din aceste participiĭ s'a moştenitŭ din latinesce grupa *pt*, de pildă *scriptŭ*, *ruptŭ*,...; la altele s'a făcutŭ din *ct* sub înriurirĭ cari au înlocuitŭ pe *c* prin *qu*, de pildă *coptŭ*, din *coctus* sub înriurirea lui *coquo* Sub înriurirea participiuluĭ în *pt* s'au făcutŭ formele cu *ps* de la trecutulŭ simplu şi din potrivă la altele trecutulŭ simplu în *şi* a lucratŭ de s'au formatŭ, participiĭ în *sŭ*, de pildă *ḑisŭ* sub înriurirea luĭ *ḑiseĭ* p. *ḑiptu* (dictum).
Afară de trecutulŭ în *şi*, a maĭ fostŭ la unele verbe unŭ trecutŭ în *i* curatŭ, despre acestea vomŭ vorbì maĭ târḑiŭ.

§. 90. Conjugarea a patra.

La acéstă conjugare trebue să luămŭ două tipurĭ unulŭ cu infinitivulŭ scurtŭ în *i*, altulŭ cu infinitivulŭ scurtŭ în *î* de pildă *a auḑì* şi *a omorî*.

Aceste din urmă de şi samănă în parte cu verbele de la conjugarea întâia, dar amplificarea cu *escŭ* şi nu cu *ezŭ* (la cele amplificate) precum şi alte pricinĭ au făcutŭ pe Gramatici să le puie aice.

a auḑí, auḑire.

Presentulŭ

INDICATIVŬ	CONJUNCTIVU	IMPERATIVU	
Presentŭ			INFINITIVU
S. 1 *audŭ* sau *auḑŭ*	*să audŭ* s *auḑŭ*		presentŭ
2 *auḑĭ*	*să auḑĭ*	*omóră*	*a auḑì, auḑire*
3 *aude*	*să audă* s *auḑă*	*omóră*	GERUNDIU
În. 1 *auḑimŭ*	*să auḑimŭ*	*să omorîmŭ*	*auḑindŭ*
2 *auḑiţĭ*	*să auḑiţĭ*	*omorîţĭ*	
3 *audŭ*	*să audă* s *auḑă*	*omóre*	
Netrecutŭ			
S. 1 *auḑeamŭ*			
2 *auḑeaĭ*			
3 *auḑea*			
În. 1 *auḑeamŭ*			
2 *auḑeaţĭ*			
3 *auḑeau*			

Trecutulŭ

INDICATIVŬ	PARTICIPIU
Trecutulŭ simplu	
S. 1 *auḑiĭ*	*auḑitŭ, ă, ŭ*
2 *auḑişĭ*	*auḑiţĭ, e, e*
3 *auḑì*	
În. 1 *auḑirămŭ* sau din vechiŭ *auḑimŭ*	
2 *auḑirăţĭ* „ „ *auḑitŭ*	
3 *auḑiră*	
Prea trecutulŭ simplu	
S. 1 *auḑisemŭ*	
2 *auḑiseşĭ*	
3 *auḑise*	
În. 1 *auḑiserămŭ* sau *auḑisemŭ*	
2 *auḑiserăţĭ* „ *auḑiseţĭ* sau *auḑisetŭ*	
3 *auḑise*	

În privinţa persóneĭ di'ntâiŭ de la pres. Ind. trebue să spunemŭ că formele ca *auḑŭ* (audio), *morĭŭ* (pop. morio), etc. sîntŭ singure adevĕratŭ moştenite din latinesce, ĭear celelalte fără *iu* trebue să fie pricinuite prin analogie cu verbele de la a treia.

La netrecutŭ a fostŭ maĭ întâiŭ: *auḑieamŭ*, apoĭ prin absorbirea luĭ *i auḑeamŭ* şi popularŭ *auḑamŭ* prin prefacerea luĭ *e* în *ĕ* şi căderea luĭ înainte de *a*. La alte verbe de pe acéstă conjugare fără *ş*, *ţ*, *ḑ*, s'a ajunsŭ totŭ la forma *ea* sau *ia*, de pildă *murieamŭ*, *mureamŭ* sau *muriamŭ* ca şi în alte locurĭ unde a fostŭ grupa *iea*. Noĭ amŭ crede că pentru acestea n'arŭ fi reu de scrisŭ *murĭeamŭ*, etc. ca şi *pĭeatră*, *fĭeară* orĭ *pĭétră*, *fiéră*.

Formele populare *auḑî*, *auḑîşĭ*, etc. nu-sŭ de primitŭ în limba literară şi nu trebue să crédă cine-va, luându-se de pe dînsele, că verbele în *ţî*, *şî*, *ḑî* (în moldovenesce) sîntŭ după tipulŭ alŭ doilea.

A omorî, omorîre.

Presentulŭ

INDICATIVULŬ	CONJUNCTIVŬ	IMPERATIVŬ	INFINITIVŬ
Presentulŭ			
S. 1. *omorŭ*	*să omorŭ*		*a omorî, omorîre*
2. *omorĭ*	*să omorĭ*	*auḑĭ*	
3. *omóră*	*să omóre*	*audă* orĭ *auḑă*	(Gerundiu)
În. 1. *omorîmŭ*	*să omorîmŭ*	*să auḑimŭ*	*omorîndŭ*
2. *omorîţĭ*	*să omorîţĭ*	*auḑiţĭ*	
3. *omóră*	*să omóre*	*audă* orĭ *auḑă*	
Netrecutulŭ			
S. 1. *omoramŭ*			
2. *omoraĭ*			
3. *omorà*			
În. 1. *omoramŭ*			
2 *omoraţĭ*			
3. *omorau*			

Trecutulŭ

INDICATIVŬ	PARTICIPIU
Trecutulŭ simplu S. 1. *omorîĭ* 2. *omorîșĭ* 3. *omorî* În. 1. *omorîrămŭ* 2. *omorîrățĭ* 3. *omorîră*	*omorîtŭ, ă, ŭ* *omorîțĭ, e, e*
Prea trecutulŭ simplu S. 1. *omorîsemŭ* 2. *omorîsețĭ* 3. *omorîse* În. 1. *omorîserămŭ* sau *omorîsemŭ* 2. *omorîserățĭ* „ *omorîsețĭ* 3. *omorîseră*	

La netrecutŭ s'arŭ putea ḑice *omoreamŭ* luându-ne după celelalte verbe, totu-șĭ forma *omoramŭ* ĭeste maĭ potrivită dacă primimŭ pentru infinitivŭ terminarea *î*, *îre*.

Faptŭ însemnatŭ ĭeste că aceste verbe nu-sŭ de origînă latinéscă, cele latinescĭ în *ri*, *rire*, au remasŭ cu *i* neprefăcutŭ, de pildă: *a murì*, *a pierì*, *a suferì*, etc.

La imperativŭ avemŭ la persóna a doua singuritŭ o formă deosebită de cea obișnuită la conjugarea a patra, așà verbulŭ *a murì* face *morĭ*; *a pierì*, *pierĭ* sau *pieĭ*;... pe când cele în *î* sau *îre* facŭ cu finala *ă*: *omóră*,... Totŭ astŭ-feliŭ ĭeste deosebire și la persóna a treia singuritŭ de la presentulŭ indicativuluĭ și a conjunctivuluĭ. *A omorî* face *ĭelŭ omóră* și *să omóre*; pe când *a murì* face: *ĭelŭ móre* și *să móră*. Cu dreptŭ cuvîntŭ putemŭ ḑice decĭ că aceste verbe arŭ putea fi numĕrate maĭ de grabă la conjugarea întâiea, cu care se asamĕnă așà de bine, numaĭ *a* ĭeste înlocuitŭ prin *î*. Pricina care a făcutŭ pe gramaticĭ să alătureze verbele în *î* sau *îre* cu cele de la a patra ĭeste că pe lângă forma acésta se întrebuințază și cu *i* sau *ire*, de pildă se póte ḑice *a omorî*, *a pârî*, etc. și atuncĭ afară de infinitivulŭ în *ire*, maĭ au și

trecutulŭ simplu în *iĭ* şi preatrecutulŭ în *isemŭ* şi participiulŭ în *itŭ*. De pe finalele de la indicativulŭ presentŭ şi de pe celelalte citate maĭ susŭ urméză înse neîndoelnicŭ că celŭ puţinŭ aceĭ Românĭ carĭ au primitŭ aceste cuvinte sub forma cu *î* le-au numĕratŭ la întâiea, ba chiar şi toţĭ ceialalţĭ Românĭ dacă întrebuinţază la imperativŭ *omóră* şi nu *omorĭ*, etc...

Multe verbe de la conjugarea a patra întrebuinţază silaba *escŭ* la acele locurĭ unde amŭ spusŭ că se pune *ez* la conjugarea întâiea. Iétă unŭ tipŭ şi anume *a vestì*.

a vesti, vestire.

INDICATIVŬ	CONJUNCTIVŬ	IMPERATIVŬ
Presentŭ		
S. 1 *vestescŭ*	*să vestescŭ*	
2 *vestescĭ*	*să vestescĭ*	*vestesce*
3 *vestesce*	*să vestéscă*	*vestéscă*
În. 1 *vestimŭ*	*să vestimŭ*	*să vestimŭ*
2 *vestiţĭ*	*să vestiţĭ*	*vestiţĭ*
3 *vestescŭ*	*să vestéscă*	*vcstéscă*

Cum vedemŭ la imperativŭ la persóna a doua singuritŭ se pune finala *e* şi nu *ĭ* ca la alte verbe de pe acéstă conjugare. Sîntŭ unele în *ĕscŭ* şi anume din acele ce au *î* sau *îre* la infinitivŭ. Aşà *urĕscŭ*... Acestea se conjugă cu *ĕ* peste totŭ afară de acolò unde arŭ fi trebuitŭ să fie *é*, căcĭ acolò se perde *ĕ* şi remâne *a*: *urasca* p. *urĕască*...

Deşì în alte privinţĭ amŭ aflatŭ verbele în *î* potrivindu-se cu cele de la întâiea în privinţa silabeĭ amplificătóre le vedemŭ ţinîndu-se de a patra. Prin urmare putemŭ încheià că aceste verbe au o conjugare amestecată şi că arŭ fi fostŭ maĭ bine să li se facă o conjugare de pildă a V-a pentru dînsele.

Verbele cu *escŭ* sîntŭ maĭ numeróse de cât cele fără *escŭ*, la conjugarea a patra; totŭ astŭ-feliŭ ĭeste şi cu cele în *ezŭ* asemĕnate cu cele fără *ezŭ*, la întâĭea. Aceste în *escŭ* sîntŭ formate după tipulŭ verbelorŭ latinescĭ crescute cu asemenea silabă la presentŭ. În latinesce înse silaba se pune la tóte persónele de pildă *obdormisco*, *obsenesco*, etc... la noĭ cum amŭ vĕḑutŭ nu se lipesce la persóna întâiea şi a doua înmulţitŭ.

Verbele cari facŭ la presentŭ fără *escŭ* sîntŭ aşà de puţine în cât se potŭ numĕrà. *Pumnulŭ* şi *Cipariu* în gramaticele lorŭ au datŭ liste, celŭ di'ntâiŭ dă în lista sa următórele cari şi la noĭ facŭ totŭ-deauna fără *escŭ: a acoperì, a audì, a dormì, a fugì a ĭeşì, a murì, a puţì, a pierì, a suferì, a sui, a sărì, a venì, a svârlì...* Multe din cele ce le dă ĭelŭ că făcêndŭ fără *escŭ* facŭ şi fără şi cu acestŭ adausŭ; de pildă: *a ascuţì*, face *ascute* sau *ascuţĭ*, dar *a împărţì şi a despărţì* face de asemenea şi *împărţescŭ, despărţescŭ* şi *împartŭ, despartŭ; a sorbi* de asemenea *sorbŭ* şi *sorbescŭ*. Cele în *ăì* precum *a forăi, a morăi*, după Pumnulŭ, facŭ fără *escŭ* la noĭ înse facŭ în amêndouĕ feliurile: *morăiŭ* şi *morăiescŭ,...* Nu ĭeste altŭ chipŭ de a *sci* bine care verbe facŭ şi cari nu cu *escŭ*, de cât deprinderea.

La Italienĭ se află verbe în *isco* cari se potrivescŭ fórte bine cu ale nóstre şi nu primescŭ adausulŭ la aceea-şĭ persóne la cari nu-lŭ primescŭ şi la noĭ.

§. 91. Cîte-va observărĭ asupra conjugărilorŭ.

Urmândŭ regulele de ortografie date de Academie, amŭ scrisŭ la conjugarea a doua şi la a treia gerundiulŭ cu *ê: gemêndŭ, tăcêndŭ*, etc... înse nu trebue să crédă cine-va că prin aceasta amŭ primitŭ părerea că *â* s'a făcutŭ din *e*. Despre acestŭ lucru amŭ vorbitŭ în Fonetică şi amŭ arĕtatŭ că din *tacendo, torcendo, sugendo,..* nu putea să se facă *tăcêndŭ*, etc... ci *tăcindŭ, torcindŭ, sugindŭ...* S'a întâmplatŭ o schimbare de conjugare şi gerundiulŭ de la conjugarea a doua şi a treia au fostŭ în *ando* ca şi la întâiea; şi din *tacando, torcando, sugando*, se explică formele de astă-ḑí Totŭ astŭ-feliŭ de forme în *ando* trebue să presupunemŭ şi pentru *a geme, a teme*, etc. cari arŭ fi pututŭ ajunge la *ândŭ* şi prin *gemendo, temendo...* pentru că schimbarea de conjugare dovedită prin verbele citate maĭ sus s'a întâmplatŭ la începutulŭ limbeĭ române şi prin urmare a trebuitŭ să se întindă şi la *gemendo, temendo...* şi prin urmare pe vremea prefacereĭ luĭ *e* în *ê* nu puteau fi în limbă de cât gerundiĭ în *ando*.

La verbele de la tóte conjugările cu persóna întâiea de la presentŭ în *io* (adecă la tóte cele de la a patra, la multe de la doua şi la unŭ numĕrŭ destulŭ de însemnatŭ de la întâiea şi a treia) gerundiulŭ a trebuitŭ să fie în *iando*. Aşà la *apropiare* a fostŭ *apropiando* căcĭ numaĭ din acéstă formă póte fi *apropiindŭ* trecêndŭ prin *apropiândŭ* şi totŭ o dată aşà cere şi conjugarea întâiea.

La *ședindŭ*, *respundindŭ*, *trimețindŭ*, *vĕḑindŭ*... nu putemŭ să presupunemŭ că s'arŭ fi făcutŭ cum-va din *sedendo*, *respondendo*, *tremetendo*, *vedendo*... căcĭ acestŭ *e* ĭerà închisŭ și n'arŭ fi trecutŭ în *ie* pentru a putea să prefacă pe *d*, *t* în *ḑ* și *ț* Din nisce forme *sediendo*, *respondiendo*, *tremetiendo*, *vediendo*, etc. s'ar putea explicà formele de astă-ḑĭ; dar analogiea cu formele în *io* de la întăiea și nisce fenomene dialectale ne silescŭ a presupune și pentru acestea unŭ gerundiu în *iando*: *sediundo*, *respondiando*, *tremetiando*, *vediando*, etc... din cari a ĭeșitŭ: *șediândŭ*, etc... apoĭ *șediindŭ*. *ședindŭ*. Totŭ astŭ-feliŭ și la conjugarea a patra trebue să presupunemŭ formele: *moriando*, *audiando*, *fugiando*, etc, din cari ĭesŭ ușorŭ formele de astă-ḑĭ. Despre acéstă chestie a scrisŭ unŭ articolŭ în *Convorbiri literare* D-lŭ Tiktin.

La imperativŭ la conjugarea întăiea ĭeste la persóna a doua finala *ă*, cele cu persóna I-iea de la presentŭ în consóne orĭ în *u* întregŭ cu silaba *ez* orĭ fără de acesta; cele în *iŭ* înse au *ie* la imperativŭ: *apropie*, *taie*, etc. Aceste din urmă au avutŭ în vremea veche totŭ *ă*, dar *ă* s'a prefăcutŭ în *e* după aceea-șĭ lege ca și celŭ din *bucuriă*, *fiă*, etc.

La conjugarea a doua facŭ persóna a doua a imperativuluĭ în *ĭ*: *ședĭ*, *tacĭ*, *vedĭ*, etc... Numaĭ două facŭ în *e*, *a ținea* și *a împlea*; *ține*, *împle*. După latinesce arŭ fi trebuitŭ să facă tóte în *e*.

La conjugarea a treia facŭ în *e*, de pildă: *geme*, *plânge*, *rîde*, etc. câte-va înse facŭ în *ĭ* orĭ au amêndouĕ formele, *a merge* face numaĭ *mergĭ*, *a trece* numaĭ *trecĭ*; *a crede* face și *crede* și *creḑĭ*; *a plânge*, *plângĭ* și *plânge*, etc.

La a patra unele facŭ în *ĭ* altele în *e*. De pildă: *a pășì* face *pășesce* ca și tóte celelalte în *escŭ*; *a auḑĭ*, *auḑĭ*; *a ĭeșì*, *ĭeșĭ*, în *e* facŭ: *a ascuțĭ*, *ascute*; *a coperĭ*, *copere*; *a suferì* *sufere*; *a svârlì*, *svârle*; *a îmbrobodi*, *îmbrobode*; *a sorbi*, *sórbe*, și *sorbĭ*, etc.

Cum vedemŭ formele aceșteĭ persóne sîntŭ fórte feliurite și la formarea lorŭ au jucat mare rolŭ analogiile. Chiaŕ și după dialecte sîntŭ deosebirĭ însemnate.

Pentru imperativulŭ negativŭ ĭeste astă-zĭ o formă de-o potrivă cu infinitivulŭ scurtatŭ: *nu lăudà*, *nu tăcea*, *nu geme*, *nu suferi*. În vechime ĭerà întrebuințatŭ și aice infinitivulŭ întregŭ: *nu lăudare*, *nu tăcere*, etc.

La persóna a doua de la înmulțitŭ se întrebuințază persóna

corespundĕtóre de la presentulŭ indicativuluĭ şi pentru imperativulŭ negativŭ; în vechime se ḑicea înse; *nu lăudareţĭ*, *nu tăcereţĭ*, etc. adecă se întrebuinţà o formă care s'a făcutŭ de la cea de la singuritŭ prin adăugirea silabeĭ *ţĭ* ca semnŭ de persónă şi de numĕrŭ.

Nu trebue de alăturatŭ acéstă formă de cele latinescĭ *non laudaveris* şi *non laudaveritis*, cum face D-lŭ Cipariŭ în Gramatica D-sale, pentru că din *laudaveris* arŭ fi ĭeşitŭ *lăudarĭ* şi afară de acestea limba italiană ne arată că-ĭ vorba de infinitivŭ *non parlar* sau *non parlare*. La Italienĭ nu ĭeste forma de la înmulţitŭ, care s'a formatŭ la noĭ, cum amŭ spusŭ.

§. 92. Verbe neregulate.

Aşà numitele verbe neregulate se chiamă de multe orĭ astŭ-feliŭ pe nedreptulŭ căcĭ tocmaĭ ĭele au păstratŭ forme vechĭ pĭerdute de altele numite regulate şi adese orĭ numaĭ neasemănarea formeĭ de astă-ḑĭ cu a celorŭ maĭ multe de pe aceea-şĭ conjugare, neasemănare pricinuită din cause fonetice a făcutŭ să se dea unuĭ verbŭ numele de neregulatŭ. Altŭ feliŭ de verbe neregulate sîntŭ acele la cari nu se forméză tóte formele de la aceea-şĭ rădăcină. Unele din acestea chiar sîntŭ în adevĕrŭ compuse din câte douĕ treĭ verbe regulate, orĭ deosebirea rădăcinilorŭ ĭeste pricinuită numaĭ din pricinĭ fonetice.

Vomŭ trece pe scurtŭ asupra verbelorŭ neregulate dândŭ icĭ colea explicările cuvenite.

§. 93. Conjugarea I-iea.

a da şi *a sta.*

Verbulŭ *a da*, *dare* la presentulŭ indicativuluĭ dacă ne-amŭ luà de pe latina clasică arŭ trebui să ne aşteptămŭ din *do*, *das*, *dat*, *damus*, *datis*, *dant*: *dă*, *da*, *da*, *dămŭ*, *daţĭ*, *dâ*; formele *dămŭ*, *daţĭ* le şi avemŭ, dar pentru singuritŭ avemŭ: *dau*, *daĭ*, *dă*, *dau* ieste şi pentru întâiea singuritŭ şi pentru

a treia înmulțitŭ *dau*. Lambrior a arĕtatŭ că *dau* se explică din *dao*, *daunt*; *dă* de la a treia singuritŭ din *daut*, *dò*, *dă*, ĭear *daĭ* prin adăugirea finaleĭ *i* lângă rădăcina verbuluĭ. Totŭ așà ĭeste și cu *stau*, *staĭ*, *stă*, *stămŭ*, *stațĭ*, *stau* asemănate cu *sto*, *stas*, *stat*, *stamus*, *statis*, *stant*.

La conjunctivulŭ presentŭ se ḑice la persóna a treia singuritŭ cât și la a treia înmulțitŭ formele *dea* și *dee*, *stea* și *stee*. Formele *dè* și *stè* arŭ fi din *det* și *stet*, ĭear *dee* și *stee* au adausŭ unŭ *e* de prisosŭ ca semnŭ de persónă prețuindu-se *ste* ca de o potrivă cu *laud*, adecă ca rădăcină. Se ḑice și *stăe*, *dăe* în cari vedemŭ *e* lipitŭ lângă formele de la presentulŭ indicativuluĭ. Formele *stea* și *dea* s'arŭ putea explicà ca pricinuite sub înriurirea formeĭ *ĭea* de la *a luà* care cum vomŭ vedea vine regulatŭ din *lĕvet*, *liéuă*, *lıea*, *iea*...

Formele *dă* și *stă* la imperativŭ nu potŭ fi din *da*, *sta* latinescĭ, cum nu potŭ fi nicĭ *laudă*, *sbóră*... din *lauda*, *vola*... Părerea în privința acestorŭ forme amŭ arĕtat'o în urmă.

La netrecutŭ se ḑice *damŭ*, *daĭ*, etc. regulatŭ din *dabamus*, etc., de asemenea și la *a sta*; dar maĭ ĭeste și altă formă făcută de la rădăcina trecutuluĭ simplu: *dădeamŭ*, *dădeaĭ*,... sau *dedeamŭ*, *dedeaĭ*... totŭ astŭ feliŭ și cu *a sta*.

La trecutulŭ simplu aflămŭ câte maĭ multe forme, așà *a dà* are: *dăduĭ*, *dedeĭ* și *deteĭ*: *a sta*: *stătuĭ* și *steteĭ*. Acestea se conjugă regulatŭ ca trecutele în *uĭ* și *eĭ* de la alte verbe.

În românesce maĭ vechiŭ ĭerau formele: *dedĭ*, *dedèșĭ*, *déde*, *dédemŭ*, *dédetŭ*, *dédeără*; *stetĭ*, *stetèșĭ*, *stéte*, *stétemŭ*, *stétetŭ*, *stéteră*... Formele citate în urmă sîntŭ adevăratele forme moștenite din latinesce, din *dedi*, *dedisti*,... *steti*, *stetisti*, etc. Ceea ce ne pare ciudatŭ ĭeste de ce din *steti*, *dedi* nu s'a făcutŭ *stețĭ*, *deḑĭ*, căcĭ *i* de după *t* ĭerà lungŭ... Formele acestea deșĭ nu s'au întâlnitŭ pe cât se pare în nicĭ unŭ textŭ trebue să fi fostŭ o dată, și formele *dedĭ* (sau *dedŭ*), *stetĭ* să se fi formatŭ prin vre-o analogie,—Trecutulŭ în *uĭ* s'a formatŭ în românesce și a înlocuitŭ ca și în alte locurĭ trecutulŭ în *i*, *eșĭ*, *e*... Forma *deteĭ*, cu *t* în locŭ de *d* trebue să fie pricinuită de participiulŭ trecutŭ.

Prea trecutulŭ simplu are și ĭelŭ la *a da* treĭ forme: *dădusemŭ*, *dedesemŭ*, *detesemŭ*; ĭear *a sta* două: *stătusemŭ*, *stetesemŭ*...

Se înțelege că deși formele în *i* sîntŭ neregulatŭ moștenite din latinesce, verbele acestea au fostŭ numĕrate la neregulate, pentru cuvîntulŭ că verbele de la conjugarea I-a au trecutulŭ simplu în *aĭ* sau *ăĭ*. Chiar și trecutulŭ în *uĭ*, nou formatŭ, totŭ nu-ĭ la loculŭ luĭ la acéstă conjugare.

a luà, luare

Acestŭ verbŭ vine din latinesculŭ *levo, levare*. La unele forme grupa *lev*, și anume când avea pe *e* accentuatŭ a ajunsŭ sub forma *lieu* și apoĭ de *lie-* sau încă *ie*; la altele, adecă acolò unde *e* nu ĭerà accentuatŭ grupa *lev* a ajunsŭ la *lu* trecêndŭ prin *leu*. Așà dară, aceste douĕ rădăcinĭ deosebite și așà de neasemĕnătóre maĭ alesŭ după căderea luĭ *l* din *lie* înainte de *i* din *ie* (p. *e* deschisŭ și accentuatŭ) au făcutŭ pe gramaticĭ a pune verbulŭ între cele maĭ neregulate.

La presentulŭ indicativuluĭ face: *ĭeŭ, ieĭ, iea, luămŭ, luațĭ, ĭeŭ*. Forma *iea* se explică fórte bine din *levat* prin *lieva, liéuă* sau *liéuĕ, liea, ĭea*, sub înriurirea acesteia s'a formatŭ *ĭeau, ĭeaĭ* în locŭ de *ĭeu, ĭeĭ*... La conjunctivŭ avemŭ: *să ĭeu, să ĭeĭ, să ĭea* (sau *iee, iée*), *să luămŭ, să luațĭ, să ĭea (să ĭee* sau *să ĭée)*.

La imperativŭ la persóna a doua de la singuritŭ se ḑice *ĭea*... care se póte explicà din *leva*. Celelalte persóne sîntŭ cum se scie de la indicativŭ și de la conjunctivŭ. Infinitivulŭ *a luà, luare* și gerundiulŭ, *luândŭ* nu ne înfățoșază neregularitățĭ; de asemenea și celelalte forme afară de cele citate se formézá regulatŭ de la rădăcină *lu*...

Notă. La *a luà* se află și formele *luò, luundŭ* pentru *luă, luândŭ*... înse ĭeste maĭ de creḑutŭ că *ă* sau *â* au fostŭ înlocuițĭ prin *o* și *u* în aceste condițiĭ de cât că s'au păstratŭ formele vechĭ.

Verbulŭ a la, lare.

Acesta vine din latinesculŭ *lavare* și se numĕră la cele neregulate pentru că are trecutulŭ simplu în *uĭ*, preatrecutulŭ simplu în *usem*, participiulŭ în *utŭ*, în locŭ de a le avea ca celelalte verbe de la conjugarea întâiea. Pe lângă formele neregulate se maĭ află încă și cele regulate, de pildă *latŭ* în locŭ de *lăutŭ*, *lară* în locŭ de *lăură*, etc. La acestŭ verbŭ

trebue să fie amestecate două verbe latine, adecă şi *lavo, ĕre* pe lângă *lavo, lavare*. Forma *lare* se póte explicà şi din *lavĕre, lauĕre, lare*... apoĭ din *lautum* (conj. III) avemŭ *lăutum*, ĭear din *lavatum, (lauatŭ, latŭ,* caşi *cavallo-calŭ)*. Trecutulŭ simplu arŭ fi trebuitŭ să fie *laĭ* şi de la *lavavi* şi de *lavĭ* şi *lăuĭ* trebue să fi fostŭ pricinuitŭ prin înriurirea participiuluĭ.

Verbulŭ a mâncà.

Verbulŭ *a mâncà* are în părţile pe unde se vorbesce moldovenesce formele *mânâncŭ, mânâncĭ, mânâncă* (pers. III sing. şi III înm. ind. pres.), la conjunctivŭ *să mânâncŭ, să mânâncĭ, să mânânce* (pers. III sing. şi a III înm.), de asemenea la imperativŭ: *mânâncă, mânânce*... La pers. I-a şi a II-a înmulţitŭ la ind. conj. şi imperativŭ se află *mâncămŭ, mâncaţĭ*... La Munteni înse se întrebuinţază numaĭ rădăcina *mânc, mânânc* ĭeste necunoscută şi ḑicŭ: *mâncŭ, mâncĭ, mâncă, mânce*, etc.

Conjugarea a II-a.

Aice ĭeste neregulatŭ înainte de tóte unŭ verbŭ care, deşĭ pe acéstă conjugare are trecutulŭ simplu în *seĭ, seşĭ*, etc... Verbulŭ acesta ĭe *a mânea* şi compusulŭ luĭ *a remănea*. Avemŭ: *maseĭ, maseşĭ, mase*, etc. La participiulŭ trecutŭ *masŭ*, etc.

Verbulŭ *a avea* despre care amŭ vorbitŭ pe largŭ la începutŭ încă face parte din conjugarea a doua şi ĭeste neregulatŭ.

La acéstă conjugare a venitŭ de la a treia verbulŭ *a bea, bere*.

La presentulŭ indicativuluĭ are *beu, beĭ, bea, bemŭ, beţĭ, beau*. Din *bibo, bibis*, etc. au fostŭ în romănesce, la începutulŭ limbeĭ: *bevo, bevi, beve, bevemo, beveti, bevo*. Pretutindene *v* s'a făcutŭ în *u* şi apoĭ la *bevo* s'a confundatŭ cu *o* în *u* din forma *beu*, în *bevi*, *u* a căḑutŭ şi s'a făcutŭ *beĭ*, în *bève, bèvemo, bèveţi* s'a întâmplatŭ prefacerea luĭ *e* neaccentuatŭ în *ĕ* după *u* şi apoĭ căderea grupeĭ după prefacerea luĭ *e* accentuatŭ în *ea*, aşà că din *beve* s'a facutŭ *beuuĕ, bea*; din *bèvemo, beauĕmŭ, beamŭ*; din *beveţĭ, beauĕţĭ, beaţĭ* Sub înriurirea persóneĭ a doua de la înmulţitŭ *beaţĭ-beeţĭ, beţĭ* s'au

făcutŭ și *bemŭ*. Aceea-șĭ prefacere a pututŭ fi pricinuită de *beu* (din *bevo*) de la persóna a treia înmulțitŭ.

Netrecutulŭ *beamŭ, beaĭ, bea, beamŭ, beațĭ, beau* se explică din *beveva(m)*, etc. și a trebuitŭ să fie maĭ di'ntâiŭ cu câte doĭ *e, beeamŭ*, etc... *bĕui, bĕusemŭ, bĕutŭ*... se strîngŭ în jurulŭ formeĭ vechĭ *bevuto* sub înriurirea căreia se va fi înlocuitŭ trecutulŭ vechiŭ latinescŭ prin o formă în *uĭ*. De-șĭ tocmaĭ prin acésta arŭ fi neregulatŭ, înse neregularitățile se admitŭ la alte persóne moștenite din latinesce.

Formele de la conjunctivŭ să *bea* și să *bee* sau *beae* se explică ca și formele corespundĕtóre de la *a luà, a dà, a stà*.

Verbulŭ a vrea *(sau* vra) vrere.

Și acesta ĭeste de la conjugarea a treia trecutŭ la a doua, trebue să presupunemŭ forma *velere, vèrere, vreere, vréere, vrére*.

La indicativulŭ presentŭ ĭeste: *vreu, vreĭ, vrea, vremŭ, vrețĭ, vreu* sau *vreau, vreaĭ, vrea, vremŭ, vrețĭ, vreau* orĭ *vrau, vraĭ, vra, vrămŭ, vrațĭ, vrau*. Adecă feliurite forme în cari analogiile și schimbările fonetice au jucatŭ mare rolŭ.

Din forma *verere* adecă fără strămutarea luĭ *r* a remasŭ *veri* pentru persóna a doua singuritŭ de la forma ajutătóre și în compunerĭ ca *verĭ-cine*, etc... dar ca ajutătóre acuma nu maĭ dice *verĭ* ci *veĭ* prin pierderea luĭ *r*.

La netrecutŭ avemŭ: *vreamŭ* sau *vramŭ, vreaĭ* sau *vraĭ, vrea, vra, vreamŭ* sau *vramŭ, vreațĭ* sau *vrațĭ, vreau* sau *vrau*. Forma veche va fi fostŭ *verea, vereaĭ*, etc. apoĭ *vreea, vreeaĭ*, apoĭ *vrea, vreaĭ*, etc.

La conjunctivŭ persóna a treia ĭeste *să vrea, să vreae* orĭ *să vree*, în tocmaĭ ca la *a bea*.

La trecutulŭ simplu are *vruĭ, vrușĭ, vru*, etc. făcutŭ după modelulŭ altorŭ trecute de la rădăcina *vr*. Preatrecutulŭ simplu *vrusemŭ*,... Participiulŭ trecutŭ *vrutŭ*.

Pe lângă acestŭ verbŭ maĭ sîntŭ încă două regulate: *a vroì* și *voì*, amêndouĕ pe conjugarea a IV-a. La presentŭ înse la persóna a doua, fără amplificare n'au *vroĭ, voĭ* ci *vreĭ, veĭ* de la celălaltŭ, de asemenea și la celelalte persóne afară de persóna I-a și a II-a de la înmulțitŭ se punŭ forme neregulate, *vrea, va*; *vreau*... La a treia persónă maĭ ĭeste *vorŭ* din *volunt*.

Conjugarea a treia.

Verbulŭ *a bea* puteamŭ să-lŭ fi pusŭ aice căcĭ de feliulŭ luĭ ĭeste pe conjugarea a treia, a nume din *bĕbere* (pop.) s'a făcutŭ *bevere*, *beuere*, *beuĕre*, *bére*.

Uniĭ punŭ aice şi acele trecute cari facŭ în *sei*, *seşĭ*, sub cuvîntŭ că sîntŭ maĭ puţinŭ numeróse de cât cele în *uĭ*, dar noĭ nu vedemŭ nicĭ o nevoie şi le-amŭ pusŭ la conjugarea regulată, unde amŭ şi făcutŭ observările cuvenite.

Neregularitate se observéză la imperativele: *ḑi du*, *fă* cari nu facŭ *ḑicĭ*, *ducĭ*, *facĭ*... dar aceste imperative ĭerau neregulate şi în latinesce şi s'au moştenitŭ la noĭ, din *dıc*, *duc*, *fac*.... chiar a trebuitŭ să iésă *ḑi*, *du*, *fa*... înlocuirea luĭ *fa* prin *fă* s'a explicatŭ în fonetică, după Lambrior. Maĭ ĭerà în românesce şi altŭ verbŭ acuma pierdutŭ care făcea *vă*, a nume verbulŭ *vadere*; *a aduce*, compusŭ cu *a aduce* face de asemenea *adù* sau *adŭ*.

Verbulŭ a face.

Acuma se întrebuinţază forme regulate de la acestŭ verbŭ la trecutulŭ simplu, prea trecutŭ şi participiŭ, dar în texturĭ maĭ vechĭ găsimŭ forme moştenite din latinesce.

Pentru trecutulŭ simplu: *fecĭ*, *fecéşĭ*, *féce*, *fécemŭ*, *fécetŭ*, *féceră*—corespunḑĕtóre trecutuluĭ latinescŭ: *feci*, *fecisti*, *fecit*, *fecimus*, *fecistis*, *fecerant* (plus quam perf.)

La prea trecutulŭ simplu s'a ḑisŭ: *fecesemŭ*, *feceseşĭ*, etc.

La participiulŭ trecutŭ *faptŭ*. Acéstă formă din urmă a remasŭ ca substantivŭ, ĭear ca participiŭ se întrebuinţază făcutŭ.

Formele *făcuĭ* şi *făcutŭ* trebue să fi părutŭ când s'au întrebuinţatŭ pentru întâiea-şĭ dată totŭ aşà de cĭudate ca *mergui*, *mergutŭ* întrebuinţate de copiĭ pentru *merseĭ*, *mersŭ*. La verbulŭ *a înţelege* găsimŭ în texturĭ vechĭ *înţelegui* şi *înţelegutŭ*, dar le-au doveditŭ formele moştenite din latinesce.

§. 94. Conjugarea a IV-a.

Verbulŭ a fi.

Aice ĭeste verbulŭ *a fi* care în formele ce i-au maĭ remasŭ ĭeste regulatŭ, atâta numaĭ că-ĭ lipsescŭ mulţime de timpurĭ,

cum amŭ vĕḑutŭ la conjugarea acestuĭ verbŭ. La Macedonenĭ se află şi *hiŭ, hiĭ*, etc. întrebuinţatŭ la presentulŭ indicativuluĭ. Timpurile ce-ĭ lipsescŭ luĭ *a fi* se facŭ de la alte rădăcinĭ; trecutulŭ ĭeste de la rădăcina *fu*. Aşà că urmărindŭ tóte formele trebue să cunóscemŭ treĭ rădăcinĭ pentru acestŭ verbŭ. Înse rădăcina veche *es* s'a prefăcutŭ chiar din latinesce în *es* (*ĭeste, ĭeştĭ*), *er* (ĭeramŭ), şi *s* (*su*).. Analogiile au jucatŭ mare rolŭ şi la acesta, vomŭ cità afară de cele arĕtate la conjugare şi forma *escŭ*, de la Macedonenĭ cu înţelesŭ de *sîntŭ*, făcută sub înriurirea formeĭ *ĭeştĭ*.

Verbulŭ a veni.

Acuma se conjugă regulatŭ. Din pricinĭ fonetice la unele locurĭ (unde a fostŭ *e* accentuatŭ) rădăcina *ven* a trecutŭ prin *vien* în *vin*; acolò înse unde *e* ĭerà neaccentuatŭ *e* s'a păstratŭ în limba literară şi în unele dialecte. Iétă deci presentulŭ indicativuluĭ: *vinŭ, viĭ, vine, venimŭ, venițĭ, vinŭ*; în locŭ de *vinŭ* la persóna întăiea se ḑicea *vieniŭ* din care a ĭeşitŭ *viiŭ*.

La trecutulŭ simplu avemŭ acuma *veniĭ, venişĭ, veni*, etc... În texturile vechĭ şi la Macedonenĭ aflămŭ şi trecutulŭ celŭ moştenitŭ din latinesce : *venĭ, venèşĭ, vene, venemŭ, venetŭ, veneră* orĭ *vinĭ, vineşĭ, vine, vinemŭ, vinetŭ, vineră*. Se înţelege că a fostŭ şi un prea trecutŭ *venesemŭ, veneseşĭ*... în locŭ de *venisemŭ* etc. de astă-ḑĭ. Celŭ di'ntâiŭ se făcuse din *venissem*... popularŭ *venessem*; celŭ de al doilea înse s'a făcutŭ prin analogie cu verbele de la conjugarea a IV-a.

Participiulŭ trecutŭ a fostŭ *ventŭ* şi apoĭ *vintŭ*, care acuma s'a înlocuitŭ prin *venitŭ*. Celŭ di'ntâiŭ ĭerà din *ventum* latinŭ.

La imperativŭ are forma *vinŭ! vină!* orĭ *vino!*

Verbulŭ a sci, scire.

La persóna a treia singuritŭ se ḑicea maĭ de demultŭ şi uniĭ ḑicŭ şi acuma *sci*, formă moştenită din *scit*; acuma se ḑice înse maĭ multŭ *scie*, vocala *e* s'a adăugitŭ sub înriurirea celorălalte verbe de la acéstă conjugare, cari tóte au *e* la persóna acésta.

La trecutulŭ simplu nu are formă potrivită cu a celoralalte verbe de la acéstă conjugare, adecă n'are *sciĭ*, *scișĭ*, etc., ci *sciuĭ*, *sciușĭ*, *sciù*,... Acéstă formă s'arŭ putea explicà din latinesce *scivi* prin vocalisarea luĭ *u*; dacă *v* n'arŭ fi cădutŭ în aceste locurĭ fórte de multŭ.

§. 95. Verbe defective.

Sîntŭ unele forme verbale cari au remasŭ singure dintr'unŭ verbŭ vechiŭ şi maĭ pe urmă nu s'au unitŭ cu alte asemenea remăşiţĭ pentru a alcătuì unŭ verbŭ.

Aşà sîntŭ formele *învisŭ*, *învisеĭ* de la unŭ verbŭ vechiŭ *a vie*, *viere*, din *vivere* de la conjugarea a treia.

D-lŭ Cipariu pune aice pe *blemŭ* în înţelesŭ de *să mergemŭ*, *vă* în înţelesŭ de mergĭ, etc.

§. 96. Genulŭ reflexivŭ.

Se numescŭ reflexive verbele ce se conjugă cu pronumele scurte de la acusativŭ orĭ de la dativŭ. De pildă *mĕ mierŭ*, *a se mierà*; *îmĭ vine*, *a-mĭ venì*, etc. Sîntŭ verbe cari au numaĭ genulŭ reflexivŭ, de pildă chiar *a se mierà*, nicĭ o dată nu vomŭ putea dice *ieu mierŭ* altele de şi au şi genulŭ activŭ şi celŭ reflexivŭ, înţelesurile sîntŭ înse deosebite, de pildă: *plęcŭ* şi *mĕ plecŭ*; *a teme* şi *a se teme*; *a uità* şi *a se uità*... Verbele ce au numaĭ genulŭ reflexivŭ se numescŭ *esenţialŭ reflexive* şi celelalte *întâmplătoriŭ reflexive*. Nu ieste nevoie să dămŭ tabele pentru acestŭ feliŭ de conjugare, numaĭ trebue să spunemŭ cum se întrebuinţază pronumele. La timpurile simple se punŭ chiar înaintea verbuluĭ: *mĕ temŭ*, *să mĕ temŭ*, *a se teme*,... la cele compuse se pune înainte de verbulŭ ajutătoriŭ, de pildă: *m'amŭ temutŭ*, *mĕ voiŭ teme*,... Se potŭ întrebuinţà înse şi construcţiile următóre: *temu-mĕ*, *temutu m'amŭ*, *teme mĕ voiŭ*, *teme m'așĭ*,... La preatrecutulŭ compusŭ se póte dice: *m'amŭ fostŭ mieratŭ* orĭ *fostu m'amŭ mieratŭ*, Pumnulŭ pune şi *mieratu m'amŭ fostŭ*. Noĭ înse întrebuinţămŭ construcţiea di'ntâiŭ, nu ne pare aşà de ciudată a doua; iear a treia ne ieste necunoscută.

Genulŭ reflexivŭ de multe orĭ are înţelesŭ pasivŭ, aşà: *ĭérba se taie şi în focŭ se aruncă... durerile nu se învingŭ prin răbdare*, etc. Acestŭ înţelesŭ îlŭ putemŭ da maĭ uşorŭ persóneĭ a treia şi chiar arŭ fi greşală a li-lŭ da.

În romănesce vechiŭ se întrebuinţau reflexivele la timpurile compuse cu ajutătoriulŭ *a fi*; aşà trebue să se fi ḑisŭ: *mĕ su temutŭ* în locŭ de *mĕ amŭ temutŭ*. La reflexivele cu acusativŭ n'a putută aflà Lambrior în cercetările sale vre o urmă de trecutŭ compusŭ cu *a fi*; a găsit înse la cele cu dative, în *Miron Costin; Cum Căzaciĭ îşĭ sîntŭ învĕţaţĭ*, în locŭ de *cum Căzaciĭ s'au învĕţatŭ* orĭ *cum Căzaciĭ îşi-au învĕţatu*.

§. 97. Genulŭ pasivŭ.

Acestŭ genŭ se face în romănesce ca şi în celalte limbĭ romanice prin ajutoriulŭ verbuluĭ *a fi* şi anume pentru a forma unŭ timpŭ óre care se ĭea timpulŭ cerutŭ alŭ verbuluĭ *a fi* şi i se adauge participiulŭ trecutŭ alŭ verbuluĭ de conjugatŭ. Participiulŭ se pune în acela-şĭ genŭ şi numĕrŭ cu subiectulŭ. De pildă: *amŭ fostŭ chiematŭ, aţĭ fostŭ chiemaţĭ...* sîntŭ persóne de la trecutulŭ compusŭ: *voiŭ fi chiemată* ĭeste viitoriulŭ, etc. Nicĭ aice nu-ĭ nevoie de tabele.

Genulŭ pasivŭ avea în latinesce forme speciale, numaĭ la trecutŭ sè făcea prin compunere. În tóte limbele romanice s'a întrebuinţatŭ verbulŭ *a fi* pentru a formà acestŭ genŭ, după modelulŭ cum se întrebuinţază şi cu adiectivele.

§. 98. Verbe unipersonale.

Sîntŭ unele verbe cari n'au de cât persóna a treia singuritŭ, de pildă: *tună, plouă, ninge, se cuvine...*; altele deşĭ potŭ să se conjuge şi la celelalte persóne, dar la a treia se potŭ luà cu altŭ înţelesŭ, de pildă: *se şede, se ḑice, se cade...* Aceste din urmă nicĭ n'au genulŭ reflexivŭ, ci numaĭ la persóna a treia se întrebuinţază sub formele arĕtate, verbulŭ *a vedea, a cădea...* nicĭ nu-sŭ transitive pentru ca să pótă avea genulŭ reflexivŭ.

Cum vedemŭ unele di'ntre unipersonale sîntŭ reflexive, altele maĭ au şi altă conjugare întreagă.

Verbulŭ *mĕ dóre* se întrebuinţază numaĭ la persóna a treia singuritŭ şi la a treia înmulţitŭ: *mĕ dóre capulŭ, mĕ dorŭ mânile*; *m'au durutŭ ochiĭ, m'a durutŭ piciorulŭ;* etc.

Asemenea verbe ĭerau şi în latinesce, în românesce înse s'au făcutŭ şi din nou.

A scì cu de amăruntulŭ care verbe potŭ fi luate ca reflexive şi cu ce deosebire de înţelesŭ, care au numaĭ forma reflexivă, asemenea a putea scì ce unipersonale se întrebuinţază şi adevĕratele lorŭ înţelesurĭ ĭeste greu; de aceea străiniĭ facŭ multe greşelĭ luându-se după limba lorŭ. De pildă unŭ Franţusŭ va fi aplecatŭ a ḑice *ĭeu mĕ tacŭ* în locŭ de *ĭeu tacŭ*, etc.

§. 99. Adverbulŭ.

Adverbele sîntŭ cuvinte cari schimbă înţelesulŭ verbelorŭ, adiectivelorŭ sau altorŭ adverbe calificându-le orĭ hotărându-le în altŭ chipŭ. Se chiamă *locuţiunĭ adverbiale* nisce construcţiĭ cari îndeplinescŭ acela-şĭ rolŭ ca şi adverbele. De pildă *mâne* ĭeste adverbŭ, *pe casă* o *locuţiune adverbială.*

Adverbele sîntŭ de maĭ multe feliurĭ:

1. *De modŭ.* Acestea respundŭ la întrebarea *cum? ce feliŭ?* Între dînsele se află tóte adiectivele calificative luate sub forma ce o au la singuritulŭ bărbătescŭ şi neutru: *frumosŭ, urîtŭ, dulce, verde,* etc.

Adiectivulŭ *bunŭ* are pentru adverbŭ forma *bine* (lat. *bene-biene, biine, bine*), cele în *escŭ* au finala *esce*, de pildă: *bărbătesce, omenesce,* etc.

Adverbele de cari amŭ vorbitŭ până aice se potŭ şi compară ca adiectivele: *maĭ bine, fórte bine,* etc.

Totŭ ca adverbe de modŭ se întrebuinţază şi *gerundiele*, de pildă: *cântândŭ, dormindŭ,* etc.

Maĭ sîntŭ şi adverbe formate cu finala *işŭ*: *crucişŭ, chiorîşŭ, horţişŭ, poncişŭ, făţişŭ...*

Apoĭ vomŭ maĭ înşirà următórele: *aşa (aşi* în vechime şi *aşia), aşi-şĭ, aşijderea, lesne, almintre, (amintirea), mereu, câtenelŭ, abia, camŭ, încaltea,* etc.

2. *De locŭ.* Acestea respundŭ la întrebările: *unde? de unde? în cotrò?* etc... în privinţa loculuĭ

Vomŭ înşirà câte-va: *aice (acì, icĭ)*; *colò, colea; acolò, acolea*; *aprópe, departe; înainte, înapoĭ*; *îndĕrĕptŭ, afară, în lăuntru, alăturĭ, pretutindenea, susŭ, jos*; *aiurea, nicăierĭ, în cotrò, alocurea,* etc.

3. *De timpŭ.* Acestea respundŭ la întrebarea: *când?* etc., *acum, amu, (acmù* în texturĭ vechĭ), *acu, acu-şĭ, amu-şĭ, atuncĭ, atuncia, a-ḑĭ, astă-ḑĭ, ierĭ, mâne, poĭmâne, asară, pururea, totŭ deauna, dinióre, dăună-ḑĭ, când-va, curêndŭ, îndată,* etc.

4. *De cantitate,* cari respundŭ la întrebarea: *cât? atât, atâta, cât-va, încă, maĭ, numaĭ,* etc...

Adverbele maĭ potŭ fi privite şi din altŭ punctŭ de vedere şi a fi împărţite în *afirmătóre, negătóre* şi *de îndoială: aşà, da, ḑeu; nu, ba, nicĭ de cum*; *póte, dóră,* etc...

§. 100. Preposiţiĭ.

Aceste cuvinte se punŭ înaintea substantivelorŭ şi formézä cu dînsele locuţiunĭ adverbiale, se maĭ potŭ pune şi înaintea pronumelor şi adverbelorŭ.

Unele di'ntr'însele sîntŭ simple, altele compuse. Unele se află numaĭ unite cu verbe orĭ cu alte cuvinte, moştenite; altele se află şi despărţite.

Preposiţiile se construescŭ maĭ tóte cu casulŭ regimŭ, numaĭ unele luate ca substantive se întrebuinţază cu genetivulŭ: *înaintea luĭ Pilatŭ, înainte de Pilatŭ.* În construcţiile următoare: *dă îndărĕptŭ luĭ Gheorghe,* în locŭ să avemŭ o preposiţie cu dativŭ, avemŭ maĭ de grabă unŭ adverbŭ şi *luĭ Gheorghe* ĭeste complinire la *dă.*

§. 101. Conjuncţiĭ.

Acestea légă între sine părţĭ de vorbă asemenea orĭ părţĭ de acela-şĭ feliŭ din proposiţiĭ sau şi proposiţiĭ între dînsele.

Unele di'ntr'însele se chiamă *causale* şi respundŭ la între-

barea *pentru ce?*: *ca, căcĭ, pentru că, dreptŭ ce, fiind-că*, etc. Altele arată *comparare: ca, caşi, precum*, etc. Altele arată *condiţie: de, dacă, deşì, măcar că*, etc. Maĭ sîntŭ şi de cele ce arată *urmare: decĭ, aşa dară; îndreptare: ci, înse, totu-şĭ, ĭéră-şĭ*, etc.; *disjunctive* sau *desunitóre: au* (în limba beserecéscă), *sau, orĭ*, etc.; *de scopŭ: ca, pentru ca*, etc.; *împreunătóre: şi*, etc.

§. 102. Interjecţiile.

Arată simţirile nóstre şi adesea se numĕră între interjecţiĭ mulţime de cuvinte sau de legăturĭ de cuvinte, de pildă vocative, imperative, *blăsteme, ocărĭ*, etc. Sintŭ înse şi cuvinte cari se întrebuinţază numaĭ ca interjecţiĭ: *vaĭ, of, ah*, etc.

§. 103. Observărĭ asupra cuvintelor neschimbătoare.

Adverbele s'au moştenitŭ în parte din latinesce, multe înse s'au făcutŭ chiar în lăuntrulŭ limbeĭ române. În latinesce chiar cercetările specialiştilorŭ au doveditŭ că multe forme casuale au remasŭ ca adverbe, cum sîntŭ de pildă locativele, căcĭ *domi, humi*, etc. deşi au fostŭ într'o vreme la casulŭ locativŭ, dar maĭ pe urmă pierḑendu-se acestŭ casŭ formele citate au ajunsŭ ca adverbe. De asemenea *foris, mane, quotidie*... sîntŭ tóte locative remase ca adverbe. S'au formatŭ adverbe de la acusativele substantivelorŭ *partim, foras, circum*, etc. Alte adverbe s'au formatŭ dintr'unŭ substantivŭ însoţitŭ de preposiţie: *obviam, invicem, admodum*, etc. Apoĭ prin finale s'au formatŭ adverbe de la adiective, de la substantive şi de la nume verbale: *funditus, breviter, separatim*, etc... De la teme pronuminale se află de asemenea fórte multe verbe. (Pentru maĭ multe lămurirĭ se póte cetì în Gramatica latinéscă a d-luĭ Vîrgolicĭ, la adverbŭ).

Putemŭ ḑice decĭ că ***adverbulŭ ĭeste unŭ cuvîntŭ care s'a făcutŭ neschimbăciosŭ prin faptulŭ că ĭeste subordinatŭ unuĭ verbŭ, unuĭ adiectivŭ orĭ altuĭ adverbŭ.*** De pildă când ḑicemŭ: ***a venitŭ sara la noĭ***, aice cuvîntulŭ ***sara*** ĭeste luatŭ ca adverbŭ, prin faptulŭ că ĭeste subordinatŭ verbuluĭ a venì, determinându-lŭ în privinţa timpuluĭ când s'a făcutŭ lucrarea verbuluĭ.

Preposiţiea ĭeste unŭ udverbŭ care a căpĕtatŭ putere transitivă asupra unuĭ substantivŭ orĭ pronume. Tóte preposiţiile au fostŭ la începutŭ adverbe şi numaĭ prin faptulŭ că s'au pusŭ lângă unŭ casŭ óre-care au dobânditŭ încetŭ încetŭ unŭ feliŭ de putere transitivă,

cerêndŭ totdeauna după sine acelŭ casŭ. Prepositiile aufostŭ adverbe de locŭ şi adverbulŭ s'a făcutŭ prepositie când s'a întrebuinţatŭ cu unŭ casŭ care hotăreşte *loculŭ*. În latinesce sîntŭ cuvinte cari şi-au pierdutŭ întrebuinţarea de adverbe remănêndŭ numaĭ ca prepositiĭ. Aşà de pildă *ad*, *apud*, *cis*, *ob*... deşì vechĭ casurĭ şi adverbe au remasŭ numaĭ ca prepositiĭ pe când *contra*, *adversus*, *ante*, *subter*... se întrebuinţază şi ca adevĕrate adverbe şi ca prepositiĭ. (Pentru amărunte asupra acesteĭ chestiĭ să se citéscă Gramatica citată).

Conjuncţiile au fostŭ de asemenea adverbe cari ne maĭ fiind subordinate altuĭ cuvîntŭ, servesce pentru a legà douĕ cuvinte sau propositiĭ; ïear une-orĭ slujescŭ ca mijlocŭ de trecere de la o idee la alta; unele conjuncţiĭ au căpĕtatŭ putere transitivă asupra unuĭ verbŭ, de pildă **să** *în romănesce, care cere conjunctivulŭ.*

Conjuncţiile latinescĭ sîntŭ maĭ multŭ adverbe făcute din pronume.

Observaţiile sîntŭ după Lambrior (părţile subliniete chiar cuvîntŭ după cuvîntŭ) şi după Gramatica D-luĭ Vîrgolicĭ. Despre întrebuinţarea acestorŭ cuvinte, la Sintaxă.

III. SINTAXA.

Sintaxa tractéză despre întrebuințarea cuvintelorŭ și a formelorŭ lorŭ pentru a arĕtà cugetările.

Ieste o parte din *Sintaxă* a nume cea *generală* care se potrivește cu tóte limbele și vorbește despre propoziții, frase și despre rolulŭ cuvintelorŭ din cari se alcătuescŭ aceste și o parte *Sintaxa specială* care tractéză despre întrebuințarea formelorŭ cuvintelorŭ schimbăcióse precum și despre înțelesurile și legăturile de cuvinte în cari se punŭ cele neschimbăcióse.

Sintaxa póte fi privită din două puncte de vedere: în privința obiceiurilorŭ limbeĭ de astă-ḑĭ fără a căutà vre o legătură cu alte limbĭ romanice orĭ cu limba latină și în privința istorică adecă arĕtândŭ ce obiceiurĭ, ce construcțiĭ s'au moștenitŭ din latina populară și cari s'au născocitŭ în timpulŭ de când are limba română viéța ieĭ deosebită de a celoralalte limbĭ romanice. Feliulŭ întâiŭ de a vorbì despre construcțiĭ ieste curatŭ descriptivŭ și trebue să fie cercetatŭ cu mare băgare de samă totŭ materialulŭ limbeĭ celorŭ ce sciu bine vorbì românesce și apoĭ de scosŭ regulele urmate fără să-șĭ fi datŭ samă de dînsele cine-va. Acéstă cercetare pregătitóre pentru sintaxa specială a limbeĭ române nu putemŭ ḑice că ieste făcută și încă și maĭ puținŭ s'a lucratŭ pentru sintaxa feliuritelorŭ dialecte viĭ românescĭ. Înainte de a merge maĭ departe se cere numaĭ de cât să se cerceteze din acestŭ punctŭ de vedere și remășițile din veacurile trecute până în veaculŭ alŭ șese-spre-ḑecelea, de la care maĭ în jos, celŭ puținŭ până acuma, nu maĭ avemŭ de cât cuvinte semĕnate prin documente sau alte scrierĭ slave, latinescĭ și grecescĭ. Apoĭ materialulŭ acesta fiind gata arŭ trebuì asemĕnatŭ cu cele ce scimŭ despre sintaxa limbeĭ latine clasice și a aceleĭ populare, ajutându-ne de celelalte limbĭ romanice.

Amŭ arĕtatŭ ce arŭ trebuì să fie în adevĕrŭ înse se scie destulŭ de puținŭ, totu-șĭ în de-ajunsŭ pentru a da o idee despre acéstă parte a Gramaticeĭ românescĭ. Ca temelie pentru cele spuse în acéstă parte îmĭ vorŭ slujì lucrările luĭ *Diez*, *Cipariu*, *Lambrior*, etc. cari se vorŭ cità la loculŭ lorŭ.

§. 104. Propositiea.

Se numesce *propositie* o judecată arĕtată prin *vorbe*, de pildă: *Sórele ĭeste mare*, orĭ *mâncămŭ*, etc. În propositie ĭeste unŭ cuvîntŭ care numesce ființa sau lucrulŭ de care-ĭ vorba, despre care judecămŭ sau cugetămŭ ce-và, acela se chiamă *subiectŭ* şi póte fi arĕtatŭ prin feliŭ de feliŭ de cuvinte şi chiar prin propositiĭ. De pildă în *Sórele luminéză* se vorbesce de unŭ lucru alŭ căruĭ nume ĭeste *Sórele*, acesta ĭeste subiectŭ. Une-orĭ subiectulŭ póte fi sub-înțelesŭ, precum în *mâncămŭ* unde se subînțelege *noĭ*.

Partea aceea a propositiuneĭ care arată ce se judecă despre lucrulŭ arĕtatŭ prin subiectŭ se numesce *predicatŭ*. În exemplele de maĭ sus *ĭeste mare* şi *mâncămŭ* sîntŭ predicate. Cum vedemŭ în celŭ di'ntăiŭ predicatulŭ ĭeste alcătuitŭ din verbulŭ *a fi* şi din altŭ cuvîntŭ, în alŭ doilea verbulŭ *mâncămŭ* formézǎ singurŭ predicatulŭ. Cuvîntulŭ care însoțesce pe verbulŭ *a fi* póte fi şi unŭ substantivŭ, de pildă: *Gheorghe ĭeste cĭobanŭ*.

O propositie care n'are de cât subiectŭ şi predicatŭ se chiamă *nedisvoltată*, dacă maĭ are alte cuvinte cari lămurescŭ înțelesulŭ subiectuluĭ orĭ predicatuluĭ se chiamă *desvoltată*. Din acele cuvinte cari se adăugescŭ spre maĭ bună lămurire a cugetăreĭ la vre o propositiune, unele se chiamă *atribute* şi a nume acele carĭ califică sau hotărescŭ înțelesulŭ unuĭ substantivŭ sau pronume; acele cari hotărescŭ înțelesulŭ verbuluĭ sîntŭ *complinirĭ*.

Unele atribute se chiamă *aposițiĭ*, atuncĭ când sîntŭ substantive cari fără a fi puse în genetivŭ se întrebuințază ca atribute, de pildă: *Ștefan celŭ Mare, Domnulŭ Moldoveĭ, a ḑisŭ...* Domnulŭ Moldoveĭ ĭeste aposiție.

Complinirile sîntŭ *drepte*, *nedrepte* şi *circumstanțiale*. Cele di'ntăiŭ se punŭ la verbele transitive şi arată asupra cuĭ trece lucrarea lorŭ; cele nedrepte se punŭ lângă feliurite verbe şi sîntŭ respunsurĭ la întrebarea *cuĭ?* Iear cele circumstanțiale sîntŭ adverbe adevĕrate sau locuțiunĭ adverbiale şi arată *timpulŭ*, *modulŭ*, *loculŭ*, *causa*, etc. lucrăreĭ sau stăreĭ.

Aşà când ḑicemŭ: *Amŭ vĕḑutŭ calulŭ*, *calulŭ* ĭeste complinire dréptă; în *dau orḑŭ caluluĭ*, *caluluĭ* ĭeste complinire nedréptă; în *merge cu calulŭ*, *cu calulŭ* ĭeste complinire circumstanțială de modŭ; în *calulŭ merge ĭute*, *ĭute* ĭeste de asemenea complinire de modŭ; în *a venitŭ ierĭ* orĭ *a venitŭ a sară*, *ĭerĭ* şi *a sară* sîntŭ complinirĭ de timpŭ, etc...

Propositiunile cari au subiectulŭ formatŭ din câte două sau maĭ multe cuvinte legate între dînsele orĭ predicatulŭ totŭ astŭ-feliŭ alcătuitŭ se chiamă *compuse* şi se potŭ privì ca ținĕndŭ locŭ de două sau maĭ multe propositiĭ simple. De pildă: *omulŭ şi calulŭ au nevoie de hrană*; *calulŭ nechéză şi azvârle*. S'arŭ putea privì ca com-

puse şi acele propoziţiĭ la cari unŭ atributŭ sau o complinire arŭ fi formată din maĭ multe compliniri de acela-şĭ feliŭ legate între sine.

Maĭ multe propoziţiunĭ cari se légă una cu alta fără ca să putemŭ dice că una din ĭele sau maĭ multe sîntŭ compliniri orĭ subiectŭ forméză o *frasă* alcătuită din *proposiţiunĭ coordinate*, ĭear conjuncţiile ce se întrebuinţază se chiamă *coordinătóre*. Din potrivă se póte ca să fie o proposiţiune în care complinirile, atributuluĭ orĭ chiar subiectuluĭ să fie exprimate prin proposiţiĭ. Asemenea proposiţiĭ alcătuescŭ unŭ feliŭ de proposiţiunĭ desvoltate, numite de asemenea frase. Acea proposiţiune care nu slujesce nicĭ ca subiectŭ nicĭ ca complinire la altele se chiamă *principală*, celelalte *secundare* sau *subordinate*, ĭear conjuncţiile ce le légă, subordinătóre. În frasele de feliuluĭ întâiŭ sîntŭ maĭ multe proposiţiunĭ principale, în una de feliuluĭ aluĭ doilea numaĭ una. Se póte înse să fie frase şi maĭ complicate, adecă cu maĭ multe proposiţiunĭ principale coordinate, fie-care cu subordinatele lorŭ.

Proposiţiunile subordinate cari slujesc de subiecte, de complinirĭ drepte orĭ nedrepte se potŭ numì *substantivale*; cele ce sîntŭ atribute, *adiectivale* şi cele ce slujescŭ de complinirĭ circumstanţiale se chiamă *adverbiale*. Aceste numirĭ li s'au datŭ pentru că roluluĭ ce împlinescŭ ĭele în frase îlŭ îndeplinescŭ maĭ alesŭ substantivele, adiectivele orĭ adverbele în proposiţiile desvoltate.

De pildă: *Sórele luminéză multe planete, ĭear luna de abĭea trimete lumină slabă asupra pămîntuluĭ.* Avemŭ aice două proposiţiĭ principale legate prin *ĭear* şi amêndouĕ sîntŭ desvoltate.

În: *Când aĭ întratŭ la mine, spuneamŭ prietenuluĭ că nu maĭ amŭ nicĭ o putere*, avemŭ treĭ proposiţiunĭ di'ntre cari *spuneamŭ prietenuluĭ* ĭeste principala; *când aĭ întratŭ la mine* subordinată circumstanţială de timpŭ, ĭear *nu maĭ amŭ nicĭ o putere* ĭeste subordinată dréptă.

De multe orĭ se pare greu de deosebitŭ substantivalele drepte de cele cari slujescŭ ca subiecte.

De pildă în: *Îmĭ place să înţelegŭ ce cetescŭ*, aice *să înţelege ce cetescŭ* s'arŭ părea complinire dréptă, înse verbuluĭ *a plăcea*, în limba literară, nu are nicĭ o dată complinire dréptă şi anume se vede uşorŭ de pe faptuluĭ că n'are nicĭ o dată complinire pe *mĕ*, *mine*, etc... adecă nisce forme cari nu se confundă cu nominativuluĭ. Nu putemŭ dice: *Ielŭ mĕ place*,... De aice vedemŭ că în exempluluĭ de maĭ sus proposiţiea a doua ĭeste subiectŭ nu complinire dréptă, tot aşà ĭeste şi cu *Îmĭ place apa* unde *apa* ĭeste subiectŭ şi nu complinire dréptă; se maĭ póte vedea uşorŭ că avemŭ subiectŭ şi nu complinire dréptă de pe construcţiile cu *pre*, aşà se dice: *Îmĭ place Grigore* nu *pre Grigore.*

Maĭ multe frase cari se légă pentru a desvoltà o idee forméză o alcătuire cunoscută sub nume de *periodŭ*, dar acesta cade maĭ multŭ în sama Retoriceĭ.

§. 105. Proposiţiea simplă.

Cap. I.

Substantivŭ şi adiectivŭ.

1. Despre raportulŭ între genul românescŭ şi între celŭ latinŭ popularŭ s'a mai vorbitŭ în etimologie. Aice amintim că limba română se deosebesce de celelalte limbĭ romane prin păstrarea genuluĭ neutru. Fenomenulŭ în virtutea căruia neutrele latinescĭ s'au împărţitŭ între celelalte două genurĭ s'a întâmplatŭ până la unŭ punctŭ şi în limba română. Aşà numele de *fructe* cari ĭerau latinesce de genulŭ neutru s'au făcutŭ femeescĭ afară de *mĕrŭ* care a remasŭ neutru. Din latinesce *prunum*, *pruna* s'a făcutŭ în românesce *prună* ca şi cum *pruna* arŭ fi fostŭ luată ca nominativŭ singuritŭ de la declinarea întâiea. Totŭ astŭ-feliŭ s'a întâmplatŭ în celelalte limbĭ romanice. Altă prefacere de genŭ însemnată a fostŭ trecerea numelorŭ de copacĭ sfârşite în *us* (pop. *o)* de la femeescŭ la bărbătescŭ, sub înriurirea celorlalte nume în *us* cari ĭerau bărbătescĭ. Acéstă trecere s'a făcutŭ şi în celelalte limbĭ romane. Dar trecerea substantivelorŭ femeescĭ în *u*: *soru*, *noru*, *mânu* la forme cu finala *ă* s'a întâmplatŭ târḑiu în limba română, de vreme ce pe lângă că formele citate se întâlnescŭ până apróre de ḑilele nóstre, ba chiar au remasŭ cu *u* în unele construcţiĭ, de pildă: *soru-mea*, *noru-ta*, etc. Aşà că de şi de pildă la *soru(soro)* se întâlnesce acestŭ fenomenŭ de înlocuire şi în alte limbĭ romanice ca ital. *nuora*, esp. *nuera*, port. prov. *nora*, etc. în românesce înse înlocuirea s'a făcutŭ neatârnatŭ şi târḑiu Că înlocuirea ĭeste târḑie se vede şi din faptulŭ, ca în *soră*. *noră*, *o* nu s'a prefăcutŭ în *ó* cum s'arŭ fi întâmplatŭ negreşitŭ dacă formele cu *ă* arŭ fi fostŭ în limbă înainte de prefafacerea luĭ *o* în *ó*. Altă prefacere de genŭ a avutŭ la cuvintele în *or*, *orem*, de pildă *dolor*, *dolorem*; *sudor*, *sudorem*... s'a făcuta *duróre* (în texturĭ vechĭ), *sudóre*, etc. de genulŭ femeescŭ de şi în latinesce ĭeraŭ bărbătescŭ. Fiindŭ că fenomenulŭ se află şi în alte limbĭ romanice de pildă în franţuzesce *douleur*, *sueur*, etc. de asemenea femeescĭ urmézā că s'a începutŭ din latina populară.

În românesce sîntŭ numele ḑilelorŭ de genulŭ femeescŭ şi acéstă depărtare de la obiceiulŭ celoralalte limbĭ romane se explică prin aceea că la noĭ şi cuvîntulŭ *ḑi* ĭeste femeescŭ şi se subtînţelege. Aşà *lunĭ*, *marţĭ*, etc. sîntŭ nisce vechĭ genetive şi însamnă *a luneĭ*, *a luĭ Martŭ*, apoĭ cuvîntulŭ care hotărea acordulŭ cu adiectivele ce urmau nu putea fi de cât acelŭ de care atârnà genetivulŭ adeca *ḑi*.

Substantive în *ă* de genulŭ bărbătescŭ sîntŭ fórte multe, maĭ alesŭ diminutive şi fenomenulŭ petrecutŭ cu *guida*, *spia*, *sentinella* în italienesce, adecă faptulŭ luăreĭ lorŭ ca femeescĭ de şi însamnă fiinţĭ de sexulŭ bărbătescŭ, s'a întâmplatŭ la noĭ cu *slugă* care se ĭea ca femeescŭ şi când arată unŭ bărbatŭ.

2. Despre numĕrŭ trebue de observatŭ: 1) că *numele de persóne* privite ca comune ĭeau uşorŭ forma pluraluluĭ: *Scipioniĭ*, *Catoniĭ*, etc. 2) Numele *materiale* puteau încă din latinesce primì forma înmulţituluĭ: *nives*, *imbres*, *arenae*... în limba română ca şi în alte limbĭ romanice acéstă deprindere s'a întinsŭ şi maĭ multŭ: *cărnĭ* şi *cărnurĭ*, *omĕturĭ*, *ploĭ*, etc. 3) Numele *abstracte* cari arată o stare trupéscă sau intelectuală orĭ o activitate potŭ avea de asemenea înmulţitŭ şi în latinesce şi în limbele romanice: *vieţĭ*, *morţĭ*, *vicleniĭ*, *frumuseţe*, *bătrîneţe*, *tinereţe*.. Infinitivele au în românesce fórte regulatŭ înmulţitulŭ nu ca în celelalte limbĭ romanice, dreptŭ că la noĭ s'au şi formatŭ două infinitive celŭ întregŭ numaĭ ca substantivŭ şi celŭ scurtatŭ numaĭ ca verbŭ. 4) Unele substantive se întrebuinţază numaĭ la înmulţitŭ, de pildă: *stative*, *călămărĭ*, etc.

3. Rolulŭ substantivuluĭ îlŭ po'ŭ îndeplinì adiectivele, pronumele, infinitivele, particulele, chiar frase întregĭ cum amŭ spusŭ în întroducere la sintaxă. Ca şi în latinesce se póte înlocuì substantivulŭ prin o *perifrasă*, *ceĭ ce vĕdŭ*, *ceĭ ce judecă* (judecătoriĭ)...

4. Ieste unŭ casŭ când se înlocuesce de regulă *adiectivulŭ prin substantivŭ*. În latinesce se arĕtau materiele privite ca atribute prin adiective, numaĭ în stilulŭ poeticŭ se punea une-orĭ genetivulŭ unuĭ substantivŭ aşà se putea dice *tegumenta frondis* p. *tegumenta frondea*. În limbele romane şi prin urmare încă din latina populară se lepădaseră adiectivele ca *argenteus*, *aureus*, etc. Formele românescĭ *argintiu*, *auriu* n'au a face cu cele citate, pentru că şi accentulŭ nu se potrivesce de vreme ce avemŭ *argènteus* şi *argintìŭ* şi nici înţelesulŭ. *argenteus* însémnă *de argintŭ*, pe când *argintiu* însemnéză care bate în colórea argintuluĭ. Aşà dară dicemŭ: *banŭ de argintŭ* punêndŭ *de argintŭ* un genetivŭ de la unŭ substantivŭ în locŭ de adiectivulŭ latinescŭ. Pentru numele geografice se întrebuinţà maĭ de demultŭ totŭ aceeaşi construcţie, aşà se dice *Gheorghe de Peatra*, etc acuma înse de la primirea sufiptuluĭ slavŭ *an* care a maĭ datŭ şi pe *ean* se află şi unŭ adiectivŭ şi se póte dice *Gheorghe Petreanulŭ*, *Vasile Botoşăneanulŭ*, etc. În unele limbi romanice (isp. rar. ital.) şi în românesce se pot luà ca adiective nisce substantive însoţite de prepoziţii: *Acestŭ fără de noroc*, *amŭ vĕdutŭ unŭ fără de minte*, *unŭ fără de inimă*.

5. Adiectivulŭ în înţelesŭ absolutŭ orĭ arată o persónă privită dintr'unŭ punctŭ de vedere generalŭ, orĭ o idee abstractă. 1) În limba română ca şi în celelalte limbĭ romanice se subînţelege fórte uşorŭ cuvîntulŭ *omŭ*: *Inţeleptulŭ*, *nebunulŭ* etc. Se póte înse întrebuinţa şi la femeescŭ. 2) Când arată adiectivulŭ o idee abstractă, o calitate, în limba greacă şi latină se punea la neutru. În limba română totŭ neutrulŭ se pune şi deşì la singuritŭ se confundă cu forma bărbătéscă, înmulţitulŭ arată că-ĭ genulŭ neutru. 3) Acestŭ neutru se arată adese în românesce prin o perifrază cu *lucru*: *lucru frumosŭ*. În românesce se întrebuinţază fórte bine pentru acest scopŭ şi neutrulŭ înmulţitŭ însoţitŭ de articolulŭ adiectivalŭ: *cele frumó-*

se se laudă, dar, greu se imită. Şi la înmulţitŭ se póte întrebuinţà perifrasa cu *lucrurĭ* : *lucrurĭ frumóse se audŭ.* În alte limbĭ romanice se întrebuinţază cuvinte făcute din *causa.*

6. Adese orĭ în românesce chiar fórte desŭ adiectivele ĭeu loculŭ adverbelorŭ, chiar fără să-şĭ schimbe forma de la neutru şi bărbătescŭ, de pildă : *vorbesce frumosŭ, suspină dulce, dórme liniştitŭ, florile mirose reu, vorbesce ĭute,* .... Asemenea obiceiŭ se află şi în latina populară, căcĭ se găsesce la autoriĭ din timpulŭ decădereĭ : *castum* p. *caste, severum* p. *severe*.... Adese orĭ se punŭ adiective acordate cu subiectulŭ verbuluĭ în locŭ de adverbe. Aşà se ḑice : *mergŭ veselĭ*, în locŭ de *mergŭ veselŭ*, etc.

7. *Comparativŭ şi superlativŭ.* 1) Superlativulŭ relativŭ, cum scimŭ, trebue să fie articulatŭ cu articolulŭ *celŭ* ; cu tóte acestea şi comparativulŭ póte fi articulatŭ aşà că forma luĭ se confundă cu superlativulŭ, de pildă în exemplulŭ următoriŭ : *Din amêndouĕ mânele drépta ĭeste cea mai tare.* Aice *cea maĭ tare* nu póte fi superlativŭ ci comparativŭ articulatŭ. 2) Superlativulŭ absolutŭ n'are în românesce forme cu sufipte ca în italienesce, spaniolesce, provenţală şi franceză veche, (forme ca *bellisima, el audacisimo caballero,* etc., *ottimo).* 3) După *quantus, quam, ut* se întrebuinţază în latinesce superlativulŭ pentru a arĕtà gradulŭ celŭ maĭ naltŭ de putinţă : *quanta maxima poterat celeritate*, etc.. În românesce după *cât, când, cum* luate în înţelesulŭ celorŭ de sus se pune comparativulŭ : *cât putù de-cu maĭ mare iuţală. Când simţea maĭ mare fericire* 4) Superlativulŭ absolutŭ se arată în românesce numaĭ prin adverbe alipite de adiective şi a nume prin *prea, tare, fórte, de totŭ*, etc.. *Prea* se întrebuinţază la Munteni cu înţelesulŭ de *fórte*, ĭear la Moldovenĭ însemnéză o calitate care trece peste gradulŭ cuvenitŭ. *Prea* corespunde cu latinescul *per* şi se află întrebuinţatŭ şi în alte limbĭ romanice. Rarŭ se întrebuinţază în românesce şi *multŭ* : *multŭ frumosŭ*, nu înse în limba literară. Asemenea adverbe se întrebuinţază înaintea comparativelorŭ : *mult maĭ frumosŭ*, etc...

8. *Substantivele* n'au gradaţie Totu-şĭ trebue de luatŭ în samă faptulŭ următoriu : 1) Când douĕ substantive avêndŭ valóre de atribute se raportéză la unŭ singurŭ subiectŭ, se póte arĕta că unulŭ din ĭele întrece pe celălaltŭ prin adverbulŭ *maĭ* : *Ielŭ ĭeste maĭ poetŭ de cât filosofŭ*, orĭ prin *maĭ multŭ* : *maĭ multŭ filosofŭ de cât' poet. Vasile ĭeste maĭ tălhariŭ de cât Ştefanŭ*, etc.

9. *Numeralele.* 1) În *cronologie* se întrebuinţază numeralele cardinale, numaĭ ḑiua întâiea se numesce cu ordinalulŭ : *la întâiŭ Martŭ*... în acéstă expresie întâiŭ şi-a pierdutŭ firea sa de adiectivŭ şi ĭeste neschimbăciosŭ. Numele anilorŭ se arată numaĭ prin cardinale, de pildă : *La anulŭ o mie treĭ sute optŭ-ḑecĭ şi treĭ.* La celelalte ḑile ale luneĭ se întrebuinţază femeesculŭ (la numeralele cu formă deosebită pentru acestŭ genŭ : *la douĕ ale luneĭ luĭ Fevruarie* sau *la douĕ Fevruarie* orĭ chiar *la douĕ,* când se scie de ce lună ĭe vorba). Ceasurile se arată totŭ aşà, de pildă : *la şepte ceasurĭ, la*

nouě, la douě... aceste numerale sîntŭ de genulŭ neutru, cum se vede de pe *unulŭ* care se întrebuinţază la singuritŭ şi *douě* la înmulţitŭ. Pricina ĭeste că înţelegemŭ *ceasŭ.* Când se arată anulŭ de când domnesce unŭ *rege*, unŭ *împĕratŭ*, etc... se întrebuinţază ordinalele: *În anulŭ alŭ optulea alŭ domnieĭ luĭ Napoleon.* 2) Pentru a deosebì persóne cu acela-şĭ nume, de pildă: *regĭ*, *papĭ*, etc. se întrebuinţază ordinalele: *Carolŭ întâiŭ*, *Ştefanŭ alŭ şeselea*, etc. Totŭ ordinalele se punŭ şi pentru a arĕtà alŭ câtelea volumŭ orĭ alŭ câtelea capitolŭ di'ntr'unŭ volumŭ: *În cartea a şesea a luĭ Herodotŭ, paragrafulŭ alŭ cincĭ-ḑece-lea.*

Cap. II.

Articolulŭ

Acesta lipsea în limba latină clasică; în cea populară s'au formatŭ douĕ cel hotărîtŭ din *ille*, *illa*, *illud* (pop. elle, ella, ello) şi celŭ nehotărîtŭ din *unus*, *una*, *unum* (clas.) Cum că fenomenulŭ a început din latina populară se scie de pe limbele romanice, căcĭ tóte au aceste articole. În limba română a maĭ luatŭ rolŭ de articolŭ în limba veche şi demonstrativulŭ *celŭ*, *cea*, *celŭ*, dar în limba de a-ḑĭ se întrebuinţază maĭ numaĭ ca adiectivalŭ. (Despre cum s'au făcutŭ din formele latine cele române, cât şi despre chestiea cu aşeḑarea articoluluĭ înainte sau după nume s'a vorbitŭ în Etimologie).

Rolulŭ articoluluĭ ĭeste de a individualisà un lucru, fie pentru a-lŭ arĕtà ca hotărîtŭ orĭ ca nehotărîtŭ; dacă ideea trebue se remâe generală nu se pune nicĭ unŭ articolŭ.

Iétă ce avemŭ de ḑisŭ despre articolŭ: 1) Dacă articolulŭ adiectivalŭ se pune înaintea unuĭ atributŭ care urméză după unŭ substantivŭ comunŭ în genetivŭ orĭ în dativŭ, se pune şi articolulŭ în acela-şĭ casŭ, înse după numele propriĭ b. remâne neschimbatŭ: *Stefanŭ celŭ Mare*, *Domniea luĭ Stefanŭ celŭ mare* şi nu *celuĭ mare*; la cele femeescĭ se puse înse ca şi la cele comune: *Domniea Caterineĭ celeĭ marĭ.* 2) Articolulŭ nehotărîtŭ are forma *unĭĭ* pentru înmulţitŭ înse nu cu înţelesŭ de articolŭ, ce numaĭ de demonstrativŭ nehotărîtŭ, ca formă plurală pentru acestŭ articolŭ se întrebuinţază *nisce*: *amŭ vĕḑutŭ unŭ omŭ, amŭ vĕḑutŭ nisce ómenĭ.* Pentru singuritŭ femeescŭ la tóte casurile afară de G şi D. se întrebuinţeză ca articolŭ numaĭ forma *o*, ĭear ca numeralŭ *una*. (Despre chipulŭ cum s'a născutŭ forma *o* amŭ vorbitŭ în Fonetică).

Iétă acuma câte-va observărĭ speciale, căcĭ ţinêndu-ne de regula generală n'amŭ putea scì bine când se punemŭ articolulŭ şi când nu. Fie-care limbă romană maĭ are şi abaterile ĭeĭ speciale, alăturĭ cu abaterile ce sîntŭ comune la tóte sau la maĭ multe. 1) Articolulŭ din feliulŭ săŭ nu se cuvine de cât la *persóna a treia*, întâiea şi a

doua sîntŭ destulŭ de bine hotărîte prin sine însă-şĭ. Pronumele *ĭeu, tu* potŭ fi singure în locŭ de articule, în românesce înse se articuléză numaĭ de cât: *noĭ nefericiţiĭ.* 2) La vocativŭ sîntŭ şi forme cu articolŭ şi fără articolŭ Când urméză după unŭ substantivŭ la vocativŭ unŭ posesivŭ se articuléză substantivulŭ de pildă: *prietenulŭ meu! prieteniĭ mieĭ!* Se pune de asemenea articolulŭ la substantivŭ cândŭ ĭeste urmatŭ de unŭ genetivŭ, de pildă: *fiiule alŭ prietenuluĭ meu!* orĭ *fiiulŭ luĭ Stefan celŭ mare!* La substantivele urmate de adiective calificative se întrebuinţază forma nearticulată: *Oh! copilŭ neascultătoriŭ! Stăĭ, calŭ nărăvitŭ şi ticălosŭ* Dacă substantivulŭ nu-ĭ însoţitŭ nicĭ de posesive, nicĭ de genetive, nicĭ de adiective, atuncĭ are pentru vocativŭ nisce forme speciale şi a nume pentru unele nearticulate, de pildă: *ascultaţĭ copiĭ! feresce-te, băiete!* orĭ *Fraţilorŭ!* (formulă întrebuinţată în discursurĭ), *Domnilorŭ!*... Pentru singuritŭ şi totŭ în acela-şĭ înţelesŭ s'arŭ dice: *Frate!* şi nu *fratele* înse *Domnule*, dar şi *Dómne* când ĭe vorba îndreptată cătră Dumnedeu orĭ cătră domnitorĭ. Nicĭ o dată nu s'arŭ putea dice *Domnule* într'o rugăciune şi nicĭ *Dómne* vorbind cătră orĭ cine afară de Dumnedeu şi de domnitorĭ. Formele vocative cu *e* de la a doua declinare s'au păstratŭ numaĭ la unele cuvinte bărbătescĭ şi cari sîntŭ nume de persóne rarŭ şi de animale. Aşà se dice în cântece populare *lupe: stăĭ, lupe, nu mĕ mâncà, pănă n'a resărì luna.*

3) Despre chestiea articulăreĭ numelorŭ propriĭ amŭ vorbitŭ în Etimologie. Aice maĭ spunemŭ că cuvîntulŭ Dumnedeu ĭeste tractatŭ ca cele propriĭ, totŭ astŭ-feliŭ şi numele lunelorŭ atâtŭ în formele literare cât şi în cele populare: *luna luĭ Martŭ, luna luĭ Brumărelŭ*, etc. Cuvîntulŭ *diavolŭ, dracŭ* se ĭea ca comunŭ, ĭear *Satana* cu dreptŭ cuvîntŭ ca propriu.

Numele propriĭ de oraşe, de riurĭ, localităţĭ se articuléză când sîntŭ femeescĭ, numaĭ de cât, numaĭ vocativulŭ ĭlŭ au nearticulatŭ: *Spaniea, vinŭ de Spaniea* sau *din Spaniea, pînză de Olanda* (numaĭ uitându-se că *Olanda* sau *America* sîntŭ nume propriĭ s'a ajunsŭ de se dice: *olandă, americă* la nisce feliurĭ de pînzăturĭ. La vocativŭ se dice înse; *Franţie, Austrie.* . în unele constructiĭ. Totŭ astŭ-feliŭ facemŭ nu numaĭ cu numele propriĭ străine ci şi cu cele românescĭ, de pildă se dice: *brânză de Vrancea* şi nu *de Vrance* orĭ *sîntŭ din Piétra* şi nu *din Piétră*. Nu totŭ aşà se face cu cele propriĭ bărbătescĭ sau neutre, se punŭ formele nearticulate: *orezŭ de Egipetŭ, mergŭ în Belucistanŭ, vinŭ de Cotnariŭ, pesce de Prutŭ*, etc... Astŭ-feliŭ putemŭ asemĕnà numele rîurilorŭ de la noĭ dicemŭ *peşte de Dunărea* înse *peşte de Prutŭ*. Cuvîntulŭ *mare* încă ĭeste tractatŭ ca şi numele femeescĭ de care amŭ vorbitŭ de pildă: *peşte de marea*.. Totŭ astŭ-feliŭ ĭeste cu numele de lacurĭ: *pesce de Brateşŭ* înse *pesce de Padina*.. În alte constructiĭ avemŭ şi formele articulate la cele bărbătescĭ, de pildă: *Siretiulŭ a venitŭ mare, Prutulŭ innécă şesulŭ*, etc Dacă arŭ dice cine-va pesce *de Brateşulŭ, de Siretiulŭ* arŭ greşì fórte tare şi nu s'arŭ putea împăcà asemenea legătură cu

deprinderile nóstre, pe când *scrumbie de mare*, *de Dunăre* nu se pare așà de lovitoriŭ și s'arŭ putea întrebuințà, dar formele cu articulŭ sîntŭ maĭ bune, la cele femeescĭ.

4) Când se face compărare se întrebuințază substantivulŭ a căruia calitate se ĭea ca termenŭ de compărare, numaĭ de cât cu articulŭ: *galbĕnŭ ca aurulŭ*, *albŭ ca omĕtulŭ*, etc...

Iétă acum casurile când nu se întrebuințază articolulŭ cu substantivele și prin urmare construcțiĭ cari ne arată o formă maĭ veche a limbeĭ:

I) Când substantivulŭ se unesce cu verbulŭ pentru a exprima o singură idee, atuncĭ substantivulŭ unitŭ cu acelŭ verbŭ nu primesce articolŭ, pentru că sîntŭ expresiunĭ vechĭ *cristalisate* din vechime, în cari articolulŭ n'a pututŭ pătrunde.

Așà avemŭ *a pune nume* în locŭ de *a numì*, *a avea milă*, *a face semnŭ*, *a merge a casă*, *a sta la masă*, *a se sculà în picĭóre*, *a-ĭ venì în minte*, *a înnoptà pe mare*, *a avea în mânĭ*, etc.

II). Când unŭ substantivŭ precisază înțelesulŭ altuia pentru a arĕtà materiea, cuprinsulŭ și menirea, articolulŭ nu pătrunde în asemenea expresiunĭ. De pildă: *scaunŭ de piétră*, *șpirtŭ de vinŭ*, *păharŭ de apă*, etc.

III. Substantivulŭ ce ĭeste atributulŭ verbelorŭ *a fi*, *a ajunge a se arĕtà*, *a se socotì*, *a murì*, *a se nasce*, cari arată rangulŭ socialŭ, însușirile morale, națiunea, etc... nu primește articolulŭ, de ex: *ĭelŭ ĭeste preotŭ*, *a ajunsŭ prefectŭ*, *a muritŭ nebunŭ*, *noĭ sîntemŭ Românĭ*,... Avemŭ unŭ duplu nominativŭ unde n'a străbătutŭ articolulŭ.

III). Regimulŭ verbelorŭ: *a ținea*, *a avea*, *a purtà*, dacă arată o însușire esențială a subiectuluĭ nu primesce articolulŭ. De pildă: *omulŭ are nasŭ frumosŭ*, *pórtă haĭne scumpe*,... dar se póte pune și cu articolŭ.

IV). Când maĭ multe substantive sîntŭ puse unulŭ lângă altuĭŭ și se raportă la o singură idee, nu primescŭ articolulŭ, de ex: *dă-mĭ hârtie*, *cernélă*, *condee*, etc... fiind-că tóte se raportézä la ideea *de scrisŭ*... Iear dacă obiectele cerute sîntŭ anume ale persóneĭ ce le cere și nu potŭ fi schimbate cu altele se pune articolulŭ de pildă când cere cine-va de îmbrăcatŭ, va ḑice: *dă-mĭ surtuculŭ*, *cĭubotele*, *pălăriea*, etc. și nu *dă-mĭ surtucŭ*, *cĭubote*, *pălărie*... Aice se vorbesce de lucrurĭ hotărîte cunoscute și de aceea nu se pune articolulŭ.

V). Într'o proposițiune negativă care începe cu *nicĭ o dată*, ideea asupra căreia se pune negarea, dacă-ĭ luată în înțelesŭ generalŭ nu primesce articolŭ, de ex: *nicĭ o dată unŭ omŭ pămînteanŭ n'a fostŭ așà de bunŭ* sau *nicĭ o dată omŭ pămînteanŭ*, etc... adecă fără articolulŭ o. Când voim înse să specialisămŭ punemŭ articolulŭ: *nicĭ o dată Românulŭ n'a suferitŭ maĭ puținŭ* sau *nicĭ o dată omulŭ nu nu s'a luptatŭ cu maĭ primejdióse fiére*.

VI). După comparativele: *ca*, *așà* ... când se arată o idee într'unŭ înțelesŭ generalŭ, de ex: *ĭeu ca omŭ nu puteamŭ face alt-feliŭ*...;

când ĭeste însе vorbă de o specialisare a ideeĭ se pune articolulŭ de pildă: *vorbì ca omulŭ celŭ prostŭ.*

VII) Când se află unŭ adiectivŭ însoţitŭ cu unŭ substantivŭ atuncĭ celŭ ce stă în urmă nu se articuléză, aşà, se póte dice: *omulŭ mortŭ nu simţesce.* Când însе stă substantivulŭ în urmă (ceea ce se întâmplă în exclămărĭ ca cea ce urméză) se articuléză adiectivulŭ, de pildă: *ĭubitulŭ mĭeŭ părinte!* Construcţiĭ ca *dulcele pomŭ, alba pănură* nu se întrebuinţază în proză. În locŭ de *omulŭ mortŭ* se póte pune *omulŭ celŭ mortŭ*, adecă potŭ fi articulate amêndouĕ cuvintele: substantivulŭ cu articolulŭ hotărîtŭ, ĭear adiectivulŭ cu *celŭ, cea.**)

Notă. Vorbindŭ despre acestŭ punctŭ, în gramatica sa, Diez citéză după vre unŭ scriitoriŭ românŭ din Austriea frasa următóre: *supt stăpânirea luĭ Constantin impăratuluĭ celuĭ d'intăiŭ creştinesc.* Asemenea frasă ĭeste greşită şi cu totulŭ în potriva apucăturilorŭ limbeĭ române: noĭ amŭ fi siliţĭ să dicemŭ: *supt stăpânirea luĭ Constantin, celŭ di'ntăiŭ împăratŭ creştinescŭ.* Ĭeste regulă în românesce că aposiţiile nu se acordă cu substantivulŭ sau pronumele la care se rapórtă, celŭ puţinŭ la Genetivŭ Dativŭ şi vocativŭ, nu. Trebue să dicemŭ: *dise luĭ Stefanŭ, domnulŭ Moldoveĭ, să închce pace.* Nu se face acordŭ nicĭ cu atributulŭ când ĭeste formatŭ numaĭ di'ntr'unŭ adiectivŭ dacă substantivulŭ ĭeste propriu şi bărbătescŭ. Ĭear dacă ĭeste comunŭ orĭ propriu dar femeescŭ se pune atributulŭ acordatŭ: *Dadù scire luĭ Stefanŭ celŭ mare*; *azvârlì carne câneluĭ celuĭ credinciosŭ*; *trimese o scrisóre Marieĭ celei înţelepte*; etc.

§, 106. Pronumele.

Sintaxa acesteĭ părţĭ de cuvîntŭ ĭeste grea între altele din pricina mareluĭ numărŭ de forme.

Încă din etimologie amŭ arĕtatŭ că unele pronume nu se potŭ întrebuinţà însoţite cu substantive, şi că altele se potŭ. Cele di'ntăiŭ se numescŭ pronume substantive şi celelalte adiective.

Pronumele substantive sîntŭ sau personale când sîntŭ formate prin unirea unuĭ pronume adiectivŭ cu cuvintele *omŭ, persónă;* ĭear neutre când se forméză prin unire cu *lucru.* De pildă vomŭ aduce: *fie-care omŭ, orĭ-ce lucru.*

1. *Pronume personale.*

1. *Noĭ* şi *voĭ*, când se întrebuinţază pentru a arĕtà o clasă de persóne, se unescŭ cu *alţiĭ, altele*, în multe limbĭ romanice. În spaniolesce formele simple au fostŭ înlocuite prin *nosotros, vosotros.* În

*). Despre casurile când nu se pune articolŭ amŭ luat de la Lambrior, care a lucrat după Diez aplicândŭ observaţiile acestuĭ invĕţatŭ la limba română.

romănesce nu ĭeste asemenea obiceiŭ şi expresiea francesă *nous autres* trebue să se traducă prin *noĭ iştialalţĭ*, aşà că *iştialalţĭ* are în romănesce acela-şĭ rolŭ ca *autres* în franţusesce.

2. În limba română în dialectulŭ macedoneanŭ acusativele *mine*, *tine*, au luatŭ loculŭ nominativuluĭ, aşà că se dice: *mine te cliemŭ* în locŭ de *ĭeŭ te cliemŭ*. La noĭ se întrebuinţază *mine* în locŭ de *ĭeu*; *tine* în locŭ de *tu* la comparaţiĭ: *ĭeste așà de bolnavŭ ca mine* sau *ca şi mine* şi nu *ca ĭeŭ, ca tu*. Vocativulŭ *măĭ* îlŭ explică Lambrior din *me+i* adecă din acusativulŭ *me*+adverbulŭ *hic* din care arŭ fi ĭeşitŭ *mĕ+i, mĕi*... dar la Macedonenĭ se dice *moĭ*, prin urmare póte să fie şi slavŭ. Cu atâta maĭ multŭ, nu putemŭ primì părerea luĭ Lambrior, când scimŭ că *i* trebue să se fi lipitŭ de multŭ şi prin urmare arŭ fi impiedecatŭ prefacerea luĭ *e* în *ĕ*.

3. *Pronumele personalŭ conjunctivŭ.* Pentru genetivŭ şi dativŭ la tóte pronumele personale sîntŭ câte douĕ sau treĭ forme. La tóte se află câte o formă care nu se contopesce cu verbulŭ şi care se chĭamă *absolută* (amŭ numit'o lungă în Etimologie) precum: *mine, mie; tine, ţie; sine, şie; luĭ, ieĭ, ielŭ, iea; noĭ, nouĕ; voĭ, vouĕ; sine, şie; ieĭ, ĭele, lorŭ.* Alte forme totŭ de la aceste casurĭ se potŭ contopì şi forma ca unŭ singurŭ cuvîntŭ cu verbulŭ, pierdêndu-şĭ accentulŭ; une orĭ înse şi aceste forme potŭ fi luate ca absolute şi a nume când stau înaintea celorŭ de o singură silabă înse începătóre cu consóne şi au *î* înainte. Formele acestea sîntŭ: *mĕ, mi, mĭ; te, ţi, ţĭ; se, şi, şĭ, lŭ, o, i* şi *ĭ; ne, ni; vă, vi; se, şi, şĭ; i, ĭ, le, li.* Formele *îmĭ, îţĭ, îşĭ, îĭ.*, de şi făcute din forme neabsolute adecă conjunctive, acuma au întrebuinţare ca a celorŭ absolute.

4. Pronumele absolute înşirate în rîndulŭ de sus adecă afară de *îmĭ*, etc. nu se potŭ întrebuinţà singure ci numaĭ de cât cu de cele conjnctive, afară de în respunsurĭ, exemplulŭ citatŭ de Diez; *ĭelŭ a disŭ mie*, ĭeste luatŭ dintr'unŭ textŭ greşitŭ şi trebue de disŭ: *ĭelŭ mi-a disŭ mie.* Acéstă întrebuinţare de prisosŭ a pronumelorŭ face parte din rubrica pronumeluĭ *pleonasticŭ*. În alte limbĭ romanice acestŭ obiceiŭ ĭeste de asemenea cunoscutŭ.

Aşà se pune pronumele pleonasticŭ în următórele casurĭ:

I) După ce s'a pusŭ subiectulŭ se maĭ repetă pronumele de la persóna a treia deşi n'arŭ fi de trebuinţă, de pildă: *la fille donc du plus grand roy du monde elle est à toy*, adesea se pune chiar după subiectŭ. Exemple de acestŭ feliŭ se află fórte multe în cronica luĭ Moxa (vedĭ *Cartea de cetire* a luĭ Lambrior orĭ *Cuvente den bĕtrănĭ* ale D-luĭ Hâjdău).

II) Se maĭ întrebuinţază când anunţă unŭ casŭ oblicŭ: *ĭ-amŭ spusŭ luĭ Gheorghe, l'amŭ trimesŭ pe Ionŭ.*

III) Când neamintesce unŭ casŭ oblicŭ spusŭ maĭ înainte, pentru a nu lăsà locŭ de încurcătură: *pe Gheorghe l'amŭ vĕdutŭ.* Totŭ aşà ĭeste şi în franţusesce şi în alte limbì romanice.

III). Pronumele pleonastic se maĭ întrebuinţază după relativulŭ

care (pusŭ la casŭ oblicŭ): *Femeea pe care aĭ trimes'o, omulŭ pe care l'aĭ vĕḑutŭ...* Fenomenulŭ acesta ĭeste fórte vechiŭ şi se aflà şi în latina populară.

IV) Se întrebuinţază după *tot*, etc. şi *ambiĭ* sau *amêndoĭ*, precum: *pe toţĭ i-a omorîtŭ, pe amêndoĭ îĭ cunósce.*

V) Maĭ ĭeste în românesce unŭ dativŭ numitŭ *eticŭ*, cunoscutŭ în limba grécă, latină şi germană şi în limbele romanice se află urme de asemenea întrebuinţare a dativuluĭ. Pentru românesce vomŭ cità: *când mi-lŭ apucară la bătăe, unde mi-ĭ aruncă o căutătură* şi în poesiea populară: *pe ciobanĭ legatu mi-au...*

5. *Pronumele de reverenţă.* Întâiŭ împăraţiĭ şi maĭ apoĭ şi alţiĭ au începutŭ a vorbì de sine cu pronumele de la persóna întâiea înmulţitŭ; la noĭ ţeranulŭ chiar ḑice: *noĭ avemŭ lemne de vînḑare.* În celelalte limbĭ romanice pronumele *vos* s'a întrebuinţatŭ pentr'o persóna a doua singuritŭ, la noĭ nu se póte înse ḑice politicosŭ *voĭ* uneĭ singure persóne. Putemŭ înse întrebuinţà persóna a doua înmulţitŭ de la verbŭ subtînţelegêndŭ pronumele *voĭ*. În acéstă constructie asemĕnătóre cu cea franţuzască adiectivulŭ se pune la singuritŭ orĭ chiar la înmulţitŭ: *Poftiţĭ, vă rogŭ, întraţĭ, dacă sînteţĭ aşà de bunŭ*) orĭ *aşà de bunĭ).* De pe exemplulŭ datŭ să vede că deşì *voĭ* nominativulŭ şi vocativulŭ nu se ĭea ca formă politicósă, totu-şĭ *vă, vi* adecă celelalte forme se întrebuinţază fórte desŭ şi fórte bine.

În rugăciunĭ s'a păstratŭ obiceiulŭ vechiŭ de a vorbì luĭ Dumnezeu şi sfinţilorŭ cu *tu* şi la persóna a doua singuritŭ.

Afară de acéstă formă de politeţă Româniĭ maĭ întrebuinţază titlulŭ *Domniea* unitŭ cu feliurite posesive: *Domnia-ta, Domniea-sa, Domniea-luĭ, Domniea-vóstră, Domniea-lorŭ* orĭ *Domniele-lorŭ...* În aceste forme *domniea* s'a prefăcutŭ în *dumnea* sau chiar în *mnea*, de pildă: *Dumnea-luĭ, Dumnea-sa*, etc. orĭ popularŭ *mnea-ta, mnea-luĭ*, etc. Se maĭ ḑice şi *Dumea-ta* din care a ĭeşitŭ *ma-tà*, întrebuinţatŭ ca formă politicósă în vorbirea familiară, poporulŭ ḑice *nie-ta* cu *n* cetitŭ ca *gn* franţusescu făcutŭ din *mnĭea-ta*

În hrisóve domniĭ îşĭ ḑicŭ singurĭ *Dumnea-mea.* Forma cu *Ta* se póte întrebuinţa pentru a arĕtà unŭ gradŭ maĭ micŭ de politeţă de cât *Domniea-Vóstră.* De asemenea formele cu *Domniea* limpede rostitŭ fără prefacere fonetică sîntŭ maĭ politicóse de cât cele cu *Dumniea* şi cu atâta maĭ multŭ de cât cele cu *mnea.* De asemenea când se pune persóna a doua singuritŭ cu *tu* ĭeste maĭ puţinŭ politicosŭ de cât fără *tu*, se póte vorbì cu mulţĭ cunoscuţĭ punêndŭ numaĭ persóna a doua, dar rarŭ cu cine se pune chiar *tu.* De asemenea persóna a doua înmulţitŭ fără pronume ĭeste unŭ gradŭ de politeţă maĭ micŭ de cât dacă se pune cu *Domniea-Vóstră* Chiar şi între formele cu adiectivulŭ singuritŭ şi între cele cu adiectivulŭ la înmulţitŭ ĭeste deosebire cele din urmă sîntŭ maĭ politicóse.

Iétă decĭ câte fineţe trebue să scie unŭ străinŭ pentru a nu greşì în vorbire şi a fi nepoliticosŭ faţă cu ceĭ cu carĭ vorbesce.

Prin unele locurĭ retrase au remasŭ ómeniĭ carĭ încă la întrebuințarea luĭ *tu*, de pildă Româniĭ de prin Bulgariea. La noĭ *tueşŭ* însamnă atâta cît şi prostŭ şi anume pentru că întrebuințază *tu*, *tueşce* pe ómenĭ.

Pentru Domnitoriŭ s'a întrebuințatŭ *Măria-Ta*, acuma înse s'au luatŭ cuvinte nouĕ: *Maiestate*, *Sire*.

6. *Pronume personalŭ reflexivŭ*. Pentru persóna întâiea şi a doua se întrebuințază acusativele *mĕ*, *te*, *ne*, *vă* pentru a arĕtà că lucrarea se întórce asupra subiectuluĭ ca şi în latinesce, ĭear pentru a treia persónă ĭeste forma *se* de la unŭ pronume specialŭ. În românesce maĭ sîntŭ întrebuințate ca reflexive formele scurte ale dativelorŭ.

În latinesce *se* şi *sibi* se întrebuințază pentru a trimete la unŭ obiectŭ care-ĭ subiectulŭ fraseĭ, ĭear pentru casulŭ când ĭe nevoĭe de a trimete la unŭ obiectŭ care nu-ĭ subiectŭ se întrebuințază casurile oblice de la *is*, *ea*, *id*. În limba română în proposițiĭ simple se pune fórte bine pronumele *se* cu formele luĭ ca şi în latinesce, de pildă: *ḑicea în sine*, *se uită*, *vorbeau între sine*;... dar la înmulțitŭ şi maĭ rarŭ chiar la singuritŭ se póte înlocuì *sine* prin o formă de la *însulŭ*, etc, de pildă: *stau şi se gîndeau într'înşiĭ*; totu-şĭ ĭeste maĭ bine a întrebuințà forma *în sine* sau *întru sine* ca în texturile vechĭ. Când înse obiectulŭ la care se trimete se află în altă proposițiune se punŭ alte pronume. Aşà, nu se ḑice: *ḑise celuĭ ce chiemase pe sine*, ci *ḑise celui ce-lŭ chiemase* sau *ce-lŭ chiemase pe dînsulŭ* (orĭ *pe ielŭ*) În casulŭ din urmă ĭeră şováire chiar din latinesce: *se venturum in imperium*, *quod olim fuerat illi* (p. *sibi*) *datum*.

§. 107. Pronume posesivŭ.

In românesce sîntŭ formele *alŭ mieŭ*, *alŭ tăŭ*, etc. şi *mieŭ*, *tăŭ*, cum amŭ vĕḑutŭ în etimologie, tot acolò amŭ arĕtatŭ întru cât-va cum se întrebuințază aceste forme. Cele di'ntâiŭ se punŭ orĭ când stau singure orĭ când, deşì stau cu adiective, sîntŭ puse înainte. Asà se ḑice: *Calulŭ tău ĭeste albŭ*, *alŭ mĭeu înse negru*, apoĭ în poesie: *ale mele vorbe*, etc...

1. Substantivulŭ însoțitŭ de formele *mĭeŭ*, *tău*, etc. se articuléză: *calulŭ mĭeŭ* şi nicĭ o dată *calŭ mĭeŭ*, numaĭ numele de înrudire când nu-sŭ însoțite de adiective calificative se întrebuințază fără articolŭ. Aşà, se ḑice: *tată-mĭeŭ*, *frate-săŭ* înse *tatălŭ său celŭ bunŭ*, *fratele tău celŭ mare*; dar şi în exemplele cu adiective totŭ se potŭ întrebuințà bine şi fără articolŭ.

Titlurile însoțite de posesive se articuléză în românesce, de pildă: *Măriea-Sa* şi nu *Mărie-Sa*...

2. Formele de la dativulŭ pronumeluĭ personalŭ se întrebuințază în loculŭ posesivelorŭ. In locŭ de *calulŭ mĭeŭ* şi póte ḑice *calu-mĭ*, în locŭ de *casele nóstre* se ḑicea fórte bine în limba maĭ veche *ca-*

sele-ne, de pildă în Coresi. Acestŭ obiceiŭ s'a desvoltatŭ din construcţiĭ în cari fiindŭ asemenea pronume compliniri la verbe aminteau destulŭ de limpede posesiunea şi formele acestea se întrebuinţază în poesie şi chiar în prosă pentru a nu îngreuea prea mult stilulŭ cu pronumele posesive. Aşà în locŭ de: *sprincenele luĭ stufoase se încruntară*, putemŭ ḑice multŭ maĭ elegantŭ: *sprincele-ĭ tufoase*, etc. Construcţiea *calu-mĭ fuge ĭute* vine din *calu mi fuge ĭute* în care *mi* ĭera complinire de dativŭ a verbuluĭ *a fugì*.

3. Posesivulŭ *său, sa*, etc. se întrebuinţà în limba latină şi când posesorulŭ ĭerà la înmulţitŭ, aşà se ḑicea *oameniĭ* îşĭ caută *de viéţa sa* orĭ *de lucrurile sale*, acuma înse în românesce, aşà cum se vorbesce, s'a înlocuitŭ *sa, sale* în asemenea construcţiĭ prin *lorŭ* şi se ḑice *de viéţa lorŭ* orĭ *de lucrurile lorŭ*. Construcţiĭ ca *de viéţa sa* când posesivulŭ arŭ amintì unŭ înmulţitŭ nicĭ nu se maĭ potŭ întrebuinţà, dar cu formele de la înmulţitŭ ca în *lucrurile sale* se póte încă. In texturile vechĭ găsimŭ positivulŭ întrebuinţatŭ fórte bine la înmulţitŭ, Di'ntre limbele romanice spaniola şi portughesa au păstratŭ până a-ḑĭ obiceiulŭ latinescŭ, în italienesce vechiŭ se află de asemenea urma.

Luĭ şi *ieĭ* la singuritŭ póte luà loculŭ posesivuluĭ şi trebue să-lŭ ĭee numaĭ de cât când posesorulŭ nu ĭeste totŭ o dată şi celŭ ce face acţiunea arĕtată de verbŭ. Aşà când ḑicemŭ: *vĕḑù pe tată-su* însamnă că celŭ ce a vĕḑutŭ, a vĕḑutŭ pe tatălŭ său propriu; pe când dacă ḑicemŭ: *a vĕdutŭ pe tatălŭ luĭ*, însamnă că celŭ ce a vĕḑutŭ, a vĕḑutŭ pe tatălŭ altuia. Totŭ astŭ feliŭ ĭeste şi la înmulţitŭ deosebirea între *săĭ*, *sale* şi *lorŭ*; numaĭ în locŭ de *sa, său* când posesorulŭ ĭeste exprimatŭ printr'unŭ pluralŭ se pune totŭ deauna *lorŭ* în limba de a-ḑĭ:

4. Une-orĭ se póte înlocuì construcţiea cu posesivulŭ prin alta cu verbulŭ *a avea*, de pildă: *dorinţa cea mare ce avea* în locŭ de *dorinţa luĭ* (orĭ *sa*) *cea mare*.

§. 108. Pronume demonstrativŭ.

Despre deosebirea de întrebuinţare între pronumele de acestŭ feliŭ ca *a* la urmă şi între cele fără *a* amŭ vorbitŭ în Etimologie. Acuma ne remâne se vedemŭ cum se arată că lucrulŭ de care-ĭ vorba ĭeste aprópe orĭ departe, etc...

1. Pentru a arĕtà că obiectulŭ sau fiinţa de care-ĭ vorba se află maĭ aprópe de celŭ ce vorbesce se întrebuinţază: *acestŭ* sau *acesta* (în dialecte *aista, ista, ăsta*); ĭear pentru a arĕtà din potrivă că-ĭ maĭ aprópe de celŭ cu care se vorbesce se întrebuinţază: *acelŭ* orĭ *acela, cela* (în dialecte: *ăla, aia*,...)

Pentru a arĕtà ceea ce arĕtaŭ Latinii prin neutre se întrebuinţază în românesce la singuritŭ femeesculŭ şi la înmulţitŭ o formă pe care nu putemŭ să o deosebimŭ neutră-ĭ orĭ totŭ femeéscă: *asta nu-mĭ place, acelea au să-lŭ omóre,* etc.

2. In construcţiĭ ca cea următóre. Franţujiĭ întebuinţază pronumele *celuĭ, celle* înaintea unuĭ genetivŭ; Româniĭ înse punŭ numaĭ genetivulŭ cu *alŭ, a,* etc. orĭ în dialecte numaĭ cu *a*. Aşà în locŭ de a traduce *son cheval et celui de son ami* prin *calulŭ său şi celŭ alŭ amiculuĭ său,* vomŭ ḑice *calulŭ său şi alŭ amiculuĭ său.*

3. De lîngă *celŭ* se leapădă adesea cuvîntulŭ omŭ şi avemŭ *celŭ de la Roma, ceĭ din cetate* în locŭ de *omulŭ celŭ de la Roma,* etc.

4). Ideia arĕtată în latinesce prin *ipse* se arată în românesce prin *însŭ, ă,* etc. unite cu cîte două pronume personale, cum le-amŭ înşiratŭ în Etimologie; ĭear pentru *idemŭ* avemŭ *acela-şĭ, aceea-şĭ.* Pentru *ipse* maĭ sîntŭ în românesce şi alte chipurĭ, de pildă adverbulŭ *chiar* şi adiectivulŭ *singurŭ: chiar ĭeŭ, singurĭ noĭ amŭ voitŭ aşà.*

§, 109. Pronume întrebătoare.

În românesce sîntŭ treĭ: *care, cine* şi *ce.*

1). *Care* ĭeste făcutŭ din *qualem* şi în unele întrebuinţărĭ a maĭ păstratŭ înţelesulŭ de *ce feliŭ.* Aşà când ḑicemŭ: *care omŭ arŭ putea suferì?* De obiceiŭ înse a remasŭ numaĭ curatŭ întrebătoriŭ ca în: *care di'ntre voĭ merge a casă?* Pronumele *care* póte fi întrebuinţatŭ orĭ cu unŭ substantivŭ (adecă ca adiectivŭ) orĭ singurŭ (adecă ca substantivŭ: *care omŭ? care-ĭ acolò?*).

2). *Ce* ĭeste făcutŭ din *qui, quae* şi din *quid* şi de aceea a ajunsŭ să aĭbă înţelesŭ fórte întinsŭ, înse ca întrebătoriŭ fără a fi însoţitŭ de substantivŭ se ĭea în înţelesulŭ neutru şi se întrébă cu dînsulŭ despre lucrurĭ: *ce s'a întâmplatŭ? ce vroĭescĭ?*—Când însoţesce unŭ substantivŭ se ĭea şi ca bărbătescŭ şi ca femeescŭ: *ce omŭ a venitŭ ĭerĭ aice? ce femee a muritŭ?— Ce* maĭ póte avea înţelesulŭ luĭ *qualis, ce feliŭ: Ce omŭ? ce lucrurĭ?*

3). *Cine* ĭeste compusŭ din *qui* şi din *ne* şi se întrebuinţază pentru a întrebà de fiinţĭ şi numaĭ ca substantivŭ: *Cine a spusŭ?* Nicĭ o dată nu se póte ḑice: *cine omŭ? cine femee?*

4. Întrebătoriulŭ *care* maĭ are şi înţelesŭ *distributivŭ: care merge la şcólă, care la pădure?*

§. 110. Pronume relative.

Sîntŭ totŭ *care, ce* şi *cine* şi s'a vorbitŭ despre dînsele în Etimologie, vomŭ da aice exemplu de *cine* ca relativŭ: *cine nu lucréză să nu mânânce.*

§. 111. Pronume nehotărîte.

Din numeralulŭ latinescŭ *unus, una...* s'a făcutŭ în romănesce articolulŭ nehotărîtŭ, numeralulŭ şi unŭ pronume nehotărîtŭ. Ca pronume póte fi întrebuinţatŭ orĭ singurŭ orĭ împreună cu substantivŭ. Aşà când ḑicemŭ: *o femee avea unŭ şerpe...*, *o* ĭeste maĭ degrabă pronume nehotărîtŭ de cât articolŭ. Cu atîta maĭ multŭ la înmulţitŭ: *Uniĭ ómenĭ îşĭ închipue..* nu póte fi îndoéla despre natura pronuminală a formeĭ *uniĭ*.

Când se pune înaintea numelorŭ propriĭ arată că-ĭ vorba despre cine-va care are asemănare cu persóna numită prin numele celŭ propriu, de pildă: *unŭ Cuza*, *unŭ Cogălniceanu...* însamnă *unŭ omŭ ca Cuza*, etc.. În aceste construcţiĭ s'arŭ putea discutà dacă *unŭ* nu-ĭ maĭ degrabă articolŭ. Totŭ *unŭ*, *o* pusŭ înaintea unuĭ nume propriu arată unŭ despreţŭ: *unŭ Ştefănescu, cine va fi fiindŭ.*

Ca substantivŭ îlŭ vedemŭ în expresiunĭ ca cele ce urméză: *Cunoscŭ ĭeu pe unulŭ*, *unulŭ voiea una şi altulŭ alta*, etc.

Altulŭ orĭ altŭ. Primesce articolŭ când se ĭea ca substantivŭ şi se pune fără articolŭ dacă însoţesce unŭ substantivŭ.

Altulŭ se întrebuinţază ca corelativŭ cu *unulŭ*, dar se potŭ înlocuì şi prin *unulŭ* repetatŭ orĭ chiar şi prin *altulŭ* pusŭ de două orĭ, de pildă: *unulŭ întră, altulŭ ĭese*; *două pahare, unulŭ de aurŭ şi unulŭ de argintŭ* orĭ *două pahare, unulŭ de aurŭ şi altulŭ de argintŭ* orĭ *două pahare, altulŭ de aurŭ şi altulŭ de argintŭ.*

Aliquis ĭeste înlocuitŭ în romănesce prin *óre-care*, *fie-care*; *cine-va*, *ce-va*. Cum scimŭ unele din acestea precum: *cine-va*, *care-va* se întrebuinţază numaĭ absolute, adecă fără a fi însoţite de substantive; altele ca *óre-care*, *fie-care* se punŭ şi cu substantive şi fără.

Unele din expresiunile romănescĭ carĭ înlocuescŭ pe *aliquis...* se punŭ şi în loculŭ articoluluĭ nehotărîtŭ, se póte ḑice: *dă-mĭ vre-unŭ respunsŭ* în locŭ de *unŭ respunsŭ*; *cautâ vre-unŭ prostŭ* în locŭ de *unŭ prostŭ.*

Omŭ se întrebuinţază une-orĭ în înţelesŭ pronuminalŭ, de pildă când ḑicemŭ: *amŭ auḑitŭ de la omŭ vrednicŭ de creḑare* în locŭ de la *cine-va.*

Nemică ţine loculŭ latinesculŭ *nihil* şi se întrebuinţază şi articulatŭ şi nearticulatŭ. *Nemo* s'a păstratŭ sub forma *nime*, *nimene* şi nu se póte articulà.

Expresiunea latinéscă *nescio quis* ĭeste înlocuită în romănesce prin *nuşciu-ce*, *nusciu-cine* şi prin *niştine*, *niste.*

Talis şi-a pierdutŭ întrebuinţarea pronuminală şi a datŭ nascere adiectivuluĭ *tare* cu înţelesŭ de *puternicŭ* (fortis). Lambrior crede că acestŭ înţelesŭ s'a desvoltatŭ din construcţiile cu *talis... qualis* întrebuinţate spre laudă.

Artare şi *cutare* formate din *tare* au remasŭ ca pronume şi a-ḑì, celŭ di'ntăiŭ în înţelesulŭ luĭ *talis*: *atare omŭ ĭeste vrednicŭ de*

audă ca şi în franţusesce *un tel homme*... etc. *Cutare* are înţelesŭ de *cine-va*: *cutare a spusŭ... Amŭ vĕḑutŭ pe cutare şi pe cutare*, etc.. *cutare omŭ mi-a spusŭ...*

Omnis s'a pierdutŭ şi îeste înlocuitŭ prin *totŭ* şi prin *fie-care*, *orĭ care*, etc. *Totŭ omulŭ scie, fie-care omŭ póte să mărturisască.*

Atâtŭ, *câtŭ*, *multŭ*, *puţinŭ* se întrebuinţază şi ca substantive şi ca adiective şi ţinŭ loculŭ formelorŭ latinescĭ: *tantus*, *quantus*, *multus*, *paucus*.

Nimius a fostŭ înlocuitŭ prin *prea*, în alte limbĭ romanice prin *troppo*, *trop*.

Cap. IV.

Casurile carĭ atîrnă de verbŭ şi de nume.

Acusativulŭ, dativulŭ şi genitivulŭ sîntŭ singurele casurĭ atîrnătóre, dar vomŭ vorbì aice şi despre nominativŭ pentru că une orĭ şi îelŭ póte fi regimuluĭ logicŭ *(ego laudor=me laudant)*. Vocativulŭ remâne afară din proposiţie.

1. Nominativulŭ.

Cu verbele *a fi*, *a îeşì*, *a se face*, *a ajunge*, *a se vedea*, *a se părea* orĭ *a părea*, *a semĕnà*, *a se arĕtà* şi *a arĕtà* se întrebuinţază douĕ nominative alŭ subiectuluĭ şi alŭ atributuluĭ: *Vasile îeste popă*, *Ştefanŭ a îeşitŭ puşcaşŭ. Ielŭ s'a făcutŭ ciobanŭ. Noĭ amŭ ajunsŭ prietenĭ. Ielŭ se vede omŭ de omenie*, *Gheorghe se pare* (orĭ pare) *omŭ cuminte*, *Tu samenĭ milosŭ. Te arĕţĭ voĭnicŭ* (orĭ *arĕţĭ*), etc.

În tóte aceste construcţiĭ arŭ putea crede cine-va că atributulŭ va fi fiindŭ în acusativŭ ca *se*, dar acele limbĭ sau dialecte romanice carĭ deosebescŭ nominativulŭ de acusativŭ ne dovedescŭ că avemŭ a face cu nominative. Aşà în limba provenţală avemŭ: *ieu mi fai gais* adecă cu *gais* nominativulŭ şi nu acusativulŭ *gai*, etc.

A semĕnà care în alte romanice se întrebuinţază cu douĕ nominative se construesce la noĭ cu preposiţiea *a*. de pildă: *samĕnă a popă*, popularŭ se ḑice şi *calcă a popă*.

2. Acusativulŭ.

De obiceiŭ acusativulŭ nu se arată prin vre-o preposiţie şi de aice urméză greutăţĭ, căcĭ nu maĭ avemŭ chipŭ de a întórce construcţiea şi de a pune acusativulŭ întâiŭ. În spaniolesce şi în romănesce s'a ajunsŭ a formà unŭ acusativŭ cu prĕposiţie când îe

vorba de nume de persóne orĭ chiar de fiinţĭ viĭ în generalŭ. Spaniolil întrebuinţază prepositiea *á*, noĭ *pre*: *César venció á Pompeyo; con la misma facilitad matan á un hombre que á una vaca; Cesarŭ învinse pre Pompeiŭ; cu acesa-şĭ uşurintă ucidŭ pre unŭ omŭ ca şi pre o vacă*. Diez spune că în spaniolesce nu se află acestŭ obiceiŭ de cât de pre la veaculŭ alŭ XI-lea încóce; la noĭ chiar în veaculŭ alŭ şese-spre-ḑecelea în Coresi şi în alţiĭ aflămŭ acusativulŭ fără *pre* în locurĭ în carĭ noĭ amŭ pune prepositiea, în dialectulŭ Macedoneanŭ chiar a-ḑì se ḑice *măritară Dincea nică* şi *nu măritară pre Dincea*. În texturile vechĭ din ţerile nóstre aflămŭ: *cunoscù ielŭ* (pentru *pre ielŭ*)... Când se va fi începutŭ într'unŭ dialectŭ întrebuinţarea preposiţieĭ *pre* pentru a deosebì acusativulŭ nu scimŭ, căcĭ alăturĭ cu formele din Coresi avemŭ totŭ de pe atuncĭ texturĭ cu *pre*, ca acuma.

I. Activitatea arĕtată de verbulŭ transitivŭ cere regimul la acusativŭ, adecă verbele transitive regescŭ acestŭ casŭ când primescŭ regimŭ. Acestŭ casŭ din felinlŭ luĭ ĭe pasivŭ, sufere de a dreptulŭ urmările lucrăreĭ subiectuluĭ, şi prin acésta ĭeste cu putinţă a lŭ preface în subiectŭ pasivŭ. Arŭ fi fórte uşorŭ de cunoscutŭ unde trebue construcţiea cu acusativulŭ dacă s'arŭ putea deosebì din punctulŭ de vedere logicŭ verbele a cărorŭ lucrare trece asupra unuĭ obiectŭ de acele a cărora se mărginesce numaĭ la subiectŭ. Dar firea limbeĭ nu sufere asemenea împiedecare şi une-orĭ dă aceluia-şĭ verbŭ înţelesurĭ deosebite pentru carĭ se cere când acusativulŭ, când dativulŭ; alte orĭ lasă ca aceea-şĭ idee să-şĭ caute regimŭ în dativŭ orĭ în acusativŭ. Chiar din latinesce se vedeau şovăirĭ, în limbele romanice mare numĕrŭ de verbe netransitive au începutŭ a fi luate ca transitive.

Iétă acuma o listă de verbele cele maĭ însemnate carĭ au păstratŭ construcţiea latină cu acusativulŭ sau au primit'o maĭ târḑiu:

1) **Adjutare** *aliquem* sau *alicui*. Acestŭ verbŭ, romănesce *ajutare*, se întrebuinţază şi cu acusativulŭ şi cu dativulŭ: *omulŭ trebue să ajute pe ceialalţĭ, Vasile ajută luĭ Gheorghe să puĭe saculŭ în căruţă, Ajută-le, Dómne!* etc.

2). **Adulare** *aliquem* maĭ târḑiŭ *alicui*; **Blandiri** *alicui*; aceste verbe au fostŭ înlocuite în romănesce prin *a linguşì*, care se construesce numaĭ cu acusativulŭ

3) **Aemulari** *aliquem*, fórte rarŭ *alicui*. Verbulŭ acesta s'a pierdutŭ în limba nóstră şi s'a înlocuitŭ prin *a căutà să întrécă* cu acusativulŭ. Verbele *a pizmuì* (grecescŭ) şi *a râvnì* (slav.) arată maĭ multŭ de cât *aemulare*, celŭ di'ntăiŭ se construesce cu acusativulŭ şi celŭ de alŭ doilea cu *împotriva cui-va* sau numaĭ *cui-va* orĭ chiar cu acusativulŭ de pildă: *râvnesce numele celŭ bunŭ alŭ cutăruia*. Ca neologisme avemŭ *a rivalisà* şi *a emulà*:

4). **Aequare** *aliquem* s'a pierdutŭ şi s'a înlocuitŭ prin *a ajunge pe cine-va, a fi de o potrivă cui-va sau cu cine-va*.

5) **Expectare** *aliquem* care s'a pierdutŭ în cele-lalte limbĭ romanice la noĭ s'a păstratŭ, se află sub forma *aşteptare* şi se construesce cu acusativulŭ.

5). **Auscultare** *alicui, aliquem* şi *aliquid* se construesce de obiceiŭ cu acusativulŭ, de pildă: *ascultă o poveste, copilulŭ nu ascultă pre părinţĭ;* dar se află în înţelesulŭ din urmă (franţ. *obéir)* şi cu prep. *de: ascultă de poveţe, de părinţĭ.*

6) **Benedicere** şi **Maledicere** *alicui*, maĭ târḑiu *aliquem*. Amêndouĕ s'au pierdutŭ în românesce şi s'au înlocuitŭ prin *a binecuvîntà, a blăstămà* orĭ *a ocărì* şi tóte aceste înlocuitóre se construescŭ cu acusativulŭ.

7). **Congratulari** *alicui*, în celelalte limbĭ romanice se pune cu acusativulŭ în românesce s'a pierdutŭ şi s'a înlocuitŭ prin verbulŭ *a hiritisì* pentru unele înţelelesurĭ şi astă-ḑĭ prin *a felicità* şi atât celŭ di'ntâiŭ (grecescŭ) cât şi celŭ de alŭ doilea se întrebuinţază cu acusativulŭ persóneĭ ĭear causa se arată prin *de* orĭ *pentru*.

8). **Consentire** s'a pierdutŭ şi a fostŭ înlocuitŭ prin *a îngăduì* care se întrebuinţază cu acus.

9). **Credere** *aliquid*, se întrebuinţază orĭ cu acusativulŭ persóneĭ, de pildă: *te credŭ, credŭ pe Vasile*; orĭ cu dativulŭ persóneĭ, de pildă: *Celŭ sătulŭ nu crede celuĭ flămândŭ;* orĭ cu *în: credŭ în puterea sciinţeĭ* sau *în sciinţă*, Latinesce *credere alicui* însemnà *a se încrede cui-và* sau *în cine-va*, românesce verbulŭ simplu nu maĭ are asemenea înţelesŭ.

10). **Desperare** *pacem, honores*, s'a pierdutŭ. *Sperare* a fostŭ înlocuitŭ prin *a nădăjduì* (slavitŭ) care se întrebuinţază cu acusativulŭ: *nădăjduesce pace* se maĭ pune şi *a trage nădejde de ce-và* sau *cui-va.* Pentru *desperare* ĭeste *a se desnădăjduì* şi se pune cu *de: m'amŭ desnădăjduitŭ de pace; a desnădăjduì de ce-và* nu-ĭ bine. Ca neologisme avemŭ: *a sperà, a desperà.*

11). **Dominare** *in aliquem*, se pune în limbele romanice cu *super* dar şi cu acusativulŭ curatŭ. În românesce se întrebuinţază sub formà *a domnì* cu *peste, asupra* (acestŭ din urmă cuvîntŭ cere genetivulŭ). Cuvîntulŭ slavŭ *a stăpâni* se întrebuinţază cu acusativulŭ. În limba română veche aflămŭ *a domnì* cu dativulŭ, de pildă: *domnesce fiérelorŭ şi a totŭ pămîntulŭ.*

12). **Durare** *laborem* s'a înlocuitŭ prin *a suferì o muncă* şi verbulŭ *durare* s'a pierdutŭ.

13). **Fallĕre** *aliquem* s'a pierdutŭ ca materialŭ dar a fostŭ înlocuitŭ prin *a înşelà* orĭ popularŭ *a încelui.* Se pare că pe lângă unŭ verbŭ vechiŭ remasŭ de *cellare* s'a maĭ adausŭ şi unulŭ de origină slavă de la *mŭşelŭ*=câştigŭ mincĭunosŭ şi astŭ-feliŭ a ĭeşitŭ *a înşelà* cu înţelesulŭ amêndurora (L. ĭeste de acéstă idee în sintaxa s'a prescurtatŭ dupe Diez şi icĭ colea cu observărĭ de la dînsulŭ).

A amăgì ţine de asemea loculŭ luĭ *fallere* şi se întrebuinţază totŭ cu acusativulŭ. (L. primesce părerea luĭ Cipariŭ că *a amăgì* vine de la *magie*).

14). **Fugere** *aliquid* sau *aliquem*. În românesce nu se întrebuinţază acumà de cât cu preposiţiea *de: a fugì de cine-và*. Verbele *a se ferì*, *a scăpà* cari au acela-şĭ înţelesŭ ca latinesculŭ *fugere aliquid* se punŭ totŭ cu prep. *de* în românesce.

15). **Gaudere** *re*, une-orĭ *rem* Verbulŭ s'a pierdutŭ şi s'a înlocuitŭ prin *a se bucurà de ce-và* dar şi *a bucurà pe cine-va*. Verbulŭ *a bucurà* nu póte fi de origină turcéscă căcĭ numele *Bucurŭ* sau *Bucorŭ* se află ca nume românescŭ încă de pe la începutulŭ veaculuĭ alŭ 11-lea în românesce, cum se vede din documenţele serbescĭ studiate de Miklosich şi citate în *Beitrage zur Lautlehre der rumunischen Dialekte.*

16). **Habitare** s'a pierdutŭ şi s'a înlocuitŭ prin *a locuì* cu acusativulŭ orĭ cu preposiţiea *în* însoţită de substantivŭ.

17). **Imitare** *aliquem*, *aliquid* s'a pierdutŭ şi s'a înlocuitŭ prin *a se luà după cine-và*, *a face ca cine-và;* ĭear ca neologismŭ avemŭ *a imità*. Tot pentru *imitari* avemŭ şi *a îngânà*, de pildă: *a îngânà privighitórea*, dar maĭ alesŭ cu înţelesulŭ de a imità în batjocură ca *contrefaire: contrefaire le chant du rossignol.*

18). **Inclinare** s'a făcutŭ românesce *închinare*. În limbele romanice se întrebuinţază cu acusativulŭ, de pildă: *inchino sua valenza*, la Românĭĭ din Macedoniea se întrebuinţază de asemenea: *multe ginţĭ înclină soarele*, la noĭ se pune cu acusativulŭ în expresiunile: *închinŭ unŭ păharŭ* şi *închinŭ fierulŭ pluguluĭ*. Altŭ-feliŭ se pune ca reflexivŭ şi se construesce cu preposiţiea *la: mĕ închinŭ la sóre*; dar şi cu dativulŭ: *mă închinŭ soareluĭ* sau *Împĕratuluĭ*, etc...

19). **Occurrere** şi *încontrare* s'au pierdutŭ şi au fostŭ înlocuite prin *a întâlnì* (maghiarŭ) şi *a întimpinà* (lat.). Acestea se întrebuinţază cu acusativulŭ, ĭear ca reflexive cu preposiţiea *cu.*

20). **Invidere** *alicui* s'a pierdutŭ şi s'a înlocuitŭ prin *a pizmui* şi *a rîvni* despre cari s'a maĭ vorbitŭ la *Aemulari.*

21). **Jurare** *deos, jurare per aliquem* şi *jurare alicui aliquid.* Se ḑice *a jurà pre Dumneḑeu*, *a jurà pre ce amŭ maĭ scumpŭ* şi *a jurà cui-va ce-và;* se întrebuinţază acusativulŭ şi în acéstă construcţie: *vă jurŭ pe cutare*, etc.

22). **Juvare** s'a pierdutŭ în românesce şi s'a înlocuitŭ din *adjutare* despre care amŭ vorbitŭ.

23). **Laborare** s'a pierdutŭ, *a lucrà, a muncì*, cari-lŭ înlocuesce se întrebuinţază cu acusativulŭ.

24). **Minari** *alicui* s'a pierdutŭ, *a ameninţà* care-lŭ înlocuesce se pune cu acusativulŭ.

25). **Persuadere** se punea în latina clasică cu dativulŭ persónei, în românesce s'a pierdutŭ şi ĭeste înlocuitŭ prin *a înduplecà* cu acusativulŭ.

26). **Ponere** *mentem* a remasŭ sub forma: *a-şĭ pune în minte.*

27). **Praedicare** s'a înlocuitŭ prin *a propăvedui* cu dativulŭ persóneĭ, dar acusativulŭ lucruluĭ; se póte înse şi cu *despre, de.*

28). **Gratias** *agere* se exprimă prin *a mulţămi*, care se construesce cu acusativulŭ şi cu dativulŭ: *a mulţămi cui-va, a mulţămi pe cine-va;* în legătura din urmă însamnă maĭ multŭ a da o resplată, de pildă bănéscă. *A mulţămi* în înţelesŭ de *a îndestula* se pune cu acusativulŭ.

29). **Sequi** *aliquem* s'a pierdutŭ şi s'a înlocuitŭ prin *a urma* (grec.) care se construesce cu acusativulŭ şi cu dativulŭ: *a urma pe cine-va* şi *cui-va.*

30). **Servire** *alicui* în românesce vechiŭ şi chiar a ḑĭ în poporŭ *a şerbì* cu dativulŭ, dar şi cu acusativulŭ. Verbulŭ *a slujì* (slav.) care l'a înlocuitŭ, cu ce-va deosebire de înţelesŭ, se întrebuinţază şi cu acusativulŭ şi altŭ-feliŭ: *Slujesce luĭ Mamona adecă pântecelui, mĕ slujesce de doĭ anĭ, slujesce la mine, nu mĕ slujescŭ puterile.*

31). **Studere** *rei* s'a înlocuitŭ prin *a învĕţà* cu acusativulŭ.

32). **Vestire** *aliqua re* s'a înlocuitŭ prin *a îmbrăcà* care ca nereflexivŭ se pune cu acusativulŭ: *a îmbrăcà unŭ straiŭ,* ĭear reflexivŭ cu prep. *cu.*

II. Sîntŭ verbe *netransitive simple* a cărora activitate se mărginesce de obiceiŭ la subiectŭ. dar póte une-orĭ fi îndreptată asupra unuĭ lucru din afară, adecă potŭ să se facă transitive. Aşà ĭerà din latinesce şi aşà a remasŭ obiceiulŭ în limbele romane, ba s'a maĭ întinsŭ chiar.

A plânge póte fi şi transitivŭ *a plânge pe cine-và, a-şĭ plânge nenorocirile, păcatele.*

A rîde póte fi întrebuinţatŭ cu acusativulŭ în expresiunĭ ca *a rîde pe cine-và.*

A strigà ĭeste întrebuinţatŭ cu acusativŭ în *strigă pre Vasile*, etc.

A îmblà mărĭ şi ţerĭ.

III. Unele verbe netransitive se facŭ transitive când subiectulŭ provócă în regimŭ activitatea exprimată prin verbŭ, aşà că acéstă activitate ĭeste dreptŭ vorbindŭ a regimuluĭ şi subiectulŭ numaĭ o pricinuesce, o ajută.

Aşà avemŭ verbulŭ *a cresce*, în construcţiea transitivă: *amŭ crescutŭ unŭ căţelŭ;* firesce că a crescutŭ căţelulŭ singurŭ şi ĭeu numaĭ ĭ-amŭ datŭ cele trebuitóre, numaĭ amŭ mijlocitŭ crescerea şi în acestŭ înţelesŭ verbulŭ s'a făcutŭ transitivŭ.

A învĕţa pe cine-va se explică ca şi *a cresce*, totŭ astŭ-feliŭ *a sunà clopotulŭ, a încurcà la lecţie, a învià pe cine-vă*, etc.

IV. Multe verbe deşì netransitive potŭ primì ca complinire dréptă unŭ substantivŭ făcutŭ totŭ din aceea-şĭ rădăcină sau şi din alta dar cu acela-şĭ înţelesŭ. Adesea substantivulŭ de care-ĭ vorba are pe

lângă sine unŭ adiectivŭ orĭ unŭ atributŭ care-lŭ lămuresce de aprópe: *maĭ bine să móră o mie de morţi; amŭ dormitŭ unŭ somnŭ, greu somnŭ amŭ dormitŭ! Si-a trăitŭ traiulŭ, a trăitŭ o viéţă; au călăritŭ caĭ bunĭ, ĭelŭ îşĭ merge drumulŭ, a dormitŭ tótă nóptea.*

V. Acusativulŭ duplu alŭ persóneĭ şi alŭ lucruluĭ se află în romănesce la verbulŭ *a învĕţà*, de pildă: *cine te-a învĕţatŭ acésta?* construitŭ cu *te* (acus. pers.) şi cu *acésta* (acus. lucruluĭ). *Profesorulŭ învaţă pe Petru carte*, (*pe Petru* acus. pers. şi *carte* acus. lucruluĭ). După Diez numaĭ limba română a păstratŭ acestŭ duplu acusativŭ. Acusativulŭ persóneĭ şi alŭ unuĭ atributŭ ce se rapórtă la persónă se află în tóte limbele romanice şi în a nóstră: *îlŭ făcù popă, lasă pre Gheorghe moştenitoriŭ, te vĕḑù poetŭ, îlŭ creḑură sfîntŭ, avù femee pe Mariea, numiră sau aleseră pe Stefanŭ domnŭ.*

VI. La verbele *a rîde*, *a plânge*, *a cresce* acusativulŭ ĭeste adevĕratŭ regimŭ şi acele construcţiĭ se potŭ preface în pasive şi regimulŭ să se prefacă în subiectŭ; dar se póte întrebuinţà acusativulŭ şi fără a formà di'ntr'ênsulŭ astŭ-feliŭ de regimŭ ci maĭ multŭ ca adverbŭ.

Aşà se face cu verbele ce însamnă *a costà*, de pildă: *costă şepte leĭ cotulŭ*, aice *şepte leĭ* ĭeste acusativŭ.

Totŭ aşà şi pentru a hotărî timpulŭ, de pildă: *şeḑù treĭ ḑile a casă.*

3. *Dativulŭ.*

Se scie că dativulŭ latinescŭ a fostŭ înlocuitŭ încă din latina populară prin acusativulŭ însoţitŭ de preposiţiea *ad*. Chiar din latina clasică se obişnuea la unele verbe a pune acusativulŭ cu *ad* în locŭ de dativŭ. Aşà se ḑicea *scrivere ad aliquem* pe lângă *scrivere alicui.*

În romănesce avemŭ unŭ dativŭ cu preposiţiea *a* sau *la* pusă înaintea formeĭ articulate orĭ nu de la acusativŭ şi alta cu articolŭ specialŭ (la Macedonenĭ se pune şi înaintea acestuĭ dativŭ preposiţiea *a*). Aşà *miróse* **a fragĭ,** *dă apă* **la boĭ** orĭ **la boiĭ** *vecinuluĭ*, **dă caluluĭ** (sau vechiu **dă a caluluĭ).**

Preposiţiea *la* se întrebuinţază şi pentru casulŭ preposiţionalŭ, dar putemŭ aflà dacă avemŭ dativulŭ prin aceea că atuncĭ se póte înlocuì construcţiea cu *la* prin dativulŭ cu art. *luĭ*, *eĭ*, *lorŭ* şi prin urmare se póte alege. Aşà când ḑicemŭ: *mĕ închinŭ la Sóre* dacă potŭ înlocuì *la Sóre* prin *Sóreluĭ* (sau *a Sóreluĭ* la Macedonenĭ) avemŭ dativŭ; când nu putemŭ înlocuì cum de pildă se întâmplă ca în *mĕ uĭtŭ la Sóre* fiindŭ-că nu putemŭ ḑice *mĕ uĭtŭ Sóreluĭ* scimŭ că avemŭ casulŭ preposiţionalŭ

Dativulŭ cu *a* s'a întinsŭ şi a ocupatŭ o parte din sfera genetivuluĭ şi de o cam dată (cum ĭeste şi acuma la Macedonenĭ) nu se făcea nicĭ o deosebire între dativulŭ adevĕratŭ şi între celŭ ce a uşurpatŭ o parte din funcţiunile genetivuluĭ; acuma înse, la noĭ se întrebuinţază dativulŭ fără preposiţiea *a* şi genetivulŭ cu *a*. Maĭ

de demultŭ se punea la întregŭ genetivulŭ cu articolulŭ *luĭ*, *eĭ*, *lorŭ* preposiţiea *a*, acuma înse nu se maĭ pune după substantive articulate aşà că în aceste împrejurărĭ nu-ĭ deosebire formală între genetivŭ şi dativŭ şi ne aflămŭ ĭéră-şĭ cum ĭeramŭ în fasa maçedonénă. De pildă vomŭ aduce: *calulŭ vecineĭ a pieritŭ* şi *dă calulŭ vecineĭ*. În exemplulŭ întăiŭ avemŭ vecineĭ la genetivŭ, în alŭ doilea la dativŭ şi spre deosebire s'a luatŭ deprinderea de a pune dativulŭ înaintea substantivuluĭ, se ḑice *dă vecineĭ calulŭ* şi nu se face încurcare.

Acéstă înlocuire a genetivuluĭ posesivŭ prin dativŭ se începe din latinesce, căcĭ se putea ḑice: *in ore est omni populo* în locŭ de *in ore est omnis populi*; *le fils à Martin*, etc.

1. Unele verbe netransitive ca *a minţì* se construescŭ cu dativulŭ persóneĭ: *a minţì cui-va*.

Verbele nepersonale se construescŭ de asemenea cu dativulŭ persóneĭ, de pildă: *îĭ tună prin minte*, *pare că totŭ îĭ ninge şi-ĭ plouă*, *ĭ se cade asemenea pedépsă*.

2. Transitivele însoţite de acusativulŭ lucruluĭ se întrebuinţază cu dativulŭ persóneĭ: *a spune ce-va*, *a ascunde cui-va ce-và*, *a ḑice cui-va ce-va*, etc.

3. Unele *ideĭ verbale* arĕtate printr'o *peri-frasă* compusă di'ntr'unŭ verbŭ cu înţelesŭ generalŭ şi di'ntr'unŭ substantivŭ se construescŭ cu dativulŭ persóneĭ: *îĭ ţi.ŭ parte*, *îĭ dau samă*, *îĭ portŭ grija*, etc.

4. Sîntŭ adiective carĭ se construescŭ cu dativulŭ fie cu celŭ cu *la* fie cu celălaltŭ: *folositoriŭ ómenilorŭ*, *trebuitoriŭ tuturorŭ*, *trebuitoriŭ la toţĭ*, etc.

4. *Genetivulŭ.*

Genetivulŭ latinescŭ s'a pierdutŭ şi chiar din latina populară s'a înlocuitŭ prin acusativŭ însoţitŭ de preposiţiea *de*. În românesce s'a păstratŭ genetivulŭ cu *de* la substantivele nearticulate, dar se găsescŭ şi acuma, şi încă maĭ multe în limba română veche, genetive articulate cu *de*. La dativŭ amŭ spusŭ că acelŭ casŭ a luatŭ loculŭ genetivuluĭ în unele însemnărĭ.

Diez observéză că dativulŭ s'a păstratŭ maĭ bine de cât genetivulŭ, aşà la pronume s'a păstratŭ formele *cuĭ* şi chiar *lorŭ* din *illorum* deşì genetivŭ dar a luatŭ înţelesŭ de dativŭ. La pronumele personale avemŭ forme pentru dativŭ, cele de la genetivŭ s'au pierdutŭ înse. Din genetive latinescĭ totŭ cu acela-şĭ înţelesŭ s'au păstratŭ *Lunĭ*, *Marţĭ*, etc. înse acuma se privescŭ ca nominative orĭ ca adverbe chiar. Totŭ aşà s'a întâmplatŭ cu aceste casurĭ în graiurĭ populare germane.

I. *Genetivulŭ cu substantivŭ.* Când unŭ substantivŭ determină pe altulŭ, se pune în genetivŭ. Să vedemŭ acuma amĕnunte despre feliurile genetivuluĭ.

1) Genetivulŭ calităţeĭ nu se întrebuinţà în latinesce de cât dacă

ierà însoţitŭ de unŭ adiectivŭ, în romănesce se pune şi numaĭ cu substantivulŭ singurŭ: *vasŭ de aurŭ*, *omŭ de trébă*,...

2) În limbà română veche ca şi în celelalte limbĭ romanice se întrebuinţà şi genetivulŭ *posesiuneĭ* totŭ cu *de*. Aşà găsimŭ în texturĭ vechĭ: *mănăstirea de Bistriţa*. Pănă a-ḑĭ se întrebuinţază *omŭ de casă* în care *de casă* ieste genetivŭ posesivŭ, în poesiea populară aflămŭ forme ca: *în mijlocŭ de Ţarigradŭ*.

Acuma se întrebuinţază dativulŭ cu *a* şi cu articolele *luĭ*, *eĭ*, *lorŭ* în locŭ de genetivŭ. şi acestŭ dativŭ ne-amŭ şi deprinsŭ alŭ socotì ca genetivŭ, de pildă: *mănăstirea* (*a* în vechime) *Bistriţeĭ*, *în mijloculŭ* (*a*) *Ţarigraduluĭ*, *casa* (*a*) *vecinuluĭ*, etc..

3) După o idee generică se pune genetivulŭ individuluĭ ce se rapórtă la dînsa: *lemnŭ de stejarŭ*, *frunḑă de plopŭ*, etc. aice *lemnŭ*, *frunḑă* arată ideea generică şi *stejarŭ*, *plopŭ* o individualisază. În latinesce se punea genetivulŭ organicŭ: *metallum auri*.

Totŭ la acestŭ feliŭ de genetivŭ se numĕră şi acelŭ formatŭ cu numele ţerilorŭ, riurilorŭ, etc. după numele generalŭ, de pildă: *ţara Franţieĭ*, *riulŭ Prutuluĭ*, *luna luĭ Martie*, adecă cu dativulŭ trecutŭ la genetivŭ. Se ḑice şi cu *de* la numele ḑilelorŭ: *într'o ḑi de Marţĭ*, etc. Se maĭ întrebuinţază genetivulŭ cu ideiie personale, atuncĭ, când numele care regesce arată firea sufletéscă sau trupéscă a uneĭ persóne: *unŭ pĕcatŭ de omŭ*, *săraculŭ de frate-tău*, *ticălosulŭ de Vasile*.

4. *Genetivulŭ partitivŭ* se arată şi în romănesce prin prepositiea *de*: *o păreche de hulubĭ*, *unŭ vasŭ de miere*, *unŭ păharŭ de apă*, etc.

5. *Genetivulŭ complimentuluĭ*. Abstractele, în conceputul cărora se cuprinde o activitate, pot primì în latinesce obiectulŭ activităţeĭ în genetivŭ. Exemple: *amor virtutis*, *odium vitae*, *pecuniae cupido*, *sitis argenti*. În limba română ca şi în celelalte limbĭ romanice se exprimă acestŭ genetivŭ prin casulŭ cu *de*. Exemple: *dorinţa de banĭ*, *sete de banĭ*.

6. Maĭ ieste unŭ *genetivŭ elipticŭ* adecă la care se subînţelege substantivulŭ de care atîrnă genetivulŭ. Acestŭ genetivŭ se află în spaniolesce şi maĭ rarŭ şi în portughesesce şi italienesce, la noĭ, după L. se află în expresiunile: *de-ale târguluĭ*, *de-ale mâncăreĭ*, etc. Se subînţelege *lucrurĭ*, *treburĭ*, *apucăturĭ*, etc.

În scurtŭ din cele şese casurĭ în carĭ se întrebuinţază genetivulŭ după substantive, în cincĭ se exprimă totŭ prin *de* cu casulŭ regimŭ. La genetivulŭ posesivŭ amŭ vĕḑutŭ încălcarea dativuluĭ asupra genetivuluĭ şi totŭ odată amŭ arĕtatŭ că în romănesce vechiŭ şi chiar în vorbirea de a-ḑĭ totŭ se maĭ află şi genetivulŭ posesivŭ cu *de* şi totŭ o dată că se află asemenea obiceiŭ şi în alte limbĭ romanice. Astă-ḑĭ se află înse expresiunĭ carĭ dovedescŭ că genetivulŭ posesivŭ cu *a* (dativŭ din feliulŭ luĭ) s'a întinsŭ şi asupra altorŭ feliurĭ de genetivŭ se aude *flórea busuioculuĭ* pe lângă *flóre de busuiocŭ*, *timpulŭ ierneĭ* pe lângă *timpŭ de iérnă*. Maĭ adesea se întrebuinţază genetivulŭ posesivŭ în loculŭ altora când arŭ trebuì sĕ fie cuvîntulŭ în genetivŭ articulatŭ. Aşà nu putemŭ ḑice: *flóre de busuioculŭ semĕ-*

natŭ astă primă-vară, etc.. Totu-şĭ nicĭ asemenea expresiuni nu lipsescŭ cu desăvârşire: *Făcură grămădĭ de trupurile celorŭ morţĭ.*

II. *Genetivulŭ atârnătoriŭ de adiective.* Sîntŭ adiective cari au nevoie de unŭ substantivŭ pentru a-şĭ complectà înţelesulŭ, acestŭ substantivŭ se punea în latinesce în timpurile din urmă maĭ alesŭ cu genetivulŭ şi arĕtà une-orĭ regimulŭ alte orĭ o complinire de causă sau de mijlocŭ. Exemple: *vrednicŭ de cinste, veselŭ de fericirea altora, vinovatŭ de nelegiuire, prevestitoriŭ de rele, plinŭ de gîndurĭ rele,...*

Cum vedemŭ se întrebuinţază genetivulŭ cu *de* ca şi în alte limbĭ romanice.

III. *Genetivulŭ cu pronume.* În latinesece se construescŭ pronumele cu substantivele ce atârnă de dînsele în treĭ chipurĭ orĭ acordate *quis amicus?* orĭ cu genetivulŭ *quis amicorum* orĭ cu preposiţiile *ex, de, inter.*

În limba nóstră se află construcţiea acordată *care prietenŭ?* cea cu *de* şi cea cu *dintre* (*de între*).

1. În românesce rarŭ se pune după demonstrativŭ unŭ genetivŭ, expresiea *hoc mali* care în franţusesce se traduce prin *cela de mal* şi în italienesce prin *questo di male* se arată în românesce prin *ce-va reu* şi *de reu.* După *ce-va* se póte pune supinulŭ nostru cu *de*: *ce-va de spăriatŭ, ce-va de lăudatŭ*; ba chiar şi *ce-vu de minune, a vorbitŭ despre mine ce-va de reu.*

2. Cu pronumele întrebătoriŭ neutru se întrebuinţază în alte limbĭ romanice genetivulŭ cu *de* de la adiective, substantivele înse se punŭ fără *de.* În românesce se construescŭ şi adiectivele totŭ ca substantivele adecă fără *de*, precum *ce se aude nou? ce ómenĭ?*

3. *Ce* în înţelesŭ de *cât de multe* se construesce cu genetivulŭ făcutŭ cu *de* şi arată admirare sau măcar mierare: *ce de apă, ce de lume...* Aşà se dice şi în spaniolesce: *qué de cosas, qué de supiros,* de asemenea în franţusesce *que d'importunités!* Deşi L pune *ce de apă, ce maĭ de lume*, ĭeu cunoscŭ şi expresiunile: *ce de a apă, ce de a lume*, etc... şi pe *a* îlŭ explicŭ de la preposiţiea *a* obişnuită la genetive.

4. Construcţiea *aliquid panis* se traduce românesce prin *ce-va pâne* şi nu prin *ce-va de pâne.* Cu adiective se póte înse pune cum amŭ spusŭ şi cu *de* şi fără *de.*

5. După *nimene* se pune *dintre*: *nimene di'ntre noĭ.* După *nemică* se pune *din* sau *pentru.* După acestŭ din urmă se póte pune şi genetivulŭ calităţeĭ cu *de* cum amŭ vĕdutŭ: *nemică de samă...*

Cap. V.

Casurile cerute de preposiţiĭ.

Trebue să vorbimŭ despre *recţiunea* şi despre *însemnarea* acestorŭ părticele.

1. *Recţiunea.* În latineşte unele preposiţiĭ cereau acusativulŭ, altele ablativulŭ şi câte-va amêndouĕ casurile cu deosebire de înţelesŭ. În limbele romanice ablativulŭ şi genetivulŭ pierḑêndu-se preposiţiile au remasŭ numaĭ cu acusativulŭ. *De* şi *ad* înse unite cu acusativulŭ au luat loculŭ genetivuluĭ şi alŭ dativuluĭ, celŭ puţinŭ în cele maĭ multe înţelesurĭ, şi au ajunsŭ ca semne de casŭ De aice urméză că dacă *a* sau *de* sîntŭ precedate de altă preposiţie, aceea nu trebue să fie socotită de cît de adverbŭ Aşà când ḑicemŭ: *se spĕlă înainte de a plecà. înainte* se ĭea ca adverbŭ şi complinesce înţelesulŭ verbuluĭ *a spĕlà* în privinţa timpuluĭ când s'a petrecutŭ acţiunea, ĭear *de* ĭeste preposiţie După preposiţiĭ făcute din substantive *de* arată genetivulŭ. Se găsescŭ preposiţiĭ însoţite şi de *a* despre carĭ trebue să spunemŭ totŭ ce amŭ ḑisŭ şi despre *de*, de pildă: *porniră împotriva a nenumĕraţĭ duşmanĭ* Se obişnueşte ca în celelalte limbĭ romanice a legà adverbele cu preposiţiĭ supunêndu-le-li: *până acì, pe mâne, poĭ-mâne.*

2. *Însemnarea.* Din feliulŭ lorŭ preposiţiile sîntŭ adverbe de locŭ, înţelesulŭ lorŭ s'a întinsŭ asupra timpuluĭ şi asupra unorŭ concepte abstracte scóse din cele concrete, precum asupra causeĭ, scopuluĭ sau mijlocululuĭ.

În limbele romanice preposiţiea are maĭ mare rolŭ de cît în latinesce şi unele expresiunĭ precum: *Romae vivere, Romam ire, Roma proficisci* nu se maĭ potŭ traduce fără preposiţiĭ.

Trebue de luatŭ în samă şi următoarele: a) Acele ce puteau să se întrebuinţeze cu câte douĕ casurĭ şi aveau înţelesurĭ deosebite, nu mai potŭ în limbele romanice arătà aceste înţelesurĭ de cât dacă ţinemŭ samă de verbele de carĭ atârnă. Aşà *a venì în casă* şi *a sta în casă* cuprindŭ pe *în* cu altŭ înţelesŭ în fie-care după *a veni* arată mişcarea în cotro se face, ĭear după *a sta* starea pe locŭ.

b) Pentru întrebarea *de unde* se întrebuinţază *de* şi acela-şĭ înţelesŭ ĭlŭ păstréză şi când se unesce cu *în, între* orĭ cu *întru*

c) Pentru mişcarea *prin ce-va* se întrebuinţază *prin* compusŭ din *pre* şi *în* pe când în alte limbĭ se ĭea numaĭ *per.*

Cele maĭ însemnate preposiţii sîntŭ: *a, la, de, în, cu, pre* sau *pe, pro.*

A şi *la.*

A alŭ nostru ĭeste din *ad*, dacă a remasŭ vre unŭ *a* din *ab* se pare fórte îndoelnicŭ deşì Lambrior în unele caĭete spune că *a* de la genetive ĭeste din *ab*, de pildă când ḑicemŭ *Gheorghe a luĭ Vasile.* Părerea acésta trebue să fie greşită pentru că asemenea genetivŭ posesivŭ cu *a* se află şi în alte limbĭ romanice şi fără ca să fie acolò trebuinţă alŭ explicà din *ab*, cum amŭ şi vĕḑutŭ la casulŭ genetivuluĭ.

La ĭeste o preposiţie care a luatŭ loculŭ luĭ *a* la dativŭ şi în alte întrebuinţărĭ. Care să fie origina ieĭ. Nu vedemŭ de ce n'arŭ fi din adverbulŭ latinescŭ *illàc,* care arŭ fi datŭ *la* cum şi ĭeste în

franțusesce *la* și apoĭ prefacerea unuĭ adverbŭ în preposiție ĭeste unŭ fenomenŭ cunoscutŭ limbelorŭ romanice și limbeĭ române în specialŭ. De la *na* preposiție slavă nu ne vine a luà când putemŭ să o explicămŭ în limba română chiar din elemente romane. În manuscriptulŭ de la *British Museum* publicatŭ de D-lŭ Hâjdău în *Columna luĭ Traianŭ* se află *na* în locŭ de *la* și prin urmare se pare că preposițiea *na* slavică a avutŭ rolŭ la prefacerea luĭ *la* din adverbŭ în preposiție.

Preposiția *a* sau maĭ bine la care o înlocueşte arată :

1) *Mișcarea în spațiu*, maĭ întâiŭ *direcția : ire ad aliquem... a merge la cine-va, a merge a casă.* Ieste de însemnatŭ că *la* se pune cu numele de orașe nu înse și cu cele de țerĭ la carile se înlocuesce prin *în*. De pildă : *mergŭ la Bucurescĭ* înse *plécă în Turcia* și nu *la Turciea, merge în Egipetŭ* și *nu la Egipetŭ*. În limba spaniolă, portughesă și în franțusesce cu acele nume de țerĭ ce cerŭ articolŭ se pune preposițiea *a* și cu numele de țerĭ : *passar á Espana, virse a Portugal, aller aux Indes.*

2. *Apropierea, vecinătatea* : *ad urbem esse,* rom. *a sta la ușă* adecă aprópe de ușă, lângă ușă. Apoĭ a ajunsŭ să arĕte *starea în spațiulŭ de care-i vorba : a fi la Roma, stau la țară ;* la numele de țerĭ se pune și pentru acestŭ înțelesŭ *în* : *stau în Romăniea* sau *în țară,* când *țară* însamnă Romăniea și nu ca maĭ sus la vre-unŭ satŭ. Chiar cu numele de orașe sau de sate se póte pune *în* în locŭ de *la*. Așà putemŭ zice : *stau în Iașĭ.*

3. În privința timpuluĭ arată *momentulŭ* și *termenulŭ : a venì la amĭédă-ḑĭ, la nouĕ, la pascĭ ; de la cincĭ la șese,..* Înse se póte pune și *în ; de a-ḑĭ în optŭ ḑile* și *nu la optŭ ḑile.*

4. *Abstractŭ* se întrebuințază pentru a arĕta scopŭ : *a constrînge la ce-và, a osândì la mórte.* Pentru a arĕtà *chipulŭ* sau *menirea* nu se întrebuințază, așà că expresiunile franțusescĭ : *verre á vin, marché aux herbes* sau cea italienéscă : *tagliare a pezzi* trebue să se traducă în romănesce prin : *păharŭ de vinŭ* sau *pentru vinŭ, târgulŭ de buruene* sau *tîrgulŭ buruenelorŭ* și *a tăià în bucățĭ* sau numaĭ *a tăiea bucățĭ.* Totu-șĭ când se ḑice : *merge la pasŭ, calcă a popă,..* *la* și *a* arată chipulŭ cum se face acțiunea și prin urmare nicĭ acestŭ obiceiŭ romanicŭ nu ne lipsesce chiar de totŭ.

5. *A* se întrebuințază pentru a arĕtà *dativulŭ scopuluĭ*, cunoscutŭ din latinesce : *se întunecă a plóe, porciĭ când pórtă fînŭ în gură facŭ a vreme rea, nu-ĭ a bine, ĭeste a reu, lucrulŭ se schimbă a reu...* Alte expresiunĭ carĭ traducŭ dativulŭ scopuluĭ se facŭ cu preposițiile *spre, în, de : nu-mĭ ĭe de plăcere, a venì în ajutoriŭ, ĭlŭ are spre batjocură,* etc.

6. În celelalte limbĭ romanice se pune *a* la construcțiea cu douĕ acusative pentru a arĕtà scopŭ : *avere uno a maestro, prendre quelqu'un à temoin.* În romănesce se pune orĭ *de* orĭ fără preposiție : *a avea pe cine va de profesorŭ, a luà pe cine-va de marturŭ.* Se póte pune și *ca, ĭlŭ are ca profesorŭ.*

7. *A* se întrebuinţază şi pentru *a arĕtà preţulŭ*: *a şepte francĭ oca.* Dar în alte construcţiĭ se întrebuinţază *cu*: *vîndŭ cu preţŭ bunŭ, cumpĕră cu şepte leĭ...*

8. În alte limbĭ romanice se întrebuinţază *a* în locurĭ unde la noĭ se pune *cu*, ĭear în latinesce orĭ *cum* cu ablativulŭ orĭ ablativulŭ curatŭ:

a) *A* se pune înnaintea numeluĭ ce arată *instrumentulŭ*: *batteansi a palme* (italien.), *fusil chargé à balle, gagner à l'aiguille, il le prit à deux mains*, etc... Românesce trebue să dicemŭ: *se băteau cu palmele, puşcă încărcată cu glonţŭ, a câştigà cu aculŭ, îlŭ luă cu amêndouĕ mânele*, etc..

b) *A* cu substantive abstracte arată o împrejurare ce însoţesce o acţiune, românesce se pune *cu* însoţitŭ de unŭ substantivŭ orĭ unŭ adverbŭ: *crier à haute voia... a strigà cu glasŭ mare; fare a furore... a face cu furie*, orĭ *furiosŭ.*

c) Trebue de deosebitŭ de aice casulŭ când unŭ substantivŭ concretŭ însoţitŭ cu unŭ adiectivŭ şi corespunzătoriŭ unuĭ ablativŭ latinŭ, precum: *stare a testa china (capite inclinato), parlare a sangue freddo, reçevoir à bras ouverts; prier à mains jointes... a sta cu capulŭ plecatŭ, a vorbì cu sânge rece, a primì cu braţele deschise...* etc. Totŭ *cu* se pune în locŭ de *a* şi când ĭe vorba să arĕte materiea din care ĭe făcutŭ unŭ lucru sau cum ĭeste făcutŭ. Aşà în locŭ de franţusesce *Guillaume au court nez, Aurore à la face vermeille... Chandelier à branches.*

Întrebuinţarea prepoşiţieĭ *cu* nu ĭeste cu totulŭ necunoscută în asemenea construcţiĭ aşà se póte dice şi franţusesce: *travailler avec la même aiguille...*

De

Acéstă particulă arată primitivŭ mişcarea de la unŭ punctŭ în josŭ, apoĭ în generalŭ mişcarea de la unŭ punctŭ. În românesce unită cu *în* formézà prepoşiţiea *din* care ţine loculŭ luĭ *ex* şi totŭ aprópe acestŭ înţelesŭ are când ĭe unită cu *între* sau *întru* în *di'ntre* şi *di'ntru*. *De* unitŭ, fără înse a se contopì cu *la* formézà prepoşiţiea *de la* care ţine loculŭ luĭ *ab.*

1. *Mişcarea* se arată prin *de, din, de la*: *a coborî din ceriŭ, a se despărţì de părinţĭ, a îndrepta într'aiurea apă de la fluviu.* Póte fi şi în înţelesŭ figuratŭ arĕtândŭ neplăcerea, respingerea ce suferimŭ de la unŭ lucru: *îndepărtatŭ de adevĕrŭ* sau *de la adevĕrŭ, a apăra de gerŭ, a ascunde de cine-va, orĭ cui-va; a păzì de cine-và.* Cu numele de oraşe se pune *de la* pentru a arĕtà plecarea de la dînsele, îndepărtarea; ĭear cu numele de ţerĭ *din*: *amŭ plecatŭ de la Roma, a venitŭ din Germaniea.* Cu numele de oraşe se póte pune şi *din*, ĭear cu numele de ţerĭ nicĭ o dată *de la.* Când arĕtămŭ loculŭ de unde sîntemŭ punemŭ totŭ aşà: *sîntŭ din Paris* sau *de la Paris*, înse *din Franţiea.*

2. În locŭ de *ab* latinescŭ când arată o parte, o laturé a unuĭ

lucru se pune romănesce *de* orĭ *de a* şi destulŭ de desŭ *la* sau *cu: stau de o parte şi de alta, a avea pe cine-va la spate, acésta ĭe Megera cea cu cânteculŭ vestitoriŭ de nenorocirĭ, stau unulŭ de a stânga şi altulŭ de a drépta luĭ.*.

3. Pentru *timpŭ* arată *de* începutulŭ: *de ḑi în ḑi, de deminéţă*; şi în expresiunea *de sară, de nópte, de deminéţă* timpulŭ când se petrece ce-va, înse nu aşà de absolutŭ ca în alte limbĭ romanice în cari *de jour* însamnă cât şi romănesce *ḑiua* luatŭ ca adverbŭ.

4. *Din* are înţelesŭ *partitivŭ* după verbe ca *a ţinea, a mîncà, a avea, a bea*, etc. *mânâncă din ródele câmpuluĭ, nu-sŭ din oile mele.* Se póte pune înse şi *di'ntre* sau *di'ntru* cu acela-şĭ înţelesŭ.

5. Cu *de* sau *din* în locŭ de *ex* arată limba română materiea din care-ĭ făcutŭ unŭ lucru: *cruce de aurŭ, casă de lemnŭ, a face ce-va de aurŭ* sau *din aurŭ.* Când se arată ideea abstractă a trecerei din o stare în alta se pune *din: din códă de câne sită de mătase, din săracŭ bogatŭ.*

6. Prin *de* sau *de către* se arată persóna sau lucrulŭ, de la care ĭea începutŭ o stare *pasivă*, corespunḑîndŭ cu construcţiea latină *ab* cu ablativulŭ: *cunoscutŭ de toţĭ, bătutŭ de vînturĭ,...* Se pune *de* cu acestŭ înţelesŭ şi cu verbele reflexive luate ca pasive: *carnea se mânâncă de fiére.*

7. De se întrebuinţază pentru a arĕtà împreună cu substantivulŭ causa: *plânge de durere, s'a mâniatŭ de nisce vorbe, a muritŭ de rană, sufere de fóme.*

8. Pentru a arĕtà *mijloculŭ* cu verbe transitive ce însamnă în general a dăruì sau a înzestrà cu ce-va, apoĭ a sprijinì, a bucurà, a întristà se punea în latinesce ablativulŭ, în limbele romanice se pune adesea *de*, romănesce *de* se pune rarŭ şi se întrebuinţază *cu.* Iétă câte-va exemple pentru *de: a împlea de vinŭ, a săturà de pâne pe cine-va, a aprinde de ĭubire...*

Verbele cu înţelesŭ tocmaĭ din potrivă, ca *a prădà, a despoiea*, se întrebuinţază cu *de*, în latinesce se întrebuinţau cu ablativulŭ însoţitŭ de *de*: *de pecoribus denudare, a prăda de vite*,.. La acestea nu se pune *cu* nicĭ o dată.

9. După unele adiective, maĭ alesŭ *bunŭ, ĭute, tare, grosŭ*, se întrebuinţază *de* cu substantivulŭ luĭ pentru a hotărî maĭ de aprópe la ce parte a trupuluĭ se aplică calitatea numită. Aşà se ḑice: *bunŭ de capŭ, ĭute de piciorŭ, tare de capŭ, slabŭ de stomahŭ, grosŭ de obrazŭ.* Din acestea *bunŭ de capŭ* nu póte fi înlocuitŭ prin *bunŭ la capŭ*, celelalte potŭ; ĭear altele nicĭ nu se punŭ de cât cu *la*: *grosŭ la céfă* şi *nu grosŭ de céfă*, dar *grosŭ de obrazŭ* şi *grosŭ la obrazŭ...*

10. De maĭ arată şi *chipulŭ* acţiuneĭ, dar rarŭ, de pildă: *facŭ de voie, facŭ de nevoie,...* de regulă înse se întrebuinţază alte construcţiĭ şi frasa francesă: *faire qch de bon coeur* se traduce prin *a face ce-va cu tótă inimă* orĭ *din tótă inima.*

11. După verbe şi adiective se pune une orĭ *de* cu unŭ substantivŭ în locŭ de *ca* pentru a arĕta feliulŭ sau însuşirea uneĭ fiinţĭ: *trece de omŭ bogatŭ, vestită de frumósă, a ţinea de voinicŭ pe cine-va...*

12 După substantive arată scopulŭ: *fată de măritatŭ, carte de cetire, vasŭ de vinŭ,.. lăsatŭ de secŭ.* (Asupra acestuĭ cuvîntŭ arată L. că greşescŭ ceĭ ce voiescŭ a-lŭ preface în *lăsatŭ de fruptŭ*, căcĭ *lasŭ de secŭ* însamnă *lasŭ pentru secŭ, de secŭ* arĕtândŭ scopulŭ).

În

Acéstă prepositţie s'a făcutŭ din *en* din latina populară prin fasele arĕtate în Fonetică.

1. Arată une orĭ partea de pe dinafară a unuĭ lucru: *ĭ-a pusŭ juvăţulŭ în gâtŭ, aveà inele în degete, stă cu căciula în capŭ.*

2. Arată şi mişcarea în spaţiu şi starea pe locŭ. Amŭ vĕdutŭ cum se pune la numele de ţerĭ şi de oraşe vorbindŭ despre *ad.*

3. *În* arată *întinderea timpuluĭ: a venitŭ în luna luĭ Maiŭ.* În frase ca *din timpŭ în timpŭ* arată *în* înaintarea în timpŭ

4. Cu înţelesŭ *abstractŭ* se întrebuinţază pentru scopŭ (corespundĕtoriŭ cu ideea concretă de mişcare): *a venì în ajutoriŭ, a fi în ajutoriŭ, a dà în darŭ*, etc.

5. La construcţiea cu douĕ acusative se întrebuinţază în alte limbĭ romanice pe lângă *a* şi *in*, la noĭ înse se întrebuinţază *de* şi *ca* cum amŭ spusŭ la prep. *de.* Noĭ nu putemŭ ḑice: *a alege în rege, a lua pe cutare în soţie.*. Dar verbe ca *a preface, a schimba* se potŭ pune cu *în* în locŭ de unulŭ din acusative: *se schimbă în porcŭ, se prefăcù în călugărŭ* (orĭ numaĭ călugărŭ).

6. Se întrebuinţază pentru a arĕtà chipulŭ şi feliulŭ lucrăreĭ, se ḑice: *strigau cu glasŭ mare* dar nu *în glasŭ mare ;* dar se ḑice *a plânge în glasŭ, a vorbì în chipŭ ameninţătoriŭ...*

În franţusesce şi în celelalte limbĭ romanice se află multŭ maĭ desŭ asemenea construcţiĭ pentru a arĕtà *materiea* şi *însuşirea*, de pildă: *bâtir en pierre, payer en or, vivre en homme de bien, agir en roi*, nu se potŭ traduce prin *în*, ci în modulŭ următoriŭ: *a zidì de piétră, a plătì cu aurŭ* (sau şi *în aurŭ*, cum vorbimŭ acuma), a *trăì ca omŭ de omenie, a lucrà ca rege*

7. Cu verbele *a crede, a se încrede, a nădăjduì* se întrebuinţază *în: crede în sine, se încrede în frate-su, nădăjduesce în banĭ.*

Cu

1. În înţelesŭ *de spaţiu* arată şi tovărăşie şi duşmănie: *merge cu fraţiĭ săĭ, se luptă cu Tătariĭ*, (în acéstă din urmă construcţie însamnă împotriva Tătarilorŭ).

Cu arată şi împrejurarea ce însoţesce acţiunea: *gândescŭ cu plăcere la timpulŭ trecutŭ, cu durere*, etc.

2. *Cu* arată mijloculŭ şi instrumentulŭ: *a constrînge cu ameninţărĭ, îşĭ şterge ochiĭ cu o pânză, taie cu cuţitulŭ, rupe cu dinţiĭ.*
Amŭ arĕtatŭ vorbindŭ de celelalte prepositiĭ în câte locurĭ *cu* se întrebuinţază în locŭ de alte prepositiĭ romanice.
3. *Cu* când însamnă tovărăşie se unesce adesea cu *împreună: Merge împreună cu tovarâşulŭ său.*

Pre, pe, pĕ.

Aceste treĭ prepositiĭ s'au făcutŭ din *per* şi a nume fără metatesă *pe, pĕ, pi*, cu metatesă *pre.*
1. În înţelesŭ de spaţiu arată loculŭ unde se petrece ceea ce arată verbulŭ: *şede pre scaunŭ, se culcă pre pămîntŭ, locuesce pre munte..*
Arată înse şi întinderea în spaţiu: *se preumblă pre drumurĭ.*
2. În alte romanice *per* arată partea de care se ĭea sau se ţine unŭ lucru, românesce se pune prepositiea *de*: *pendere per pedes (pendere pedibus)* Plaut. *a spânḑurà de picióre.*
3. Arată şi întinderea în *timpŭ: pre timpŭ frumosŭ, pre sară, pre două ceasurĭ.*
4. *Chipulŭ* cum se face lucrarea nu se póte arĕtà prin *pre*, aşà *par hazard* se traduce prin *din întâmplare.*
5. Pentru a arĕtà *pricina* nemijlocită nu se întrebuinţază. Aşà *faire qch. par crainte, a face ce-va de frică.*
6 Pentru a arĕtà *mijloculŭ* se întrebuinţază chiar acuma *per* (ore) în înţelesŭ de *prin: amŭ datŭ unŭ revaşŭ pre Vasile, ĭ-amŭ spusŭ pre prietenulŭ mieŭ că nu potŭ să înţelegŭ.* Când ĭe vorba de lucrurĭ mijloculŭ se arată prin prepositiea *prin* sau *cu* orĭ chiar prin expresiunea *prin mijloculŭ* urmatŭ de genetivŭ.
7. Are *înţelesŭ distributivŭ* în frase ca cele următóre: *treĭ-ḑecĭ de leĭ pre lună, mânâncă de treĭ orĭ pe ḑi*, etc
8. Se întrebuinţază la jurăminte: *jurŭ pe cinstea mea.*
9. Arată scopulŭ: *s'a pusŭ pre bĕutŭ şi pre mâncatŭ.*

Notă Despre *pre* ca semnŭ de acusativŭ am vorbitŭ. *Pre* a fostŭ înlocuitŭ cu *prin* (pre în) în multe construcţie: *trece prin târgŭ, amŭ datŭ respunsŭ prin cutare, învinsŭ prin lacrimele lorŭ.* Acestŭ *prin* corespunde cu *per* latinescŭ şi cu *par* franţusescŭ.

Pro

Pro s'a pierdutŭ în românesce, de abiea îlŭ aflămŭ în câte-va verbe compuse: *purcedŭ. Pro* s'a înlocuitŭ prin *pentru, ca, dreptŭ: venì pentru frate-su, îlŭ luă dreptŭ prostŭ, voiŭ face orĭ ce pentru voĭ, ĭeste închisŭ pentru tălhărie.*

Celelalte preposiţiĭ.

Apud s'a pierdutŭ şi s'a înlocuitŭ prin *la*: *apud Romanos, la Romanĭ.*

Juxta s'a înlocuitŭ prin *lângă*: *juxta se, lângă sine.*

Secundum s'a înlocuitŭ prin *după* orĭ *de a lungulŭ*: *după poroncă* (în înţelesŭ de modŭ) şi *de a lungulŭ riuluĭ* (înţelesŭ de spaţiu).

Circa s'a înlocuitŭ pentru spaţiu prin *în jurŭ* cu *de* orĭ prin *împrejurulŭ* cu genetivulŭ numelorŭ orĭ cu posesivŭ acordatŭ: *în jurŭ de casa nóstră, împrejurulŭ caseĭ, în jurulŭ nostru.*

Ante s'a păstratŭ sub forma *inte* din *ânte,* după Cipariu se află în texturĭ vechĭ şi singură, de obiceiŭ înse se află compusă cu *maĭ, a* (ab), *mainte, ainte* apoĭ *maĭ înainte, în ainte, din ainte*

Mainte la noĭ are înţelesŭ adverbialŭ *a venitŭ mainte* adecă cu ce-va *maĭ înainte.* Ca proposiţie ĭeste când dicemŭ: *veni înaintea mea, stătŭ înaintea judecătoriuluĭ.*

Post a remasŭ în *apoĭ* (ca adverbŭ) în *poimâne* (ĭear ca adverbŭ) ca preposiţie a fostŭ înlocuitŭ prin *după* sau *îndărĕtŭ.* Acéstă preposiţie-substantivŭ se construesce ca şi *înainte* şi *împrejurŭ.* Pentru *după* ĭeată exemple: *şede după dealŭ* (p. spaţiŭ) şi *venĭ după mine* (p. timpŭ). În înţelesŭ abstractŭ se ĭea când dicemŭ: *după lege urméză.*

Pone a fostŭ de asemenea înlocuitŭ prin *după*: *vinctae pone tergum manus, mânĭ legate după spate* sau *la spate.*

Cis şi *trans. Cis* s'a pierdutŭ şi s'a înlocuitŭ prin *dincóce* când se punea pentru spaţiu: *Cis Rhenum, dincoà de Rinŭ.* Pentru timpŭ s'a înlocuitŭ prin *înainte*: *cis dies paucos, înainte de câte-va dile se va întâmpla ce-và.*

Trans a remasŭ sub formele *tră, tre* în compuse. Ca preposiţie slobodă a fostŭ înlocuitŭ prin *di'ncolo, peste*: *trans Rhenum, peste Rinŭ, di'ncolò de Rinŭ.*

Ultra s'a pierdutŭ şi s'a înlocuitŭ prin *preste* maĭ vechiŭ *prespre, di'ncolò* şi prin altele.

Contra a datŭ *către*; *către apusŭ, către mine,* în înţelesŭ duşmănescŭ se ĭea *împotrivă, contra* şi în românesce vechiŭ *cătră*: *cine nu ĭe cătră noĭ cu noĭ ĭeste.*

Versus şi *Adversus* s'a înlocuitŭ *în potrivă, către*: *super* a datŭ *spre* ca şi *supra* şi compusele *asupra, de a supra,* cu înţelesŭ de spaţiu şi abstractŭ: *Se uită spre mine, vine asupra nóstră.*

Sub şi *infra. Sub* s'a păstratŭ în compuse sub forma *su, sup, sub* a remasŭ ca preposiţie ce se póte despărţì şi arată şi spaţiu *şede sub copacŭ* şi timpŭ *vine sub sară* şi abstractŭ *sub cârmuirea acestora, sub nume de prietenŭ,* etc.

Infra s'a pierdutŭ şi s'a înlocuitŭ prin *sub, maĭ josŭ, dedesuptŭ.*

Inter a datŭ *între* şi *intra* totŭ *între, intro a datŭ întru.* Acestŭ din urmă ĭerà în latina clasică adverbŭ, în românesce şi în alte

limbĭ romanice a ajunsŭ prepositie: *ḑiceau întru sine... Intre* arată şi spaţiu ca în *stă între două riurĭ* şi timpŭ ca în *se culcă între şepte şi optŭ.*

Extra s'a păstratŭ în compuse sub forma *stră* şi *stre*, de altŭfeliŭ s'a înlocuitŭ prin *a fară de, peste: extra-limen, peste pragŭ; extra urbem, afară de oraşŭ* sau *din oraşŭ.*

Praeter s'a pierdutŭ şi s'a înlocuitŭ prin feliurite prepositiĭ nouĕ.

Sine s'a pierdutŭ şi s'a înlocuitŭ prin *fără.*

Afară de acestea maĭ sîntŭ multe substantive carĭ se ĭeau în romănesce ca prepositiĭ precum *în ainte, în prejur*, etc.

Din alte particule *ĭéca* şi *ĭétă* se punŭ cu acusativŭ: *ĭétă-mĕ;* ĭear *vaĭ* se construesce cu dativulŭ: *vaĭ mie, vaĭ* orĭ cu *de* (genetivŭ); *vaĭ de mine! vaĭ de oĭ! vaĭ de învinşĭ.* Cu substantive se pune numaĭ de cât cu *de*, ĭear cu pronumele personale orĭ cu *de* orĭ cu dativulŭ organicŭ.

Cap. VI

Genulŭ verbuluĭ.

1. *Activulŭ.*

1. *Transitive şi netransitive.* Amŭ vĕḑutŭ că sîntŭ verbe transitive carĭ se facŭ netransitive şi încă maĭ desŭ netransitive carĭ se prefacŭ în transitive; altele se întrebuinţază în amêndouĕ chipurile fără să putemŭ hotărî care înţelesŭ ĭeste maĭ vechiŭ.

2. *Reflexivele.* Ideea reflexivităţeĭ se arĕtà în latinesce prin verbe deponente orĭ prin active însoţite de pronume: *delectari, se abstinere. a*) În limba română se întrebuinţază numaĭ formele active însoţite de pronume. Verbele cu pronume în acusativŭ şi care arată chiar în adevĕrŭ o lucrare care se întóre asupra subiectuluĭ ca *a se lăudà*, etc. se chiamă *reflexive propriu ḑise* sau *esenţiale;* cele carĭ au pronumele în dativŭ şi complinire în acusativŭ, ca *a-şĭ face cruce* se chĭamă *reflexive întâmplătóre* sau *nepropriĭ, neesenţiale.* La aceste din urmă lucrarea nu se întoarce asupra subiectuluĭ. *b*) Unele reflexive arată o activitate năuntrică care are locŭ în subiectŭ şi nu o acţiune care se întórce asupra celuĭ ce o face. De pildă *a se deşteptà, a se trezì, a se mĭerà... c*) Forma reflexivă se întrebuinţază şi pentru a arĕtà o acţiune făcută de maĭ multe persóne orĭ lucrurĭ unele asupra altora: *fratele şi sora se cunoscŭ, aceştĭ cucoşĭ se batŭ*, etc... Acestŭ înţelesŭ de *reciprocitate* nu se póte adesea deosebì de celŭ curatŭ reflexivŭ, aşà când ḑicemŭ *fratele şi sora se cunoscŭ* póte însemnà şi *se cunoscŭ pe sine* orĭ se cunoscŭ *unulŭ pe altulŭ.* Pentru a deosebì se întrebuinţază în construcţiea reciprocă orĭ expresiunea *unulŭ pe altulŭ* orĭ *între sine.* La unele

verbe se poate pune numaĭ unŭ singurŭ subiectŭ şi celălaltŭ să se arĕte prin nume însoţitŭ de prepositiţiea *cu*, de pildă: *se bate cu duşmanulŭ*, *Vasile se cértă cu Ştefanŭ*, etc. *d*) La persóna a treia singuritŭ şi la a treia înmulţitŭ se ĭea forma reflexivă în loculŭ pasivuluĭ: *ĭérba se taĭe şi în cuptoriŭ se aruncă*, *ródele câmpuluĭ se fură*. *e)* Unele verbe (dar fórte puţine) potŭ pierde pronumele reflexivŭ, de pildă se póte ḑice: *mişcă!* în locŭ de *mişcă-te! pornesce* şi *pornesce-te*. În alte limbĭ romanice acestŭ obiceiŭ ĭeste multŭ maĭ întinsŭ. *f*) Sîntŭ verbe cari se întrebuinţază numaĭ ca reflexive, de pildă: *a se luptà*, *a se zbate*, etc...

O parte din cele maĭ grele din învĕţarea limbeĭ române ĭeste de a sci cari verbe se potŭ luà şi ca reflexive, cari numaĭ ca reflexive şi dacă se potŭ luà în maĭ multe chipurĭ ce înţelesŭ au în fie-care.

3. *Nepersonale.* Nepersonalele stau sau absolutŭ de pildă *plouă* orĭ cu reflexivulŭ *se*: *se cade*, *se şede*, *se cuvine*. Unele nepersonale nu se potŭ întrebuinţà nicĭ o dată ca personale precum: *trebue*. Verbe ca *a plouà* potŭ primì şi complinire dréptă, de pildă: *plouă sânge*, *plouă lucrurile lăsate afară*.

Verbulŭ *trebue* stă la singuritŭ chiar dacă subiectulŭ ĭeste la înmulţitŭ: *ne trebue cărţĭ*.

Pentru expresiunea francesă *il fait jour*, *il fait beau temps*,... se întrebuinţază *ĭeste ziuă*, *ĭeste timpŭ frumosŭ*,... *Se face* ca reflexivŭ se întrebuinţază ca nepersonalŭ când ḑicemŭ: *se făcù sara*, *se făcù deminéţă*, etc.

4. *Circumscrierea activuluĭ.* În românesce se întrebuinţază verbulŭ *a fi* cu gerundiulŭ orĭ cu adiectivulŭ verbalŭ în *oriŭ*: *sîntŭ lucrândŭ*, *ĭerà trecătoriŭ*.

2. *Pasivulŭ.*

Cum se face pasivulŭ în românesce amŭ spusŭ în etimologie.

Trebue să înţelegemŭ cum de la construcţiea latină a participiilor trecute însoţite de verbulŭ a fi cu înţelesŭ de trecutŭ, amŭ ajunsŭ la cea obişnuită în limbele romanice. Trebue să ţinemŭ samă că chiar din latinesce verbele cari arĕtau orĭ o lucrare mărginită la unŭ singurŭ momentŭ ca *a apucà*, *a surprinde*, *a trezì*, *a părăsì*, *a sfârşì*, *a omorî*, sau care presupune celŭ puţinŭ unŭ scopŭ ca *a face*, *a împodobì*, *a zidì*, *a încărcà*, participiile arată cînd se întrebuinţază la participiulŭ trecutŭ, cu verbulŭ *a fi* la presentŭ, o lucrare împlinită. *Duşmanulŭ ĭe bătutŭ*, *hostis victus est*,.. au acela-şĭ înţelesŭ, arată adecă starea în care se află acuma duşmanulŭ sau în care se află de maĭ de multŭ. Cu alte cuvinte participiile au fostŭ privite ca adiective calificative şi construite ca dînsele. După ideea nóstră construcţiea pasivă romanică a fostŭ pricinuită de adiectivisarea participiilorŭ trecute.

Expresiunile pasive latinescĭ *dicitur*, *videtur*, se arată în română-

nesce şi în celelalte limbĭ romanice prin reflexivŭ la a treia persónă singuritŭ: *se ḑice, se vede,* etc.. În italienesce se póte întrebuinţà pentru aceste expresiunĭ şi pasivulŭ: *da tutti fu andato.*

Pasivulŭ maĭ póte fi arĕtatŭ prin circumscriere cu alte vorbe de pildă cu *a se aflà: se află lăudatŭ* în locŭ de *ĭeste lăudatŭ;* înse cu óre-care nuanţă deosebită de înţelesŭ.

Cap. VII

Modulŭ

I. *Modurĭ adevĕrate*

1. Despre *indicativŭ* nu ĭe maĭ nemică de spusŭ, de cât dóră că în românesce a fostŭ fórte amestecatŭ cu conjunctivulŭ. Forme de la indicativŭ au trecutŭ la conjunctivŭ; ĭear cele adevĕrate ale conjunctivuluĭ s'au pierdutŭ, cum amŭ vĕḑutŭ în Etimologie; tot acolò amŭ arĕtatŭ cum la verbulŭ *a fi*, de pildă, şi la preatrecutulŭ indicativuluĭ forme de la conjunctivŭ au remasŭ la indicativŭ pierḑêndŭ înţelesulŭ vechiŭ.

2. *Conjunctivulŭ* se întrebuinţază în propoziţiile subordinate, adesea ţine locŭ de imperativŭ, arĕtândŭ o poroncă maĭ slabă orĭ o îndemnare.

Conjunctivulŭ se întrebuinţază şi în proposiţiea simplă în următórele împrejurărĭ:

a) Ca arĕtătoriŭ de dorinţă (optativŭ): *trăsnéscă-lŭ! Trăéscă! Aĭbă parte di'ntr'însulŭ! să fi pieritŭ maĭ bine!*

b) Ca *poroncitoriŭ*, care la noĭ face parte după toţĭ Gramaticiĭ din imperativŭ, deşi, dreptŭ vorbindŭ, din imperativulŭ latinescŭ nu avemŭ de cât la unele verbe persóna a doua singuritŭ; căcĭ a doua înmulţitŭ ĭeste de la indicativŭ, ĭear celelalte sîntŭ conjunctive. În înţelesŭ *concesivŭ* de asemenea se confundă cu imperativulŭ: *fie!*

c) Ca întrebătoriŭ: *să fi venitŭ óre a casă?*

3. Despre *Imperativŭ* după cele spuse până aice, nu maĭ avemŭ de adăugitŭ nemică.

4. Despre întrebuinţarea particuleĭ *să* făcută din *se* cu înţelesŭ de *dacă* amŭ vorbitŭ în Etimologie. Iétă unele expresiunĭ latinescĭ sau romanice în carĭ *si* are înţelesŭ dacă nu chiar ca în românesce, dar fórte apropiatŭ măcarŭ *si nunc se ostendat* (*dacă s'arŭ arĕtà acuma* orĭ *să se arĕte acuma!*), *oh se potessi dormire* (*oh de aşĭ putea dormì* sau *oh să potŭ dormì!*), etc.. În jurăminte *si* şi în alte limbĭ romanice încă şi-a pierdutŭ din înţelesulŭ de *dacă,* cum a arĕtatŭ şi Lambrior în Revista D-luĭ Tocilescu. Astă-ḑĭ *să* are atât la presentulŭ conjunctivuluĭ cât şi la trecutŭ înţelesŭ de *dacă,* dar în unele constructiĭ stă fără înţelesŭ numaĭ ca semnŭ alŭ conjunctivuluĭ şi acestŭ faptŭ atârnă de înţelesulŭ verbelorŭ cărora ĭeste subordinatŭ subjunctivulŭ.

II. *Modurĭ verbale.*

Infinitivulŭ. În limbele romanice însemnătatea infinitivuluĭ a crescutŭ faţă cu ceea ce ierà în latinesce; în românesce înse de multe orĭ trebue să punemŭ supinŭ orĭ conjunctivŭ în locŭ de infinitivulŭ romanicŭ.

1) Infinitivulŭ póte fi luatŭ ca substantivŭ femeescŭ, de pildă: *mâncarea*. Acestŭ substantivŭ ieste infinitivulŭ întregŭ de la verbulŭ *a mâncà*; dar şi infinitivulŭ scurtŭ póte fi luatŭ ca unŭ feliŭ de substantivŭ. În limba română infinitivele articulate luate ca substantive nu potŭ avea compliniri drepte, chiar dacă verbulŭ din care-sŭ făcute ieste transitivŭ. Aşà italienesce se ḑice *lo scender questa roccia*, în care *lo scender* are complinire dréptă pe *roccia*; noĭ înse nu putemŭ ḑice *mâncare mămăligă ieste bine*; de unde urméză că la noĭ vechele infinitive în *are* au pierdutŭ de totŭ firea lorŭ verbală şi se pórtă întocmaĭ ca nisce substantive.

2. Infinitivulŭ scurtatŭ se întrebuinţază rarŭ fără preposiţiea *a*. Precum: *ştie înnotà*, *póte vorbì frumosŭ*, *póte face scaune*, etc. De obiceiŭ înse infinitivulŭ se întrebuinţază cu preposiţiea *a* şi alte preposiţiĭ se punŭ înnaintea acesteia: *caută a înşela pe toţĭ*, *începe a lăudà pre omŭ în faţă*; *se îngrozesce de a tăià capulŭ unuĭ omŭ*, *se feresce de a resuflà aerŭ curatŭ*, etc.

Infinitivulŭ cu *a*, precedatŭ de preposiţiĭ, ţine loculŭ gerundiuluĭ latinescŭ şi póte ca unŭ adevĕratŭ substantivŭ să atârne de alte substantive orĭ de adiective: *doritoriŭ de a ştì*, *meşterŭ în a înşelà pre ceĭ lesne creḑătorĭ*, etc.

3. *Infinitivulŭ* nu se întrebuinţază neatârnatŭ ca verbŭ, aşà că construcţiĭ ca *io dir bugie*, *trahir vos intérêts et la cause publique!* se vorŭ traduce românesce prin: *ieu să spun minciunĭ! Să trădezĭ interesele tale şi patriea!*

Vomŭ trece răpede asupra infinitivuluĭ curatŭ, asupra celuĭ preposiţionalŭ şi apoĭ vomŭ vorbì ce-va şi despre celŭ însoţitŭ de unŭ subiectŭ.

1. *Infinitivulŭ fără preposiţiĭ.*

a) Nu se întrebuinţază în românesce nicĭ ca subiectŭ nicĭ ca atributŭ, adecă nu forméză predicatŭ împreună cu verbulŭ *a fi*, ca în celelalte limbĭ romanice. Infinitivulŭ cu preposiţiea *a* se întrebuinţază înse atât ca subiectŭ cât şi ca atributŭ. De pildă în: *a merge la drumŭ nu-ĭ lucru de şagă*, *a merge* ieste subiectŭ; *a-ĭ spune verde în ochĭ ce gândescŭ arŭ fi a-mĭ aprinde paie în capŭ*. Construcţiea din urmă de-şĭ se întrebuinţază dar pare a sunà cam străinŭ la ureche. Póte că să fie asemenea părere numaĭ pentru că formele literare sîntŭ ce-và deosebite de cele ce întrebuinţămŭ în vorba de tóte ḑilele între noĭ; căcĭ ieste fórte bine românesce: *asta însamnă* sau *asta-ĭ a pisà apă în piuă*.

b) Cu verbe *nepersonale* se întrebuințază și infinitivulŭ, dar maĭ adesea se pune conjunctivulŭ : *i se șede a vorbì*, *trebue să murimŭ* (nu *a murì*) etc ; infinitivŭ curatŭ înse, nicĭ-o dată.

c) După verbele *a sci*, *a putea* se pune infinitivulŭ curatŭ ca : *sciu scrie*, *potŭ vorbì*... În românesce vechiŭ trebue să se fi ḑisŭ și *voiŭ spunere* sau *voiŭ spune*, căcĭ altŭ-feliŭ nu s'arŭ fi pututŭ formà viitorulŭ de a-ḑĭ.

d). În limbele romanice cu verbele *a vedea*, *a asculta* și *a simțì* se pune infinitivulŭ curatŭ : *lo vedo venire*, *mi sento morire*. În românesce nu se pune infinitivulŭ ci gerundiulŭ orĭ o preposiție subordinată începătóre cu *că* : *îlŭ vĕdŭ venindŭ* orĭ *îlŭ vĕdŭ că vine*. Arŭ fi chiar greșală să ḑicemŭ, cum facŭ ceĭ ce nu sciu românesce, *îlŭ vĕdŭ a venì*, etc. Totŭ așà se construesce și *a aflà*, *a găsì*.

e) Verbele cari arată o simțire, de pildă : *a cugetà*, *a crede*, *a nădăjduì*, *a se teme*, *a se îngrijì*, *a cere*, nu cerŭ în românesce infinitivŭ după dînsele, ci conjunctivŭ orĭ subordinată cu *ă* orĭ *să* : *cugetŭ că veĭ venì*, *credŭ să mă ducŭ*, etc.

f) Cu verbulŭ *a merge*, *a venì*, *a se duce*, se întrebuințază subjunctivulŭ : *vine să vadă*... Dar se póte întrebuința unŭ conjunctivŭ cu *de* luatŭ ca conjuncție : *vine de vede*, *merge de se culcă*.

g) Cu *relative* se întrebuințază și în românesce infinitivulŭ curatŭ : *nu scie ce pomenì*, *nu are ce vedea*, *nu are cu ce trăì*, *găsesce ce lăudà*.

2 *Infinitivulŭ cu preposiții.*

Infinitivulŭ românescŭ, cum amŭ spusŭ, ĭeste afară de casurile notate în urmă totŭdeauna însoțitŭ de preposițiea *a*. Alte preposițiĭ se potŭ pune înse înaintea acesteia. Diez spune că *la* se pune chiar lângă verbŭ, dar nu sciu de unde a luatŭ acéstă regulă.

Infinitivulŭ cu de. Cu verbulŭ *a înceta* : *încetéză de a vorbì*. În generalŭ înse după verbe nu se întrebuințază infinitivulŭ cu *de*. În tóte casurile înșirate de Diez se întrebuințază românesce orĭ conjunctivulŭ orĭ alte construcțiĭ sau chiar infinitivŭ cu *a*.

Cu *substantive* se află infinitive însoțite de *de* pe lângă *a* : *pofta de a cucerì*, *gândulŭ de a se însurà*, *timpŭ de a prânḑì*. Tóte acestea se înlocuescŭ înse și prin *de* cu participiulŭ trecutŭ adecă prin *supinŭ*.

Cu *adiective* găsimŭ de asemenea întrebuințată preposițiea *de* : *lacomŭ de a se îmbogățì*, *doritoriŭ de a învĕțà*, *vrednicŭ de a murì*, etc.

Infinitivulŭ cu a. Cu *a* se întrebuințază maĭ totŭ deauna, afară numaĭ de în câte-va construcțiĭ, adecă. În une locurĭ în locŭ de infinitivulŭ cu *a* se pune altulŭ cu *pentru a*, când arată scopŭ, de pildă : *născutŭ pentru a suferi*.

Cu *substantive* nu se întrebuințază infinitivulŭ numaĭ cu *a*.

Cu *adiective* se întrebuințază : *gata a venì*, dar rarŭ.

Infinitivulŭ cu alte preposiţiĭ se întrebuinţază cu *pentru* ca să arĕte *scopŭ*, de pildă: *vinŭ pentru a vedea pre prietenŭ.*
Cu *fără* îlŭ aflămŭ de asemenea *fără a vedea vorbesce*.. Preposiţiea *ante* înlocuită prin *înainte de* se întrebuinţază: *înainte de a vorbi, gândesce-te bine.*
Pănă la. Se întrebuinţază, de pildă : *îlŭ uresce pănă la a-ĭ dori mórtea*, etc.

3. *Infinitivŭ cu subiectŭ.*

Cu verbele *a se părea, a se vedea*,... avemŭ şi în romănesce o construcţie care arŭ putea fi numită nominativulŭ cu infinitivulŭ: *Vasile se pare a fi sănătosŭ;* înse se póte înlocuì şi prin *Vasile se pare că ĭeste sănătosŭ.*
Pentru construcţiea acusativuluĭ cu infinitivulŭ nu se obişnuesce în romănesce a întrebuinţa infinitivulŭ ci o subordinată cu *că*: *credo rosam albam esse*.. *credŭ ca rosa ĭeste albă*, dar nu *credŭ a fi rosa albă* orĭ *rosa a fi albă.*

Gerundiulŭ.

Gerundiulŭ latinescŭ s'a păstratŭ numaĭ la casulŭ în *o* care pare a fi fostŭ ablativulŭ şi ĭeste neschimbătoriŭ în romănesce, aprópe unŭ adverbŭ *de timpŭ*, *de modŭ* orĭ *de causă.*
Urme de gerundivŭ, adecă de nisce forme schimbătóre se află la Macedonenĭ dacă explicămŭ forme ca *ḑicândăluĭ* ca din *ḑicândă-luĭ.*
Gerundiulŭ latinescŭ *a* fostŭ înlocuitŭ prin infinitivulŭ cu preposiţiĭ.

Participiulŭ.

Unŭ participiu care însoţesce unŭ nume exprimatŭ în proposiţie orĭ subtînţelesŭ şi construitŭ cu verbulŭ proposiţieĭ se numesce participiŭ conjunctŭ orĭ atârnătoriŭ; din potrivă acelŭ ce însoţesce ca predicatŭ unŭ subiectŭ nou, se numesce absolutŭ.

1. *Participiŭ atârnătoriŭ.*

1. *Presentŭ.* Acestŭ participiu s'a pierdutŭ în romănesce, de abiea au remasŭ câte-va cu înţelesŭ adiectivalŭ ca *fierbinte.*
Adiectivulŭ verbalŭ în *oriŭ* ţine loculŭ participiuluĭ presentŭ, de pildă *chaleur brûlante* se póte traduce prin *căldură arḑĕtóre*... dar acestŭ adiectivŭ în *oriŭ* nu are în romănesce complinirĭ drepte nicĭ când ĭe făcutŭ din verbe transitive, nu putemŭ ḑice *călcătoriŭ lege* ci *de lege.*

Alte orĭ adiectivulŭ verbalŭ franţusescŭ se înlocuesce prin participiulŭ trecutŭ, de pildă: *victoire éclatante* se traduce prin *biruinţă strălucită*.

2. *Gerundiulŭ*. Ablativulŭ gerundiuluĭ latinescŭ s'a păstratŭ în românesce şi ţine şi loculŭ participiuluĭ presentŭ, fără a fi însě schimbătoriŭ. Gerundiulŭ póte avea complinire dréptă, de pildă: *mergea gîndindŭ lucrurĭ grozave*. Cum vedemŭ gerundiulŭ a luatŭ rolulŭ participiuluĭ presentŭ luatŭ ca verbŭ. În înţelesŭ adiectivalŭ a fostŭ înlocuitŭ numitulŭ participiŭ altŭ-feliŭ: a) Gerundivulŭ arată mijloculŭ ca şi gerundiulŭ latinescŭ la ablativŭ: *gândea să se îmbogăţască furândŭ*, *cetindŭ cărţĭ multe cunóscemŭ multe* b) Ţine loculŭ participiuluĭ presentŭ, *mergeau sburândŭ*, *vorbea plângêndŭ şi suspinândŭ*. c) Gerundiulŭ se póte întrebuinţă şi pentru subiectŭ şi pentru acusativŭ: *te amŭ audĭtŭ cântândŭ*, *venindŭ te am vědutŭ*. Dacă s'arŭ putea face prin întrebuinţarea gerundiuluĭ o frasă neînţelésă, adecă în care nu s'arŭ sci la cine se răpórtă gerundiulŭ. d) Cum că gerundiulŭ se întrebuinţază ca adverbŭ, amŭ arĕtatŭ aiurea.

3. *Participiulŭ trecutŭ*. a) Participiulŭ trecutŭ alŭ verbelorŭ *transitive* are, ca şi în latinesce, deşi formézǎ timpurĭ cu înţelesŭ activŭ împreună cu verbulŭ *a avea*, înţelesŭ pasivŭ: *lăudatŭ de toţĭ*, *chiematŭ de prietenĭ*. b) Verbele *netransitive* au în românesce participiŭ trecutŭ, dar nu cu înţelesŭ pasivŭ. La verbulŭ *a se culcà* se întrebuinţază participiulŭ trecutŭ *culcatŭ* cu înţelesŭ de *ieŭ culcatŭ*, etc. arĕtândŭ o stare. Verbele transitive, celŭ puţinŭ unele, au unŭ participiu trecutŭ cu înţelesŭ activŭ, de pildă: *ĭeste nemâncatŭ*, *ne bĕutŭ*, *nedormitŭ*, etc. carĭ însamnă că *n'a mîncatŭ*, *n'a bĕutŭ*, *n'a dormitŭ*. Acéstă încurcare de înţelesŭ se explică prin faptulŭ că într'o vreme se întrebuinţă în românesce, ca şi in alte limbi romanice, verbulŭ *a fi* ca ajutătoriŭ la verbele netransitive, ba chiar şi la cele transitive.

4. *Participiulŭ viitoriŭ* s'a pierdutŭ în românesce şi se înlocuesce prin alte expresiunĭ, de pildă *venturus* prin *celŭ care va veni*. *gladium eduxit eum occisurus*, *scoase sabiea ca să-lŭ omóre*.

2. *Participiulŭ absolutŭ*.

1. *Gerundiulŭ* se întrebuinţază absolutŭ, de pildă: *fiindŭ ĭelŭ creştinŭ*, *ĭeu mahometanŭ*; *oraşulŭ fiindŭ luatŭ, soldaţiĭ făcură multe cruzimĭ*,..

2. Participiulŭ trecutŭ în vorbirea de astă-zĭ nu se întrebuinţază absolutŭ. Aşà expresiunea *mon père arrivé mon ami partit*... trebue de tradusŭ prin *sosindŭ tatălŭ mĭeu prietenulŭ porni* orĭ prin *după ce sosi tatălŭ mĭeu prietenulŭ porni* şi nu prin *tată mieu sositŭ prietenulŭ porni*.

Observărĭ asupra participiuluĭ.

Participiele potŭ ţinea locŭ de proposiţiĭ întregĭ subordinate. De pildă : *omulŭ audindŭ (care audi) acestea, respunse*; *voindŭ Dumnedeu (dacă va voì D-deu) vomŭ reuşì.*

Cap. VIII.

T i m p u l ŭ.

Despre timpŭ avemŭ de atinsŭ următórele lucrurĭ : însemnarea timpurilorŭ, întrebuinţarea verbelorŭ ajutătóre şi tractarea participiuluĭ unitŭ cu ajutătóre.

1. *Însemnarea timpurilorŭ.*

1. *Presentulŭ.* Afară de cele spuse în Etimologie vomŭ adăugi aice următórele: a) In povestirĭ pentru a da maĭ mare viociune vorbeĭ se înlocuesce trecutulŭ prin presentŭ şi avemŭ aşà numitulŭ *presentŭ istoricŭ.* b) Presentulŭ póte luà şi loculŭ viitoriuluĭ, când se înţelege că-ĭ vorba de viitoriŭ orĭ viitoriulŭ ĭeste asiguratŭ altŭ cum.

Ĭétă exemple pentru amêndouĕ întrebuinţările: *Vasile vine, se răpede la mine şi începe a mĕ bate*; *vinŭ de sară la tine*; *frate mieŭ plécŭ poĭmâne.*

Presentulŭ pentru a arĕtà viitoriulŭ póte fi însoţitŭ şi de particule de pildă de *apoĭ. Mĕ aducŭ acasă şi apoĭ mĕ apucŭ de scrisŭ.*

2. *Netrecutulŭ* a) Se întrebuinţază şi ca timpŭ absolutŭ când arată durată în trecutŭ, şi maĭ alesŭ pentru a arĕta o deprindere orĭ o însuşire, *Socratŭ obişnuea a dice, Ştefanŭ ura pe Vasile.* Pentru acestŭ cuvîntŭ se întrebuinţază şi in descrierĭ din trecutŭ. b) Înţelesulŭ despre care amŭ vorbitŭ în Etimologie îlŭ are în propositiunile compuse.

3. Despre *trecutŭ* şi *preatrecutŭ* ne ajungŭ cele spuse in Etimologie.

4. *La viitoriulŭ întăiŭ* adăugimŭ cele ce urméză: a) Se întrebuinţază ca imperativŭ maĭ domolŭ: *veĭ merge la ţară, nu veĭ furà, nu veĭ avea altŭ Dumnedeu.* b) Se întrebuinţază ca întrebătoriŭ, ca cerătoriŭ de sfatŭ orĭ de poruncă : *lovi-vomŭ cu sabia ?* c) Arată şi o *probabilitate* : *bea unŭ păharŭ de vinŭ că veĭ fi însetatŭ* (popular *cá'ĭ ci însatatŭ*).

5. *Infinitivulŭ* se ĭea ca presentŭ şi ca viitoriŭ. pentru trecutŭ ĭeste, cum amŭ vĕdutŭ o formă compusă specială.

6. *Participiulŭ trecutŭ*, are şi înţelesŭ de presentŭ, de pildă la pasivŭ şi când se ĭea ca acordatŭ.

2. *Întrebuințarea ajutătórelorŭ.*

Despre acéstă chestie s'a vorbitŭ de ajunsŭ în Etimologie.

3. *Tractarea participiuluĭ.*

În romănesce participiulŭ trecutŭ se acordă cu subiectulŭ la genulŭ pasivŭ alŭ verbelorŭ; la activŭ sau la reflexivŭ remâne neschimbatŭ, în forma de la bărbătescŭ singuritŭ. Texturile vechĭ şi dialectulŭ macedoneanŭ arată şi forma femeesculuĭ singuritŭ întrebuinţată ca la noĭ cea bărbătéscă. Ieste prin urmare de credutŭ că într'o vreme se va fi acordatŭ participiulŭ trecutŭ de la transitive cu complinirea dréptă.

Cap. IX.

Numĕrulŭ verbuluĭ.

1. Subiectulŭ la singuritŭ cere şi verbŭ la singuritŭ, afară de următórele casurĭ:

a) Dacă subiectulŭ ieste colectivŭ se pune verbulŭ la înmulţitŭ: *vor veni mulțime de ómenĭ.* b) *Unulŭ pre altulŭ* se construesce cu înmulţitulŭ: *se urescŭ unulŭ pe altulŭ, unulŭ pre altulŭ despóĭe.*

2. După maĭ multe subiecte în singularŭ unite într'unŭ subiectŭ compusŭ se póte pune verbulŭ orĭ la singuritŭ, acordându-lŭ cu numele din urmă, orĭ la înmulţitŭ. De pildă: *Acum când ceriulŭ şi pămîntulŭ şi marea tace; Ceriulŭ pămîntulŭ şi marea clocotescŭ de zgomote.* Se pune adesea singuritulŭ când părţile subiectuluĭ nu-sŭ legate prin conjuncţie şi arată o gradaţie: *unŭ suspinŭ, o vorbă l'a înduplecatŭ.*

a) Fiinţe viĭ cerŭ pluralulŭ: *mama şi tatălŭ vorŭ muri.* b) Dacă se légă părţile subiectuluĭ prin *cu*, atuncĭ se póte pune verbulŭ orĭ la singuritŭ orĭ la înmulţitŭ.

Cap. X.

Persóna

1. În romănesce ca şi în italienesce, spaniolesce, portughesesce şi limba provenţală nu-ĭ nevoie de pronume, finalele arată în de ajunsŭ de ce persónă se vorbesce. Când punemŭ pronume arĕtămŭ că voimŭ să stăruimŭ maĭ cu deosebire asupra persóneĭ, punênd'o în oposiţie cu alta. Aşà când dicemŭ *amŭ vĕdutŭ ĭeu, ĭeu* arată că adecă nu *ĭeu* şi nu *altulŭ;* de asemenea când dicemŭ *spune tu* în locŭ de *spune.*

2. În cronica luĭ Moxa se află pronumele *ĭelŭ* întrebuinţatŭ une locurĭ aprópe ca franţusesculŭ *il* în construcţiile următóre: *il pleut, il manque bien des livres,* etc.

3. Despre întrebuințarea persónei a treia singurite a genuluĭ reflexivŭ cu înțelesulŭ persóneĭ a treia pasive, s'a vorbitŭ.
4. Expresiunea latină *dicitur* se póte înlocuì în românesce prin *se ḑice* şi prin *ḑicŭ* orĭ *aĭ ḑice.*
6. Persóna a doua singuritŭ şi a doua înmulțitŭ se întrebuințază adesea nehotărîtŭ ținênd loculŭ construcțieĭ francese cu *on.* Amŭ putea traduce *on dirait* prin *aĭ ḑice* orĭ *ațĭ ḑice.*

După ce închee despre persónă, Diez, după care lucrezŭ Sintaxa, arată că în expresiunĭ ca *muri copilŭ,* se înțelege verbulŭ *fiindŭ,* cu alte cuvinte avemŭ o elipsă verbală.

Cap. XI.

Adverbulŭ

1. La întrebarea *unde* cu stare pe locŭ se întrebuințază *unde,* de pildă *unde şeḑĭ?* La întrebarea *unde* cu mişcare într'acolò totŭ unde, de pildă *unde mergĭ? Aice* se întrebuințază pentru a arĕtà loculŭ în care se află celŭ ce vorbesce şi cu ideea de stare şi cu cea de mişcare spre acestŭ locŭ, de pildă: *stau aice, vină aice!*

Pentru a arĕtà loculŭ de la care se face mişcarea se întrebuințază ca întrebătoriŭ, *de unde?* ĭear respunsŭ la întrebare se dă cu adverbele *aice, acolò, dincolò,* etc. însoțite de *de*: *ĭese de aice, vinŭ de acolò, țişnesce de dincolo,* etc.

Cum vedemŭ, deosebirile delicate ale limbeĭ latine s'au pierdutŭ în limbele romanice, de vreme ce *quo? ubi?* se arată prin acela-şĭ cuvîntŭ. În texturile vechĭ şi la Macedoneuĭ aflămŭ *iuo* în înțelesŭ de *unde* cu stare pe locŭ.

2. Adverbulŭ demonstrativŭ arată în românesce loculŭ unde se află persóna ce vorbesce prin *aice, aicĭ, aicea, aci, icĭ...* ĭear loculŭ unde se află persóna a doua orĭ a treia prin *acolò, colò,* fără deosebire între aceste persóne.

Adverbe întrebătóre în locŭ de *ubi* şi *quo* avemŭ pe *unde* singurŭ. Pentru lat. *unde* avemŭ *de unde?* Pentru *quare,* se întrebuințază *de ce, pentru ce,* şi în cărțile vechĭ *căcĭ*: *Căcĭ nu aĭ ascultatŭ? Quid* s'a păstratŭ sub forma *ce?* Pentru *quomodo* avemŭ *cum? Cum* se întrebuințază şi pentru a întrebà de causă: *cum de n'aĭ parale?* Pentru *quando* avemŭ *când?*

3. Amŭ spusŭ că adverbele adesea s'au prefăcutŭ în preposițiĭ, dar adesea preposițiile pe lângă construcțiea lorŭ cu unŭ casŭ potŭ fi luate şi ca adverbe legându-se cu verbulŭ şi ne stăpânindŭ vre unŭ casŭ. De pildă vomŭ ḑice: *pămîntulŭ mi se arĕtă înainte;* aice *înainte* ĭeste adverbŭ, ca preposiție arŭ fi *înaintea ochilorŭ,* etc... Când ḑicemŭ *deasupra străluceau stelele, deasupra* ĭeste adverbŭ.

4. Adverbele potŭ luà une-orĭ loculŭ adiectivelorŭ. Aşà cu verbulŭ *a fi* putemŭ ḑice: *ĭeste bine* (*iĭ bine*) adecă *iĭ sănătosŭ*, etc. Singurulŭ adverbŭ în *mintre. altmintre*, se întrebuinţază şi ĭelŭ cu înţelesŭ de adiectivŭ: *ĭeŭ sîntŭ altmintrelea*. Adverbe se potŭ pune cu substantive chiar, de pildă *Mariea cea pururea fecióră*, deşĭ aice s'arŭ putea ḑice că *fecióră* ĭeste luatŭ ca adiectivŭ.

5. Adverbele şi alte particule potŭ fi luate ca substantive: *unŭ da, unŭ póte*, etc.

Cap. XII.

Formele propositiunei simple.

Ne maĭ remâne de vorbitŭ despre formele propositiuneĭ.

1. Propositiunea *afirmătóre* póte fi orĭ positivă orĭ negativă, dar despre acéstă din urmă se va vorbì la propositiea compusă.

În propositiunile neîntrebătóre se pune întăiŭ subiectulŭ apoĭ predicatulŭ, dar când arĕtămŭ mierare orĭ in poesie se póte face şi schimbare.

2. Intrebarea care póte fi ĭeară-şĭ positivă orĭ negativă, poate fi privită din două puncte de vedere. Dacă se întrébă numaĭ *de ĭeste ce-va* orĭ *de nu ĭeste*, aşà că se aştéptă la *da* orĭ la *nu* se întrebuinţază două metode. a) Se pune verbulŭ la începutulŭ propositiuneĭ: *mînîncă calulŭ paĭe?* Dacă verbulŭ se află la unŭ timpŭ compusŭ se pune totŭ verbulŭ înainte, dar aşà ca ajutătoriulŭ să fie după participiŭ orĭ infinitŭ: *vĕḑut'aĭ îndrăznélă? plăti-va datoriile?* b). În locŭ de a schimbà şirulŭ vorbelorŭ putemŭ să-lŭ lăsămŭ ca şi în propositiunea afirmătóre, dar să intonămŭ cuvîntulŭ despre care se face întrébă, de pildă verbulŭ în exemplele de maĭ sus. c). În general se pune în fruntea propositiuneĭ orĭ se rostesce cu tonŭ maĭ apĕsatŭ acelŭ cuvîntŭ despre care se întrébă: *Tu aĭ spusŭ asemenea vorbe?* aice se pune întrebarea pe *tu* şi-ĭ vorbă dacă *tu* orĭ *altulŭ*. Puteamŭ înse ḑice şi *aĭ spusŭ tu asemenea vorbe?* accentuândŭ pe *tu*.

3 Respunsulŭ la ast-feliŭ de întrebărĭ se face cu *da* orĭ *nu*, cari potŭ fi înlocuite şi prin alte expresiunĭ. De pildă *da* prin *aşà cum nu*, *maĭ alesŭ*, *firesce*, etc; ĭear *nu* prin *ba*, *nicĭ de cum*, *de feliŭ*, etc... Maĭ de multŭ se întrebuinţà pentru a respunde negativŭ expresiea *baiŭ*, care acuma a ĭeşitŭ din vorbire. Ca exemplu voiŭ da următórele: *merqĭ a casă?... Da. Şciĭ turcesce? Nu*, etc

Se póte respunde înse şi repetândŭ verbulŭ din propositiunea întrebătóre, de pildă: *Mergĭ la pădure? Merg. Cunoscĭ pe Vasile? Cunoscŭ*. Totŭ astŭ-feliŭ se póte face şi cu numele, pronumele, etc... asupra cărora cade tonul întrebăreĭ: *tu aĭ spusŭ? ĭeu*, *aĭ fostŭ a casă? acasă*, etc.

4. Când se întrébă despre *persónă*, *lucru* orĭ *împrejurare*, se întrebuinţază întrebătóre pronuminale orĭ adverbiale şi cuvintele se

înşiră după acestea ca în proposiţiunea afirmativă: *cine a fostŭ? câţĭ anĭ a domnitŭ? unde aĭ fostŭ?*

5. Părticele întrebătóre ca latinescele *num*, *au* nu-sŭ, dar *óre*, *decĭ*, *şi* dau maĭ multă energie întrebăreĭ, de pilda: *şi te-aĭ culcatŭ? óre a fostŭ timpŭ frumosŭ? decĭ, te lepeḑĭ?*

Proposiţiunea compusă.

Proposiţiunea compusă ĭeste alcătuită din maĭ multe proposiţiunĭ unite într'unŭ totŭ gramaticalŭ şi di'ntre cari unele sau una ĭeste principală şi celelalte subordinate. Cuvintele legătóre sîntŭ orĭ conjuncţiĭ orĭ pronume relative, adesea înse legătura se înţelege şi fără să fie nisce particule a nume puse. Afară de acestŭ feliŭ de unire de proposiţiunĭ într'unŭ totŭ prin relaţiĭ de subordinare, se maĭ cunósce încă unulŭ şi a nume caracterisatŭ prin aceea că se légă între dînsele maĭ multe propositiĭ fără a fi subordinate, aşà că dreptŭ vorbindŭ nicĭ nu s'arŭ cădea să dămŭ numele de propoziţie compusă la aceste totalităţĭ.

Cuvinte legătóre între proposiţiunĭ subordinate şi între cele de cari atârnă sîntŭ maĭ multe în românesce. Avemŭ *ce*, *că* şi *ca*, *să* cu compusele lorŭ.

Ce ĭeste din *quid* şi nu se întrebuinţază singurŭ ci compusŭ, de pildă în: *după ce*, *în vreme ce*, *de vreme ce*, etc.

Că ĭeste din conj. *quod* şi a fostŭ maĭ întâiŭ sub forma *co*, din *cuo*, se întrebuinţază şi compusŭ: *pentru că*, *fiindŭ-că*..

Ca din *quam* şi se află de asemenea compusŭ: *pentru-ca!*

Maĭ ĭeste şi *să* din lat. *si* despre care s'a vorbitŭ de atâtea orĭ.

Maĭ întâiŭ vomŭ vorbì despre timpŭ şi modŭ şi apoĭ despre feliuritele legăturĭ ale proposiţiunilorŭ.

Cap. I.

Modŭ şi timpŭ.

1. *Conjunctivulŭ* ĭeste modulŭ probabilităţiĭ şi, cum amŭ vĕḑutŭ, se póte întreuuinţà în proposiţiunea simplă când arată dorinţă, poroncă, îndoeală.. În proposiţiunea compusă orĭ ĭeste cerutŭ de înţelesulŭ proposiţiuneĭ principale, când arată acéstă îndoélă orĭ voinţă, orĭ stă neatârnatŭ de proposiţiunea principală cu aceea-şĭ însemnare ca şi în proposiţiunea simplă. Maĭ pe largŭ putemŭ spune că se cere conjunctivŭ: a) După conjuncţiile *ca*, *să* şi *ca să nu*, de pildă: *mĕ temŭ ca să spunŭ, mĕ ca să nu vorbescŭ în zădară:* b) După relativŭ de pildă: *cautŭ unŭ omŭ care să scie lucra bine;* c) În proposiţiunĭ temporale după *pănă*, *înainte: înainte să-ĭ ḑică vre o vorbă, ĭ-a trasŭ douĕ palme; pănă să deschidă uşa ieĭ au şi stricat'o;*

e) propositiunĭ ipotetice: *să fie sórele maĭ micŭ decât pămîntulŭ, cum ne-arŭ ținea?* f) în propositiunĭ concesive: *n'amŭ ce maĭ face, treacă și acésta.*

Despre pierderile ce a suferitŭ acestŭ modŭ cât și despre schimbările de forme ce s'au întâmplatŭ între indicativŭ, imperativŭ și conjunctivŭ amŭ maĭ vorbitŭ.

Altă împrejurare însemnată ĭeste următórea: Verbulŭ propositiuneĭ secundare ĭeste maĭ puținŭ supusŭ celuĭ din propositiea principală de cât în latinesce și adesea se întrebuințază în propositiunĭ subordinate modurĭ și timpurĭ ca și cum arŭ fi nesubordinate. Așà când arĕtămŭ părerea sau spusele altuia, întru cât cuprind unŭ faptŭ se întrebuințază indicativulŭ: *ḑice că vĕ datorescŭ viéța, ḑice că-lŭ cunósce.* De asemenea dacă faptulŭ exprimatŭ în propositiunea secundară are valóre și în timpulŭ de față atuncĭ se pune verbulŭ la presentŭ de și în propositiunea principală stă unŭ trecutŭ: *Unŭ filosofŭ grecŭ ḑicea că pămîntulŭ ĭeste* (nu ĭerà) *rotundŭ.*

2. Despre *timpurile indicativuluĭ* trebue de observatŭ. 1) *Imperfectulŭ* se pune pentru a arĕtà o acțiune s'au starea care avea locŭ o dată cu altă acțiune sau stare care acuma ĭeste trecută: *când veneamŭ la tine l'amŭ întâlnitŭ.* 2. Netrecutulŭ póte avea unŭ înțelesŭ conjunctivicŭ, de pildă: *de aveamŭ îĭ dădeamŭ.* 3. Când în propositiea principală se află viitoriulŭ, în cea secundară póte să stea totŭ viitoriulŭ; dar dacă acțiunea subordinată ne-o închipuimŭ ca presentă, putemŭ pune presentŭ în locŭ de viitoriŭ: *va fi vrednicŭ să-lŭ laude toțĭ, îlŭ voiŭ apĕrà-cum potŭ*, etc.. Dacă în propositiunea principală se află unŭ verbŭ la presentŭ cu înțelesŭ de așteptare orĭ de îndoélă se pune viitoriŭ în cea subordinată: *credŭ că va reuși, nu sciu dacă fratemieŭ va veni*, etc.

3. Despre timpurile conjunctivuluĭ trebue să spunemŭ maĭ întâiŭ că în romănesce nu-sŭ de cât două: presentulŭ și trecutulŭ. Presentulŭ conjunctivuluĭ se pune pentru a arĕtà atât ideea de presentŭ cât și cea de viitoriŭ, de pildă: *trebue să mergŭ* (acuma sau mâine). Trecutulŭ conjunctivuluĭ sĕ ĭea înse numaĭ în înțelesŭ de trecutŭ, de pildă: *trebuea să fi mersŭ.*

4. Pentru condiționalŭ avemŭ în romănesce două timpurĭ compuse unulŭ cu *așĭ* și infinitivulŭ, altulŭ cu *așĭ fi* și participiulŭ trecutŭ. Aceste timpurĭ arată unŭ feliŭ de dorință și o condiție, adese orĭ potŭ fi înlocuite prin conjunctive la cari *să* a păstratŭ înțelesulŭ de *dacă.* În limbele romanice condiționalulŭ stă în strînsă legătură cu viitoriulŭ și de aceea Lambrior a ḑisŭ că condiționalulŭ nu trebue privitŭ ca modŭ, cum se face de gramaticiĭ noștri, ci ca timpŭ, ca unŭ feliŭ de viitoriŭ condiționalŭ.

Cap. II.

Propoziţiune conjuncţională curată.

1. Proposiţiunĭ subordinate ţinênd locŭ de *nominative*, adecă jucândŭ adesea rolŭ de *subiectŭ*.

Casulŭ acesta se întâmplă cu verbe nepersonale şi cu fraze nepersonale: *trebue să mergemŭ acasă, ĭeste timpŭ să ne punemŭ pe învĕţatŭ*. Conjuncţiea *să* se pune în generalŭ după verbe ce însamnă poroncă, îndemnare, ca *voĭescŭ, trebue, se cuvine, se cade*, etc. *se cuvine să scriĭ, se şede să dormĭ*, etc.

După alte verbe se pune conjuncţiea *că* pentru a legà proposiţiunea subordinată, de pildă: *pare că are să ploaĭe, ĭe adevĕratŭ că Vasile a muritŭ.*

În romănesce se pune după *se pare* indicativulŭ cu că: *se pare că ĭe mortŭ bat.*

2. Proposiţiunĭ subordinate în înţelesŭ de *acusative*, adecă *compliniri drepte*. Se întrebuinţază: 1) După verbele ce însamnă *a simţì, a spune, a însemnà*. În privinţa moduluĭ se observă că după *a audì, a vedea, a simţì, a sci, a cugeta, a crede*... când nu-sŭ însoţite de negaţiĭ se pune indicativulŭ: *audŭ că aĭ câştigatŭ la lotărie, credŭ că veĭ venì cu mine*. Dacă verbele citate sîntŭ însoţite de negaţie se pune după dînsele indicativulŭ când vorbimŭ de ce-va sigurŭ şi conjunctivulŭ când ĭeste vre o nesiguranţă. De pildă vomŭ aduce: *n'amŭ audìtŭ ca Vasile să fi muritŭ*, sau *n'amŭ audìtŭ să fi muritŭ Vasile*, când ĭeste vorba de unŭ faptŭ nedoveditŭ încă; ĭear *n'amŭ audìtŭ că a muritŭ Vasile pănă ierĭ*, când se vorbesce despre unŭ lucru de care acuma când vorbim sîntemŭ încredinţaţĭ. 2) După *a nădăjduì*, se pune conjunctivulŭ cu *să* orĭ idicativulŭ cu *că*: *nădăjdueamŭ să întru în pădure*. Din potrivă în următoarele exemple avemŭ indicativulŭ: *nădăjduiescŭ că veĭ sci leeţiea, nădăjduescŭ că ĭeştĭ sătulŭ de somnŭ*. Verbulŭ *a se teme*, care în alte limbĭ romanice are compliniri drepte, în romănesce nu se póte construì cu acusativulŭ de acèea nicĭ proposiţiunile subordinate acestuĭ verbŭ nu potŭ fi socotite ca acusative. 3) După *dìcŭ, spunŭ, mărturisescŭ*... se pune indicativulŭ în proposiţiunea subordinată şi o legămŭ prin *că*: *vĕ spunŭ că nu vĕ precepŭ, vĕ mărturisescŭ că n'amŭ înţelesŭ*,.. Se pune indicativulŭ şi când nu-ĭ siguranţă în privinţa celorŭ spuse: *se dice că s'a declăratŭ războiŭ*; când voimŭ să arĕtămŭ îndoélă asupra adevĕruluĭ cuprinsŭ în proposiţiunea subordinată, punemŭ viitoriulŭ: *se dice că se va fi declăratŭ războiŭ* orĭ maĭ popularŭ *se dice că s'o fi declăratŭ*. Cum vedemŭ îndoélă se arată prin viitoriŭ care arĕtândŭ o acţiune viitóre, cuprinde în sine şi ideea de nesiguranţă; dar în frasa citată se vorbesce de ce-va trecutŭ şi viitoriulŭ numaĭ pentru a arĕtà nesiguranţa vorbitoriuluĭ s'a întrebuinţatŭ. Chiar dacă sîntŭ verbele citate însoţite de negaţiĭ totŭ se pune indicativulŭ: *nu dicŭ că aĭ sciutŭ lecţiea*,... Frasa următórea: *ĭelŭ mi-a*

respunsŭ cum că acésta să fie cu neputință, pe care se întemeéză Diez pentru a spune că di'ntre tóte limbele romanice numaĭ limba nóstră pune conjunctivulŭ ca să arĕte părerea cuì-va, nu-ĭ bună, trebue să fie unŭ germanismŭ. Noĭ amŭ dice: *ĭelŭ mĭ-a respunsŭ cum că acésta ĭeste cu neputință* orĭ cu condiționalulŭ *arŭ fi cu neputință;* dar nu cum a dișŭ celŭ ce a fabricatŭ frasa de maĭ susŭ. 4) După *a voì*, *a dorì*, *a rugà*, *a poruncì*, *a învoì*, *a oprì*, *a făgăduì* și în generalŭ după verbele *dicendi*, cari se rapórtă la voință, se pune conjunctivulŭ adecă se légă prin *să* (care n'are în asemenea construcțiĭ nicĭ unŭ ințelesŭ). Iétă și exemple: *voiescŭ să vĕdŭ Italiea, dorescŭ să mĕ lașĭ în pace, a poroncitŭ să te dau afară, a învoitŭ spre cutare să-șĭ pască boiiĭ*, etc. Une orĭ se póte pune și conjuncțiea ca înainte de *să: dorește ca să vadă pre Vasile;* dar maĭ bine ĭeste fără *ca*.

Aceea-șĭ construcție se pune și după *a face: fă să ĭésă banĭ, te face să te încrucescĭ*,..

3. Când în latinesce se pune unŭ *relativŭ* orĭ *întrebătoriŭ* în construcțiea nominativuluĭ orĭ acusativuluĭ cu infinitivulŭ, limbele romanice înlocuĭescŭ infinitivulŭ prin o proposițiune începătóre cu acela-șĭ *que*, *che*, etc. care servesce și de conjuncție, în românesce înse se pune în loculŭ infinitivuluĭ *că* cu indicativulŭ: *che dice che si chiama Pietro* (*qui Petrum se appellari dicit*) se va traduc prin: *care dice că-lŭ chiamă Pietru.*

5. O proposițiune subordinată póte avea rolŭ de genetivŭ după unele substantive: *amŭ credința că nu m'amŭ înșelatŭ.* Aice *că nu m'amŭ înșelatŭ* slujesce ca unŭ atributŭ la substantivulŭ credința. Atuncĭ când se înlocuesce *amŭ credință* prin verbulŭ *credŭ*, nu maĭ póte fi vorba de genitivŭ. După verbe ca *a-șĭ amintì* cari se potŭ construì cu genetivulŭ formatŭ prin ajutoriulŭ luĭ *de* se potŭ de asemenea întâlnì proposițiunĭ subordinate cu rolŭ de genitive: *Îmĭ amintescŭ că te-amŭ vĕdutŭ maĭ anŭ, mĕ mierŭ că nu vede primejdiea, bucură-te că aĭ scăpatŭ.*

5. Proposițiunĭ subordinate cu rolŭ de dativŭ se cunoscŭ deșì puține și a nume după verbe cari potŭ avea complinire la dativŭ, de pildă se dice: *a îndemnà la ce-va* și *a îndemnà pre cine-va să se cumințască;* etc. *să se cumințască* are acela-șĭ rolŭ față cu verbulŭ ca și *la ce-va* Cum vedemŭ legătórea ĭeste *să.*

6. După adverbe și adiective intensive ca *atâta*, *așà*, *astŭ-feliŭ* se punŭ proposițiĭ subordinate legate prin *că*, și arată efectulŭ predicatuluĭ din proposițiunea principală: *ĭeste așa de ghibaciŭ că n'are păreche*; *atâta-ĭ de prostŭ că dă în gropĭ.* Modulŭ ce se pune ĭeste indicativulŭ.

7. Unele proposițiunĭ subordinate legate prin *că* de principală se apropie fórte tare de cele relative, așà când dicemŭ *amŭ vĕdutŭ pre Vasile că scriea unŭ revașŭ*, proposițiea subordinată ține óre-șĭ cum fórte de aprópe cu *care scriea unŭ revașŭ*, deșì deosebirea de ințelesŭ ĭeste destulŭ de mare pentru a lovì simțulŭ celorŭ ce au audītŭ

vorbindu-se romănesce numaĭ bine. Acea subordinată arată ca şi relativele o hotărîre maĭ de aprópe a substantivuluĭ, slujesce ca unŭ feliŭ de atributŭ. Se póte înlocuì verbulŭ din acea propositie prin gerundiu: *amŭ vĕdutŭ pre Vasile scriindŭ unŭ revaşŭ.* În limbele romanice de multe orĭ nu se póte bine sci dacă particula legătóre ĭeste conjuncţiea *que*, de pildă, orĭ pronumele, la noĭ înse *că* de *ce* se deosebesce uşorŭ.

8. *Lepădarea conjuncţiilorŭ.* Se póte că propositiunea subordinată să nu fie legată cu cea principală niciĭ prin o conjuncţie şi anume: 1) Se póte ca să se facă asemenea lăsare afară a conjuncţieĭ şi cele două propositiĭ (principală şi subordinată) să aibă verbele la indicativŭ şi să fie gramaticesce despărţite: *credŭ, sciĭ a cumpără*; *n'amŭ nevoĭe să-ţĭ spunŭ, Gheorghe nu-ĭ detrébă; se bezmeticiră, nu scieau ce vorbeau; sîntŭ aşà feliŭ dc om, nu-mĭ place trufiea;* 2) Verbulŭ din propositiunea principală póte fi pusŭ ca în parantesŭ în propositiunea principală, ĭear conjuncţiunea se lasă, obiceiulŭ se cunósce din latinesce: *nemo posset, sat scio, hanc perpeti*, ĭear pentru romănesce voiŭ cità câte-va traduse după exemplele date de Diez: *sînt vorbe, cred, destulŭ de lămurtte; tată-mieu, îmĭ aducŭ aminte, mĭ-a dişŭ să mĕ întrocŭ peste o lună;* etc.

9. În limbele romanice se póte înlocuì prin infinitivŭ (fie singurŭ, fie cu acusativŭ) asemenea propositiunĭ conjuncţionale, în romănesce nu, orĭ fórte rarŭ după unele verbe. Aşà în locŭ de: *sciu să înnotŭ* se dice *sciu înnotà;* dar în locŭ de *mărturisescŭ că n'amŭ dreptate* nu se póte pune *mărturisescŭ a nu avea dreptate.*

Cap. III.

Propositiunĭ conjuncţionale adverbiale.

Aceste propositiunĭ sîntŭ adevĕrate complinirĭ circumstanţiale (de timpŭ, de causă, de scopŭ, de condiţie, de concesie, de modŭ).

De multe orĭ se pune propositiunea subordinată întâiŭ şi cea principală după dînsa, în asemenea casŭ se obişnuesce a pune înaintea propositiuneĭ principale orĭ într'însa conjuncţiea *şi*. Iéată exemple: *fiindŭ că îmĭ făgăduiţĭ, şi ĭeu vĕ voiŭ spune adevĕrulŭ*; *fiindŭ că tu voĭescĭ, şi ĭeu voiŭ face aşà.* De obiceiŭ *şi* cu astŭ-feliŭ de însemnare se pune când sîntŭ cele două subiecte de persónă deosebită pentru a trage luarea aminte asupra subiectuluĭ propositiuneĭ principale.

1. *Propositiunĭ subordinate de timpŭ.*

1. *Quum*, *quando.*—1) Romănesce avemŭ şi *cum* şi *când* cu înţelesŭ de timpŭ. *Cum* se pune cu tóte timpurile afară de presentulŭ propriu disŭ: *cum amŭ audịtŭ, amu şi pornitŭ*; *cum voiŭ sosì, îlŭ voiŭ întrebà*;.. *Când* se pune cu tóte timpurile: *cândŭ vorbescŭ uitŭ trecutulŭ, când voiŭ vorbì, puteţĭ să cugetaţĭ ce veţĭ voi... Când*

repetatŭ la începutulŭ celorŭ două propoşiţiunĭ are înţelesŭ de *nunc—nunc* latinescŭ: *când vine, când se duce*; *când voĭesce, când nu*; etc. 2) Se întrebuinţază şi *atuncĭ când* în locŭ de *când.*

2. *Dum* latinescŭ s'a înlocuitŭ prin *pre când, în timpŭ ce*, se punŭ cu tóte timpurile: *pre când dormeamŭ, pre când voiŭ vorbi*, etc.

3. *Simulatque* se exprimă prin *îndată ce.*

4. *Antequam* se arată prin *înainte de* cu infinitivulŭ: *înainte de a veni la noĭ, nu-lŭ cunosceamŭ.*

5. *Postquam* se traduce prin *după ce* şi nu ĭeste legatŭ cu vre unŭ timpŭ a nume, dar cu netrecutulŭ nu se pune.

6. *Ex quo* se traduce prin *de când* şi chiar prin *dacă*: *dacă l'amŭ vĕḑutŭ, amŭ alergatŭ spre dînsulŭ*; *de când a resăritŭ sórele, totŭ scriu.*

7. *Quoad* se traduce prin *pănă când, pănă ce*: *tăcù pănă când auḑì numele luĭ Vasile*; *pănă ce nu veĭ sci adevĕrulŭ, nu vorbi.*

8. S'a vĕḑutŭ în urmă când se potŭ asemenea proposiţiĭ înlocuì prin alte construcţiĭ, de pildă prin gerundiu orĭ prin infinitivŭ.

Proposiţiunĭ subordinate de causă.

1. Pentru explicare se întrebuinţază subordinate începĕtóre cu *pentru că, căcĭ*: *primescŭ cu bucurie pentru că aĭ dreptate*; *ĭ-amŭ datŭ o sută de leĭ, căcĭ nu ĭerà altŭ chipŭ*.. Se póte întrebuinţà şi *din pricină că*: *nu l'amŭ vĕḑutŭ, din pricină că ĭeramŭ fără ochelarĭ.*

2. Pentru motivŭ se întrebuinţază *fiindŭ că, de vreme ce*: *fiindŭ că n'avemŭ ce face, haidemŭ la câmpŭ*; *de vreme ce a începutŭ a plouà trebue să stàmŭ a casă*, etc.

3. *Când* se întrebuinţază şi pentru motivŭ: *când ĭeu te lasŭ în pace, ce te legĭ de mine?*... *Cum* se póte întrebuinţà de asemenea pentru causă: *cum n'amŭ avutŭ vre unŭ gândŭ reu, credŭ că mĕ veĭ ĭertà*;...

4. Şi aceste proposiţiĭ se potŭ înlocuì prin gerundiu: *părĕndu-mi-se că are dreptate, ĭ-amŭ datŭ drumulŭ*, etc.

Proposiţiunĭ subordinate de scopŭ.

Se întrebuinţază ca legătóre *ca, pentru ca* şi după acestea conjunctivulŭ. Se póte pune şi conjunctivulŭ singurŭ: *amŭ lucratŭ, ca să te mulţămescŭ, m'amŭ culcatŭ de vreme pentru ca să fiu odihnitŭ adoua-ḑi.*

Se póte înlocuì asemenea proposiţie prin infinitivŭ cu *spre a, pentru a*: *m'amŭ culcatŭ spre a fi odihnitŭ adoua ḑi.*

Propositiunĭ subordinate condiționale.

Se întrebuințază *dacă, de* și *să* (cu înțelesŭ de *dacă*). Cele dĭ'ntăiu cu indicativulŭ orĭ cu viitoriulŭ-condiționalŭ și *să* cu conjunctivulŭ: *de nu mĕ înșelŭ, va sosì chiar astă-ḑĭ; dacă așĭ putea, i-așĭ da ajutoriŭ;* etc.

Dacă amândouĕ propositiunile se potŭ privì fie-care a parte ca condițiea celeilalte se chiamă că avemŭ *propositiunĭ ipotetice*, cum se întâmplă cu frasa citată în urmă.

În propositiunile ipotetice dacă se pune în una condiționalulŭ întăiŭ, totŭ acesta trebue să se pună și într'a doua; ĭear de se pune în una condiționalulŭ alŭ doilea se pune totŭ acesta și într'a doua: *dacă așĭ fi putută, ĭ-așĭ fi datŭ;...* Totŭ astŭ-feliŭ dacă se pune netrecutulŭ se obișnuesce a-lŭ pune în amêndouĕ propositiunile: *dacă puteamŭ, ĭĭ dădeamŭ*, etc.

Se obișnuesce în propositiunĭ condiționale cuvinte ca de pildă *când: când așĭ putea, așĭ scrie; numaĭ: ĭ-așĭ da voĭe, numaĭ de așĭ sci ce are de gândŭ (orĭ numaĭ să sciu ce are...)*; etc.

Propositiunĭ subordinate concesive.

Pentru asemenea propositiĭ se întrebuințază *deși, măcar că, batâr, chiar de: deși mi-aĭ spusŭ multe și nevrute, dar te potŭ crede* orĭ *nu te potŭ crede*, etc.

Se potŭ întrebuințà și expresiunile: *totu-șĭ, cu tóte acestea*, cu înțelesŭ adversativŭ, adecă pentru a arĕtà că propositiunea introdusă printr'însele négă ceea ce se arată în cea principală: *mi-aĭ datŭ multe doveḑĭ de omenie, totu-șĭ acuma lucrulŭ ĭeste așà de vĕdit că nu maĭ potŭ stà la îndoélă.*

Se întrebuințază când ĭe vorba de o presupunere despre care nu se scie de ĭe întemeiată orĭ nu, modulŭ conjunctivŭ orĭ condiționalulŭ; altŭ-feliŭ se pune indicativulŭ: *măcar să fi auḑitŭ nu mi arŭ fi ciudă*, etc. *Deși, cu tóte că, chiar când*, etc. nu se potŭ pune cu conjunctivulŭ.

Multe conjuncțiunĭ concesive se potŭ pune înnainte de substantive: *a avutŭ ce-va folosŭ, deși micŭ*; etc.

Să póte arĕtà concesiune și fără conjuncțiunile de maĭ susŭ. 1) Dacă trebue să recunóscemŭ, să concedămŭ o însușire într'unŭ gradŭ óre-care, se póte pune *cât* și subordina acestuia adiectivulŭ însoțitŭ de prepositiea *de* apoĭ verbulŭ ce urméză se pune la conjunctivŭ orĭ la condiționalŭ: *orĭ cât de prostŭ să fie, putea înțelege; orĭ cât de învĕțatŭ arŭ fi cine-va, totŭ póte greși.* Dacă se vorbesce de ce-va sigurŭ, verbulŭ se pune la indicativŭ: *cât de răbdătoriŭ sîntŭ, dar nu mergețĭ prea departe*, etc. 2) Întrebătórele *cine, ce, care* se potŭ de asemenea întrebuințà în propositiĭ concesive: *orĭ ce s'arŭ întâmplà, datoriea îmĭ voiu face-o, orĭ-care omŭ va gândi, ne va da dreptate*, etc. 3) Se póte arĕtà concesiunea prin conjuncțiĭ disjunctive

însoţite de conjunctivŭ, de asemenea prin *fie*: *fie bună fie rea, totŭ maĭ bună ĭeste apa de cât rachiulŭ; orĭ adevĕrŭ orĭ minciună fie, nu cercetezŭ; voiască-mĭ bine, voiască-mĭ reu, din partea mea puţinŭ îmĭ pasă*, etc.
Se póte arĕtà concesiunea curatŭ fără nicĭ o conjuncţie, de pildă: *mânânce şi focŭ, nu-lŭ maĭ potŭ crede*, etc.

Propositiunĭ secundare de modŭ.

Pentru acele ce arată unŭ chipŭ realŭ de a fi se întrebuinţază *cum, după cum; ĭe cunoscută istoriea luĭ Cocles cum oprì pre duşmanĭ; după cum spunŭ călătoriĭ, uniĭ selbatecĭ nu potŭ numĕra de cât până la treĭ*, etc.
Pentru cele ce arată unŭ chipŭ *cu putinţă de a fi*, dar nesigurŭ se pune *ca cum, ca când, ca şi cum, ca şi când; l'amŭ crescutŭ ca şi cum arŭ fi fostŭ fiĭulŭ mieŭ*, etc.

Cap. IV.

Propositiunĭ relative.

Aceste propositiunĭ subordinate se raportă orĭ la unŭ nume singurŭ orĭ la o expresiune întrégă. În casulŭ di'ntâiŭ sîntŭ orĭ atributive, de pildă: *ĭétă unŭ copacŭ care a îmfloritŭ* (adecă ca şi cum amŭ dice *îmfloritŭ* numaĭ), orĭ explicătóre: *calulŭ mieŭ, care tocmaĭ începuse a se îndreptà, pieri de bólă*; în casulŭ alŭ doilea propositiunea sîntŭ puse în loculĭ de propositiunĭ fără relative: *căutau sa-lŭ ruineze, ceea ce au şi facutŭ.*
Dacă se face legătura prin pronume relative *adiectivice*, avemŭ propositiunĭ relative *propriu dise*; dacă lucrulŭ despre care se spune ce-va se află în propositiunea secundară în locŭ de în cea principală, casŭ în care se punŭ *pronumele substantive*, avemŭ propositiunĭ relative *nepropriĭ*.

I. *Relative propriu dise.*

1. Pronumele *ce* se întrebuinţază pentru persóne şi pentru lucrurĭ şi trebue să fie pusŭ cât maĭ aprópe de numele la care se rapórtă. *Ce* se pune cum amŭ spusŭ, la N şi la Ac, pentru celelalte casurĭ se întrebuinţază formele de la *care*. Aşà nu se póte dice: *omulŭ de la ce amŭ luatŭ acestŭ calŭ, ĭeste hoţŭ*, ci trebue *de la care*; pentru lucrurĭ de asemenea nu se póte pune la casurile oblice de cât forme de la care: *faptulŭ de la care atârnă hotărîrea mea, nu s'a întâmplatŭ încă*, nu *de la ce*. Formele *cui* nu se potŭ întrebuinţa ca genetive sau dative de la *ce*, astŭ-felŭ nu se póte dice: *omulŭ cui i-amŭ scrisŭ, mi-a respunsŭ*, ci *omulŭ căruia ĭ-amŭ scrisŭ*, etc.

2. *Care* se întrebuinţază de asemenea pentru a întroduce propositiunĭ relative şi se află în luptă cu *ce: omulŭ care lucrézā trebue să se odihnéscă* sau *omulŭ ce...* etc. Formele *carele, carea, carii, carele*, aşà de desŭ întrebuinţate în cărţile beserecescĭ, au ĭeşitŭ acuma din întrebuinţare, dar póte arŭ fi încă timpŭ să le scótemŭ ĭérā-şĭ la lumină. Formele *căruia, căreia, cărora...* se întrebuinţază aprópe ca frantusescele *du quel (de le quel),... mărgăriul pentru umbra căruia vĕ sfădiţĭ a pieritŭ de multŭ*, etc.

Frasa următóre *j'ai vu le mari de votre soeur, lequel je connais bien*—arŭ trebuì de tradusŭ prin: *amŭ vĕḑutŭ pre bărbatulŭ surorei tale, pre carele îlŭ cunoscŭ bine*, dacă amŭ pune *care* nu s'ar sci de cine-ĭ vorba. Credemŭ că arŭ fi bine de pusŭ *carele, carea* măcar acolò unde fără dînsele s'arŭ face confusie.

3. *Unde* se întrebuinţază ca relativŭ în locŭ de care cînd ĭe vorba de lucrurĭ: *casa de unde vinŭ, loculŭ unde mĕ ducŭ*, dar în tóte locurile păstrézā înţelesulŭ de adverbŭ de locŭ şi nu putemŭ ḑice ca Italianulŭ *mânele unde scriu*, etc.

4. *Ce* se întrebuinţază când se raportézā la o propositiune întrégă şi atuncĭ se însoţesce cu *ceea: începură a se îngriji de lucrarea câmpuluĭ, ceea ce le folosi fórte multŭ*, etc. În locŭ de *ceea ce* se póte pune şi *lucru ce, lucru care*.

5. Dacă se raportă relativulŭ ca subiectŭ la unŭ pronume orĭ de ce persónă, se privesce şi ĭel ca de aceea-şĭ persónă (deşi din feliulŭ săŭ ĭeste de a treia) şi se pune verbulŭ la persóna arĕtată de pronumele personalŭ: *ĭeu care nu sciamŭ nemică, tu care nicĭ n'aĭ visatŭ*, etc. Dacă relativulŭ se raportă la unŭ nume predicativŭ care stă în legătură cu unŭ pronume de la persóna întâiea orĭ a doua regula de maĭ susŭ se póte întrebuintà orĭ nu, după voĭe: *ĭeu sîntŭ omŭ care nu voiescŭ strâmbătate*, şi *ĭeu sîntŭ omŭ care nu voiesce strâmbătate*.

6 *Modulŭ în propositiunea relativă.* 1) Stă conjunctivulŭ *când* propositiunea relativă arată scopulŭ acţiuneĭ verbuluĭ din propos. principală: *trimese şpionĭ, cariĭ se afle puterea duşmanilorŭ*; 2) Se pune de asemenea când propositiunea relativă arată o calitate care *se cere, se pretinde: voiescŭ prietenĭ, cariĭ să aibă minte*, etc. 3) Se pune totŭ conjunctivulŭ când prop. relativă arată o hotărîre maĭ de aproape asupra lucruluĭ negatŭ în cea principală: *nu ĭeste nicĭ unŭ omŭ, care să fi fostŭ totŭ deauna mulţămitŭ*, etc.

II. *Propositiunĭ relative legate prin pronume substantive.*

1. Expresiunea latină *is qui* se traduce în românesce prin *acelŭ care*, dar póte fi înlocuită şi prin *cine* orĭ prin casurile oblice ale acestuia *cui,...: amŭ aflatŭ cine a spusŭ, stă la casa cuĭ îlŭ are*, etc.

2) Pentru neutrulŭ *id quod* se pune *acelŭ ce, ceea ce* orĭ singurŭ *ce: ne mierămŭ ce a păţitŭ*, etc.

3) Pronumele *orĭ-cine*, *fie-cine* se potŭ de asemenea luà ca legătóre : *lovesce cu parulŭ în capŭ pre orĭ-cine se apropie*, etc.

4) De asemenea şi *cât*, *câtă*,... : *îlŭ împrumuta cu câte póte.*

Trebue de observatŭ ca aceste pronume stau în legătură cu douĕ verbe sau cu unŭ nume şi cu unŭ verbŭ (cu celŭ din propoziţiunea principală şi cu celŭ din cea relativă) şi că dacă se întâmplă că nu se află în acelea-şĭ legăturĭ cu ambele, trebue să se supuĭe numaĭ uneĭ cererĭ şi să aibă construcţiea unŭ aĭer ciudatŭ. Aşà când ḑicemŭ : *du-te la casa cuĭ te are*, *cuĭ* ĭeste dativŭ deşi subiectŭ la *are*; în *lovesce cu parulŭ în capŭ pre orĭ-cine se apropie*, *pre orĭ-cine* ĭeste acusativŭ deşì subiectŭ la *apropie*.

Cap. V

Întrebărĭ atârnătóre.

Sub acestŭ titlu se cuprindŭ tóte proposiţiunile subordinate legate prin cuvinte întrebătóre, cari nu se rapórtă, ca cele relative, la unŭ conceptŭ orĭ cugetare, ci au în sine înţelesŭ deplinŭ şi se punŭ ca obiectŭ gramaticalŭ sub regimulŭ proposiţieĭ principale. În asemenea proposiţiĭ nu se cere numaĭ de cât să fie aşteptatŭ unŭ respunsŭ afirmătoriŭ orĭ negătoriŭ : se póte ca respunsulŭ să fie cunoscutŭ.

1. Ĭétă exemple de proposiţiunĭ legate de principală prin cuvinte întrebătóre şi la carile nu se aştéptă vre unŭ respunsŭ : *îndată pricepù cine l'a pârîtŭ* ; *ĭea a minte ce ómenĭ vorbescŭ* ; *spuse când au muritŭ*, *gândiţĭ cum trecŭ ḑilele omuluĭ.*

2. Proposiţiunea întrebătóre subordinată, *întrebarea indirectă*, se légă de altă proposiţie, care arată scopulŭ de a primì respunsŭ, cum sîntŭ formulele : *întrebŭ*, *spune-mĭ*, *sciĭ*, chiar *nu sciu.* Atât pentru casulŭ când se aştéptă *da* cât şi pentru celŭ când se aştéptă nu, se pune adesea conjuncţiea *de* orĭ *dacă* cu indicativulŭ orĭ *să* cu conjunctivulŭ. De pildă vomŭ dà : *întrebŭ de aĭ parale să-mĭ daĭ*, *spune-mĭ dacă aĭ auḑitŭ de tălhăriile ce s'au făcutŭ*, *nu sciu să fi muritŭ Gheorghe*, *întrebŭ să fie cu putinţă asemenea ticăloşie*, etc.

3. Dacă se întrébă *de persónă*, *lucru* orĭ *împrejurare* se întrebuinţază întrebătórele din întrebările neatârnate cu indicativŭ orĭ cu conjunctivŭ : *spune-mĭ cine să fie*, *veḑĭ cine a venitŭ*, etc.

4. Prin atracţie se construesce subiectulŭ orĭ obiectulŭ proposiţiuneĭ secundare cu verbulŭ din cea principală : *nu vĕ cunoscŭ cine sînteţĭ* în locŭ de *nu cunoscŭ cine sînteţĭ voĭ*, *nu vorŭ scì împĕratŭ pe cine să facă* în locŭ de *nu vorŭ scì pre cine să facă împĕratŭ.*

Cap. VI

Proposiţiuni comparative.

1. Compărarea pentru a arĕta că se află în acela-şĭ gradŭ se face prin particulele *atât-că*, orĭ numaĭ *cum* la membrulŭ alŭ doilea : *atât de harnicŭ ĭerà că nu se maĭ sătură de muncă*, *vorbesce cum*

te îndémnă inima, etc. Se póte pune *ca* orĭ *așà ca* la membrulŭ întăiŭ: *ca o flóre bătută de vîntŭ și a plecatŭ capulŭ.* Se póte pune *pre cum*, *așà: cum* la membrulŭ întăiŭ orĭ numaĭ *cum* și în alŭ doilea *așà* orĭ *totŭ așà cum credemŭ că sórele ne lumineză și ne încăldesce, totŭ așà credemă ca de la o vreme se va stînge;* etc. În jurăminte când se aseměnéză dorința condiționată cu faptulŭ ce o condiționéză se pune la membrulŭ întăiŭ *așà* cu conjunctivulŭ și la alŭ doilea *cum* orĭ *dupre cum*, *pre cum* cu indicativulŭ: *așà să ajungŭ până mâne, cum nu țĭ-amŭ voitŭ numaĭ bine.*

2. *Atâta-cât: atâta amŭ suferitŭ, cât amŭ pututŭ.* Se póte pune și *atâta că: atâta amŭ căutatŭ că ni-ĭ lehamite;* Totŭ în acestŭ înțelesŭ aprópe vine *așà-cum: așà a vorbitŭ cum a credutŭ maĭ bine.*

3. Pentru a arĕtà egalitate între două comparative se pune *cu atâta—cu cât: cu atâta ĭeste maĭ nesuferitŭ cu cât ĭeste maĭ ghibaciŭ.* Se pune și *cât maĭ—atâta maĭ: cât maĭ rarŭ vine, atâta maĭ bine;* etc. Se pune și *cu cât maĭ—cu atâta maĭ.*

4. Propozițiunea ce atârnă de unŭ comparativŭ se légă prin *de cât: ĭeste maĭ próstă de cât se crede.* În locŭ de *de cât* se pune și *de cum.* La Muntenĭ se pune și *ca* ca legătóre: *îĭ luceaŭ ochiĭ maĭ multŭ ca stelele.*

5. Se póte pune *de* când lucrulŭ cu care se face compararea are acela-șĭ verbŭ ca și subiectulŭ propozițiuneĭ și anume în românesce când ĭe vorba de timpŭ orĭ de cantitate: *sîntŭ maĭ multŭ de dece caĭ, aŭ trecutŭ maĭ multŭ de două dile*, et. Frasa din Diez *de ĭeștĭ și maĭ avutŭ de ĭelŭ* arŭ fi greșită după vorba română actuală, literară.

6. Une-orĭ se potŭ lepădà particulele pomenite: *așà de harnicŭ ĭerà, nu se maĭ sătură de lucru; așà de ĭute alergà, pariĭ în gardŭ îĭ numĕrà;* etc.

Cap. VII

Propozițiunĭ unite între dînsele.

Aceste propozițiunĭ deși legate, dar remânŭ neatârnate una de alta. Ca legătóre slujescŭ conjuncțiĭ orĭ adverbe conjuncționale. Conjuncțiĭ sînt *și*, *nicĭ*, *sau*, *orĭ*, *dară*, *căcĭ*, cari se punŭ la începutulŭ propozițiuneĭ. Adverbele conjuncționale au înainte conjuncțiĭ: *dar chiar*, *ba încă*, *și totu-șĭ*, etc.

1. *Et* latinescŭ s'a pierdutŭ de totŭ în limba română actuală, se află înse în veaculŭ alŭ XVI-lea sub forma *e*. *Et* s'a înlocuitŭ prin *și* (*sic*). 1) *Și* se pune numaĭ între cele două din urmă cuvinte ce se înșiră: *caĭ, cânĭ, porcĭ și măgarĭ ĭerau mulțĭ;* etc. Pentru a dà maĭ multă tărie se póte repetà și înaintea cuvîntuluĭ ce stă întăiŭ: *simțeamŭ trupulŭ și tremurândŭ și ardêndŭ;* etc. 2. În românesce vechiŭ se putea repetà ca și acuma înnainte de fie-care din cuvintele legate: *amŭ pierdutŭ și banĭ și fericire și copiĭ;* etc. 3) Se póte

pentru a dà maĭ mare viociune să se lase afară conjuncţiea *şi* şi înainte de celŭ din urmă cuvîntŭ.

2. Adesea se întrebuinţază *şi* pentru a întroduce o întrebare, unŭ respunsŭ, o exclămare: *dacă mĕ vorŭ afla duşmaniĭ, şi ce-mĭ vorŭ face; învĕţăturile tale, şi de unde le-aĭ scosŭ*, etc. *Şi* se póte pune şi la începutulŭ uneĭ proposiţiĭ: *prietene, şi aşà te aĭ hotărîtŭ?*

3. Legătórea negătóre *nicĭ* légă o proposiţie sau o parte de cuvîntŭ de o negare exprimată: *nu-lŭ cunoscŭ nicĭ nu voiŭ să lŭ cunoscŭ; nu mi-ĭ frate nicĭ prietenŭ*; etc. Avemŭ de observatŭ următórele: 1) Şi conjuncţiea *şi* póte comunicà puterea negătóre a unuĭ *nu* asupra altuĭ conceptŭ de acela-şĭ feliŭ ca celŭ negatŭ, deşi *nicĭ* négă maĭ cu tărie: *prietenĭ şi fraţĭ n'aĭ, nu-ĭ cuminte şi silitoriŭ*. e) Dacă se légă o negare de o proposiţie positivă se pune *şi nu*: *îlŭ cautŭ şi nu-lŭ potŭ aflà*. Se póte legà şi cu *nicĭ nu* orĭ: *nicĭ nu plânge nicĭ nu îndrăznesce a vorbì; plânge şi nicĭ nu îndrăznesce a vorbì*; *şi nu* se pune şi când în membrulŭ alŭ doilea nu se află verbŭ deosebitŭ: *Îţĭ voiŭ da ţie calulŭ şi nu altuia*, etc. 3) *Nicĭ* se póte repetà şi înaintea celuĭ di'ntâiŭ di'ntre cuvintele orĭ membrele de frasă negate: *nicĭ astă-ḑi nicĭ mâne nu voiŭ plecà, n'are nicĭ fraţĭ nicĭ surorĭ.*

4. Legăturile latinescĭ *non solum—verum etiam* se traducŭ prin *nu numaĭ—dar şi* (*orĭ chiar*): *nu numaĭ îmĭ dă ce-mĭ datoresce, dar chiar vroesce să-mĭ maĭ dee pe deasupra; nu numaĭ mi-ĭ fóme, dar mi-ĭ şi sete*, etc.

Pentru *non modo—sed ne quidem* se pune *nu numaĭ nu—dar încă nicĭ nu*: *nu numaĭ nu scie lecţiea, dar încă nicĭ nu precepe că nu o scie.*

Cum vedemŭ *etiam* se traduce prin *chiar, încă, şi.*

5. Particulele disjunctive *aut* şi *vel* se traducŭ în romănesce prin *au, orĭ, sau. Au* se întrebuinţază maĭ numaĭ în limba beserecéscă. *Sau* ieste compusŭ din *se au* şi se întrebuinţază în limba literară împreună; *orĭ* Moldoveniĭ înse maĭ nu punŭ *sau*, ci numaĭ *orĭ*, în dialectulŭ lorŭ. Tóte aceste particule se potŭ repetà la fie-care membru: *orĭ dă-mĭ pace orĭ să nu te mierĭ ce veĭ păţì; orĭ cu capulŭ de piétră orĭ cu piétra de capŭ*, etc.

6. Distributivulŭ *partim—partim* se traduce prin *parte—parte*: *a făcutŭ aşà parte din prostie, parte din tălhărie*, etc.

7. Conjuncţiĭ *adversative* sîntŭ *dară, înse: iĭ dau banĭ dar ielŭ nu-ĭ iea; l'amŭ poftitŭ înse nu póte venì*, etc.

7. Formula latinéscă *non—sed* se traduce prin *nu—dară, nu—ci, nu—înse: nu l'amŭ creḑutŭ, dar amŭ voitŭ să facŭ cercare*, etc.

Adverbulŭ *non—nisi* se traduce prin: *nu—dacă nu* orĭ *nu—de cât nu se dovedesce dacă nu prin urmărĭ; nu se dovedesce de cât prin urmărĭ*, etc.

8. *Tamen* se traduce prin *totu-şĭ, cu tóte acestea, de şi,... Toţĭ ómeniĭ se credŭ geniĭ, totu-şĭ geniĭ vedemŭ puţine.*

9. Particula *nam* se traduce prin *că* orĭ *căcĭ*: *mergĭ că vinŭ ĭeŭ*; *vĕḑuĭ venindŭ pre Borșŭ, căcĭ așà ĭlŭ chĭamă.*

10 Particulele ce arată *urmare, consequenţă* se rapórtă la *causă* orĭ la *motivŭ*; *mĕ amenință cu mórte, de aice vine téma mea; cugetă că așà ĭsŭ ómeniĭ și din acéstă pricină fiĭ mulțămitŭ*, etc.. Pentru *închiere* se pune *prin urmare, așà dară, decĭ, astŭ-feliŭ*: *mi-ĭ fóme, prin urmare dați-mĭ să mânâncŭ*; etc.

Cap. VIII

Înlocuirĭ și lepădărĭ.

1. Unŭ verbŭ arĕtatŭ în propositiunea întâĭea póte fi înlocuitŭ în a doua prin *a face*: *se închinà la ministru, cum făceau ceialalțĭ*, etc. Se póte chiar lăsà de totŭ verbulŭ din propositiea a doua, dacă ĭeste totŭ celŭ din propositiea principală: *ĭlŭ salutà ca ceialalțĭ.*

2. Dacă după o propositiune subordinată, la începutulŭ căreia stă conjuncțiea *că* urméză alta, se repetă *că*, pentru că altŭ-feliŭ s'arŭ părea că amŭ pusŭ o propositiune principală nouă. Pentru maĭ bună lămurire să se compare ințelesurile cestorŭ două frase: *amŭ auḑitŭ că-ĭ bogatŭ și că vrea să cumpere o moșie* și *amŭ auḑitŭ că-ĭ bogatŭ și vrea să cumpere o moșie.* Dacă stă la întâiea propositie subordinată o conjuncție compusă cu *că* (fiindŭ-că, etc.) nu se repetă la propositiunea subordinată de acela-șĭ feliŭ, ci aceea se légă prin *și* orĭ *nicĭ*: *fiindŭ că ĭea nu voĭesce și tu voĭescĭ ĭeste greu de luatŭ o hotărîre.* Dacă voimŭ înse să stăruimŭ cu totŭ dinadinsulŭ putemŭ repetà.

3. Când particulele *și, nicĭ, sau*... légă concepte între sine se obișnuesce în romănesce a se repetà articulele, particulele de la comparativŭ și posesivŭ.. la posesive înse se póte face prescurtare și se pune posesivulŭ, dacă-ĭ comun, și o singură dată: *frațiĭ și prieteniĭ mieĭ* și nu ca franțusesce *mes frères et mes amis.*

III. Chipurĭ de a negà.

Cap. I.

Trebue să vorbimŭ despre patru lucrurĭ: însemnarea negațiilorŭ, circumscrierea orĭ perifrasarea lorŭ, întrebuințarea cu verbulŭ atârnătoriŭ și întărirea lorŭ. Ĭeată cuvintele întrebuințate: 1) Particula negătóre *nu* (lat. *non*). 2) Conjuncțiea *nicĭ*. 3) Pronumele: *nicĭ-unŭ, nime și nimene, nemică*. 4) Adverbulŭ *nicĭ o dată*.

1. *Înțelesulŭ.* În limbele romanice unele negațiunĭ au înțelesŭ complectŭ de negare, altele șovăiescŭ între înțelesulŭ negativŭ și între celŭ arĕtatoriŭ numaĭ de îndoélă. Diez numesce pe cele di'ntâiŭ

negațiunĭ complecte și pe celelalte jumătățĭ de negație. 1) *Nu* ĭeste negație complectă în romănesce: *nu sciu, nu amŭ auḑitŭ*, etc.; dar póte fi luatŭ numaĭ pentru a da tărie maĭ mare ideieĭ fără a avea atuncĭ înțelesŭ negativŭ, proposițiea italiană, citată de Diez, *che non darei!* s'ar traduce fórte dreptŭ prin *ce n'așĭ da.* De asemenea ĭeste și în expresiunile următóre: *cum nu l'așĭ ajutà, să potŭ!* 2) *Nicĭ* nu póte fi în romănesce pusŭ singurŭ ca negație întrégă, ci se înlocuesce prin *și nu.* Proposițiunea italiană *egli venne nè volle andarsene* trebue tradusă prin *venì și nu voiea să se ducă*, etc. *Nicĭ* pentru ca să aibă putere negativă trebue să se ajute cu altă negație din proposiție: *nicĭ nu vrea să audă*; *nicĭ vrea să audă* arŭ fi greșală. Dacă se repetă *nicĭ* și atuncĭ nu se póte întrebuințà în prosă fără *nu*: **nicĭ** *în casă* **nicĭ** *afară* **nu**-*șĭ află odihnă*, **nu** *scie* **nicĭ** *ce să mânânce* **nicĭ** *ce să bee de flămândŭ*, etc. În limba poetică póte s'arŭ putea ḑice fără greșŭ: *nicĭ pe ramŭ verde se pune* și cu atâta maĭ multŭ cu *nicĭ* repetatŭ: *nicĭ acasă îșĭ află liniștea sufletuluĭ nicĭ în câmpie*; în prosă înse se cere numaĭ de cât să fie și altă negație pe lângă *nicĭ* 3. Tóte celelalte negațiĭ sîntŭ numaĭ jumătățĭ de negațiĭ și nu se potŭ pune de cât însoțite de *nu*: *nu vĕdŭ pre nimene* și nu *vĕdŭ pre nimene; nu s'a întâmplatŭ nicĭ o dată* și nu *s'a întâmplatŭ nicĭ o dată, n'amŭ nemică cu dînsulŭ* și nu *amŭ nemică cu dînsulŭ*, etc. În alte limbĭ romanice dacă se punŭ aceste particule pronominale orĭ adverbiale la începutulŭ proposițiuneĭ li se dă putere negătóre desăvârșită, în romănesce înse nicĭ așà nu se póte și trebue să ḑicemŭ: *nime nu-lŭ crede*, ĭear nu *nime îlŭ crede*; *nicĭ unulŭ nu-ĭ detrébă*, ĭear nu *nicĭ unulŭ ĭe detrébă*, etc.

De multe orĭ se află în limbele romanice, și în romănesce chiar, câte treĭ negațiĭ grămădite într'o singură proposițiune: *pentru ca să nu scie nimene nemică*, traducere a fraseĭ spaniole: *porque no sepa ninguno nada.*

Obiceiulŭ de a pune două negațiĭ dreptŭ o afirmare nu se află în romănesce în acela-șĭ gradŭ ca în latinesce. Dreptŭ ĭeste înse că unŭ chipŭ deosebitŭ de a rostì proposițiunea *n'amŭ vĕḑutŭ nemică*, adecă apăsândŭ pe *nemică*, dă unŭ înțelesŭ positivŭ că *nu nemică* dar *ce-va* amŭ vĕḑutŭ. Totŭ astŭ-feliŭ combinațiile *nu nimene, nu nicĭ o dată, nu nicăierĭ* au înțelesŭ positivŭ.

2. *Perifrasarea negațiilorŭ.* Pronume și adverbe positive potŭ fi însoțite de *nu* și ținea loculŭ celorŭ negative: *nu cunoscea pe cine-va în orașŭ* în locŭ de *nu cunoscea pe nimene în orașŭ, n'are ce-va de mâncare, nu se vedea vre unŭ lucru*, etc.

3. *Întrebuințarea în proposițiunile atârnate.* După unele proposițiĭ negative se însoțesce verbulŭ proposițiuneĭ subordinate cu negațiea *nu.* Vomŭ observà că în romănesce nu se obișnuesce a se întrebuințà negație în proposițiunea subordinată de cât dacă aceea chiar ĭeste negată și în cugetare, după cerințele logiceĭ. Așà după verbele cari însamnă *a nu se îndoì, a nu negà* în alte limbĭ romanice se póte

pune o propositiune subordinată legată prin *că* în care se află *nu*, deşi vorbitoriulŭ se aştéptă la îndeplinirea acţiuneĭ arĕtate de verbulŭ din acea propositie subordinată. Aşà când ḑice Italianulŭ: *non posso negare che la fortuna e la milizia non fusser cagioni dell' imperio romano*, ĭelŭ crede că în adevĕrŭ *norocul şi armata au fostŭ causele imperiuluĭ romanŭ* şi totu-şĭ pune *non*. Noĭ amŭ ḑice: *nu potŭ negà că sórta şi războiulŭ au fostŭ causele imperiuluĭ romanŭ*, dacă admitemŭ părerea din propositiunea subordinată şi: *nu potŭ negà că sórta şi războiulŭ n'au fostŭ pricinile imperiuluĭ romanŭ*. Totŭ aşà facemŭ şi după expresiunile ce însamnă *nu potŭ face*, *nu lasŭ*, urmate de conjunctivŭ: *nu potŭ face să plóie*, *nu potŭ face să nu-lŭ dóră*, *nu potŭ face să-lŭ dóră*. 2) După verbulŭ *a se teme* înse avemŭ şi noĭ construcţiĭ ca în celelalte limbĭ romanice: *mĕ temŭ că nu va greşì*, *mĕ temŭ că nu va venì*, *mĕ temŭ că nu va face prostiĭ*, etc. În aceste exemple vorbitoriulŭ se teme să nu cum va să n'aibă locŭ acţiunea arĕtată prin propositiunea secundară, doresce înse să se întâmple şi totu-şi punemŭ negaţie. Din potrivă când ḑicemŭ: *mĕ temŭ că va greşì*, *mĕ temŭ că va venì*, *mĕ temŭ că are să plóie* etc. vorbitoriulŭ doresce să nu se întâmple acţiunea arĕtată de verbulŭ din propositiunea secundară. De asemenea ne potrivimŭ cu celelalte popóre romanice în privinţa întrebuinţăreĭ negaţieĭ după *puţinŭ lipsì*, de pildă: *puţinŭ lipsì că nu murirămŭ de fóme*.

4. *Întărirea orĭ împuternicirea negaţiuneĭ*. Întărirea se face prin substantive ce însamnă unŭ lucru de nemică, unŭ fleacŭ. Voiŭ cità câte-và: 1) *fărmătură: n'are nicĭ o fărmătură de bunŭ simţŭ;* 2) *picŭ: n'are picŭ de ruşine;* 3) *stropŭ: n'amŭ bĕutŭ stropŭ de apă;* 4) *negru sub unghie: n'are dreptate nicĭ cât ĭe negru sub unghie;* 5) *lescaĭe, para, două parale: vorbele tale nu facŭ nicĭ două parale;* 6) *dram: n'are unŭ dramŭ de norocŭ* sau şi fără *unŭ*, etc.

Cuvîntulŭ *omŭ* póte fi întăritŭ în negaţiĭ prin feliurite epitete: *nicĭ unŭ omŭ de pe pămîntŭ nu-ţĭ va da dreptate*, etc.

IV. Şirulŭ părţilorŭ propoşiţiuneĭ.

§. 1. *Şirulŭ cuvintelorŭ.*

Prin pierderea formelorŭ flexionare latine s'a pierdutŭ putinţa de a aşeḑà cuvintele în frasă după voĭe, totu-şĭ în limba română se obişnuesce inversiunea fórte desŭ, remănêndŭ să pricépă ascultătoriulŭ înţelesulŭ propositiuneĭ.

1. *Substantivulŭ atributivŭ*. În prosă se pune acestŭ substantivŭ după celŭ de care atârnă: *hotarele ţereĭ*, *istoriea Romanilorŭ*, etc.; în poesie înse se face şi inversiune: *ale ţereĭ hotare*, *a luĭ Werther suferinţă*, *ale oceanuluĭ adâncurĭ*, etc.

Asemenea se póte face inversiune cu substantivele ce atârnă de adiective, dar totŭ maĭ multŭ în poesie: *de sânge însetoşatŭ* în locŭ de *însetoşatŭ de sânge.*

2. *Adiectivulŭ atributivŭ.* În romănesce se punŭ adiectivele calificative după substantivulŭ lorŭ; se punŭ înainte când arĕtămŭ mierare fie adevĕrată fie prefăcută şi ironică. În celelalte limbĭ romanice adiectivele se punŭ totŭ maĭ multŭ ca în romănesce, dar sîntŭ regulĭ pentru a pune adiective şi înnainte: *omŭ frumosŭ, casă albă, mare cal, şiretŭ băietŭ!*

Când adiectivulŭ ĭeste însoţitŭ de adverbe se póte pune şi înaintea substantivuluĭ: *aşà de frumosŭ calŭ amŭ vĕḑutŭ, că...*

Superlativele se punŭ de asemenea şi înainte: *celŭ maĭ voinicŭ omŭ de abĭea póte rîdica atâta.*

Dacă se raportă la unŭ substantivŭ două adiective, se obişnueşte în alte limbĭ romanice a pune substantivulŭ între dînsele, romănesce nu: *belle musique italienne* se va traduce: *musică italieană frumósă.* Când amŭ voì să arĕtămŭ mierare amŭ ḑice: *frumósă musică italĭeană!*

În alte limbĭ romanice adiectivulŭ dă une-orĭ cu totulŭ altŭ înţelesŭ dacă îlŭ punemŭ înaintea substantivuluĭ de cât dacă îlŭ punemŭ în urmă. Din franţusesce se cunoscŭ exemplele cu *homme honnête* şi *honnête homme.* Romănesce se vede asemenea deosebire numaĭ la adiectivulŭ *singurŭ: unŭ omŭ singurŭ nu póte dovedì, unŭ singurŭ omŭ arŭ fi în stare să-mĭ ajute; Dumneḑeu singurŭ, singurŭ Dumneḑeu*, etc.

Numeralele cardinale se punŭ înainte de substantivulŭ lorŭ: *şepte pânĭ, şepte fraţĭ.* În poesie se póte face şi aice inversiune: *fraţĭ de cruce şapte*, ḑice Alexandri în *Andreiŭ Popa.*

Numeralele cardinale potŭ stà şi în prosă atât înainte cât şi în urmă: *a şeptea casă* şi *casa a şeptea*, etc.

Adiectivele *cantitave: multŭ, puţinŭ, atâtŭ...* se punŭ şi înainte şi în urmă: *mulţĭ ómenĭ se nenorocescŭ, ómeniĭ mulţĭ se adunaseră*; dar maĭ obişnuitŭ se punŭ înainte; în urmă samĕnă a stilŭ poeticŭ.

Pronumele adiectivice se punŭ înaintea substantivelorŭ: *uniĭ ómenĭ, alte timpurĭ, nicĭ unŭ omŭ nu se vedea*, etc.

Posesivele se punŭ în urmă, numaĭ în poesie în care se facŭ atâtea inversiunĭ se face şi cu posesivele: *tatălŭ nostru, alŭ nostru tată*, etc.

Demonstrativele fără *a* la urmă se punŭ înainte cele cu *a* în urmă: *acestŭ sóre, sórele acesta*, etc.

Adiectivulŭ póte fi despărţitŭ de substantivŭ prin genetive şi atuncĭ adiectivulŭ se articuléză cu *celŭ: noroculŭ Românilorŭ celŭ mare a făcutŭ cu putinţă.* Asemenea construcţiĭ nu-sŭ bune în stilulŭ ordinarŭ. În exemplulŭ următoriŭ: *blănĭ purta scumpe şi frumóse, case avea încăpătóre şi destule,* avemŭ dovadă că verbulŭ póte să se intercaleze între substantivŭ şi adiectivulŭ corespunḑĕtoriŭ.

3. Despre *Articulŭ* s'a vorbitŭ în Etimologie.

4. La timpurile compuse se pune acuma ajutătoriulŭ întâiŭ și apoĭ participiulŭ trecutŭ orĭ infinitivulŭ: *amŭ auḑitŭ, voiŭ vorbì*, etc. În limba română veche se întrebuință maĭ de obiceiŭ construcțiea inversă: *auḑit'a, ḑis'a, veni-voiŭ.* Când urmau două timpurĭ compuse unulŭ după altulŭ se fácea ceea ce D-lŭ Hâjdău a numitŭ *chiasmă* orĭ încrucișare, adecă la unulŭ se punea ajutătoriulŭ în urmă și la altulŭ înainte: *semĕnat'a grâu de vară și a ĭeșitŭ numaĭ năgară, semănat'a și a ĭeșitŭ.* Cum se vede din acestŭ exemplu acéstă încrucișare se face și acuma în poesie.

5. Adverbele potŭ sta orĭ înainte orĭ în urma verbuluĭ: *încetŭ se apropiè, se apropiè încetŭ, totŭ de auna amŭ creḑutŭ așà, amŭ creḑutŭ așà totŭ deauna, ĭerĭ l'amŭ vĕḑutŭ* și *l'amŭ vĕḑutŭ ĭerĭ.*

Când se află adverbele cu adiective, se punŭ de obiceiŭ înainte: *fórte frumosŭ, prea cuminte*, etc.; dar potŭ stà și în urmă: *albastru deschisŭ, roșŭ plăcutŭ*, etc. și încă la exemplele din urmă nicĭ n'amŭ putea să facemŭ inversiune de cât ca să arĕtămŭ mierare orĭ în poesie.

Particulele de negare *nu*, se pune chiar înaintea cuvîntuluĭ ce trebue negatŭ, numaĭ pronumele scurte potŭ să se afle între *nu* și *verbŭ*: *nu-lŭ vĕdŭ, nu cunoscŭ cele ce spuĭ*, etc.

6. Prepositiea *a* se póte despărțì de verbulŭ ĭeĭ prin negațiea *nu* și prin pronumele de la dativŭ și acusativŭ în formă scurtă: *a nu cunósce legile fonetice, a-lŭ vedea mortŭ, a ne înșelà singurĭ*, etc. Celelalte prepositiĭ nu potŭ fi despărțite de *a*, căcĭ se ḑice *pentru a nu vedea, pentru a-lŭ cunósce,...* dau nu *pentru nu a vorbì, pentru ne a cunósce*, etc.

§. 2. *Șirulŭ părțilorŭ propositiuneĭ.*

1. *Predicatulŭ* trebue de regulă să stea după subiectŭ, dar póte fi pusŭ și întâiŭ, adecă se póte face și inversiune: *căḑuse la pămîntŭ stejarulŭ celŭ bătrânŭ, ḑise Dumneḑeu să fie lumină și lumină fu*, etc.

2). *Complinirea dréptă* trebue să stea după verbŭ și maĭ alesŭ când n'are prepositiea *pre* care să arĕte că-ĭ la acusativŭ și prin urmare să pótă sta orĭ unde. Deșì *pre* se pune, cum scimŭ, la nume de persóne totu-șĭ s'a întinsŭ și la nume de animale, ba chiar și de lucrurĭ, în unele dialecte maĭ multŭ în altele maĭ puținŭ. Întrebuințarea prepositieĭ *pre* face cu putință inversiunĭ ca cea următóre: *pre leulŭ celŭ a totŭ puternicŭ care în atâtea lupte biruise, l'a învinsŭ bóla.*

Când se face inversiunea și complinirea ĭeste nume de lucru se pune chiar și fără *pre*, dar unŭ pronume la acusativŭ pusŭ înaintea predicatuluĭ sau chiar în urmă amintesce casulŭ cuvîntuluĭ pusŭ în fruntea fraseĭ: *cartea de care mĕ întrebĭ o amŭ, cartea ce vraĭ să-mĭ daĭ amŭ cetit'o, toporulŭ celŭ bunŭ l'amŭ pierdutŭ.*

3. Subiectulŭ se pune după verbŭ: a) Când se află într'o propositiune incidentă, prin care se spune că subiectulŭ acesteĭ propositiune

vorbesce: *aveți dreptate, ḑise Vasile, dar ĭeŭ n'amŭ ce vĕ face.* În asemenea construcție arŭ fi greșală să ḑicemŭ: *Vasile ḑise.* b) În exemple ca cele următóre, aflămŭ de asemenea acéstă inversiune: *astŭ-feliŭ gândea ĭelŭ, așà ĭera părerea mea, atâta ĭerau de furioșĭ luptătoriĭ că...* Cum vedemŭ aceste proposițiunĭ se începŭ cu adverbe. Se face totŭ așà și în proposițiunĭ subordinate adverbiale: *când sîntŭ trandafiriĭ înfloriți, îmĭ place să-ĭ privescŭ*

4. Complinirile formate prin o preposiție construită cu unŭ substantivŭ se potŭ pune după complinirea dréptă; dar dativele cu sau fără preposiție potŭ stà și înainte: *dă banĭ săracululĭ, dă banĭ la săracŭ*, dar și *dă săracululĭ banĭ, dă la săracŭ banĭ.* Pentru casulŭ celoralalte complinirĭ preposiționale voiŭ cità: *a căpĕtatŭ încredere prin viclenie, a luatŭ cartea cu șiriclicurĭ*, etc. Când se arată timpulŭ, modulŭ, causa uneĭ acțiunĭ prin astŭ-feliŭ de complinirĭ le putemŭ pune și după verbŭ și după complinirea dréptă: *luă cu mâna ţernă, a luat pămîntŭ cu mâna, a scrisŭ de frică revașe, a scrisŭ revașe de frică,...* Se înțelege că, dacă una din aceste construcțiĭ ar avea înțelesŭ încurcatŭ, echivocŭ, amŭ întrebuințà pe ceealaltă.

5. Pronumele personalŭ póte fi despărțitŭ de verbulŭ său prin feliurite părțĭ de ale proposițiuneĭ: *noĭ cu tóte acestea ne unimŭ, noĭ tóte le primimŭ, ĭeĭ la Prutŭ nu mergŭ!* etc.

Pronumele personale scurte de la acusativŭ și dativŭ nu potŭ fi despărțite de verbulŭ de care atârnă: *mĕ scolŭ, te cunoscŭ, îlŭ sciu*, etc.

În privința loculuĭ, vedemŭ că în vorbirea de astă-ḑĭ stau aceste pronume înaintea verbuluĭ, numaĭ după gerundivŭ se punŭ în urmă: *ducêndu-mĕ, vĕḑêndu-lŭ*, etc. În limba română maĭ veche, chiar și în veaculŭ alŭ XVI-lea și maĭ în cóce, se puneau pare că maĭ multŭ după verbe la timpurĭ simple: *ducu-mĕ, scolu-mĕ*, etc.. la cele compuse se puneau înaintea ajutătoriuluĭ și apoĭ cu acesta împreună după participŭ orĭ infinitivŭ: *duce mĕ voiŭ, dusu m'amŭ, duce-m'așĭ*, etc. În chiasmă se punea și înainte ca a-ḑĭ: *du-te și te spală, scólă-te și te îmbracă*, etc.

Chiar în vorbirea de a-ḑĭ sîntŭ casurĭ când trebue să punemŭ aceste pronume după verbŭ, precum la întrebărĭ: *vĕḑutu l'aĭ?* etc. dar nu se póte ḑice și *crede-te Vasile?* În frasa următóre: *cătu-tu l'a în fundulŭ măreĭ, răscolit'a totŭ ceriulŭ, răsturnat'a măruntaiele pămîntuluĭ și degeaba...* vedemŭ de asemenea construcție ca în romănesce vechiŭ.

În scurtŭ trebue să admitemŭ că în romănesce într'o vechime nehotărîtă se puneau pronumele acestea și înainte și după verbŭ și că maĭ pe urmă prin schimbărĭ treptate s'a ajunsŭ la construirea de acuma, când numaĭ rarŭ se pune în urmă, ba la formele simple de la indicativŭ și conjunctivŭ maĭ nicĭ o dată. Cine ḑice acuma: *credu-te cinstitŭ*, etc?

§. 3. *Şirulŭ proposiţiunilorŭ.*

Pentru înţelesŭ se obişnuesce a se pune adesea vre o proposiţiune subordinată în fruntea frasei. Conjuncţiile se punŭ de obiceiŭ chiar la începutulŭ proposiţiuneĭ de legatŭ, dar ĭeste adesea maĭ frumosŭ dacă le punemŭ după unŭ cuvîntŭ. Aşà ĭeste maĭ frumosŭ de ḑisŭ: *Crede ce voĭescĭ, Vasile înse nu ĭ sănătosŭ la minte* de cât *crede ce voĭescĭ, înse Vasile nu-ĭ sănătosŭ la minte*, etc.

1. Proposiţiunĭ secundare potŭ fi vîrîte în lăuntrulŭ celeĭ principale, ba une-orĭ chiar între substantivŭ şi adiectivulŭ ce-lŭ însoţesce: *porciĭ, când simtŭ vreme rea, ducŭ paĭe în gură la bârlogŭ; o pădure prin care treceamŭ, foarte frumósă se întindea*, etc.

2. Proposiţiunea principală póte fi vîrîtă în una secundară: *aceĭ ómenĭ socotŭ ĭeŭ că nu ĭerau cinstiţĭ, copaciĭ parŭ că se plécă cu vârfurile până la pămîntŭ*, etc. *Tata şi mama spune-mĭ unde-sŭ?*

ISTORIEA LIMBEĬ ROMÂNE.

§ 1. Nu voiŭ face aice istoriea limbeĭ române cu tóte amĕruntele cunoscute pentru că aşĭ trece peste programulŭ liceuluĭ şi afară de acestea în cele spuse până aice în fonetică, în sintaxă şi etimologie, amŭ arĕtatŭ, cu lămuririle ce amŭ socotitŭ de nevoie, istoriea sunetelorŭ, a formelorŭ gramaticale şi a construcţiilorŭ. La tóte acestea amŭ luatŭ ca punctŭ de plecare latina populară şi celelalte limbĭ romanice.

Faptulŭ celŭ maĭ însemnatŭ în istoria limbeĭ nóstre ĭe că trebue să admitemŭ că din latina populară s'a formatŭ în peninsula balcanică o limbă de aprópe înrudită cu italiana şi că acea limbă de prin veacurile ce au precedatŭ venirea Slavilorŭ avea unele prefacere speciale ieĭ prin care se deosebea de celelalte limbĭ romanice. Aşà prefacerea luĭ *a* finalŭ în *e* dacă nu ĭerà urmatŭ de *m*, a luĭ *s*, *t*, *d* în *ş*, *ţ*, *ḑ* înainte de *i* şi altele câte-va prefacerĭ carĭ nu se întâlnescŭ nicĭ în celelalte limbĭ romanice nici în cuvintele slave sau de altă origină întrate maĭ tarḑiŭ.

Pe urmă sîntŭ o serie de prefacerĭ carĭ s'au întâmplat înainte de desfacerea limbeĭ române în dialecte, dar după amesteculŭ cu Slaviĭ. Între aceste fenomene putemŭ cità prefacerea luĭ *l* în *r*, a luĭ *a* accentuat înainte de *n*, *mp*, *mb* în *â*, etc. Dintre fenomene de altă natură putemŭ cità lipirea articoluluĭ şi pierderea declinăreĭ cu două casurĭ ca foarte vechĭ.

Dacă amŭ voì să urmărimŭ lucrurile pe largŭ arŭ trebuì să ne încercămŭ a arĕtà cu deamăruntulŭ ce feliŭ ĭerà limba română la venirea Slavilor şi pentru acésta ne-arŭ trebuì cercetărĭ asupra scriitorilorŭ de pe acele vremĭ în peninsula balcanică, căcĭ în latinésca

lorŭ barbară trebue să se fi furişatŭ mulţime de forme romanice din limba vorbită de poporulŭ romanisatŭ.

De asemenea arŭ trebuì să reconstruimŭ limba română aşà cum ierà înainte de a începe roirea Româniloru şi prin urmare formarea dialectelor; apoi arŭ trebuì folosindu-ne de dialectele de acuma, de urmele dialecteloru maĭ vechĭ păstrate încă până în veaculŭ alŭ XVI-lea, XVII-lea, precum şi de ale celorŭ absorbite de dialecte cu maĭ multŭ norocŭ (cum amŭ vědutŭ despre dialectulŭ cu prefacerea luĭ *o*, în *e*, cu a luĭ *n* între vocale în *r*, cu *a* ne prefăcutŭ în *oa*, cu *ŭ* clasicŭ înfăţoşatŭ prin *o*, cu neîntrebuinţarea luĭ *pre*, etc).

Pe urmă arŭ trebuì să arĕtămŭ formarea limbeĭ literare, care dintr'un dialectŭ localŭ, absorbîndŭ forme şi din alte dialecte cu carile se luptă, a ajunsŭ, de reu de bine, să fie limba scrisă a tuturorŭ Româniloru luminaţĭ.

De asemenea arŭ trebuì să cercetămŭ istoriea fie-căruĭ dialectŭ arĕtândŭ ce prefacerĭ speciale au avutŭ locŭ în fie-care, (fonetice, etimologice şi sintactice) şi ce cuvinte a primitŭ de la popórele cu cari au statŭ ceĭ ce-lŭ vorbeaŭ în legăturĭ.

Dacă nu ne apucămŭ aice de acéstă lucrare ieste pe lângă faptuiŭ că arŭ fi prea multŭ pentru liceŭ, din nefericire şi altulŭ, că lipsescŭ încă multe şi multe fapte péntru a aduce asemenea grea intreprindere la unŭ capĕtŭ bunŭ.

§ 2. Înainte de a merge maĭ de parte trebue să vorbimŭ despre chipulŭ cum s'a scrisŭ limba română de la începutulŭ ieĭ până acuma.

Dintru'n tăiŭ se scriea latinesce în imperiulŭ bizantinŭ şi totŭ aşà vorŭ fi scrisŭ şi strămoşiĭ Româniloru, când scieau a scrie.

Maĭ târḑiu când s'a introdusŭ ca limbă oficială cea grécă se înţelege că s'a scrisŭ maĭ multŭ grecesce, dar în treburile casnice, ómeniĭ lipsiţĭ de multă carte îşĭ vorŭ fi însemnatŭ totŭ cu litere latine cele de trebuinţă şi negreşitŭ că latinésca ce vorŭ fi întrebuinţatŭ la asemenea prilejurĭ trebue să fi fostŭ cu atâta mai aprópe de româneşce cu cât scriitoriulŭ sciea maĭ rea latinesce şi trăia într'o vreme maĭ apropiată de noĭ.

Unŭ faptŭ scimŭ că pe timpulŭ luĭ Ioniţiu nu ierau între Românĭ orĭ între Bulgarĭ cărturarĭ cariĭ că cunóscă limba latină şi că ierà nevoie de tălmacĭ, iear papeĭ îĭ scriea Ioniţă slavonesce.

Alfabetulŭ latinŭ s'a înlocuitŭ prin celŭ chirilicŭ şi încă aprópe după ce lau începutŭ a-lŭ întrebuinţá Slavid. Dovadă avemŭ în faptulŭ că semnulŭ ѫ care se cetea *on* nasalŭ la Slavĭ, se cetea aşà şi la Românĭ, deci Româniĭ trebue să fi ajunsŭ cu grupa *àn* la fasa *on* când au primitŭ alfabetulŭ chirilicŭ. Scimŭ înse că fasa acésta trebue să fi fostŭ pe la începutulŭ veaculuĭ al ḑecelea ori chiar prin veaculŭ alŭ nouălea pe la sfîrşitŭ, deci şi primirea alfabetuluĭ s'a făcutŭ aprópe îndată după născocire, celŭ puţinŭ în parte.

Româniĭ aveaŭ nevoie de câte-va semne cari nu se află în alfabetulŭ chirilicŭ. Unulŭ din aceste semne ieste Џ. Lambriorŭ credea că acestŭ semnŭ a fostŭ născocitŭ de unŭ Coressi prin veaculŭ alŭ

XVI-lea. Documentele arată înse că celŭ puţin pe une locurĭ şi de cătră uniĭ se întrebuinţă. În Moldova îl aflămŭ de prin jumĕtatea întâiea a veacului alŭ cincĭ spreḑecelea (Цамъръ în Moldova, jum. I-ia veaculŭ alŭ XV-lea). D-lŭ Hâjdău crede că a găsitŭ unŭ începutŭ de dovadă pentru fiinţa acestuĭ semnŭ încă de pe la 1400 şi anume într'unŭ alfabetŭ scrisŭ pe o pagină din manuscriptul evangheliaruluĭ de la *British museum*, după sfârşitulŭ căruĭ alfabetŭ se vede numĕrulŭ 1400. Orĭ cum semnulŭ ĭeste maĭ vechiŭ de cât se credea pănă acuma şi dacă-ĭ aşà de vechiŭ cât îĭ şi sunetulŭ *ge* în românesce atuncĭ sigurŭ că s'a născocitŭ degrabă după primirea alfabetuluĭ chirilicŭ.

Semnulŭ Ѫ, cum amŭ arĕtatŭ s'a făcutŭ din ж.

Semnulŭ ъ care în alfabetulŭ chirilicŭ aplicatŭ la limbele slavice avea valóre de *ŭ*, ba chiar de *o* s'a întrebuinţatŭ la noĭ pentru *â* şi *ă* şi maĭ apoĭ numaĭ pentru *ă*.

Semnulŭ ѣ se cetea *ea*, celŭ puţinŭ prin veaculŭ alŭ şese-spre-ḑecelea unŭ semnŭ se cetea *ĭea* sau *ia* şi acest semnŭ se putea înlocuì şi prin ıa, gupa ю se cetea *iŭ*. Pentru sunetulŭ *z* ĭerau douĕ semne unulŭ numitŭ *zalu* care se cetea aspru ca *dz* şi altulŭ *zemlia* care se cetea ca *z* în *zidiŭ*. De obiceiŭ *zalu* se punea pentru *z* făcutŭ din *d*, ĭear *zemlia* pentru ceialalţĭ *z*. În unele dialecte, cum de pildă la Macedonenĭ la Cruşova şi la Moldovenĭ s'au păstratŭ pănă a-ḑĭ douĕ feliurĭ de *z*.

Semnulŭ ы se punea pentru *i*, dar adesea pentru *î* orĭ *ă*. Semnulŭ ь ĭerà pentru *i* scurtŭ dar îlŭ aflămŭ în unele scripte pentru *ă*, *î*.

I ĭerà de asemenea de douĕ feliuri ı şi и.

Despre ortografiea chirilică nu putemŭ vorbì aice multe, dar vomŭ spune că greşescŭ aceĭ cari vĕḑêndŭ sunetulŭ *â* înnăuntrulŭ cuvintelorŭ scrisŭ cu ъ ca şi *ă*, tragŭ închiere că cuvinte ca *pâne*, etc. au trecutŭ prin fasa *păne*... Dar în fonetică s'a dovedit în deajunsŭ că fasa *ă* n'a fostŭ şi în fie-care în textele în cari găsimŭ *păne* găsimŭ alte forme cari ne dovedescŭ că schimbarea luĭ *a* în *â* ĭerà cunoscută. Amŭ doveditŭ aiurea că formele *creştinŭ* din manuscriptulŭ de la Voroneţŭ şi de la Macedonenĭ arată fără îndoélă că în aceste graiurĭ prefacerea luĭ *a* în *â* ĭerà cunoscută şi însemnarea luĭ *ă* şi *â* din corpulŭ cuvintelorŭ cu ъ ĭerà chestĭe de ortografie.

Ortografiea chirilică a fostŭ nestatornică pănă la tipărirea Biblieĭ de la 1688 în Bucureştĭ, când s'a hotărîtŭ a se scrie cu ъ pe *ă*, *ĕ*, cu ж pe *â*, *ê* din lăuntrulŭ cuvintelorŭ şi cu Ѫ pe *â*, *î* începĕtoriŭ. Acéstă ortografie s'a urmatŭ maĭ multŭ de scriitoriĭ biserecescĭ.

Pentru maĭ multe lămurirĭ se póte vedea în *Introducerea la cartea de cetire a luĭ Lambrior* şi la *chrestomatiea D-luĭ Gaster*.

Încă din veaculŭ alŭ şese-spre-ḑecelea se cunoscŭ încercărĭ de a scrie limba română cu litere latine, cum ĭeste de pildă *tatălŭ nostru* de la 1593 scrisŭ cu litere de Luca Stroicĭ, boĭeriŭ moldovanŭ, reprodusŭ în chrestomatiea D-luĭ Gaster la pag. 39; în veaculŭ alŭ şepte-spre-ḑecelea avemŭ *katekismo criistinesko* de la 1677 repro-

dusŭ de Dl. Dr. Gaster la pag. 226. Încercările se repetă în veaculŭ alŭ optŭ-spre ḑecelea, *Samuelŭ Miculŭ*, unŭ preotŭ românŭ de peste munţĭ a publicatŭ la 1780 o gramatică românéscă cu litere latine. La 1810 s'a tipăritŭ ediţiea a doua a Gramaticeĭ totŭ cu litere latinescĭ. În anulŭ 1847 s'au scosŭ douĕ ziare române cu litere latine şi de atuncĭ încóce s'a totŭ întinsŭ obiceiulŭ şi acuma se scrie numaĭ cu litere latinescĭ. Între alfabetulŭ chirilicŭ curatŭ şi între celŭ latinŭ s'a întrebuinţatŭ unŭ alfabetŭ chirilicŭ maĭ simplificatŭ.

§. 3. Să arĕtămŭ acuma unde se află materialulŭ de pe cercetarea căruiea s'arŭ putea face istoriea limbeĭ române întemeietă pe probe documentale, pe texturĭ, şi totŭ o dată urmele cele maĭ vechĭ de forme românescĭ.

Cum amŭ maĭ spusŭ cele maĭ vechĭ urme de românesce trebue să le aflămŭ în documentele latine din imperiulŭ bizantinŭ. În acele documente ca şi în cele din alte ţerĭ romanice trebue să fie mulţime de forme cari se vorŭ fi deosebindŭ de latina clasică prin prefacerĭ la sunete şi la înţelesŭ, apoĭ construcţiile romanice trebue să fi luatŭ loculŭ, în parte celorŭ latine. Multe cuvinte populare chiar de origină latină vorŭ fi fostŭ latinisate. Despre asemenea documente nu avemŭ cunoştinţă.

Cea maĭ veche urmă o aflămŭ la unŭ scriitoriŭ bisantinŭ *Theophylactŭ Simocatta*, care ne spune că în timpulŭ expediţiĭ în potriva Avarilorŭ, s'au spărietŭ amêndouĕ armatele de cuvintele *retorna*, *retorna*, *fratre*. (Theophan), altŭ scriitoriŭ, spune că cuvintele au fostŭ următórele: *torna*, *torna*, *fratre*. Faptulŭ s'a petrecutŭ pre la 587. Ieată decĭ că avemŭ înainte o remăşiţă din latina populară ce se vorbea în peninsula balcanică în veaculŭ alŭ şeselea.

Maĭŭ întăiŭ vedemŭ că pe atuncĭ nu se prefăcuse *a* finalŭ în *e*, de vreme ce avemŭ *torna* şi nu *torne* formă care maĭ pe urmă a fostŭ înlocuită prin *tornă*. Pe urmă *o* nu ĭeste prefăcutŭ în *oa*, lucru de care nu trebue să ne prindă mierarea, de vreme ce scimŭ că acestŭ fenomenŭ ĭeste multŭ maĭ nou. Cuvîntulŭ *fratre* ĭeste acusativulŭ *fratrem*, casulŭ regimŭ luatŭ ca vocativŭ, cu *m* pierdutŭ, astă-ḑĭ avemŭ *frate* din *frater* şi firesce că trebue să fi fostŭ şi pe atuncĭ şi decĭ vorŭ fi fostŭ în limbă amêndouĕ formele şi casulŭ subiectŭ *frate* şi celŭ regimŭ *fratre*. Că acusativulŭ să fi ajunsŭ a servì de vocativŭ nu-ĭ vre o minune aşà s'a întâmplatŭ şi la declinarea întăiŭ la care casulŭ cu *ă* (lupam-lupă) a ajunsŭ a fi vocativŭ. Ieste de crezutŭ că pe vremea aceea (587) *frate* se luà numaĭ ca subiectŭ şi *fratrem* ca regimŭ. Aşà va fi fostŭ şi cu *omo*, *omene*; *jude*, *judece*; *şierpe*, *serpente*, etc.

Neprefacerea formeĭ *torna* în *torne* ne-arŭ face se credemŭ că pe atuncĭ casulŭ subiectŭ la declinarea I-ea va fi fostŭ în *a* şi celŭ regimŭ în *a* prefăcutŭ spre *ă* din pricina luĭ *m*. De asemenea pluralulŭ de la neutre trebue să fi fostŭ în *a* decĭ: *vaso*, *vasa*; *bracio*, *bracia*; *preţio*, *preţia*; *tempo*, *tempora*; *capo*, *capeta*, etc.

Dar arŭ fi maĭ bine dacă amŭ avea şi alte texte şi a nume nu

cu imperativulŭ dela conjugarea I-ea, care, cum scimŭ, nu-ĭ lipsitŭ de feliurite încucăturĭ.

Alte urme ca *serbli*, *ţerbuliani*, *romani* de la *Constantinŭ Porphyrogenitulŭ*, nu sîntŭ de samă, căcĭ *serbli* nu-ĭ romănesce, ci vre unŭ cuvîntŭ slavŭ, chiar numele Serbilorŭ. Pe urmă arŭ fi prea de timpuriŭ lipirea articoluluĭ ba încă şi scurtarea luĭ *i* de la *serbi*, apoĭ ne prefacerea luĭ *e* în *ie* încă dă de gânditŭ. Despre *ţerbulianĭ* nu póte fi vorbă nicĭ atâta. *Romani* ieste după Porfirogenitulŭ numele ce-lŭ purtau locuitoriĭ Dalmaţieĭ pe timpulŭ luĭ Heracliu înainte de aşedarea Slavilorŭ şi nu unŭ cuvîntŭ din veaculŭ alŭ decelea

O urmă sigură aflămŭ într'unŭ autoriŭ bisantinŭ citatŭ de Roessler şi de Hunfalvy: *Kimpalongu* la 1013, numele unuĭ satŭ de din colo de Balcanĭ. În acestŭ cuvîntŭ pe care îlŭ desfacemŭ în *kimp' alongu*,, avemŭ dovadă că pe la începutulŭ veaculuĭ alŭ unŭ-spre-„ decelea la Româniĭ de pe acelea locurĭ se prefăcuse grupa *àmp* în *âmp*, cum amŭ arĕtatŭ în tonetică. Forma *alongu* se însamnă prin prefacerea luĭ *o* finalŭ în *u* şi credemŭ că va fi fostŭ la forma din *longom*, adecă că *o* va fi fostŭ celŭ de la casulŭ regimŭ şi de aceea a trecutŭ la *u*; *alongu* cu *o* neprefăcutŭ în *u* deşĭ accentuatŭ şi urmatŭ de *n* arată că celŭ puţinŭ la Româniĭ de pre acele locurĭ nu avuse locŭ prefacerea luĭ *ò* în *u* în asemenea posiţie. Urme de asemenea dialecte se potŭ culege şi din texturile din veaculŭ alŭ XVI-lea.

După acéstă urmă arŭ venì să vorbimŭ de cuvintele ce se află într'unŭ hrisovŭ serbescŭ de la 1200, publicatŭ de Miklosich, dar nu amŭ putută să-lŭ avemŭ în mână până acuma.

Cu acestŭ prilejŭ spunemŭ că de la începutulŭ veaculuĭ alŭ treĭ-spre-decelea se află fórte multe cuvinte romănescĭ în documente slavone şi latine privitóre la ţerile pe unde se aflau Românĭ.

Deşì documentele se scrieau slavonesce orĭ latinesce, numele propriĭ de persóne orĭ de locurĭ se treceau aşà cum le audeau scriitoriĭ. Documentele slavone ne-au păstratŭ maĭ bine fisionomiea cuvintelorŭ romănescĭ căcĭ alfabetulŭ chirilicŭ avea semne aprópe pentru tóte sunetele limbeĭ nóstre, în cele latinescĭ sîntŭ cuvintele maĭ multŭ orĭ maĭ puţinŭ schimonosite. Mare folosŭ arŭ aduce istorieĭ limbeĭ române aceĭ ce arŭ culege din documentele slavone, latine, etc. tóte urmele de cuvinte române! D-lŭ Hâjdău a lucratŭ pe calea acésta şi ne vomŭ slujì multŭ de lucrările D-sale.

Într'unŭ documentŭ latinescŭ din Transilvaniea de la anulŭ 1231 aflămŭ numele romănescŭ *Bujul* (cetitŭ *Buĭulŭ*), *Stoje* (cetitŭ *Stoĭe* unŭ genetivŭ singuritŭ) şi numele unuĭ satŭ *Boje* (Boĭe). De aice urméză că pe la 1231 se lipise articolulŭ *lu* de substantive. În documentulŭ de la 1200, noĭ credemŭ, de pe alte fapte, că se lipise. Într'o adunare de documente pentru istoriea Polonieĭ (Mon. Pol. Hist. vol. I Aug. Bilowski Lwów 1861) găsimŭ în o scriere *Rocznik kapitulny Krakowsky* la pag. 802 şi în „kalendarz krakowski“ la pag. 939, pomenitŭ unŭ arhidiaconŭ *Mykul* orĭ *Micul* la 1224, dacă va fi

fiindŭ vorba de vre unŭ Românŭ avemŭ dovadă documenta[illegible]
lipitŭ articolulŭ înainte de 1224.

Totŭ în documentulŭ de la 1231 se află şi forma *Zumbuthel* de[illegible] care amŭ vorbitŭ pe largŭ în fonetică şi amŭ arĕtatŭ între altele [illegible] pe cât se pare, cuprinde forma *Sâmbătelĭ* unŭ genetivŭ femeescŭ sin guritŭ. Vedemŭ totŭ odată că în dialectulŭ de pe acolò se păstrase încă *l* muiatŭ.

Altŭ documentŭ însemnatŭ ĭeste alŭ luĭ Stefanŭ Duşanŭ de la 1348, publicatŭ şi comentatŭ de D-lŭ Hâjdău in *Arhiva istorică*, t. III, 1867. La numele propriĭ ce întâlnimŭ acolò vedemŭ maĭ întâiŭ lipirea articoluluĭ: *Surdulŭ* (соурдоулъ), *Oparitulŭ* (опаритоулъ), *Vladulŭ*, etc Nu ne prinde mierare de lipirea articoluluĭ, o dată ce-lŭ scimŭ că ĭerà lipitŭ la Româniĭ din Dacie luĭ Traianŭ încă de pe la 1224 orĭ 1231 şi că lipirea s'a făcutŭ înainte de despărţirea limbeĭ române în dialecte. Altŭ faptŭ ĭeste că, deşì de pe forma *Hinatŭ* pentru *Finatŭ*, se pare a fi unŭ textŭ macedoneanŭ, totŭ aflămŭ *oparitulŭ* nu *oparitlu*; deci fenomenulŭ lipsireĭ luĭ *u* în cuvinte de acestŭ feliŭ se explică cum amŭ arĕtatŭ în fonetică.

Totŭ în acestŭ documentŭ aflămŭ forma *milişoră* (милишора) însemnată pentru că cuprinde pe *l* nepierdutŭ încă, adecă în locŭ de *miişóră* (mĭeóră) are *milişoră*. Totŭ din acestŭ cuvîntŭ urméză că aceĭ Românĭ nu ĭerau chiar adevĕraţĭ Macedonenĭ după vorbă, de vreme ce nu dicea *n'iliоră* cu *n'* ci cu *m*; totŭ la aceea-şĭ închiere ajungemŭ privindŭ forma *vinişorŭ*, în care *v* nu se vede prefăcutŭ în *ge* orĭ ca *gama* la Macedonenĭ. Decĭ deşì la aceĭ Românĭ sîntŭ forme cari samănă cu macedonesce, totŭ nu putemŭ să-ĭ punemŭ cu totulŭ la unŭ locŭ.

Forma *milişora* arată şi unŭ *o* neprefăcutŭ în *oa*.

Cuvintele *Feciorŭ*, cu *ce* nu *ţ* nu dovedesce nemică pentru vechimea fenomenuluĭ prefacereĭ luĭ *k* în *ţ* la Macedonenĭ, căcĭ, după cercetările luĭ Miklosich, se dice la Macedonenĭ şi acuma *ficiorĭ* nu *fiţiorĭ* cum crede D-lŭ Hâjdău. Cuvîntulŭ *Drocinea* dacă arŭ fi vechiŭ în limbă arŭ putea arĕtà ce-và în acéstă privinţă.

În acela-şĭ documentŭ se află şi cuvinte în cari *a* neaccentuatŭ din lăuntrulŭ cuvîntuluĭ nu se prefăcuse în *ă*: *bradelŭ*, *oparitulŭ*. Scimŭ că acestŭ fenomenŭ s'a întinsŭ la *a* neaccentuatŭ din lăuntrulŭ cuvintelorŭ sub înriurirea luĭ *a* finalŭ neaccentuatŭ şi se póte uşorŭ ca în unele dialecte să se fi întinsŭ maĭ multŭ şi în altele maĭ puţinŭ.

Trecemŭ acuma la unŭ documentŭ latinescŭ din Transilvaniea de la anulŭ 1361 în care se află forma *filiis Locolloy*, forma Locolloy ne-o explicămŭ ca genetivulŭ de la *loculŭ* şi ĭeste însemnată, căcĭ ne dovedesce că forma *luĭ* cu *ĭ* la urmă se întrebuinţà ca articolŭ şi pe la 1361. Totŭ în acelŭ documentŭ se află porecla unuĭ kenezŭ românŭ *Stanŭ*, *Feyr*, care după D-lŭ Hâjdău va fi fiindŭ *Fierŭ*. Decĭ avemŭ o formă din dialectulŭ celŭ ce nu prefăcea labialele înainte de *i* vechiŭ. (*Arh. istorică* pag. 180, t. III).

...entŭ de la 1392 de la Roman Vodă publicatŭ în *Arhiva* ... pag. 18, T. I p. I) ĭeste însemnatŭ pentru că cuprinde ... veche urmă de căderea luĭ *l* muiatŭ între vocale. Forma ... locŭ de *boliar*, dovedesce că în poporŭ se ḑicea *boiariŭ* din ...*iŭ*. În alte documente maĭ nouĕ aflămŭ *Poiana* p. *poliana* şi ...ale masculine articulate cu *i* p *li* Cumŭ amŭ arĕtatŭ aiurea. Un documentŭ de la Tismĕna, din anulŭ 1406 cuprinde forma *Juliŭ* orĭ *Jiliŭ*, ceea ce dovedesce că căderea luĭ *l* muiatŭ s'a făcutŭ în timpurĭ feliurite şi nu o dată peste totŭ loculŭ, ci s'a întinsŭ ca de la unŭ centru.

În maĭ multe documente din Moldova de pe la jumĕtatea întăiea a veaculuĭ alŭ cincĭ-spre-ḑecelea se află formele: *Urécle, Uncleatŭ* Forma întăiea o aflămŭ la 1407, 1442, 145[illegible]; pe a doua [illegible] 1435 în documente scrise în Suceava (veḑĭ fonetic[illegible] timpŭ în Moldova aflămŭ şi formele [illegible] decĭ dovadă că şi fenomenulŭ tr[illegible] ...[illegible] nu se petrecuse pe at[illegible] [illegible] luĭ Traianŭ. În fonetică amŭ arĕtatŭ [illegible] ...me documentale despre dialectulŭ cu trecerea lu[illegible] r între douĕ vocale.

În veaculŭ alŭ şese-spre-ḑecelea afară de mulţime de cuvinte semănate în documente, avemŭ documente scrise şi tipărite românesce cu totulŭ. Din acestŭ veacŭ începŭ probele de limbă adunate de Lambriorŭ în cartea sa de cetire şi ale D-luĭ Dr. Gaster în însemnata'ĭ Chrestomatie.

Credemŭ de prisosŭ a maĭ vorbì pe largŭ despre acele documente, carĭ trebue să fie cetite şi analisate din tóte punctele de vedere în clase. Acolò se vorŭ vedea dialectele ce au lăsatŭ urme scrise de la începutulŭ veaculuĭ alŭ XVI-lea până astă-ḑĭ. Texturile fiindŭ cu litere chiriliice se vor putea studià şi chestiile privitóre la ortografie Note la acele texturĭ arŭ trebuì de pusŭ în cartea de cetire.

Despre biografiile scriitorilorŭ celorŭ maĭ însemnaţĭ cît şi despre scrierile lorŭ, nu credŭ locŭ potrivitŭ în Gramatică.

SFÎRŞITŬ.